

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЄРМОЛЕНКО ОЛЕКСАНДР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

Примірник № 1

УДК 378.6:37(477.53)(092)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

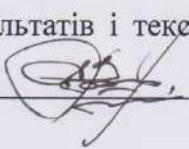
**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В. Є. ЛОБУРЦЯ
(1930–2006 РР.)**

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О. В. Єрмоленко.

Науковий керівник: **Семеновська Лариса Аполлінаріївна**, доктор педагогічних наук, професор.

Полтава – 2024

АНОТАЦІЯ

Єрмоленко О. В. «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Є. Лобурця (1930–2006 рр.)». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України, Полтава, 2024.

Дисертація присвячена вивченню наукової діяльності та узагальненню педагогічних ідей В. Є. Лобурця, виявленню можливостей їх використання у сучасній педагогічній науці і практиці.

Обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, розкрито об'єкт, предмет і методи дослідження, схарактеризовано хронологічні й територіальні межі дослідження, висвітлено зв'язок роботи з науковими планами й програмами, представлено джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації й упровадження результатів дослідження в практику.

Аргументовано доцільність вивчення наукової діяльності та педагогічних ідей В. Є. Лобурця задля подальшого їх використання в сучасній педагогічній науці і практиці. Констатовано, що поєднання традицій та інновацій є однією з пріоритетних тенденцій розвитку педагогічної науки та освітньої практики України. Доведено актуальність студіювання науково-педагогічного доробку відомих дослідників, педагогів, організаторів наукової та освітньої діяльності, фундаторів наукових шкіл, активність яких сприяла утвердженню ідей академічної доброчесності, педагогіки співробітництва, етичних імперативів наукової діяльності, гуманітаризації освіти, виваженого наукового лідерства тощо. З'ясовано значущість педагогічної персонології, яка спрямована на всебічне студіювання педагогічних ідей відомих учених, освітян та з'ясування можливостей актуалізації їхніх прогресивних здобутків у новітньому науково-

освітньому просторі України. Зазначено, що науково-педагогічна спадщина вченого-педагога, історика-краєзнавця, організатора дослідницької діяльності, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка УАІН Василя Єгоровича Лобурця (1930–2006 рр.) заслуговує на особливу увагу (додаток А).

З використанням герменевтичного підходу виявлено, що педагогічне кредо вченого відбито в наукових і публіцистичних працях, посібниках, методичних матеріалах, а його професійні здобутки є свідченням глибини, потужності та гуманістичного спрямування українського науково-педагогічного знання. Констановано, що багатогранний творчий доробок В. Є. Лобурця має загальнопедагогічну цінність, оскільки становить історико-педагогічне підґрунтя студіювання важливих питань розвитку національної освіти. Серед актуальних проблем, які досліджував В. Є. Лобурець, виокремлено провідні аспекти: збереження історичної пам'яті українського народу та формування національної свідомості молодого покоління, збагачення змісту історичної освіти, вдосконалення загальнопедагогічної і фахової підготовки вчителя, використання навчально-виховного потенціалу музейно-педагогічної діяльності та краєзнавчої роботи, взаємозв'язок наукового пізнання та навчальної діяльності, історія розвитку освіти на Полтавщині тощо.

З'ясовано, що, незважаючи на контекстний інтерес до постаті вченого в дослідженнях істориків та краєзнавців (О. Г. Бажан, Л. Л. Безобразова, Ю. В. Волошин, Г. Г. Журавель, П. К. Загайко, І. М. Петренко, І. В. Сєдакова та ін.), дотепер немає спеціального дослідження, присвяченого вивченню педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця. Підкреслено, що доцільність вивчення педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця посилюється існуванням таких суперечностей: між необхідністю подальшої розробки методолого-теоретичних основ розвитку національної системи освіти і недостатньо активним застосуванням для цього педагогічного доробку видатних

українських учених, до яких належить В. Є. Лобурець; між соціально-педагогічною затребуваністю щодо освітньо-виховних, національно-культурних та науково-етичних цінностей, спродукованих В. Є. Лобурцем, і недостатньо вивченим змістом його педагогічних ідей та наукової діяльності; між ідентифікуванням фундаментальної наукової спадщини В.Є. Лобурця як вагомого досвіду в системі вищої освіти та реальним рівнем застосування науково-педагогічного доробку вченого з метою вдосконалення освітнього процесу в сучасних закладах освіти.

Констатовано, що методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорії наукового пізнання: неперервність і наступність історико-педагогічних процесів, єдність теорії і практики, науковий плюралізм в оцінці концепцій та теорій, філософські положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість соціально-економічних, соціокультурних та педагогічних явищ; цивілізаційний, біографічний, культурологічний, синергетичний, феноменологічний, герменевтичний, критеріально-комплексний та парадигмальний підходи; принципи; історизму, об'єктивності, контекстності, доказовості, багатофакторності.

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс теоретичних загальнонаукових (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення) та історико-педагогічних методів, серед них: персонологічно-біографічний – для виявлення ролі окремих педагогів, науковців, громадських діячів у становленні педагогічних ідей В. Є. Лобурця; історико-ретроспективний – для студіювання причинно-наслідкових зв'язків педагогічних поглядів і наукової діяльності вченого з соціально-політичними та освітньо-культурними подіями (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.); зіставно-порівняльний – для визначення загального й особливого в науковій діяльності та педагогічних поглядах В. Є. Лобурця; контент-аналіз змісту документальних матеріалів – дав змогу встановити біографічні дані й сформулювати педагогічні погляди, зафіксовані в

архівних і наукових джерелах; прогностичний, метод актуалізації – для обґрунтування перспектив упровадження творчого доробку вченого в сучасному освітньо-виховному просторі України. Проведено пошукову роботу із застосуванням емпіричних методів педагогічного дослідження (бесіда, нарративне інтерв'ю, опитування родичів, колег і учнів педагога – Ю. В. Волошин, О. Г. Жданова-Неділько, Г. В. Лаврик, К. В. Лобач, Т. В. Тронько, А. В. Ткаченко, І. В. Сєдакова та ін.).

Об'єктивність дослідницького пошуку забезпечено студіюванням чотирьох груп першоджерел: архівні документи (фонди архіву ПНПУ імені В. Г. Короленка – «Особова справа В. Є. Лобурця», «Протоколи засідань вченої ради», звіти, доповіді та ін.), що містять відомості про життя та педагогічну діяльність ученого; наукові праці В. Є. Лобурця та нарративні науково-педагогічні студії; нормативно-регламентаційні джерела та матеріали (закони, розпорядження, накази, концепції стратегії тощо), що дозволили студіювати особливості державного регулювання освіти досліджуваного періоду та сучасності; масові джерела (матеріали тогочасних періодичних видань), які надали змогу з'ясувати місце і роль В. Є. Лобурця в тогочасному науково-освітньому просторі та громадсько-культурному житті Полтави та Полтавщини; усноісторичні джерела, які містять оригінальну інформацію щодо освітніх ідей та викладацької діяльності В. Є. Лобурця – записи нарративних інтерв'ю, бесід, спогадів колег та учнів вченого; ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відбивають життя, педагогічну та громадську діяльність педагога.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

здійснено цілісний аналіз педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця на основі маловідомого і невідомого фактологічного матеріалу; досліджено й систематизовано джерельну базу студіювання проблеми (архівні документи; наукові праці В. Є. Лобурця та науково-педагогічні студії

нарративного характеру; нормативно-регламентаційні джерела та матеріали; масові джерела; усноісторичні джерела; ілюстративні матеріали та фотоматеріали); розкрито базові чинники формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні, особистісні); на основі авторських критеріїв (рівень розвитку науково-педагогічного світогляду дослідника; поглиблення та урізноманітнення його науково-педагогічної діяльності; зростання авторитету серед наукової громадськості) визначено основні періоди науково-педагогічної діяльності В.Є. Лобурця: I (1956–1967 рр.) – особистісне, наукове і професійне становлення вченого; II (1968–1980 рр.). – набуття наукового досвіду, удосконалення науково-педагогічної майстерності вченого; III (1981–2002 рр.) – професійне зростання як педагога, вченого та організатора наукової діяльності; схарактеризовано науково-педагогічну діяльність ученого як історико-педагогічний феномен, що характеризується різноманітністю змісту, наслідуванням ідеалів гуманізму та демократизму, збереженням загальнолюдських та національних цінностей, історичної пам'яті українського народу, поєднанням фундаментальності та інноваційності; виокремлено її провідні напрями (викладацький, науково-дослідницький, організаційний); виявлено педагогічні ідеї В. Є. Лобурця (методологія наукового і навчального пізнання; загальнодидактичні та ціннісно-світоглядні засади навчально-виховного процесу; управлінські аспекти в освіті та науці; добір та професійна підготовка майбутніх учителів) й обґрунтовано перспективні напрями їх реалізації в сучасному освітньо-виховному просторі України;

уточнено: біографічні дані В. Є. Лобурця (матеріали щодо родинного виховання, зміст наукової та викладацької діяльності тощо);

подальшого розвитку набули: наукові положення щодо розвитку вищої педагогічної освіти та становлення історико-краєзнавчого руху на Полтавщині (друга половина ХХ ст.);

уведено до наукового обігу: маловідомі та невідомі архівні матеріали та документи (62 найменування), пов'язані з життям і творчістю В. Є. Лобурця.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в перспективних історико-педагогічних студіях; для підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, спецсеминарів з педагогіки, історії педагогіки, історії України, краєзнавства, методик їх викладання; у процесі вдосконалення змісту підготовки бакалаврів, магістрів, аспірантів, докторантів та неперервної освіти педагогічних кадрів; для застосування вчителями з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Матеріали дослідження відбито в змісті елективного спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» (додаток Б), контент якого може бути використаним для доповнення варіативних складників освітніх програм підготовки педагогічних кадрів.

Ключові слова: *В. Є. Лобурець, наукова діяльність, педагогічні ідеї, педагогічний доробок, навчально-виховний процес, заклади освіти, освіта, навчання, виховання, зміст освіти, формування національної свідомості, учні, студенти, професійна підготовка майбутніх учителів.*

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать В. Лобурця в історико-педагогічному вимірі. *Педагогічні науки*. Полтава, 2021. Вип. 78. С. 236–245.
2. Єрмоленко О. В. Зміст науково-педагогічної діяльності Василя Лобурця. *Естетика і етика педагогічної дії*. Полтава ; Київ, 2023. Вип. 28. С. 63–73.
3. Єрмоленко О. В. Біографічний підхід в дослідженні педагогічної персоналії Василя Лобурця (1930–2006). *Педагогічні науки*. Полтава, 2023. Вип. 82. С. 109–113.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Єрмоленко О. В. Інноваційна спрямованість науково-педагогічної спадщини Василя Лобурця. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей / За заг. ред. О.В. Гузенко. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 126–128.*

5. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Педагогічна постать Василя Лобурця в контексті освітньо-культурологічних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект. Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 10–11 листопада 2021 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 177–182.*

6. Єрмоленко О. В. Науково-педагогічна діяльність В. Лобурця. *Дидаскал : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 210–212.*

7. Єрмоленко О. В. Науковий доробок академіка Василя Лобурця в контексті соціокультурного простору України. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу. Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 7–8 грудня 2021 р.). Полтава : ШЕП, 2022. С. 341–345.*

8. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Василь Лобурець – організатор наукової роботи талановитої молоді. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки. Матеріали ХХІ Міжнар. науково-практ. конф. (м. Полтава, 10–11 березня 2022 року). Полтава, 2022. С. 55–57.*

9. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать Василя Лобурця: сучасний погляд. *Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 10–11 квітня 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 142–146.*

10. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Наративний характер дослідження науково-педагогічної персоналії Василя Лобурця. *Модернізація освітнього*

середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції. Матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Івано-Франківськ, 19-20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника 2022. С. 242–246.

11. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Теоретико-методологічні засади дослідження педагогічної постаті Василя Лобурця (1930–2006). *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка*; редкол. : Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2022. С. 188–191.

12. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Розвиток ідей музейної педагогіки в творчості Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 8–9 грудня 2022 р.). Полтава: ШЕП, 2023. С. 318–322.

13. Єрмоленко О. В. Педагогічна спадщина Василя Лобурця: методологічний інструментарій. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* Матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22–23 лютого 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 859–865.

14. Єрмоленко О. В. Ідеї музейно-педагогічної діяльності в творчій спадщині В. Є. Лобурця. *Дидакал* : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. С. 72–76.

15. Єрмоленко О. В. Організаційно-наукова діяльність Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*. Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., (5–6 грудня 2023 р.). Полтава : ШЕП, 2024. С. 233–236.

ABSTRACT

Yermolenko O. V. Pedagogical Ideas and Scientific Activity of V. Ye. Loburets (1930–2006). – Qualifying scientific work with manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 Educational, pedagogical sciences, branches of knowledge 01 Education/Pedagogy. – Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the scientific activity and the synthesis of the pedagogical ideas of V. Ye. Loburets, identifying the potential for their application in contemporary educational science and practice. The relevance of the topic is substantiated, the aims and objectives are formulated, and the object, subject, and methods of the research are outlined. The chronological and territorial boundaries of the study are characterized, the connection of the work with scientific plans and programs is highlighted, the source base is presented, and the scientific novelty and practical significance of the results are revealed. The forms of approval and implementation of the research results into practice are reflected. The necessity of studying and summarizing V. Ye. Loburets' scientific activities and pedagogical ideas has been proven, the possibilities of their use in modern pedagogical science and practice has been revealed.

It is noted that the combination of tradition and innovation is one of the key trends in the development of pedagogical science and educational practice in Ukraine. The relevance of studying the scientific and pedagogical contributions of renowned researchers, educators, organizers of scientific and educational activities, and founders of academic schools is substantiated. Their work has contributed to the establishment of ideas such as academic integrity, cooperative pedagogy, ethical imperatives in scientific endeavors, the humanization of education, and balanced scientific leadership. The significance of pedagogical personalism, aimed at a comprehensive study of the pedagogical ideas of prominent scholars and educators, and the exploration of the

potential to apply their progressive achievements in Ukraine's modern scientific and educational space, is clarified.

It has been established that the scientific and pedagogical achievement of Vasyl Yegorovych Loburets (1930–2006), an educator, historian, organizer of research activities, Doctor of Historical Sciences, professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, and academician of the Ukrainian Academy of Historical Sciences, deserves special attention. Using a hermeneutic approach, it was revealed that the scholar's pedagogical credo is reflected in his academic and journalistic works, textbooks, and methodological materials, and that his professional achievements testify to the depth, strength, and humanistic orientation of Ukrainian scholarly and pedagogical knowledge. It has been noted that the multifaceted creative output of V. Ye. Loburets holds general pedagogical value, as it constitutes a historical and pedagogical foundation for studying important issues in the development of national education.

Among the pressing issues that V. Ye. Loburets explored, the following key aspects have been highlighted: the preservation of the historical memory of the Ukrainian people and the formation of national consciousness in the younger generation, the enrichment of the content of historical education, the improvement of general pedagogical and professional teacher training, the use of the educational potential of museum pedagogy and local history work, the interconnection between scientific inquiry and educational activities, the organization of research work for pupils and students, and the history of education development in the Poltava region, among others.

It has been established that, despite the interest in the figure of the scholar in the research of historians and local historians (O. H. Bazhan, L. L. Bezobrazova, Yu. V. Voloshyn, R. L. Havrysh, H. H. Zhuravel, P. K. Zahaiiko, I. M. Petrenko, I. V. Sedakova, and others), there is still no dedicated study focused on examining the pedagogical ideas and scientific activities of V. Ye. Loburets.

The relevance of studying V. Ye. Loburets' pedagogical ideas and scientific work is heightened by the existence of the following contradictions: between the need for further development of the methodological and theoretical foundations of the national education system and the insufficiently active application of the pedagogical contributions of prominent Ukrainian scholars, including V. Ye. Loburets; between the socio-pedagogical demand for educational, national-cultural, and scientific-ethical values identified by V. Ye. Loburets and the insufficient study of the content of his pedagogical ideas and scholarly activities; and between the identification of V. Ye. Loburets' substantial scientific contributions as significant experiences in the higher education system and the actual level of their application for improving the educational process in modern educational institutions.

It has been noted that the methodological foundation of the research is based on fundamental principles of the theory of scientific knowledge: the continuity and succession of historical-pedagogical processes, the unity of theory and practice, scientific pluralism in the evaluation of concepts and theories, philosophical propositions about the interrelationship and interdependence of socio-economic, socio-cultural, and pedagogical phenomenon; as well as civilizational, biographical, culturological, synergetic, phenomenological, hermeneutic, criterion-complex, and paradigmatic approaches. The principles of historicism, objectivity, contextuality, evidence, and multi-factoriality have also been employed.

To achieve the research objectives and solve the tasks, a comprehensive set of theoretical, general scientific (analysis, synthesis, abstraction, generalization), and historical-pedagogical methods was employed, including: personological-biographical method – to identify the role of individual educators, scholars, and public figures in the development of V. Ye. Loburets' pedagogical ideas; historical-retrospective method – to study the cause-and-effect relationships between the scholar's pedagogical views and scientific activities and the socio-political and educational-cultural events of the second half of the 20th century to the early 21st century; comparative method – to determine

the general and distinctive features in the scientific work and pedagogical views of V. Ye. Loburets; content analysis of documentary materials – which enabled the establishment of biographical data and the formulation of pedagogical views recorded in archival and scientific scholarly sources; prognostic and actualization methods – used to substantiate the prospects for implementing the scholar's creative legacy in the contemporary educational space of Ukraine. The research involved exploratory work utilizing empirical methods of pedagogical inquiry (interviews, narrative interviews, surveys of the teacher's relatives, colleagues, and students, including Yu. V. Voloshyn, H. V. Lavryk, K. V. Lobach, T. V. Tronko, A. V. Tkachenko, I. V. Sedakova, and others).

The objectivity of the research was ensured through the study of four groups of original sources: archival documents (funds from the archive of V. H. Korolenko Poltava National Pedagogical University – «Personal archive file of V. Ye. Loburets», protocols, reports, speeches, etc.), containing information about the scholar's life and pedagogical activity; scientific works of V. Ye. Loburets (historical, general pedagogical, historical-pedagogical, methodological, local history, and biographical directions) and narrative scientific-pedagogical works (monographs and articles); normative-regulatory sources and materials (laws, decrees, orders, strategic concepts, etc.), which allowed for the examination of the features of state regulation of education during the studied period; mass sources (materials from contemporary periodicals), which helped to clarify the place and role of V. Ye. Loburets in the scientific-educational space and socio-cultural life of Poltava and the Poltava region during that time. Additionally, oral historical sources were used, providing original information about V. Ye. Loburets' educational ideas and teaching activities—these included narrative interviews, conversations, and recollections from colleagues and students. Illustrative materials and photographs were also analyzed, reflecting the life, pedagogical, and public activities of the scholar.

The scientific novelty of the research results is that for the first time:

an analysis of the pedagogical ideas and scholarly work of V. Ye. Loburets based on little-known and previously unknown factual material; a comprehensive study and systematization of the source base for examining the issue (archival documents; scientific works of V. Ye. Loburets and narrative scholarly-pedagogical works; normative-regulatory sources and materials; mass sources; oral historical sources; illustrative materials and photographs); the identification of the fundamental factors that shaped V. Ye. Loburets' scientific-pedagogical worldview (socio-political, socio-economic, cultural-educational, and personal factors); based on the author's criteria (the level of development of the scholar's scientific-pedagogical worldview, the deepening and diversification of his scholarly-pedagogical activities, and the growth of his authority among the scientific community), the key periods of V. Ye. Loburets' pedagogical activity have been determined: I (1956–1967) – personal, scientific, and professional formation of the scholar; II (1968–1980) – acquisition of scientific experience, refinement of scientific-pedagogical mastery; III (1981–2002) – professional growth as a teacher, scholar, and organizer of scientific activities; his scientific-pedagogical activity has been characterized as a historical-pedagogical phenomenon that is defined by its content diversity, commitment to the ideals of humanism and democracy, preservation of universal and national values, the historical memory of the Ukrainian people, and the fusion of fundamental and innovative principles; the directions of his activity (teaching, research, and organizational) have been identified; the pedagogical ideas of V. Ye. Loburets (methodology of scientific and educational inquiry, general didactic and value-based principles of the educational process, management aspects in education and science, selection, and professional training of future teachers) have been discovered and their potential for implementation in the modern educational space of Ukraine has been substantiated;

clarified: biographical data on V. Ye. Loburets (materials on family upbringing, the content of his scientific and teaching activities, etc.);

further developed: knowledge about the development of higher pedagogical education and the formation of the historical and local history movement in the Poltava region (second half of the 20th century);

introduced to scientific knowledge: little-known and unknown archival materials and documents (62 items) related to the life and creative work of V. Ye. Loburets.

The practical significance of this research lies in its potential application in future historical-pedagogical studies; in the development of textbooks, teaching manuals, methodological recommendations, and specialized seminars on pedagogy, the history of pedagogy, the history of Ukraine, local history, and the methods of their instruction; in the improvement of the content of education for bachelor's, master's, PhD, and postdoctoral students, as well as for continuous professional development of teaching staff. The results can also be utilized by educators to enhance the effectiveness of the teaching and learning process. The research materials are reflected in the content of the course «Actualization of Vasyl Loburets' Pedagogical Ideas in Modern Ukrainian Education», whose didactic content can be used to supplement the variable components of educational programs for teacher training.

Keywords: V. Ye. Loburets, scientific activity, pedagogical ideas, pedagogical achievement, teaching and learning process, educational institutions, education, learning, educational content, formation of national consciousness, pupils, students, professional training of future teachers.

LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE THESIS

Research papers in which the main research results of the thesis are published

1. Yermolenko O. (2021). Pedahohichna postat' V. Loburtsya v istoryko-pedahohichnomu vymiri [The pedagogical figure of V. Loburets in the historical and pedagogical context]. Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]: Poltava, Issue 78. P. 236–245.

2. Yermolenko O. (2023). Zmist naukovo-pedahohichnoyi diyal'nosti Vasylya Loburtsya [Content of scientific and pedagogical activities of Vasyl Loburets]. Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi [Aesthetics and ethics of pedagogical action]. Poltava, No. 28. P. 63–73.

3. Yermolenko O. (2023). Biohrafichnyy pidkhid v doslidzhenni pedahohichnoyi personaliyi Vasylya Loburtsya (1930–2006) [A biographical approach to the study of Vasyl Loburets' (1930–2006) pedagogical contributions]. Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyini tekhnolohiyi [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]. Poltava, No. 82. P. 109–113.

Research papers which certify the approbation of the materials of the thesis

4. Yermolenko O. (2021). Innovatsiyina spryamovanist' naukovo-pedahohichnoyi spadshchyny Vasylya Loburtsya [Innovative orientation of the scientific and pedagogical heritage of Vasyl Loburets]. Osvitni innovatsiyi: filosofiya, psykholohiya, pedahohika: zbirnyk naukovykh statey [Educational innovations: philosophy, psychology, pedagogy: a collection of scientific articles]. Sumy. P. 126–128. .

5. Yermolenko O., Semenovska L. (2021). Pedahohichna postat' Vasylya Loburtsya v konteksti osvith'o-kul'turolohichnykh transformatsiy kintsya XX – pochatku XXI stolittya [The pedagogical figure of Vasyl Loburets in the context of educational and cultural transformations of the late 20th – early 21st centuries]. Suchasni sotsiokul'turni protsesy: kompetentisno-aksiolohichnyy aspekt. Materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Modern sociocultural processes: competence-axiological

aspect. Materials of III All-Ukrainian science and practice conf.]. Poltava, November 10-11, 2021. P. 177–182.

6. Yermolenko O. (2021). Naukovo-pedahohichna diyal'nist' V. Loburtsya. [Scientific and pedagogical activity of V. Loburets]. Dydaskal : chasopys /Kafedra zahal'noyi pedahohiky ta andrahohiky PNPU imeni V. H. Korolenka [Didaskal: magazine /Department of general pedagogy and andragogy of V.G. Korolenko PNPU]. Poltava. P. 210–212.

7. Yermolenko O. (2022). Naukovyy dorobok akademika Vasylya Loburtsya v konteksti sotsiokul'turnoho prostoru Ukrayiny [Scientific work of Academician Vasyl Loburets in the context of the socio-cultural space of Ukraine]. Pravovi, ekonomichni ta sotsiokul'turni zasady rehulyuvannya suspil'nykh vidnosyn: suchasni realiyi ta vyklyky chasu. Materialy III Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Legal, economic and socio-cultural principles of regulation of social relations: modern realities and challenges of the time. Materials of III All-Ukrainian science and practice conf.]. Poltava, December 7–8, 2021. P. 341–345.

8. Yermolenko O., Semenovska L. (2022). Vasyl' Loburets' – orhanizator naukovoyi roboty talanovytoy molodi [Vasyl Loburets is an organizer of the scientific work of talented youth]. Upravlins'kyy diskurs makarenkivs'koyi pedahohiky. Materialy KHKHI Mizhnar. naukovo-prakt. konf. [Management discourse of Makarenko pedagogy. Materials of XXI International scientific and practical conf.]. Poltava, March 11, 2022. P. 55–57.

9. Yermolenko O. (2022). Pedahohichna postat' Vasylya Loburtsya: suchasnyy pohlyad [The pedagogical figure of Vasyl Loburets: a modern view]. Dyzayn-osvita maybutnikh fakhivtsiv: problemy ta perspektyvy. Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastyu [Design education of future specialists: problems and prospects. Materials of the All-Ukrainian science and practice conf. with international participation]. Poltava, April 22, 2021. P. 142–146.

10. Yermolenko O., Semenovska L. (2022). Naratyvnyy kharakter doslidzhennya naukovo-pedahohichnoyi personaliyi Vasylya Loburtsya [Narrative nature of the study of the scientific and pedagogical personality of Vasyl Loburets]. Modernizatsiya osvitynoho seredovyscha: problemy ta perspektyvy v konteksti yevrointehratsiyi. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. onlayn-konf. [Modernization of the educational environment: problems and prospects in the context of European integration. Materials of the International science and practice online conf.]. Ivano-Frankivsk, May 19–20, 2022. P. 242–246.

11. Yermolenko O., Semenovska L. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya pedahohichnoyi postati Vasylya Loburtsya (1930–2006). [Theoretical and methodological foundations of the study of the pedagogical figure of Vasyl Loburets (1930–2006)]. Zbirnyk naukovykh prats' vykladachiv, aspirantiv, mahistrantiv i studentiv fizyko-matematychnoho fakul'tetu / PNPUI imeni V. H. Korolenka; redkol. : T. M. Barbolina (holov. red.) ta in. [Collection of scientific works of teachers, graduate students, master's students and students of the Faculty of Physics and Mathematics / V. G. Korolenko PNPUI; editor : T. M. Barbolina (chief editor) and others.]. Poltava. P. 188–191.

12. Yermolenko O., Semenovska L. (2023). Rozvytok idey muzeynoyi pedahohiky v tvorchosti Vasylya Loburtsya [The development of ideas of museum pedagogy in the work of Vasyl Loburets]. Pravovi, ekonomichni ta sotsiokul'turni zasady rehulyuvannya suspil'nykh vidnosyn: suchasni realiyi ta vyklyky chasu. Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Legal, economic and socio-cultural principles of regulation of social relations: modern realities and challenges of the time. Materials of All-Ukrainian science and practice conf.]. Poltava, December 8–9, 2022. P. 318–322.

13. Yermolenko O. (2023). Pedahohichna spadshchyna Vasylya Loburtsya: metodolohichnyy instrumentariy [Pedagogical legacy of Vasyl Loburets: methodological apparatus]. Resursno-oriyentovane navchannya v «3D»: dostupnist', dialoh, dynamika Materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. [Resource-oriented

learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics Materials of III International science and practice Internet Conf.]. Poltava, February 22–23, 2023. P. 859–865.

14. Yermolenko O. (2023). Ideyi muzeyno-pedahohichnoyi diyal'nosti v tvorchiy spadshchyni V. YE. Loburtsya. [Ideas of museum-pedagogical activity in the creative heritage of V. E. Loburets]. *Dydaskal : chasopys /Kafedra zahal'noyi pedahohiky ta andrahohiky PNPV imeni V. H. Korolenka [Didaskal: magazine /Department of general pedagogy and andragogy of V.G. Korolenko PNPV]. Poltava. P. 72–76.*

15. Yermolenko O. (2024). Orhanizatsiyno-naukova diyal'nist' Vasylya Loburtsya. [Organizational and scientific activity of Vasyl Loburets]. *Pravovi, ekonomichni ta sotsiokul'turni zasady rehulyuvannya suspil'nykh vidnosyn: suchasni realiyi ta vyklyky chasu. Materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Legal, economic and socio-cultural principles of regulation of social relations: modern realities and challenges of the time. Materials of V All-Ukrainian science and practice conf.]. Poltava, December 5–6, 2023. P. 233–236.*

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	10
ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. Є ЛОБУРЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО СТУДІЮВАННЯ	31
1.1. Історіографія проблеми та джерельна база дослідження	31
1.2. Теоретико-методологічні засади вивчення творчої спадщини В. Є. Лобурця	48
1.3. Базові чинники формування науково-педагогічного світогляду вченого.....	68
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. Є. ЛОБУРЦЯ	95
2.1. Основні періоди науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця	95
2.2. Зміст науково-педагогічної діяльності вченого.....	112
2.3. Педагогічні ідеї В. Є. Лобурця.....	136
Висновки до розділу 2.....	165
РОЗДІЛ 3. УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. Є. ЛОБУРЦЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ	169
3.1. Історичне краєзнавство в науковому доробку вченого та його значення у збереженні історичної пам'яті українців.....	169
3.2. Актуалізація науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця в умовах реформування сучасної освіти.....	183
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	257

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поєднання традицій та інновацій – одна з ключових тенденцій сучасного розвитку педагогічної науки й освіти в Україні. У цьому контексті надзвичайно актуальним є дослідження науково-педагогічної спадщини видатних учених, педагогів та організаторів освіти, засновників наукових шкіл, чия діяльність сприяла утвердженню таких цінностей, як академічна добросовісність, педагогіка співробітництва, гуманізація освіти та відповідальне наукове лідерство.

Саме тому в сучасних умовах особливої ваги набуває один із напрямів наукових досліджень – педагогічна персонологія, що має на меті комплексне вивчення ідей провідних учених і освітян та аналіз можливостей застосування їхніх прогресивних розробок у сучасному освітньому просторі України.

На особливу увагу заслуговує науково-педагогічна спадщина вченого-педагога, історика-краєзнавця, організатора дослідницької діяльності, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка УАІН Василя Єгоровича Лобурця (1930–2006 рр.) (додаток А).

Педагогічне кредо вченого відбито в наукових і публіцистичних працях, посібниках, методичних матеріалах. Його професійні здобутки є свідченням глибини, потужності та гуманістичного спрямування українського науково-педагогічного знання. Багатогранний творчий доробок В. Є. Лобурця має загальнопедагогічну цінність, оскільки становить історико-педагогічне підґрунтя студіювання важливих питань розвитку національної освіти. Аналіз творчої спадщини вченого дозволяє стверджувати, що серед актуальних проблем, які досліджував В. Є. Лобурець, можна виокремити такі аспекти: збереження історичної пам'яті українського народу та формування національної свідомості молодого покоління, збагачення змісту історичної освіти, вдосконалення загальнопедагогічної і фахової підготовки вчителя, використання навчально-виховного потенціалу музейно-педагогічної діяльності та краєзнавчої роботи,

взаємозв'язок наукового пізнання та навчальної діяльності, організація дослідницької роботи учнів і студентів, історія розвитку освіти на Полтавщині тощо.

На важливості збереження традицій української освіти, її інноваційному розвитку засобом використання найкращого науково-педагогічного досвіду на засадах гуманістичних пріоритетів, поваги до особистості акцентується увага у нормативних освітніх документах (Міжнародна доповідь ЮНЕСКО «Майбутнє освіти» (2019 р.), «Освіта у світі після COVID» (2020 р.), Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки» (2020 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.) та ін.). У них зазначається про необхідність реформування освіти на основі європейських і національних актуалітетів, врахування досвіду й надбань попередніх поколінь, персоніфікації української історико-педагогічної думки, що спонукає до студіювання спадщини педагогів минулого.

Наукову цінність для розвитку педагогічної персонології мають історико-педагогічні розвідки, у яких було представлено методолого-теоретичний вимір розвитку української педагогічної теорії та практики другої половини ХХ ст. (О. В. Адаменко, Л. В. Артемова, Л. Д. Березівська, М. П. Вовк, Л. В. Герасименко, М. В. Гриньова, Н. М. Гупан, М. Б. Євтух, І. В. Зайченко, В. С. Курило, О. А. Лавріненко, В. К. Майборода, В. М. Мокляк, Е. А. Панасенко, В. В. Примакова, І. С. Прокоп, С. А. Саяпіна, А. А. Сбруєва, Л. А. Семеновська, О. В. Сухомлинська, В. В. Фазан та ін.).

Значну кількість наукових студій сучасних учених присвячено проблемам становлення та розвитку вітчизняної освіти, вивченню спадщини, педагогічних

персоналій (А. М. Бойко, Г. В. Белан, Н. М. Ващенко, Н. М. Дем'яненко, М. П. Лещенко Л. М. Петренко, В. В. Пилипенко, Н. В. Токуєва, Є. М. Хриков, І. В. Цебрій, М. М. Чепіль та ін.). Теоретичні та практичні засади педагогічної біографістики висвітлено в новітніх дослідженнях українських (Р. О. Басенко, Л. Ц. Ваховський, О. А. Гнізділова, Б. В. Год, А. В. Ткаченко та ін.) та зарубіжних (Е. Erikson, R. Giere, С. Ginzburg, А. Kloskowska, W. McNeill, С. Mills та ін.) науковців.

Вагоме значення для студіювання освітніх ідей і науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця становлять історико-педагогічні публікації, присвячені діяльності Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), що представлені іменами таких дослідників, як Л. Л. Бабенко, Ю. В. Гринь, О. П. Єрмак, Ю. В. Комишан, О. О. Лобач, Т. В. Тронько та ін. Контекстуально педагогічний доробок ученого представлено в дослідженнях із історії розвитку освіти та науки на Полтавщині (О. Г. Бажан, Л. Л. Безобразова, Ю. В. Волошин, Г. Г. Журавель, П. К. Загайко, І. М. Петренко, І. В. Сєдакова та ін.).

Узагальнення наукових праць свідчить про те, що, незважаючи на інтерес до постаті вченого, дотепер немає спеціального дослідження, присвяченого вивченню педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця.

Все це дає підстави для визначення **суперечностей**, зокрема між:

- необхідністю подальшої розробки методолого-теоретичних основ розвитку національної системи освіти і недостатньо активним застосуванням для цього педагогічного доробку видатних українських учених, до яких належить В. Є. Лобурець;

- соціально-педагогічною затребуваністю щодо освітньо-виховних, національно-культурних та науково-етичних цінностей, спродукованих

В. Є. Лобурцем, і недостатньо вивченим змістом його педагогічних ідей та наукової діяльності;

– ідентифікуванням фундаментальної наукової спадщини В.Є. Лобурця як вагомого досвіду в системі вищої освіти та реальним рівнем застосування науково-педагогічного доробку вченого з метою вдосконалення освітнього процесу в сучасних закладах освіти.

Отже, існування вказаних суперечностей, значущість постаті В. Є. Лобурця, відсутність системних наукових досліджень творчих здобутків ученого зумовили вибір теми дисертаційної наукової праці: **«Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Є. Лобурця (1930–2006 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів, магістрів та докторів філософії в умовах реформування освіти України» (державний реєстраційний номер 0121U114718). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 4 від 29.10.2021 р.).

Мета дослідження – вивчення й узагальнення наукової діяльності та педагогічних ідей В. Є. Лобурця, виявлення можливостей їх використання у сучасній педагогічній науці та практиці.

Відповідно до мети дослідження окреслено такі **завдання**:

1. Дослідити джерельну базу та історіографію студіювання педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця.

2. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади вивчення творчої спадщини вченого та розкрити базові чинники формування його науково-педагогічного світогляду.

3. Визначити основні періоди науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.

4. Схарактеризувати зміст науково-педагогічної діяльності вченого, виокремити її провідні напрями.

5. Виявити педагогічні ідеї В. Є. Лобурця й обґрунтувати перспективні напрями їх реалізації в сучасному освітньо-виховному просторі України.

Об’єкт дослідження – науково-педагогічна діяльність В. Є. Лобурця.

Предмет дослідження – науково-педагогічна спадщина та педагогічні ідеї В. Є. Лобурця у контексті розвитку сучасної педагогічної теорії і освітньої практики.

Хронологічні межі дослідження. Нижня межа (1930 р.) визначається народженням і початком виховання В. Є. Лобурця в українській селянській родині, яка стала важливим чинником формування його світогляду; верхня межа (2006 р.) зумовлена закінченням наукової діяльності вченого у зв’язку з погіршенням стану здоров’я та його смертю.

Територіальні межі дослідження охоплюють Київську й Полтавську області, зокрема село Підруда Зубівської сільської ради Миргородського району, міста Київ і Полтаву, де відбувалося особистісне й професійне становлення В. Є. Лобурця, формування його науково-педагогічного світогляду, розвиток наукової та викладацької діяльності вченого.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорії наукового пізнання: неперервність і наступність історико-педагогічних процесів, єдність теорії і практики, науковий плюралізм в оцінці концепцій та теорій, філософські положення про взаємозв’язок і взаємозумовленість соціально-економічних, соціокультурних та педагогічних явищ; цивілізаційний, біографічний, культурологічний, синергетичний, феноменологічний, герменевтичний, критеріально-комплексний та

парадигмальний підходи; принципи; історизму, об'єктивності, контекстності, доказовості, багатофакторності.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використовувався комплекс теоретичних загальнонаукових (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення) та історико-педагогічних методів, серед них: персонологічно-біографічний – для виявлення ролі окремих педагогів, науковців, громадських діячів у становленні педагогічних ідей В. Є. Лобурця; історико-ретроспективний – для студіювання причинно-наслідкових зв'язків педагогічних поглядів і наукової діяльності вченого з соціально-політичними та освітньо-культурними подіями (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.); зіставно-порівняльний – для визначення загального й особливого в науковій діяльності та педагогічних поглядах В. Є. Лобурця; контент-аналіз змісту документальних матеріалів – дав змогу встановити біографічні дані й сформулювати педагогічні погляди, зафіксовані в архівних і наукових джерелах; прогностичний, метод актуалізації – для обґрунтування перспектив упровадження творчого доробку вченого в сучасному освітньо-виховному просторі України.

Джерельну базу дослідження становлять: архівні документи (фонди архіву ПНПУ імені В. Г. Короленка – «Особова справа В. Є. Лобурця», «Протоколи засідань вченої ради», звіти, доповіді та ін.), що містять відомості про життя та педагогічну діяльність ученого; наукові праці В. Є. Лобурця (історичний, загальнопедагогічний, історико-педагогічний, методичний, красзнавчий, біографічний напрями) та наративні науково-педагогічні студії (монографії та статті); нормативно-регламентаційні джерела та матеріали (закони, розпорядження, накази, концепції стратегії тощо), що дозволили студіювати особливості державного регулювання освіти досліджуваного періоду та сучасності; масові джерела (матеріали тогочасних періодичних видань), які надали змогу з'ясувати місце і роль В. Є. Лобурця в тогочасному науково-освітньому просторі та громадсько-культурному житті Полтави та Полтавщини;

усноісторичні джерела, які містять оригінальну інформацію щодо освітніх ідей та викладацької діяльності В. Є. Лобурця – записи нарративних інтерв'ю, бесід, спогадів колег та учнів вченого; ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відбивають життя, педагогічну та громадську діяльність педагога.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено цілісний аналіз педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця на основі маловідомого і невідомого фактологічного матеріалу; досліджено й систематизовано джерельну базу студіювання проблеми (архівні документи; наукові праці В. Є. Лобурця та науково-педагогічні студії нарративного характеру; нормативно-регламентаційні джерела та матеріали; масові джерела; усноісторичні джерела; ілюстративні матеріали та фотоматеріали); розкрито базові чинники формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні, особистісні); на основі авторських критеріїв (рівень розвитку науково-педагогічного світогляду дослідника; поглиблення та урізноманітнення його науково-педагогічної діяльності; зростання авторитету серед наукової громадськості) визначено основні періоди науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця: I (1956–1967 рр.) – особистісне, наукове і професійне становлення вченого; II (1968–1980 рр.) – набуття наукового досвіду, удосконалення науково-педагогічної майстерності вченого; III (1981–2002 рр.) – професійне зростання як педагога, вченого та організатора наукової діяльності; схарактеризовано науково-педагогічну діяльність ученого як історико-педагогічний феномен, що характеризується різноманітністю змісту, наслідуванням ідеалів гуманізму та демократизму, збереженням загальнолюдських та національних цінностей, історичної пам'яті українського народу, поєднанням фундаментальності та інноваційності; виокремлено її провідні напрями (викладацький, науково-дослідницький, організаційний); виявлено педагогічні ідеї В. Є. Лобурця

(методологія наукового і навчального пізнання; загальнодидактичні та ціннісно-світоглядні засади навчально-виховного процесу; управлінські аспекти в освіті та науці; добір та професійна підготовка майбутніх учителів); обґрунтовано перспективні напрями їх реалізації в сучасному освітньо-виховному просторі України;

уточнено: біографічні дані В. Є. Лобурця (матеріали щодо родинного виховання, зміст наукової та викладацької діяльності тощо);

подальшого розвитку набули: положення щодо розвитку вищої педагогічної освіти та становлення історико-краєзнавчого руху на Полтавщині (друга половина ХХ ст.);

уведено до наукового обігу: маловідомі та невідомі архівні матеріали та документи (62 найменування), пов'язані з життям і творчістю В. Є. Лобурця.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в перспективних історико-педагогічних студіях; для підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, спецсеминарів з педагогіки, історії педагогіки, історії України, краєзнавства, методик їх викладання; у процесі вдосконалення змісту підготовки бакалаврів, магістрів, аспірантів, докторантів та неперервної освіти педагогічних кадрів; для застосування вчителями з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Матеріали дослідження відбито в змісті елективного спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» (додаток Б), дидактичний контент якого може бути використаним для доповнення варіативних складників освітніх програм підготовки педагогічних кадрів.

Основні результати дисертації впроваджено в освітній процес: Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 1066/01-54/02 від 20.03.2024 р.), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 01-10-

354 від 14.03.2024 р.), Київського індустріального коледжу Київського національного університету будівництва і архітектури (довідка № 63 від 11.03.2024 р.), Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського (довідка № 16 від 15.03.2024 р.) (додаток В).

Особистий внесок здобувача. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, автору належить визначення засадничих аспектів організаційно-наукової роботи В. Є. Лобурця з талановитою молоддю [62]; розкриття теоретико-методичних основ наративного інтерв'ю для студіювання науково-педагогічної персоналії вченого [63]; дослідження творчих надбань В. Є. Лобурця у вимірі освітньо-культурологічних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [64]; висвітлення еволюції ідей музейної педагогіки в науково-педагогічному доробку вченого [65]; обґрунтування наукових підходів дослідження педагогічної постаті В. Є. Лобурця [66].

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2021–2024 рр.), під час виступів на науково-практичних конференціях і семінарах:

– міжнародних: «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2021); «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2022); «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства» (Полтава, 2022), «Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи» (Полтава, 2022); «Управлінський дискурс макаренківської педагогіки (Полтава, 2022); «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (Полтава, 2023); «Європейський розвиток вищої освіти в Україні» (Полтава, 2023);

– всеукраїнських: «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст» (Полтава, 2021); «Сучасні соціокультурні процеси:

компетентнісно-аксіологічний аспект» (Полтава, 2021); «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (Полтава, 2021, 2022, 2023); «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства» (Київ, 2023, 2024) (додаток Г).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 15 наукових працях, серед них: 3 – одноосібні публікації в наукових фахових виданнях України з педагогічних наук, 4 – у збірниках наукових праць; 8 – у матеріалах науково-практичних конференцій різних рівнів (додаток Д).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками, висновків, списку використаних джерел (318 найменувань, з них – 62 архівні), 19 додатків. Загальний обсяг дисертації – 300 сторінок, із них основний текст – 180 сторінок.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. Є ЛОБУРЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО СТУДЮВАННЯ

У першому розділі дисертації проведено всебічний аналіз джерельної бази, історіографії та методологічних засад дослідження науково-педагогічної спадщини видатного українського вченого Василя Єгоровича Лобурця. Здійснено детальну характеристику та класифікацію джерел, використаних у дослідженні. Проаналізовано стан вивченості проблеми в українській науковій літературі. З метою комплексного висвітлення біографічних та наукових аспектів творчості В. Є. Лобурця проаналізовано зміст наукових праць у контексті суспільно-історичних процесів. Обґрунтовано методологічні засади дослідження, зокрема, обрано ключові методи та підходи, що дозволили ефективно проаналізувати педагогічну діяльність вченого-краєзнавця. Особливу увагу приділено особливостям проведення біографічних досліджень із застосуванням методу наративного інтерв'ю. У розділі також розглянуто вплив суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх трансформацій, що відбувалися в Україні протягом ХХ – початку ХХІ століття, на формування педагогічних поглядів та науково-педагогічного досвіду В. Є. Лобурця.

1.1. Історіографія проблеми та джерельна база дослідження

Оцінюючи науковий доробок учених, ми розуміємо, що важливо враховувати не лише кількість публікацій та їхній безпосередній теоретичний внесок у науку, а й потенціал їхніх ідей для подальшого розвитку. Особливо актуальними є дослідження, які містять прогностичні ідеї, що потребують подальшого вивчення та впровадження. Саме тому дослідження науково-педагогічної спадщини доктора історичних наук, професора В. Є. Лобурця є надзвичайно актуальним. Незважаючи на значний внесок вченого в розвиток

української науки та освіти, його біографія та науковий доробок досі не були досліджені комплексно та всебічно. Більше того, його педагогічний досвід не знайшов достатнього застосування в сучасній освіті. Отже, звернення до наукової та педагогічної спадщини В. Є. Лобурця є доцільним і своєчасним.

Передумовою проведення історико-педагогічного дослідження є ретельний аналіз і систематизація джерельної бази. Джерельна база персоналістичних досліджень в історії педагогіки складається з різноманітних документів, зокрема: архівних матеріалів, наукових праць, публіцистичних творів, листів, усних свідчень та інших джерел, які містять автентичну інформацію про життя та діяльність досліджуваної особистості. Ці джерела дозволяють об'єктивно відтворити особливості розвитку досліджуваного феномена. Питанням джерелознавства в історико-педагогічній науці присвячено численні дослідження вітчизняних учених, зокрема О. В. Адаменко [1], Л. Д. Березівської [11], Г. В. Белан [13], М. В. Богуславського [14], Н. М. Гупана [41], Н. П. Дічек [46], І. В. Зайченка [69], О. В. Сухомлинської [230; 231] та ін.

Узагальнення вказаних праць засвідчує те, що єдиного підходу до класифікації історико-педагогічних джерел не існує. Під час їх опрацювання вчені беруть до уваги такі критерії, як час і місце написання, місце зберігання джерел, рівень узагальнення фактологічного матеріалу, предмет дослідження тощо. Ці критерії обираються залежно від предмета дослідження (педагогічний доробок персоналії, розвиток педагогічної теорії та освітньої практики, соціально-культурний контекст проблеми тощо). Учені поділяють думку, що будь-яке історико-педагогічне дослідження вимагає класифікації джерельної бази. У випадку персонологічного дослідження це може бути реалізовано за окремими галузями науки (історія педагогіки, дидактика, теорія виховання тощо), за видами та рівнями освіти (початкова освіта, загальна середня освіта, вища освіта, професійно-технічна освіта, історична освіта тощо). Можливим є також представлення джерел за змістом, вирізняючи наукові дослідження (наукові статті, монографії, дисертації),

навчальні видання (підручники, посібники), довідкову літературу (бібліографічні покажчики, енциклопедії, словники тощо), хрестоматійні джерела (збірники документів, хрестоматії та інше), літературу просвітницького спрямування (публіцистика, науково-популярні видання). Доцільним під час класифікації джерел вчені також вважають хронологічний підхід, за допомогою якого забезпечується послідовність розкриття еволюції ідей досліджуваної персоналії на ту чи іншу педагогічну проблему.

Персоналістичний вимір дослідження має теоретико-методологічну особливість, яка полягає в необхідності використання специфічного дослідницького інструментарію, який би дозволив цілісно, системно та поліаспектно реконструювати педагогічний образ досліджуваної особистості. Підкреслюючи системний характер біографічних студій, українська вчена Г. В. Белан зазначала, що головним їхнім завданням постає побудова об'єктивного портрета персоналії. Передовсім мова йде про розкриття походження особи, її генеалогічного коріння, впливу родинного оточення, сімейного виховання, психологічно-емоційної атмосфери та традиції на формування світоглядних переконань ученого; з'ясування періодів розвитку особистості; характеристику її темпераменту, внутрішніх мотивів діяльності, стосунків з іншими людьми, впливу наставників та колег; визначення соціокультурного та державного значення персоналії; виявлення доленосних подій в особистому житті, які зумовили розвиток творчої і професійної діяльності тощо [13, с. 29].

Тож питання коректності й достатності інформаційних матеріалів для цілісного та об'єктивного студіювання педагогічної персоналії змушує дослідника особливо уважно вивчати джерельну базу, сумлінно виконувати не лише емпіричну роботу щодо пошуку першоджерел, але звертати увагу на використання важливих герменевтичних процедур для того, щоб взяти із всього масиву матеріалу якомога ґрунтовну, неупереджену та достовірну інформацію. Під час студіювання персоналій, певний період життя яких відповідає радянській епосі, науково

виважений добір джерельної бази є винятково важливим, оскільки більшість тогочасних джерел містять в собі штампи радянських ідеологем, стереотипів, директивних настанов та цензури. Не викликає сумнівів той факт, що більшість діячів освіти радянської епохи були змушені корелювати власні погляди на предмет їхньої відповідності партійним і комуністичним установкам. Тож, перед сучасними істориками педагогіки постає складне завдання – читаючи «між рядків», «вхопити», зрозуміти та проаналізувати сутність освітніх ідей, поза їхньою формальною суголосністю усталеним кліше радянської ідеології.

Джерельну базу, що стосується педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця, було систематизовано за формально-логічним принципом і поділено на кілька груп.

До першої групи віднесено архівні матеріали, адже історіографія теми дослідження, про що буде йти мова далі, є мінімальною. Це матеріали, які містять відомості про життя та науково-педагогічну діяльність В. Є. Лобурця, тексти його виступів, інформаційні довідки, характеристики, річні звіти, протоколи засідань, матеріали діловодства тощо. У дисертації зокрема використані фонди архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – «Особова справа Лобурця Василя Єгоровича», «Протоколи засідань ради інституту», «Архів музею історії ПДП ім. В. Г. Короленка». Зібрані документи дають змогу дослідити широкий спектр питань, що пов'язані із науково-педагогічними, організаційно-управлінськими та дослідницькими аспектами діяльності В. Є. Лобурця.

Серед залучених у дослідження архівних матеріалів значний інтерес становлять документи, які містяться в «Особовій справі Лобурця Василя Єгоровича, №01-11». Зокрема, автобіографія [290], особовий листок обліку кадрів [293], список наукових праць [308], копії документів (трудова книжка [289], дипломи кандидата та доктора наук [286; 287], атестати доцента і професора [284; 285], витяги з наказів про призначення на посади [256; 257; 260; 261; 262; 263; 265; 267-269; 270-278; 281;

307]; відомості про нагородження [258; 266; 279; 291; 292], Рішення Колегії Міністерства освіти УРСР про призначення В. Є. Лобурця проректором по науковій роботі [306] та ін.).

Важливе значення становлять архівні джерела, які дають змогу уточнити індивідуальний портрет В. Є. Лобурця, риси його характеру, прослідкувати особливості професійного вдосконалення, збагачення його наукового доробку, а також зростання авторитету та професійної компетентності. Цьому значно сприяють численні характеристики, підготовлені в різні періоди науково-педагогічної діяльності вченого (1960, 1965, 1968, 1969, 1979, 1981, 1983, 1986, 1988 рр.) [309–318].

Цінна інформація, зокрема, міститься у виступах, звітах і доповідях В. Є. Лобурця як викладача, завідувача кафедри, проректора по науковій роботі [298–304], як голови комісії з організації та виконання певного доручення (підготовка студентських наукових робіт [295], проведення наукових конференцій та предметних олімпіад [298-304], створення Музею історії інституту [296], участі у педагогічних виставках, підготовка до святкування 70-річчя інституту [280; 294], виконання комплексної цільової програми «Наука» [297] тощо).

Вагому евристичну цінність для розкриття педагогічного образу В. Є. Лобурця становлять матеріали «Протоколів засідань ради інституту, №01-13» та «Архіву музею історії ПДП ім. В. Г. Короленка», які уможливають детальний розгляд діяльності вченого в контексті розвитку ПНПУ імені В. Г. Короленка в досліджуваний період, реформування кафедр [259; 264], розробки, апробації та впровадження програми «Учитель» [282; 283; 305].

Друга група першоджерел – наукові праці В. Є. Лобурця, присвячені дослідженню актуальних проблем у різноманітних сферах наукового знання. Узагальнення цих джерел дозволяє виокремити такі змістові напрями:

історичний: «Формування кадрів радянського робітничого класу України (1921–1932 рр.)» (1974 р.) [172]; «Робітничий клас радянської України в роки

боротьби за побудову фундаменту соціалізму (1921–1931 рр.)» (1981 р.) [111]; «Про зміни у соціальному складі робітничого класу України в першій п'ятирічці» (1981 р.) [159]; «Фундаментальні дослідження з історії радянського робітничого класу» (1986 р.) [183]; «Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР» (1989 р.) [202], «"Великий перелом" в с. Підруда Миргородського району» (1993 р.) [115]; «Перші кроки незалежності України» (1993 р.) [150]; «З історії заснування Мгарського монастиря» (1994 р.) [127]; «Нові підходи до вивчення вітчизняної історії» (1995 р.) [140]; «А голоду могло б і не бути» (1996 р.) [114]; «Україна у слов'янському світі» (1996 р.) [170]; «Основні етапи державотворення в Україні» (1996 р.) [142]; «Зміни у національному складі робітництва України в 1921–1932 рр.» (1999 р.) [102]; «Методологічні пошуки в сучасній історичній науці» (1999 р.) [138]; «Слов'янський світ і Україна» (2002 р.) [166] та ін.

загальнопедагогічний: «Досвід розробки та впровадження в Полтавському педінституті експериментальної програми «Учитель» (1985 р.) [110]; «Традиції інституту. Продовжуємо добрі справи» (1988 р.) [113]; «Історико-краєзнавча робота в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка» (1989 р.) [130]; «Краєзнавча робота в Полтавському педінституті імені В. Г. Короленка» (1990 р.) [134]; «На шляху до педагогічної майстерності» (1991 р.) [106]; «Відродження нашої духовності» (1992 р.) [118]; «Програма "Вчитель": випробування практикою і часом» (1992 р.) [161]; «Краєзнавча робота в контексті національного виховання молоді» (1994 р.) [133]; «Краєзнавча робота сільської школи» (1994 р.) [135]; «Обдарована молодь і зрівнялівка» (1995 р.) [141]; «Про естетичне виховання майбутніх учителів» (1995 р.) [158]; «Програма «Учитель»: здобутки і перспективи» (1995 р.) [162] та ін.;

історико-педагогічний: «Формування А. С. Макаренка як педагога в Полтавському учительському інституті 1914–1917 рр. (1988 р.) [182]; «Наш сучасник – А. С. Макаренко» (1988 р.) [107]; «Сіяч на освітянській ниві» (1992 р.) [165];

«Педагог, реабілітований історією. І. М. Онисін» (1993 р.) [145]; «Попередники Полтавського інституту народної освіти» (1995 р.)» [157]; «Досвід А. С. Макаренка і світова педагогіка» (1998 р.) [124]; «Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти» (1989 р.) [45]; «Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії)» (1994 р.) [155]; «Ім'я професора В. О. Щепотьєва повертається до людей» (1994 р.) [176]; «Із історії Полтавського педінституту (1914–1921 роки)» (1995 р.) [126]; «Із історії Полтавського педінституту (1941–1945 роки)» (1995 р.) [203]; «Із історії навчально-виховної роботи в земських школах України» (1996 р.) [178]; «Підготовка учительських кадрів в Україні дорадянської доби» (1997 р.) [177]; «Міжнародне співробітництво макаренкознавців» (1998 р.) [89] та ін.;

методичний: «Як ми вивчаємо історію рідного краю» (1962 р.) [174]; «Про вузівську лекцію по вітчизняній історії» (1982 р.) [108]; «Роль науково-методичних конференцій у вивченні передового педагогічного досвіду» (1983 р.) [112]; «Досвід розробки та впровадження в Полтавському педінституті експериментальної програми «Учитель: школа – педвуз – школа» (1987 р.) [109]; «Перебудова викладання вітчизняної історії» (1990 р.) [147] та ін.;

красознавчий: «Зубівка» (1967 р.) [75]; «Полтаві 800 років. 1174–1974. Збірник документів і матеріалів» (1974 р.) [184]; «800-річчя Полтави» (1974 р.) [117]; «Полтавщина у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941-1945. Збірник документів і матеріалів» (1977 р.) [156]; «Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1921 – червень 1941)» (1984 р.) [224]; «Дослідження з місцевої історії на Полтавщині» (1987 р.) [180]; «Історико-культурна спадщина Полтавщини» (1987 р.) [78]; «Роль пам'яток історії та культури у формуванні світоглядних переконань» (1987 р.) [77]; «Розвиток соціалістичної промисловості на Лубенщині у 1921–1941 р.» (1988 р.) [181]; «Перші кроки діяльності Полтавського обласного відділення Українського фонду культури» (1989 р.) [149]; «Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1945–1985)» (1989 р.) [225]; «Дослідження та

пропаганда історії міст і сіл Полтавщини» (1990 р.) [125]; «Полтавське наукове товариство краєзнавців» (1991 р.) [152]; «Персоналії як об'єкт краєзнавчого дослідження» (1991 р.) [188]; «Вивчення історії Полтавщини: традиції і сучасність» (1993 р.) [98]; «Три роки діяльності Полтавського наукового товариства краєзнавців (1994 р.) [105]; «Давні і сучасні дослідження історії Полтавщини» (1998 р.) [119]; «Діяльність Полтавського наукового товариства краєзнавців у 1990-1998 роках» (1998 р.) [123]; «Полтава. Історичний нарис» (1999 р.) [209]; «Основні етапи історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині у ХХ столітті» (1999 р.) [143]; «Діяльність краєзнавців Полтавщини в роки незалежності» (2001 р.) [122]; «Вклад трудящих Полтавщини у зміцнення оборони країни на початку Великої Вітчизняної війни» (2001 р.) [189]; «Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ столітті» (2003 р.) [36]; «Полтавщина. Історичний нарис» (2005 р.) [213] та ін.;

біографічний: «Покликання – краєзнавство. М. В. Горбань» (1991 р.) [151]; «Немилосердний вирок. Виростков Іван Олексійович» (1992 р.) [139]; «Історичний портрет Богдана Хмельницького» (1995 р.) [131]; «Данішев Степан Остапович» (1995 р.) [120]; «Денисовець Павло Мусійович» (1995 р.) [121]; «Зязюн Іван Андрійович» (1995 р.) [129]; «М. С. Грушевський і сучасність» (1996 р.) [137]; «Л. В. Падалка як історик Полтавщини» (1997 р.) [136]; «Академік Петро Тимофійович Тронько» (2000 р.) [34]; «Сторінки біографії Леоніда Петровича Бразова» (2006 р.) [167]; «Виростков Іван Олексійович» (2007 р.) [100] та ін.

Це найбільший масив джерел, до якого ми відносимо монографії, розділи у колективних монографіях, наукові статті, науково-методичні праці, наукові рецензії, збірники документів, виступи на наукових конференціях тощо. Наукові праці В. Є. Лобурця слугують важливим джерелом для реконструкції творчої біографії вченого, для студіювання його світоглядних, наукових ідей, для з'ясування педагогічної позиції, для висвітлення таланту, оригінальності мислення і визначення внеску історико-педагога у розвиток вітчизняної педагогічної теорії і освітньої практики. Особливий інтерес привертає чіткість викладу наукових

позицій, лаконічність, послідовність і системність аналізу дослідницького матеріалу. Варто зазначити, що наукові статті вченого написані доступно, яскраво та динамічно.

Проведене дослідження дозволяє узагальнити, що в історико-педагогічному розрізі творча спадщина В. Є. Лобурця є джерелом студіювання історико-педагогічних проблем як першооснова пізнання, педагогічний інструментарій, фактор реалізації поступального соціокультурного досвіду, чинник соціалізації особистості, важливий засіб здійснення національного виховання. Тож до цієї ж групи джерел відносимо наукові праці, які, по-перше, пов'язані із визначенням теоретико-методологічних засад дисертації (О. В. Адаменко [1], В. К. Бабайлов [3], Л. Д. Березівська [11], Г. В. Белан [12; 13], М. П. Вовк [26], Л. Ц. Ваховський [20; 21], Н. М. Гупан [40; 41], О. Д. Кулик [91], В. С. Курило [92], О. В. Сухомлинська [228–231], А. В. Ткаченко [234], Є. М. Хриков [247] та ін.); по-друге, із обґрунтуванням суспільно-історичного, соціально-культурного та освітньо-наукового контексту розвитку педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця упродовж досліджуваного періоду (І. В. Зайченко [69], І. А. Зязюн [76], Ю. С. Комишан [86], О. А. Лавріненко [94], О. В. Лук'яненко [193], В. К. Майборода [194], І. М. Петренко [207], І. С. Прокоп [218], А. А. Сбруєва [222], Л. А. Семеновська [223] та ін.); визначенням перспективних напрямів творчого впровадження науково-педагогічного доробку вченого в сучасних умовах (Р. О. Басенко [38], М. В. Гриньова [38], В. Г. Кремень [90; 246], В. М. Мокляк [198], О. І. Пометун [215], Н. М. Пусепліна [219], В. В. Фазан [245] та ін.).

У *третьій групі* джерел нами об'єднано нормативно-регламентаційні матеріали (закони, розпорядження, накази, звіти, концепції, стратегії тощо). Інформативний потенціал нормативно-правових документів СРСР, УРСР (Закон УРСР «Про зміцнення зв'язків школи з життям і про подальший розвиток народної освіти в Українській РСР» [70]; «Основні напрями реформування загальноосвітньої і професійної школи» [201]) та сучасної України (Закони України «Про вищу

освіту» [71], «Про освіту» [72], «Про повну загальну середню освіту» [74], Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [216] та ін.) дозволив студіювати особливості державного регулювання освіти досліджуваного періоду, висвітлити плановий та регульований характер навчально-виховного процесу, розглянути організаційно-педагогічні ініціативи В. Є. Лобурця у контексті виконання посадових обов'язків та досягнення орієнтирів реформування освіти на різних етапах розвитку, встановити суголосність педагогічних ідей ученого з актуальними напрямками педагогічних студій та сучасними тенденціями реформування освіти тощо. Презентовані у цій групі першоджерела є як опублікованими, так і матеріали, що зберігаються у фондах зазначених вище архівних установ.

Узагальнений фактологічний матеріал засвідчив, що найбільш плідним в життєдіяльності В. Є. Лобурця став період певної лібералізації суспільного життя та перше десятиріччя незалежності України (80–90-ті роки ХХ ст.). Тож у контексті обґрунтування актуальності педагогічного доробку вченого в умовах сьогодення дослідження спирається на чинні нормативні документи України (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [73], Концепція розвитку педагогічної освіти [217], Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки та ін.) [227], в яких підкреслено необхідність збереження національних освітньо-виховних традицій, важливості переосмислення педагогічних надбань минулого задля інноваційного розвитку системи освіти та виховання молоді.

Важливе значення для досягнення завдань дослідження становлять масові джерела – це *четверта група*. Передовсім до них варто віднести матеріали періодичних видань другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Пізнавальний потенціал тогочасної преси вважаємо особливо цінним, оскільки він надав змогу з'ясувати місце і роль В. Є. Лобурця в тогочасному науково-освітньому просторі та громадсько-культурному житті Полтави й Полтавщини. Особливої уваги

заслужують газетні публікації вченого, зважаючи на їх своєчасність тогочасним суспільним та соціально-педагогічним викликам, критичний характер та відкритість до творчого діалогу з громадськістю. Приміром, варто відзначити такі резонансні публікації вченого, як «Про Швецію і шведів» (1969 р.) [160]; «Учені – виробництву» (1976 р.) [101]; «На базі досвіду. Програма «Учитель» (1984 р.) [187]; «Чи потрібен студентам куратор?» (1986 р.) [173]; «З любов'ю до рідного краю» (1990 р.) [128]; «Не спотикатись на стереотипах» (1991 р.) [185]; «Розчистити джерела духовності» (1992 р.) [163]; «Книга про Полтаву чекає спонсора» (1996 р.) [204]; «Основи суспільної злагоди» (1996 р.) [191]; «Політика конфронтації – безперспективна» (1996 р.) [192]; «Історія: нові підходи» (1997 р.) [132]; «Вікопомна дата нашої історії: 22 січня – День Соборності України» (1997 р.) [116] та ін.

П'ята група усноісторичних джерел містять оригінальну інформацію щодо освітніх ідей та викладацької діяльності В. Є. Лобурця, його педагогічного світогляду. Маємо на увазі нарративні інтерв'ю, бесіди, спогади колег та учнів вченого (Ю. В. Волошин, О. Г. Жданова-Неділько, Г. В. Лаврик, К. В. Лобач, Н. М. Пусепліна, Т. В. Тронько, А. В. Ткаченко та ін.). Зазначені матеріали розглядаються в дослідженні як еґо-джерела, що спрями визначенню особистісних характеристик педагогічної персоналії В. Є. Лобурця, а також допомогли з'ясувати внутрішні мотиви його педагогічної творчості, встановити рівень авторитету вченого серед колег і студентів, дослідити постать В. Є. Лобурця в широкому спектрі соціальних ролей тощо. У спогадах учений постає як справжній український інтелігент, зразковий лектор-викладач, професіонал-громадянин, який присвятив своє життя поширенню історичного та краєзнавчого знання, збереженню історичної пам'яті українського народу, формуванню національної свідомості студентської молоді, відродженню системи освіти України.

Значно збагачують педагогічний портрет В. Є. Лобурця шоста група джерел – ілюстративні матеріали та численні фотоматеріали, що відбивають життя,

педагогічну та громадську діяльність педагога. Це світлини із приватного архіву доньки вченого – І. В. Сєдакової та приватного архіву завідувачки аспірантури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидата історичних наук, доцента К. В. Лобач. У роботі також використано матеріали електронного ресурсу «Макаренкіана», науковим куратором якого є доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна А. В. Ткаченко [235].

У ході наукового дослідження опрацьовано матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, наукової бібліотеки імені Михайла Андрійовича Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Окрім фундаментальних педагогічних, наукових та краєзнавчих праць, використано широкий спектр періодичних видань, зокрема, наукові журнали: «Археологічний літопис Лівобережної України», «Зарубіжна література в навчальних закладах», «Імідж сучасного педагога», «Історія СРСР», «Краєзнавство», «Народна освіта», «Освіта і педагогічні науки», «Педагогіка і психологія», «Постметодика», «Рідний край», «Соціологічні студії», «Схід/Захід», «Український історичний журнал», «Шлях освіти» та ін.; газети: «Зоря Полтавщини», «Комсомолец Полтавщини», «Полтавська думка», «Полтавський вісник», «Полтавщина», «Радянська освіта» та ін.

Отже, зібраний та проаналізований у науковій праці інформативний матеріал дає змогу всебічно і цілісно вивчити педагогічний доробок В. Є. Лобурця. У дисертації ми намагалися дотримуватися процедури зовнішньої і внутрішньої критики першоджерел, об'єктивності і неупередженості їхнього аналізу, контекстної інтерпретації, що є важливим чинником забезпечення науково

коректної інтеграції відповідної джерельної бази у розв'язання запланованих завдань дослідження.

Аналізуючи стан розробки студійованої проблеми, варто зауважити, що на сьогодні немає розгорнутого історико-педагогічного дослідження, в якому б цілісно й всебічно аналізувався науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця та була б презентована оцінка його діяльності в контексті розвитку історико-педагогічного вчення та вирішення актуальних проблем освітньої практики. Постать ученого цікавила вчених насамперед у контексті історичних та краєзнавчих досліджень. У наш час нам відомо про декілька змістовних праць, які висвітлюють біографічні дані та наукові досягнення В. Є. Лобурця.

Так, у бібліографічному покажчику «Друковані праці викладачів Полтавського педінституту» (1985 р.) (ред. колегія: І. А. Зязюн, В. Є. Лобурець, Л. І. Костенко) подано список із 36 наукових праць вченого [49].

У 1996 р. у межах міжвідомчої серія «Вчені Полтавщини» було видано бібліографічний покажчик «Василь Єгорович Лобурець – професор вітчизняної історії». Наукове редагування видання здійснила донька вченого, в той час завідувач аспірантури ПДПШ ім. В. Г. Короленка І. В. Седакова [17]. Вступну статтю до видання «Слово про вченого» підготував доктор історичних наук, професор, академік НАН України, голова Всеукраїнської спілки краєзнавців П. М. Тронько. Статтю, присвячену науково-педагогічній діяльності В. Є. Лобурця «Професор вітчизняної історії» написав кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка П. К. Загайко. У виданні також розміщено висловлювання спеціалістів (доктор історичних наук, професор М. Я. Варшавчик; доктор історичних наук, професор П. М. Денисовець; доктор історичних наук, професор В. М. Довгопол; доктор історичних наук, професор Л. С. Рогачевська) щодо результатів наукових пошуків ученого.

Біографічні аспекти розкрито у статті «Усі дороги ведуть до рідного дому», яку підготував сам В. Є. Лобурець. Учений зосередив увагу на особливостях родинного виховання, підкресливши значення соціальних, культурних та економічних чинників 30–40 рр. ХХ століття. Педагог детально охарактеризував студентські роки та позитивний вплив наставників, громадських діячів, тенденцій піднесення національно-культурного руху 50–60 рр. ХХ століття. У статті В. Є. Лобурець також презентував основні біографічні дані та факти, що відбивають його професійну діяльність у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка. Він із теплотою у серці писав «... у Полтаві я пройшов шлях від асистента до професора, проректора з наукової роботи. Тут став кандидатом і доктором історичних наук, освоїв курси вітчизняної історії, декілька спецкурсів і спецсемініарів» [17, с. 16]. У виданні також представлено хронологічні матеріали щодо трудової діяльності, громадської роботи, подано відомості про нагороди та перебування вченого за кордоном. Важливо, що покажчик містить реєстр друкованих праць В. Є. Лобурця, який упорядковано за хронологічним принципом.

У бібліографічному довіднику «Українські історики ХХ століття» (2003 р.) міститься коротка біографічна довідка про В. Є. Лобурця, в якій зазначається, що він є автором понад 300 публікацій, присвячених переважно історії українського робітництва та краєзнавству. У довіднику також наведено бібліографічні дані його основних наукових праць [6].

У довідковому виданні «Оживають давні віки... Історики, краєзнавці, археологи Полтавщини» (2003 р.) П. Я. Михайлика присвячено окрему статтю В. Є. Лобурцю [18]. Автори статті характеризують вченого як одного з провідних українських істориків, який зробив вагомий внесок у розвиток історичної науки та краєзнавства: «У контексті розбудови Української незалежної держави важливого значення набувають завдання формування національної свідомості та історичної пам'яті українського народу. В їх реалізації суттєву роль відіграють науковці та аматори краєзнавці щиро закохані в Україну, її героїчне минуле. До когорти

вітчизняних учених, які не мало зробили на ниві історичної науки та історичного краєзнавства, належить і Василь Єгорович Лобурець» [18].

У статті визначено п'ять основних напрямів науково-дослідної роботи В. Є. Лобурця: «історія робітництва України, історія України в документах, історичне краєзнавство, історія педагогічних досліджень та наукова публіцистика». У науковій праці здійснено спробу узагальнення наукового доробку вченого. Автори статті підкреслюють, що В. Є. Лобурець не лише проводив фундаментальні наукові дослідження, а й активно популяризував історичні знання серед широкого кола читачів. «Вирішальну роль у становленні В. Є. Лобурця як вченого зіграло багаторічне вивчення ним історії робітників України 20–30-х років. Дослідник опрацював сотні фондів 19 центральних і місцевих архівів, багатьох наукових бібліотек. Це дозволило йому підготувати ґрунтовні кандидатську і докторську дисертації, опублікувати фундаментальну монографію та близько 50 наукових статей з робітничої тематики... Високої оцінки заслуговує документальна публіцистична робота В. Є. Лобурця. За його активної участі чи під керівництва підготовлено і опубліковано близько 10 значних збірників документів і матеріалів, що відображають ті чи інші грані історії Полтавщини. Широковідомим у республіці став збірник «Полтаві 800 років. 1174–1974». Віддаючи належне глобальним проблемам вітчизняної історії, Василь Єгорович завжди приділяє належну увагу історії рідного краю. Всього за краєзнавчої тематики В. Є. Лобурець опублікував понад 100 наукових праць. Займається В. Є. Лобурець і науковою публіцистикою» [18, с. 38].

У 2004 р., з нагоди 90-річчя заснування Полтавського педагогічного університету, було видано збірник «Історія Полтавського педагогічного університету в особах», де значне місце приділено постаті видатного історика В. Є. Лобурця. У статті Б. В. Года і Т. В. Тронько «Слово про вчителя» описано окремі життя і діяльність вченого. Автори зазначають, що урочистості з нагоди 72-ї річниці з дня народження В. Є. Лобурця зібрали велику кількість колег,

студентів та випускників університету, що свідчить про його високий авторитет та вагомий внесок у розвиток навчального закладу. За майже 40 років роботи в Полтавському педагогічному університеті В. Є. Лобурцем було опубліковано ряд фундаментальних наукових праць, розроблено оригінальні навчальні програми та підготовлено багато висококваліфікованих фахівців. Його науково-педагогічна діяльність стала взірцем для не одного покоління вчителів і науковців [83, с. 104].

З нагоди 95-річчя Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка у 2009 році було підготовлено збірник наукових праць «Історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історія і сучасність». У виданні детально проаналізовано етапи становлення та розвитку історичного факультету, зокрема, у окремій статті було досліджено науково-педагогічну діяльність видатного історика В. Є. Лобурця. Автори статті підкреслюють високий професіоналізм, вимогливість, справедливість та організаторські здібності вченого, а також його гуманістичні якості, які сприяли завоюванню поваги колег та студентів: «Колеги і студенти шанували Василя Єгоровича за високий професіоналізм, вимогливість і справедливість, блискучі організаторські якості, людяність та доброту» [80, с. 84].

Окремо слід сказати про статтю аспірантки та колеги, кандидата історичних наук, доцента, завідувача кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методики їх викладання Т. В. Тронько, де авторка на основі архівних джерел характеризує науково-педагогічний доробок і діяльність В. Є. Лобурця як свого наставника [236]. Ця наукова праця є цінною для студіювання педагогічної персоналії В. Є. Лобурця, оскільки вона розриває глибинні пласти педагогічної біографії вченого, рефлексує надзвичайно важливі особистісні та емоційно-психологічні аспекти вивчення постаті свого вчителя. Аналізуючи викладацьку діяльність вченого, авторка зазначала: «Основною дисципліною, яку викладав В. Є. Лобурець, була «Історія СРСР (1917–1941 роки)». Читання курсу розпочинав з фундаментального аналізу джерел та літератури, відводив для цього одну – дві вступні лекції, знайомлячи

студентів з азами наукових досліджень. На заняттях згадував велику кількість фактів, прочитаних і почутих від свідків подій, що додавало навчальному матеріалу образності й яскравості. При оцінюванні студентів зважав лише на їхні знання та сумлінність. На семестрових екзаменах перед відповіддю давав можливість 15–20 хвилин готуватися усно, не роблячи будь-яких письмових нотаток. Він вважав, що так можна уникнути списування і побачити реальний стан знань. Зазначимо, що жодних нарікань на необ'єктивність його оцінок не доводилося чути» [236, с. 157].

Окремі аспекти наукової та викладацької діяльності В. Є. Лобурця спорадично висвітлено відомими полтавськими вченими-краєзнавцями (Л. Л. Бабенко, Л. М. Булава, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак, П. В. Киридон, А. В. Ткаченко, С. М. Шевчук та ін.) у виданнях присвячених історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: історія і сучасність, 2009 [33]; Історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені Короленка: історія і сучасність, 2009 [80]; Полтавський педінститут у 1960–1980-х роках, 2011 [32]; Подих столітньої історії. Полтавський педагогічний університет, 2014 [208]; Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки), 2014 [30]; Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики, 2018 [2018]; Генезис освіти зі спеціальностей факультету історії та географії: збірник статей, матеріалів і біографічних довідок, 2019 [29]; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка у світлинах: до 105-річчя від заснування. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019 [212] та на сайті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка [4; 235]).

Як ми вже зазначали, об'єктивному та всебічному аналізу освітніх ідей і науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця сприяють історико-педагогічні

розвідки, присвячені вивченню методологічних засад персоналістичних досліджень (Г. В. Белан [13], М. П. Вовк [27], О. А. Лавріненко [94], М. П. Лещенко [96], А. В. Ткаченко [234] О. В. Сухомлинська О. В. Сухомлинська [229] та ін.). У контексті висвітлення стану дослідженості проблеми заслуговують на увагу наукові роботи вчених, які розкривають специфіку діяльності закладів вищої педагогічної освіти в радянський період (В. К. Майборода [194], І. В. Зайченко [69], І. А. Зязюн [76] та ін.). Евристичний потенціал для студіювання вказаної теми мають історико-педагогічні праці, у яких висвітлено закономірності та тенденції розвитку української педагогічної теорії та освітньої практики другої половини ХХ початку ХХІ століття (Л. В. Артемова [2], Л. М. Булава [32], Л. П. Вовк, Б. В. Год [32], Н. М. Гупан [40] та ін.).

Отже, узагальнення історіографічних засад дослідження засвідчило відсутність спеціальних наукових праць, присвячених педагогічним ідеям та науковій діяльності В. Є. Лобурця. Водночас значний масив опрацьованої джерельної бази дозволяє доповнити історико-педагогічне вчення знаннями про вагомий внесок ученого в розвиток національної історії, освіти та культури.

1.2. Теоретико-методологічні засади вивчення творчої спадщини В. Є. Лобурця

Сьогодні історико-педагогічні дослідження, зокрема, біографічні студії видатних педагогів та істориків освіти, набувають особливої актуальності. Аналіз творчого та педагогічного доробку таких особистостей дозволяє сучасним науковцям не лише реконструювати історичний контекст розвитку освіти, а й критично оцінити внесок окремих діячів у формування сучасних освітніх парадигм. Історико-персонологічне дослідження передбачає комплексний аналіз наукових праць, педагогічної діяльності, а також соціального контексту, в якому діяла досліджувана особистість. Метою таких досліджень є не лише фіксація фактів

біографії, а й рефлексія над їхнім значенням для розвитку української науки, культури та освіти. Завдяки ретроспективному аналізу можна виявити закономірності та тенденції розвитку освіти, а також визначити актуальні проблеми, що потребують вирішення в сучасних умовах. Міждисциплінарний характер історико-педагогічних досліджень забезпечує комплексний підхід до вивчення складних освітніх процесів та явищ.

Обґрунтування історіографічних засад дослідження педагогічних персоналій є складним і багатоаспектним завданням, яке потребує від дослідника глибоких знань не лише історії педагогіки, а й суміжних дисциплін (філософії, соціології, психології). Різноманітність джерел, неоднозначність інтерпретацій, зміна наукових парадигм та суб'єктивні фактори (наукові погляди дослідника, методологічні підходи) ускладнюють процес обґрунтування наукової новизни та теоретико-методологічної бази дослідження. Міждисциплінарний підхід, що передбачає залучення знань з різних галузей науки, є необхідною умовою для забезпечення всебічного аналізу життя і діяльності педагогічних діячів та їхнього творчого доробку.

Значний внесок у розробку теоретико-методологічних засад педагогічної персоналістики зробили О. В. Адаменко [1], Л. В. Артемова [2], Р. О. Басенко [38], Л. Д. Березівська [11], Г. В. Белан [12; 13], М. В. Богуславський [14], Л. Ц. Ваховський [20; 21], В. О. Вихрущ [22], Л. П. Вовк [25], М. П. Вовк [26], Б. В. Год [32], Н. М. Гупан [40; 41], Н. П. Дічек [46], В. С. Курило [92], В. К. Майборода [194], О. В. Сухомлинська [229-231], А. В. Ткаченко [234], Є. М. Хриков [247] та інші.

Найвищим рівнем методологічного забезпечення дослідження педагогічної спадщини є філософський. Філософські категорії (буття, свідомість, цінність, розвиток) та загальні принципи пізнання (об'єктивність, системність, історизм) визначають базові передумови дослідження, формують його мету та визначають специфіку пізнання. Важливу роль у цьому процесі відіграють метапатерни – це

широкі узагальнення, які відображають певні моделі історичного розвитку. За словами українського історика педагогіки Л. Ц. Ваховського, метапатерни є результатом розумового моделювання і відіграють роль своєрідних «окулярів», крізь які дослідник спостерігає за історичним процесом [21, с. 7]. Тож метапатерни не лише допомагають систематизувати фактичний матеріал, а й визначають напрямки подальшого дослідження. Використання метапатернів у дослідженні педагогічної спадщини В. Є. Лобурця дозволяє виявити глибинні зв'язки між його ідеями та широким історико-культурним контекстом, а також оцінити їхній внесок у розвиток педагогічної науки.

Діалектичний підхід до вивчення науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця передбачає розгляд його ідей в контексті історичного розвитку, з урахуванням принципів еволюції, протиріччя та заперечення. Використання спіралеподібної моделі історії дозволяє виявити циклічність і спадкоємність у розвитку педагогічних ідей. Для більш глибокого розуміння педагогічної спадщини В. Є. Лобурця необхідно звернутися до широкого кола філософських концепцій. Так, ідеї про суспільний прогрес, розвиток культури і цивілізації (А. Тойнбі, О. Шпенглер), взаємодію людини, природи та техніки (Ф. Бекон, Р. Декарт, М. Хайдеггер, К. Ясперс), розвиток єдиного індустріального суспільства (Р. Арон, З. Бжезінський, У. Росту) та перспективи становлення постіндустріальної цивілізації (Д. Белл, Г. Маркузе, О. Тоффлер) дозволяють виявити глибинні зв'язки між педагогічними ідеями В. Є. Лобурця та широким соціокультурним контекстом. Важливо також враховувати, що педагогічні ідеї формуються під впливом конкретних історичних умов, тому аналіз спадщини В. Є. Лобурця повинен проводитися з урахуванням соціального контексту, в якому він жив і працював.

Обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження педагогічної спадщини В. Є. Лобурця підкреслює важливість дотримання таких загальнонаукових принципів, як цілеспрямованість, діалектична єдність системи та середовища, оптимальність, рівноважна відповідальність, наявність зворотного

зв'язку, а також підтримка оптимального балансу між адаптивними, програмованими та рефлексивними типами управління. Принцип цілеспрямованості передбачає, що дослідження всіх аспектів наукової творчості В. Є. Лобурця як педагогічної системи повинно здійснюватися відповідно до освітньо-виховних цілей. Принцип діалектичної єдності системи та середовища підкреслює, що педагогічні відкриті системи зберігають свою цілісність за умови досягнення динамічної рівноваги з навколишнім середовищем. Наприклад, реалізація ключових ідей у науковій та педагогічній діяльності вченого повинна розглядатися крізь призму виконання соціального замовлення суспільства щодо підготовки кваліфікованих учителів, орієнтованих на особистість студента та захист її інтересів, розвиток і збереження індивідуальності. Принцип рівноважної відповідальності означає, що при вдосконаленні одного з елементів педагогічної системи необхідно враховувати певні зміни в інших компонентах, тобто варто відображати взаємозв'язок у системі «ідеї – досвід діяльності». Принцип оптимальності, на нашу думку, реалізується через такі кроки: визначення головних умов процесу впровадження педагогічних ідей та досвіду; отримання повної інформації про їхній початковий стан; розробка моделі процесу реалізації педагогічних ідей та досвіду згідно з критеріями оптимальності (перший критерій – ступінь досягнення мети; другий критерій – раціональність витрат), а також врахування інформації щодо попереднього стану системи та умов її ефективності. Таким чином, процес становлення й розвитку педагогічної спадщини В. Є. Лобурця доцільно досліджувати як системне соціально-педагогічне явище, оскільки може розглядатися як впорядкована сукупність взаємопов'язаних компонентів (мета, зміст, методи, форми, засоби), що утворюють цілісну структуру.

З огляду на вищезазначені методологічні настанови та дотримуючись принципу багатоконцептуальності наукового дослідження, у процесі вивчення педагогічної діяльності В. Є. Лобурця доцільно використовувати дисциплінарні (історико-педагогічні) підходи – такі як цивілізаційний, біографічний,

феноменологічний, герменевтичний, критеріально-комплексний та парадигмальний (О. В. Сухомлинська, В. С. Курило). Вони є основою для вибору оптимальних, логічно обґрунтованих методів і прийомів проведення наукового дослідження [229; 92].

Для забезпечення всебічного аналізу педагогічної спадщини В. Є. Лобурця необхідно застосувати багатоконцептуальний вимір, що передбачає використання різних дисциплінарних підходів. Цивілізаційний підхід дозволить виявити зв'язок між педагогічними ідеями В. Є. Лобурця та загальними процесами розвитку цивілізації. Біографічний підхід дозволить зосередитися на аналізі життєвого шляху і особистості вченого, що допоможе зрозуміти, як досвід вченого вплинув на формування його педагогічних поглядів. Феноменологічний підхід дозволить дослідити, як В. Є. Лобурець розумів і переживав педагогічні явища. Герменевтичний підхід допоможе інтерпретувати тексти його праць з урахуванням історико-культурного контексту (О. В. Сухомлинська [229]). Критеріально-комплексний підхід (В. С. Курило) [92]) дозволить оцінити ефективність педагогічних методів, розроблених В. Є. Лобурцем. Парадигмальний підхід допоможе виявити зміну парадигм в педагогічній науці, пов'язану з діяльністю В. Є. Лобурця. Вибір саме цих підходів обґрунтований їхньою відповідністю специфіці досліджуваного об'єкта та завданнями наукового пошуку. Комбінація різних історико-педагогічних підходів дозволить отримати більш повну і об'єктивну картину педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.

Аналіз праць вищезгаданих учених свідчить про те, що біографічний підхід має вагомим значення в історико-педагогічних дослідженнях, оскільки він дозволяє зосередитися на індивідуальних перспективах особистості в суспільстві. Біографічні дослідження включають вивчення життя осіб, які відіграли ключову роль у історичних подіях та соціальних процесах. Це можуть бути політичні лідери, громадські та педагогічні діячі, науковці, митці, суспільні активісти або звичайні люди, що пережили значущі історичні періоди. У цьому контексті важливим є

визначення особливостей застосування біографічного підходу в науковому дослідженні педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.

У працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців розглянуто значення біографічного підходу в різних галузях, зокрема в історії, соціології та освіті. Американсько-німецький філософ, психолог і психоаналітик Е. Еріксон (E. Erikson) у дослідженнях проблеми розвитку особистості наголошував на важливості життєвої історії індивіда та ролі криз ідентичності у формуванні його життя [249]. Американський соціолог К.-Р. Міллс (C. Wright Mills) вивчав феномен «соціологічної уяви» і обґрунтовував значення дослідження індивідуального існування для розуміння ширших соціальних структур [254]. Італійський історик К. Гінзбург (C. Ginzburg), один із засновників мікроісторії, підкреслював важливість окремих випадків та мікрорівневого аналізу в історичних дослідженнях, вивчаючи філософську та історичну сутність «підказок», «доказової парадигми» та «індивідуалізму» [250]. Американський учений Р. Гієр (R. Giere) досліджував біографічний підхід у контексті філософії науки, визначаючи ролі окремих учених та їхні життєві історії в розвитку наукового знання [251]. Американський історик В. Х. Макнейл (W. H. McNeill) писав про цінність особистих наративів в історії, його роботи сприяли обґрунтуванню історичної методології [255]. Польська вчена А. Клоковська (A. Kloskowska) досліджувала роль біографій та життєвих історій у соціологічних дослідженнях, зокрема в контексті розуміння культури та суспільства [253].

Наприкінці ХХ століття біографічний підхід отримав широке визнання не лише в психології та соціології, але й у літературознавстві, історії та історико-педагогічних дослідженнях. Ці зміни привели до появи окремого наукового напрямку – біографістики, об'єктом вивчення якої стала видатна особистість у її численних зв'язках із суспільством. Дослідження проводяться в єдності неповторного, індивідуального та загального, суспільного аспектів. Науковці також відзначають, що з часом біографістика як самостійна наукова дисципліна набула

міждисциплінарного статусу, базуючись на інтегрованій методології гуманітарних наук, таких як соціологія, філософія, психологія, історія, літературознавство та історія педагогіки. Ми згодні із думкою Н. Гамільтона, що біографістика в наш час стає не лише топ-темою у мас-медіа, але й «справжнім символом розвитку демократії, де одним із головних пріоритетів є життя окремої людини, її унікальне і неповторне буття» [252, с. 1–2].

Українська вчена Н. П. Дічек вважає, що звернення сучасних істориків педагогіки до біографічного підходу обґрунтовується низкою чинників: зростанням кількості наукових досліджень, зокрема дисертацій, присвячених творчому доробку окремих діячів освіти; недостатньою розробленістю теоретичних і методологічних основ цього підходу; дискусіями щодо його доцільності та значущості для педагогічної науки [46, с. 15].

У контексті нашого дослідження особливо цінними є праці О. В. Сухомлинської. На думку вченої, педагогічна персоналія – це «більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [229, с. 42]. Тому, «якщо в центрі моделювання національної педагогічної думки перебуває аналіз життєвого і творчого шляху педагога – творчої особистості, носія ідей, то педагогічна персоналія має включати: 1) життєпис педагога («особистісна» історія); 2) власний особистісний підхід до розгляду педагогічного процесу (моральний, етичний зміст творчості); 3) предметний підхід (включеність або не включеність у тогочасний педагогічний процес); 4) ідейно-соціальні, культурницькі засади (розмаїття зв'язків з епохою, міра і сила їх впливів на педагогічні погляди)» [230, с. 42–43].

З огляду на це творчу спадщину В. Є. Лобурця і його внесок у розробку науково-освітньої проблематики ми розглядаємо в контексті розвитку української педагогічної науки XIX – початку XX століття, яка інтегрувала у собі духовно філософські, морально-етичні, світоглядно наукознавчі сфери самовираження й

самореалізації особистості. Крім цього, педагогічна думка завжди персоніфікована, вона відбиває особистість з власними поглядами, уподобаннями, смаками, переконаннями тощо. На нашу думку, звернення до біографії і творчої спадщини В. Є. Лобурця дозволить збагатити і модифікувати уявлення про історико-педагогічний процес, сприятиме його новому осмисленню і розумінню, а також відкриє нові грані, окреслить нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу.

О. В. Сухомлинська вказує на необхідність розробки спеціального інструментарію для дослідження педагогічних персоналій, який би дозволив системно аналізувати їхній внесок у розвиток національної педагогічної думки. Такий інструментарій має враховувати складність і багатогранність педагогічної діяльності, а також потребу в порівняльному аналізі різних педагогів [242, с. 5].

Серед засобів, які дозволяють здійснити системний критичний аналіз історико-педагогічних феноменів і явищ певного періоду, О. В. Сухомлинська на перше місце ставить біографічний підхід. У її авторському баченні, біографічний підхід передбачає використання специфічної джерельної бази, де біографія та особистість педагога є не лише фактором розвитку його творчих досягнень, але й віддзеркаленням або творцем епохи. Важливо досліджувати причини формування педагогічних ідей через різні факти біографії та розкривати сутнісні, «смісловиттєві» моменти, що допомагають виявити закономірності у перебігу життєвих подій конкретної особистості. Це розуміння сутності біографічного підходу означає, що біографія не повинна розглядатися лише як інструмент для дослідження окремих характеристик особистості. Біографічний підхід відображає специфічний принцип цілісного аналізу особистості через історію її розвитку та становлення.

Поділяємо точку зору М. П. Лещенко, що біографічне дослідження зосереджується передусім на аналізі та оцінці значення фактів для розвитку і становлення особистості, а не на самих фактах. Творча біографія формується не

через відбір фактичного матеріалу та встановлення хронології подій, а є результатом постійного самовдосконалення та довготривалого процесу набуття нового життєвого досвіду [96].

Значний науковий інтерес у контексті нашого дослідження викликають студіювання Н. М. Гупана, який здійснив аналіз досліджень педагогічних персоналій у вітчизняному історико-педагогічному вченні. Під педагогічними персоналіями автор розуміє «творчі біографії видатних педагогів мислителів, які працювали в галузі освіти й виховання та послідовне систематизоване висвітлення сукупності їхніх педагогічних поглядів» [41, с. 11].

Л. П. Вовк, характеризуючи роль історичного вчення в системі підготовки вчителя, звертає увагу на вивчення педагогіки та історії педагогіки у вимірі «олюднення»: «Історія педагогіки – це не лише наука про розвиток освіти і виховання, педагогічні теорії у різні історичні періоди, а історія науки про особистість, яка розвивається, історія поколінь» [25, с. 18.]. Учена проводить думку, що «реалізувати концепцію освіти як випереджального процесу, як процесу «олюднення» діячів педагогічного процесу без історії неможливо» [25, с. 19.].

Цікавим є підхід А. В. Ткаченка до визначення методологічних засад біографічного дослідження. Учений довів доцільність визначення відносно самостійних домінуючих комплексних констант педагогічної персоналії, які в його фундаментальних дослідженнях, що присвячені студіюванню творчості А. С. Макаренка, визначені як: афективно-аксіологічна, етична, соціокультурна, естетична, технологічна, вольова і професіогенетична [234, с. 75-76]. На думку Н. І. Лісовської-Мускеєвої та М. П. Сидорова, специфіка біографічного методу полягає в його акценті на унікальних аспектах життєвої історії людини та суб'єктивному, особистісному підході до опису життя, кар'єри, історії кохання тощо [97, с. 54].

Науковці, яких ми згадуємо, стали фундаторами теоретичних засад і методичних інструментів біографічних досліджень у різних сферах науки. Їхні

наукові праці продовжують впливати на сучасні дослідження життєвих шляхів та досвіду людей, зокрема, в контексті історичного розвитку педагогічної науки.

Варто відзначити, що використання біографічного підходу дозволяє глибше зрозуміти контекст проблеми. Досліджуючи окремі біографії, історики педагогіки можуть отримати більш глибоке розуміння соціальних, політичних та культурних контекстів певної епохи. Вагомі історичні чинники значною мірою впливають на формування наукового світогляду та особистого досвіду педагогів, тому вивчення біографій може допомогти виявити соціально-педагогічні взаємозв'язки між освітньо-виховними феноменами, що є надзвичайно важливим.

Біографічний підхід, по своїй суті, є «мікроісторією». Його застосування може сприяти розвитку мікроісторичного рівня історії педагогіки. Мікроісторія фокусується на конкретних подіях, окремих особистостях або спільнотах з метою виявлення деталей та нюансів, які часто залишаються непоміченими в ширших історичних контекстах. Біографічні дослідження значною мірою спираються на першоджерела, такі як особисті листи, щоденники, автобіографії та інтерв'ю з самими особами або людьми, які їх знали. Ці джерела надають цінну інформацію про думки, почуття та мотивації історико-педагогічних персоналій.

Важливо, що біографічний підхід породжує контрнаративи. Біографічне дослідження може кинути виклик або запропонувати альтернативні погляди на домінуючі історико-педагогічні інтерпретації, висвітлюючи досвід і внесок маргіналізованих або недооцінених осіб, які суттєво вплинули на розвиток історії педагогіки. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що застосування біографічного підходу у вивченні педагогічної спадщини В. Є. Лобурця дає змогу детально представити наступні аспекти:

1. Біографія педагога. Дослідження фокусується на житті та кар'єрі В. Є. Лобурця. Розуміння його особистого та професійного шляху висвітлює розвиток його педагогічних ідей, методів роботи і викликів, з якими він стикався.

2. Вплив ученого на освіту. Як освітній лідер, В. Є. Лобурець мав досить потужний вплив на освітню систему (зокрема в Полтаві та Полтавській області), де він працював. Біографічне дослідження може допомогти визначити ключові впливи, досвід і цінності, що сформували його внесок у освіту.

3. Процес професійного розвитку В. Є. Лобурця. Вивчення біографії педагогічної особистості дає чітке уявлення про процес професійного розвитку та навчання вченого впродовж життя. У ході дослідження можна з'ясувати, як В. Є. Лобурець та його колеги адаптувалися до мінливих освітніх парадигм і викликів протягом своєї науково-педагогічної роботи.

4. Педагогічні інновації в діяльності вченого. Багато інноваційних освітніх засобів було розроблено В. Є. Лобурцем та його колегами, такими як А. М. Бойко, І. А. Зязюн, В. О. Пащенко, Н. М. Тарасевич та інші педагоги ПДПУ імені В. Г. Короленка. Біографічний підхід дозволяє розкрити особисті історії, що стоять за цими інноваціями, і те, як вони були реалізовані на практиці.

5. Ідентичність педагога. Біографічне дослідження також встановлює, як особистісні ідентичності, такі як культурне, гендерне чи соціальне походження В. Є. Лобурця, впливали на його наукові інтереси, викладацьку практику та взаємодію зі студентами, колегами та аспірантами.

Узагальнення наукової літератури переконує, що як в історичних, так і в історико-педагогічних наукових працях біографічний підхід пропонує більш особистісний і персоналізований погляд на предмети дослідження. Він може забезпечити глибше розуміння суперечностей і нюансів минулого та зокрема освітньої сфери, що робить його цінним інструментом для дослідників, які прагнуть глибше оцінити людей та їхню роль у формуванні цих галузей. Вивчення біографії В. Є. Лобурця є цінним і багатогранним засобом, який пропонує розуміння особистого та професійного життя людей, які зробили значний внесок у сферу науки.

Застосування феноменологічного підходу дозволяє розкрити значення суб'єктивного досвіду вченого як основного чинника творення сутності людської особистості. Специфіка цього підходу полягає у відмові від будь-яких ідеалізацій, догматизму, упередженості, можливості не заангажованого опису процесу пізнання дійсності, наукових та публіцистичних текстів, узагальнені даних нарративних інтерв'ю, у намаганні уникати стереотипів тощо. Герменевтичний підхід передбачає коментування, пояснення життєтворчості та педагогічних ідей персоналії крізь призму історико-культурної традиції. За такого підходу явища та факти творчої біографії вченого пізнаються через історико-культурні засади, тобто розглядається в контексті розвитку культури, національної культури в певних формах її прояву [229].

Один із важливих методологічних підходів у історико-педагогічному дослідженні є культурологічний. Його сутність полягає в тому, що культура розглядається дослідниками (В. С. Біблер, А. М. Бойко, Ю. В. Комишан, А. А. Сбруєва, Є. М. Хриков та ін.) як соціально-антропологічне та педагогічне явище. Це дозволяє вивчати педагогічну особистість В. Є. Лобурця на тлі загальної культури суспільства другої половини ХХ – початку ХХІ століття, а також забезпечує аналіз її в контексті інтеграції педагогіки з сучасною культурою. Пріоритет надається духовному зростанню особистості вченого, що створює передумови для культурного піднесення суспільства й особистості, рухаючи їх до гуманістичних ідеалів та цінностей [15; 86; 247].

Водночас цей підхід дозволяє розглянути соціальні, культурні, духовно-гуманістичні й цивілізаційні аспекти діяльності педагога, виявити співвідношення соціалізації та індивідуалізації у житті вченого, його вихованців. Методологія культурологічного аналізу передбачає розгляд педагогічних ідей та діяльності В. Є. Лобурця у вимірі системи тогочасних соціальних норм, відносин, цінностей і традицій культурного буття; збагачує методолого-теоретичні стратегії дослідження такими соціально-філософськими положеннями, як принципи цілісності ідеальних

і реальних аспектів соціального життя, взаємозалежності державних, суспільних, особистісних, культурних та організаційних складників, єдності діяльнісних і змістових характеристик, взаємозв'язку динамічних і функціональних процесів еволюції суспільства.

У ході студіювання життєтворчості й наукової спадщини В. Є. Лобурця ми керувалися ідеєю доцільності вживання в атмосферу історичної епохи, життя вченого, аналізу способу і характеру мислення автора, змісту текстів, а також реконструкції смислових систем для відтворення найбільш поширених смислів педагогічної реальності досліджуваної епохи. Тож застосування синергетичного підходу уможливило пояснення науково-освітніх ідей не лише педагогічними категоріями і фактами, а й іншими нелінійними зв'язками між науковими галузями – історія, краєзнавство, культурологія тощо. Такий підхід сприяв розкриттю недостатньо висвітлених процесів, що були прихованими за історико-педагогічними феноменами [25, с. 38]. Синергетичний підхід особливо цінний в процесі студіювання наукового доробку В. Є. Лобурця, оскільки новітні наукові дослідження у гуманітарній площині орієнтуються на поглиблення інтеграції історіознавчих та краєзнавчих аспектів з педагогікою, філософією, соціологією, психологією, культурологією. Крім цього, синергетичний підхід дозволяє виявити і розкрити механізми, умови та історичні процеси у зв'язку з мисленням і реальністю. Студіювання предмету дослідження у вимірі парадигмального підходу забезпечило розуміння логіки розвитку освітніх поглядів В. Є. Лобурця з позиції самої науки, на основі аналізу виникнення і трансформації різних ідей, положень, вироблених науковою спільнотою доби, коли працював В. Є. Лобурець [229].

Аналіз наукової літератури та архівних джерел дозволив хронологічно ідентифікувати основні аспекти вивчення біографії В. Є. Лобурця. Біографія педагога та вченого рефлектує гуманістичний погляд на світ науки, висвітлюючи особистість, її боротьбу та перемоги, що робить науку більш доступною для широкого загалу. Біографія В. Є. Лобурця акцентує на його досягненнях у їхньому

історичному, соціальному та культурному контекстах, допомагаючи зрозуміти мотивацію досліджень та вплив наукових проривів на розвиток суспільства. Життєва історія талановитого вченого слугує джерелом натхнення для початківців, мотивуючи студентів і молодих дослідників до наукової кар'єри через знайомство з його невдачами та успіхами.

Біографія педагога відбиває розвиток наукових знань, методи вирішення проблем і дослідницькі стратегії, що застосовувалися вченим. Це особливо корисно для студентів і дослідників, які прагнуть вдосконалити власну наукову практику. У своїх студіях В. Є. Лобурець часто спирався на міждисциплінарний підхід і досвід, що сприяє встановленню міждисциплінарного характеру наукових досліджень і заохоченню співпраці між різними галузями (історія, педагогіка, філософія, психологія, соціологія, статистика тощо).

Біографія вченого висвітлює значний суспільний вплив його діяльності, зокрема прогрес методологічних підходів, історіографічні прориви та зміни політики, підкреслюючи роль науки у формуванні світу. Наукова біографія В. Є. Лобурця також розглядає етичні та моральні дилеми, з якими стикався вчений, такі як відповідальність за наукові знання, використання методів дослідження та потенційні наслідки наукових робіт.

Біографія педагога підкреслює колективну природу науки, висвітлюючи взаємини з наставниками, колегами та студентами (Ю. В. Волошин, П. М. Денисовець, В. Н. Жук, І. А. Зязюн, К. В. Лобач, Н. М. Пусепліна, А. В. Ткаченко, Т. В. Тронько та ін.), а також інституційні та політичні сили, що впливали на наукові дослідження. Розуміння життя педагога допомагає оцінити його довгостроковий вплив на освітню та історичну сфери, а також на суспільство загалом. Біографічний підхід дає уявлення про те, які наукові ідеї та інновації вченого продовжують розвиватися після його смерті.

Біографія В. Є. Лобурця є «вікном у історію науки», демонструючи розвиток наукових парадигм, а також, як минулі відкриття стали основою для сучасних

досліджень. Вивчення творчого шляху педагога-вченого забезпечує історичну перспективу, а також включає історії про перешкоди, скептицизм та опір, з якими стикався дослідник, що може стати цінним уроком наполегливості та рішучості.

Загалом, студіювання біографії В. Є. Лобурця збагачує наше розуміння природи науки, її розвитку та людей, які її формують. Біографічний підхід надає всебічне бачення науки, що об'єднує інтелектуальні та особистісні аспекти наукових відкриттів, сприяючи детальній оцінці освітньої сфери. Біографічне дослідження є систематичним вивченням життя людини. Дослідники зазвичай використовують широкий спектр первинних і вторинних джерел, таких як листи, щоденники, автобіографії та інтерв'ю, щоб створити детальну розповідь про життя людини. Вивчення біографій вимагає комплексного підходу, який поєднує різні дослідницькі засоби. Опрацювання наукових джерел з методології персоналістичних студій дозволяє визначити базові методи дослідження відповідно до розробленої джерельної бази:

1. Науковий аналіз та систематизація архівних матеріалів (важливо здійснювати дослідження в архівах, рідкісних фондах бібліотек та спеціальних колекціях, щоб отримати доступ до першоджерел, таких як листи, документи, фотографії та особисті папери, пов'язані з досліджуваною особою).

2. Герменевтичний аналіз автобіографічних та біографічних творів (аналіз автобіографій, мемуарів і біографій, написаних В. Є. Лобурцем або про нього, дозволяє зрозуміти, як він сам сприймав та представляв своє життя, а також як його бачили інші).

3. Наративне узагальнення контенту (особливу цінність має наративний аналіз контенту та контексту, пов'язаних із життям В. Є. Лобурця, включаючи листи, промови, статті та інші твори. Наративний аналіз матеріалів допомагає визначити наукові інтереси, переконання та еволюцію ідей вченого).

4. Всебічний історико-ретроспективний аналіз умов, за яких формувалася особистість видатного діяча вищої школи України, вченого та педагога

В. Є. Лобурця (родина, соціальне середовище, місця навчання та роботи, прагнення, захоплення та мрії) надає глибокі педагогічні знання про чинники, що сприяли розвитку його таланту та унікальних рис науковця. Цей гнучкий компонент, разом із наративною структурою досвіду, утворює ядро автобіографічного історико-педагогічного дискурсу. Отже, біографія персоналії є не лише статистичним викладом фактів та подій у хронологічній послідовності, а результатом постійного й тривалого процесу набуття нового життєвого досвіду.

5. Наукове узагальнення джерел усної історії, інтерв'ю з історії життя та наративне інтерв'ю. Усна історія включає проведення інтерв'ю з окремими особами, щоб задокументувати їхні життєві історії та досвід. Структуровані інтерв'ю з людьми, які добре знали В. Є. Лобурця (Ю. В. Волошин, К. В. Лобач, Н. М. Пусепліна, І. В. Седакова, А. В. Ткаченко, Т. В. Тронько та ін.), допомагають зафіксувати його досвід, цінності та важливі події життя. В історико-педагогічному дослідженні важливе значення має усвідомлення взаємозв'язку між мовою та мисленням, ідеями та діяльністю, досвідом та пам'яттю. Наратив виступає соціальною основою для створення та збереження індивідуального й колективного знання. Наративна біографічна розповідь слугує інструментом для надання значення вчинкам особи та подіям її життя шляхом організації окремих компонентів досвіду в цілісну оповідну структуру.

Сучасні науковці широко використовують наративне інтерв'ю як універсальний дослідницький метод у гуманітарних науках. Наприкінці ХХ століття його активно почали застосовувати для отримання етнографічної, фольклорної, лінгвістичної та історичної інформації. Сьогодні наративне інтерв'ю є основою історико-біографічних досліджень. Інтуїтивна здатність людини в повсякденному житті створювати розповіді є необхідною передумовою для використання цього методу, забезпечуючи відповідність висловлювань соціально-педагогічному та особистісному контексту, що робить їх зрозумілими для потенційного слухача.

Варто зазначити, що наративне інтерв'ю є якісним методом збору даних, який застосовується для усвідомлення життєвих причин виникнення та розвитку певних явищ, процесів або вчинків людей, виявлення їх динаміки, сутнісних характеристик та досягнення їх цілісного розуміння. Наративне інтерв'ю характеризується довільним характером, коли дослідник лише окреслює загальну спрямованість розповіді, не втручаючись у її хід. Основна мета наративного інтерв'ю полягає у збиранні даних про особистий досвід людини шляхом постановки запитань, які спонукають учасника до всебічного опису конкретних подій або об'єктів.

У дослідженні враховано такі специфічні риси наративного інтерв'ю як одного з методів студіювання педагогічних ідей і наукової діяльності В. Є. Лобурця: суб'єктивність оповідача – у ході розповіді дослідник отримує інформацію не тільки про конкретні дії людей, але й про їхні прагнення, оцінку власних вчинків тощо; інформаційна унікальність джерела – послідовність та сюжет, за якими оповідач здійснює розповідь, роблять це джерело інформації унікальним; інформаційна правдивість – неправдивість. Для дослідника важливо не лише відповідність отриманих відомостей реальним фактам, але й відхилення від них, адже саме вони відображають бажання та уявлення людини. Свідчення, які після перевірки визнаються неправдивими, потребують окремого історичного пояснення, оскільки такі невідповідності є важливими для усвідомлення подій чи явищ не менше, ніж достовірні оповіді.

Зауважимо, що незаперечними перевагами наративного інтерв'ю для студіювання творчої спадщини В. Є. Лобурця є: по-перше, отримання глибокої, деталізованої інформації та пояснень від оповідача; по-друге, встановлення емоційного зв'язку між дослідником та учасником інтерв'ю, що дозволяє створити довірливу атмосферу і, відповідно, отримати більш правдиві відповіді, особливо коли питання стосуються складних тем; по-третє, можливість постановки уточнюючих запитань і повернення до ключових тем у процесі інтерв'ю, що забезпечує більш глибоке розуміння досліджуваних явищ.

Водночас варто зазначити, що наративне інтерв'ю має певні недоліки. По-перше, організація, проведення, розшифрування й аналіз наративного інтерв'ю потребують значно більше часу як від дослідника, так і від оповідача, порівняно з іншими видами інтерв'ю. По-друге, цей метод вимагає високої дослідницької компетентності та досвіду. По-третє, використання наративного інтерв'ю потребує ретельного добору респондентів [39].

Під час проведення інтерв'ю ми намагалися надавати оповідачу можливість розповісти про свій суб'єктивний досвід спілкування та взаємодії з В. Є. Лобурцем, а не акцентували увагу на форматі «запитання – відповідь». Адже під час вільного викладу в пам'яті респондента асоціативно постають насамперед ті епізоди життя й деталі, які мають найбільшу особистісну цінність. Це дозволило виокремити смислоутворюючі складники розповіді. Оскільки респондент усвідомлює, що час для діалогу обмежений, він висвітлює лише ті події та обставини, які, на його думку, є найважливішими. Таким чином, оповідач мав тенденцію повідомляти найбільш релевантну інформацію про факти, події, їх наслідки, що чітко відповідає критерію суттєвості.

Отже, під час реалізації наративного інтерв'ю як метода історико-педагогічного дослідження особистості В. Є. Лобурця, намагалися, щоб розмова відповідала критеріям насиченості, деталізації, цілісності та завершеності розповіді. Відзначимо, що під час наративного інтерв'ю був відсутній зовнішній примус дотримуватися певних правил. Респондент завершував та пояснював елементи своєї розповіді, керуючись власною логікою наративного жанру та прагненням до розуміння інформації слухачем. Зауважимо, що дотримання зазначених правил є радше тенденцією, ніж директивою, що підтверджується наявністю відступів від теми, пропусків і незавершених або незрозумілих фрагментів у розповідях. Форма розповідей залежала від конкретних ситуацій, у яких проводилося інтерв'ю, але контекстуальні елементи вносили лише поверхневі зміни в структуру самих розповідей. Внутрішній порядок «розповідей-експромтів» був відносно

автономним, тобто їх структура не залежала від обставин, за яких вона формувалася. Саме тому форма розповідей забезпечили автентичність відтворення життєвого досвіду В. Є. Лобурця. Порівняно з іншими формами відтворення та інтерпретації суб'єктивного досвіду, розповідь має більш рельєфний характер, що досягається завдяки спеціальній стратегії дослідника.

Зауважимо, що у певних випадках для вивчення даних, пов'язаних із життям вченого-педагога, застосовувалися елементи кількісного аналізу (хронологічні дані, статистичний аналіз наукових робіт тощо).

У дослідженні використано також зіставно-порівняльний аналіз, адже для нас було важливо було порівняти біографію В. Є. Лобурця з біографіями інших осіб тієї ж епохи, професії чи соціальної групи, щоб виокремити унікальні риси, внески або виклики (П. М. Денисовець, В. Н. Жук, І. А. Зязюн тощо).

Уважаємо доцільним під час аналізу дослідницьких матеріалів враховувати психологічні теорії, такі як теорія когнітивного розвитку Ж. Піаже, психоаналіз З. Фрейда, теорія соціального розвитку Л. С. Виготського, теорія особистості А. Ньютона та теорія структури особистості Р. Кетела, щоб зрозуміти особистість, мотивацію та професійний розвиток В. Є. Лобурця.

Історичні та соціологічні методи застосовуються в дисертації для аналізу широких історичних і соціальних контекстів, у яких жив і працював В. Є. Лобурець. Це включає вивчення впливу вченого на суспільство тієї епохи та зворотного впливу суспільства на нього.

У процесі дослідження також застосовано міждисциплінарний аналіз, використовуючи методології з історії, психології, соціології, антропології та інших наук, для отримання цілісного уявлення про життєвий шлях вченого-педагога. У науковій праці широко використано метод візуального аналізу. Ілюстративні матеріали, такі як фотографії та відеоматеріали, що мають відношення до особи, забезпечили цінну інформацію про професійне та особисте життя В. Є. Лобурця, а також про його суспільний імідж.

Звернення до методів етнографічного дослідження передбачало занурення в культуру та середовище, пов'язані з особою педагога. Для цього відвідано відповідні місця (с. Підруда Миргородського району Полтавської області – місце народження та проживання В. Є. Лобурця в дитячі та юнацькі роки), зrealізовано локальні дослідження та взаємодію з родиною В. Є. Лобурця.

Метод контент аналізу включав детальне та цілеспрямоване студіювання певного періоду життя вченого-педагога в контексті цілісної палітри соціально-педагогічних умов та історико-наукових проблем.

Важливо підкреслити, що вибір методів залежав від поставлених цілей, доступних джерел та характеру життєтворчості В. Є. Лобурця. Ми переконані, що для вивчення педагогічної діяльності вченого-педагога важливо використовувати широкий спектр методів, щоб створити всебічну та нюансовану біографію ученого-педагога.

Отже, наукова біографія В. Є. Лобурця включає в себе висвітлення основних періодів життєвого шляху, аналіз епохи, в якій він жив і творив, характеристику соціального середовища, в якому відбувався процес становлення особистості вченого, його творчі пошуки та взаємозв'язок ціннісних орієнтирів діяльності. Також увага приділяється аналізу результатів наукових студій В. Є. Лобурця (історичний, загальнопедагогічний, історико-педагогічний, методичний, краснавчий, біографічний напрями), ролі психолого-педагогічних факторів в особистісній самореалізації (невтомність і врівноваженість історика-дослідника, скрупульозність, академічна добросовісність, виваженість наукової позиції, життєва мудрість і переконливість людини свого часу).

Проведене дослідження демонструє, що аналіз науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця збагачує наше розуміння природи науки, її розвитку та особистостей, що стоять за нею. Використання методологічного інструментарію біографічного аналізу забезпечує цілісне уявлення про науку, об'єднуючи інтелектуальні, професійні та особистісні аспекти наукових досягнень, а також

сприяє змістовній та критичній оцінці освітньої сфери. Біографічний підхід виступає універсальним інструментом для дослідження педагогічної діяльності В. Є. Лобурця, завдяки якому соціально-педагогічна реальність розглядається у просторово-часовому вимірі, всебічно охоплюючи проблему в історико-культурологічному контексті.

1.3. Базові чинники формування науково-педагогічного світогляду вченого

Важливим складником персоніфікованих історико-педагогічних студій є розкриття базових чинників (суб'єктивних та об'єктивних) формування науково-педагогічного світогляду особистості. Цілісне студіювання та узагальнення науково-педагогічного доробку В. Є. Лобурця можливо лише на ґрунті фундаментального вивчення соціально-педагогічних та національно-культурних чинників становлення та розвитку освітніх ідей і досвіду наукової діяльності вченого в часи історичних трансформацій та аксіологічних перетворень, їх впливу на формування світоглядних позицій педагога.

В. Є. Лобурець писав: «Де б ти не був, куди б тебе не закидала доля, тебе завжди тягне до малої батьківщини, до тих місць, де ти народився і пройшов перші життєві кроки» [17, с. 12]. Учений народився 22 вересня 1930 р. на хуторі Підруда (тепер – село Підруда Зубівської сільської ради Миргородського району). Саме звідси в 1949 р., як писав сам педагог, він «пішов у великий світ». Рідне село завжди залишалося джерелом натхнення для В. Є. Лобурця. Мальовниче село Підруда розкинулося у степу по обидва боки заболоченої річки Руда (звідси походить і його назва) неподалік від історичного шляху Миргород – Великі Сорочинці (басейн Хоролу і Псла). Відстань від цього села і до Миргорода, і до Великих Сорочинців однакова – 13 км. За 6 км від Підруди знаходиться уславлене декабристами село Хомуць. На такий же відстані від нього розташований центр сільської ради – село

Зубівка. Цими благодатними місцям Полтавщини захоплювалися М. В. Гоголь, В. В. Капніст, Д. Г. Гурамішвілі, П. Мирний.

В. Є. Лобурець із особливою любов'ю говорив про своє рідне село, коли описував його історію: «На родючих чорноземах підрудяни вирощували хліб, випасали велику кількість худоби. У рукотворних ровах та ямах по Руді, обсаджених лозами та вільхами, водилися в'юни і карасі. Майже у кожному дворі були, окрім хати, клуня, комора та інші господарські споруди. Не мало було й вітряків. Усе утопало в садах» [115, с. 27].

Пращури В. Є. Лобурця, як по батьківській, так і по материнській лініях із давніх часів займалися хліборобством і належали до звичайних українських селянських сімей середняцького типу. Дідусь по батьківській лінії – Карпо Пантелеймонович Лобурець (1879–1953 рр.), який походив із козацького роду, виїхав на хутір Підруду із села Зубівки. Його сім'я налічувала дев'ять чоловік. Як зазначав сам учений, «у господарстві були плуги, сіялка, віялка, косарка самоскидка, вітряк на два двори, коні, воли, корови, вівці, свині, птиця тощо» [17, с. 13]. Сім'я своїми силами обробляла 11 га землі й жила досить добре. Але в ході колективізації родина Лобурців відмовилася вступити до колгоспу, за що була розкуркулена і вивезена в землянки. Про свого дідуся Карпа вчений згадував, що «навчався він усього дві зими, був допитливим, володів здатністю «замовляти кров», відзначався винятковою гостинністю і веселою вдачею» [17, с. 13].

Дідусь по материнській лінії – Степан Маркович Пелех народився також в селі Зубівка, з часом він оселився на хуторі Цисів. Його сім'я із 11 чоловік обробляла 16 га землі, вдало вела господарство, мала достатню кількість агротехнічних механізмів, худобу та птицю. У добу колективізації родина Цисів була змушена вступити до колгоспу. В. Є. Лобурець згадував, що дідусь Степан був майстром на всі руки: шив одяг, взуття, займався будівництвом, вирощував найкращі у всій окрузі табаки, був грозою великої сім'ї і відзначався надзвичайною працелюбністю. Бабусі Василя Єгоровича – Лобурець Марія Сильвестрівна (1879–1943 рр.) і Пелех

Наталія Володимирівна (1869–1937 рр.) походили із заможних і культурних родин, із яких вийшли не тільки хлібороби, а й учителі, лікарі, офіцери. Обидві вони «чесно несли свій хрест», як писав учений.

Батько педагога Єгор Карпович Лобурець (1906–1981 рр.) мав гарні розумові здібності, закінчив Лубенське медичне училище, брав участь у Другій світовій війні, майже все життя працював фельдшером. В. Є. Лобурець писав про батька: «Був медиком від бога» [17, с. 13]. Єгор Карпович продовжив медичну лінію батька своєї матері, який володів гіпнозом, був надзвичайно уважним до хворих. В. Є. Лобурець згадував, що траплялися випадки, коли батько виліковував навіть безнадійних пацієнтів. Тож він користувався великою повагою не лише серед односельчан, а й у мешканців інших сіл Миргородщини. Батько вченого любив читати, відзначався, за словами Василя Єгоровича, «олімпійським спокоєм, чесністю і акуратністю» [17, с. 13].

Мати вченого – Тетяна Степанівна Лобурець (1910–1993 рр.) мала прекрасну пам'ять, втім навчалася лише два роки, оскільки мала постійно працювати (у лікарні, в колгоспі). Успадкувавши від свого батька надзвичайно працелюбність, вона багато трудилася, допомагала сусідам, була спокійною та привітною. Родичів у В. Є. Лобурця було багато, але рідних братів і сестер не було. Згадуючи про свою родину та роки дитинства, Василь Єгорович зазначав: «Людям мого покоління майже постійно доводилося долати якісь труднощі. Голоду 1932–1933 рр. я не пам'ятаю, але з хронічними нестатками пізнішої доби наша сім'я не розлучалася ніколи» [17, с. 14]. Спираючись на спомини батька, В. Є. Лобурець писав: «Працювали дуже багато. Дідусь на всю сім'ю шив одяг і взуття, дівчата пряли і вишивали, а хлопці працювали на верстаті. Дома ткали полотно, рушники, рядна, мішки, пояси і навіть сукно. Майже все, що вироблялося, тут же і споживалося. Лише частина продукції йшла на продаж. Наймана праця ніколи не використовувалася. На запитання, чи були ми куркулями, батько завжди категорично відповідав – ні» [115, с. 28].

З початком суцільної колективізації сільського господарства та ліквідації куркульства на селян почали накладати непосильні податки. За невиконання зобов'язань їх чекали всілякі переслідування. У цих умовах селяни кидали свої домівки і їхали на заробітки в міста, на промислові новобудови. Тенденція урбанізації дедалі посилювалася. Поїхав на заробітки і батько вченого. Єгор Карпович закінчив у Миргороді курси при Центральному інституті праці, деякий час працював на Харківському тракторному заводі, а восени 1931 р., залишивши дома молоду дружину з немовлям (В. Є. Лобурцю тоді не було ще й року), був змушений виїхати на заробітки у Донбас.

Коли дідусь ученого, почув що заможним селянським господарствам загрожує небезпека, в родині вирішили відокремити сім'ю сина (батька В. Є. Лобурця), побудували тимчасову хату. На жаль, це не допомогло, тому в 1932–1933 рр. дідусь і батька розкуркулювали разом. З цього приводу вчений писав: «А за що? Та хоча б за те що вони не хотіли вступати до колгоспу. Так мої діти і батьки стали «заклятими куркулями». Почалися щоденні переслідування, обшуки, залякування, знущання й здійснювалося це ганебне явище у формі «громадянської війни», тобто нацьковування одних селян на інших. Батько пригадує, що типовою картиною тих днів було таке. Заходить у двір чоловік 10 «активістів». Одні ходять по подвір'ю із залізними щупами в пошуках чогось закопано в землю, інші в цей час нишпорять на горищі, у скринях. Беруть все, що кому сподобається. Одного разу, коли батька не було вдома, активісти влаштували у нас справжній погром. Вони розбили у хаті піч, забрали наварену їжу, настінний годинник, одяг, а посуд перебили. Єдиною втіхою було те, що погромники на печі не звернули увагу на глиняний «пиріг», у якому було заховано гроші» [115, с. 28].

Згадуючи родину, В. Є. Лобурець зауважував, що його рід здавна відзначався гостинністю, прагненням допомогти сиротам, калікам та іншим знедоленим людям, які завжди знаходили в оселі Лобурців притулок. Але під час «великого перелому» навіть цей момент було використано проти його рідних. Один

із бідних сусідів, який був частим гостем у них, згодом свідчив: «Я у Лобурців часто їв і знаю, що це – куркулі і їх треба розкуркулити!» [115, с. 28].

Узагальнення документальних матеріалів дають підстави стверджувати, що на формування поглядів та переконань В. Є. Лобурця значну роль вплинула особистість його батька. Учений із болем у серці пригадував слова Єгора Карповича про події колективізації: «Як побачив знуцання людини над людиною в часи розкуркулювання, як сусіди, не маючи ані крихти совісті, брали все, на що натрапляли в нашому дворі, я перестав вірити в бога» [115, с. 28]. У 1933 р. після «розкуркулення» дідуся, бабусю й батька вченого заарештували та відправили до Миргорода. Бабусю відпустили із в'язниці через тиждень, дідуся через два місяці, а батькові вдалося звідти втекти. Деякий час він працював на різних роботах у Фастові Київської області, а потім переховувався в родичів у сусідському хуторі Цисів, у селі Великий Байрак, на хуторі під великими Сорочинцями. У часи «великого переселення» багатьох односельчан депортували за межі України, зокрема, в Архангельську область. Родину Лобурців спіткала доля бути висланим у так звані «землянки». Вивезення селян у землянки із с. Підруди співпало у часі з найтяжчим періодом голоду. Знесилених, але нескорених людей цілими сім'ями вивозили за 6 км від села в поле біля хутора Ломаківського. Батько В. Є. Лобурця був свідком вивезення в землянки одного із жителів села. Згодом він розказував вченому: «На грабу поклали скриню і деякі речі, три снопи соломи. Посадили німичного діда. За грабою, крім дорослих, ішли три молоденькі дівчинки. Жінки голосили. Але жорстокість представників місцевої влади до «класових ворогів» не знала меж» [115, с. 28].

На весні 1933 р. у землянки вивезли сім'ю Лобурців. Для цього було споряджено три підводи з деякими необхідними речами. «Землянки, – як згадував батько вченого, – кимось були побудовані раніше. Їх було десь приблизно 10. До них і поселяли висланих із Підруди куркулів. Землянка нагадувала собою вхідний погріб з одним невеликим віконцем і дверима». Дідусь із своєю сім'єю не витримав

цих умов і через три дні повернувся в Підрудю. Батько ж ученого із родиною (маленькому Василю було два роки) продовжували освоювати нове житло. У зруйнованому хуторі Ломанівському Єгор Карпович назбирав цегли і за тиждень збудував у землянці піч. Згодом у цій печі із сухого потертого листя з домішками борошна випікали «зелений хліб». Він згодом згадував, як був «дуже радий, що там можна було хоч як-небудь існувати». Згодом біля землянки родині виділили землю під город. Становище родини Лобурців ускладнилося внаслідок того, що хату дідуся забрали, і він був змушений поселитися із своєю родиною у землянці Єгора Карповича, який був змушений шукати кращої долі за межами свого села. Його дружина разом із малим Василем перебралася до своїх не розкуркулених батьків у сусідній хутір Цісів. Батько ще довго подорожував» [115, с. 28].

До війни вчений устиг закінчити три класи початкової школи у с. Вовнянці Миргородського району. Під час фашистської окупації в житті В. Є. Лобурця було два роки вимушених канікул. У цьому контексті важливо зауважити, що Друга світова війна вкрай негативно вплинула на розвиток української культури науки та освіти. Під час німецької окупації українські наукові й культурні заклади, видатні представники науково-технічної і творчої інтелігенції, музейні та бібліографічні цінності тощо мали бути евакуйовані, а те що залишилося в бібліотеках, музеях, картинних галереях та наукових інституціях, знищували загарбники. Окупанти завдали масштабної шкоди українському шкільництву; здійснювалася політика «онімечення» населення. Тож шкільні роки В. Є. Лобурця співпали зі складним часом Другої світової війни, що зумовило швидке змужніння юнака.

В. Є. Лобурець згадував, що на базар у Миргород і Великі Сорочинці та до родичів (у Цісів чи Хомутець) доводилося ходити пішки, до того ж обов'язково з якоюсь нелегкою ношею. За продані цибулю, часник або яйця родина Лобурців здебільшого купляла сіль, сірники мило тощо. Такий спосіб життя сприяв тому, що юнак вправно міг добути вогонь за допомогою сірки, костриці, кременю, крисала і губки. Особливо пам'ятними для педагога були щоденні 12-кілометрові походи до

Зубівської середньої школи (там він навчався шість років). Узимку майбутній учений використовував саморобні лижі, а влітку – інколи їздив на навчання велосипедом. Але в основному йому доводилося до школи ходити пішки. В. Є. Лобурець зазначав, що навчання давалося йому легко. Після закінчення дворічної німецької окупації його навчальні результати із року в рік поліпшувалися. Навчатися доводилося без електрики (при каганці), але він багато читав, писав вірші, брав участь майже в усіх шкільних гуртках, особливо захоплювався спортом, історією, географією, філологією. Важливо також зауважити, що окрім німецької мови В. Є. Лобурець самостійно опанував англійську мову. У старших класах він був відмінником. У своїх споминах учений зауважував, що за шість років навчання у Зубівській середній школі він ніколи не запізнився і не пропустив жодного заняття. Із шкільних учителів педагогу найбільше запам'яталися Ю. В. Верба (німецька мова), К. П. Німич (історія), В. І. Китаєв (фізика) [17, с. 15].

Аналіз наукової літератури свідчить, що значний вплив на емоційну сферу юнака справили події голоду 1946–1947 рр. Учений писав: «З першими ознаками лиха я познайомився вже влітку 1946 року коли після закінчення сьомого класу Зубівської середньої школи з дідусем Карпом Пантелеймоновичем поїхав у Полтаву з наміром вступити в медичне училище. Полтава тоді ще лежала в руїнах. У приміщенні училища нам зустрілася привітна жінка прибиральниця, яка розповіла про умови життя студентів і викладачів, про карткову систему і таке інше. Після цієї розмови ми твердо вирішили документів не подавати, а швидше повертатися додому. Увечері до нашого вагона увійшла група озброєних злодіїв і, погасивши каганець, почала грабувати пасажирів. Чекаючи своєї черги, усі мовчали. До нас, правда, ця черга чомусь не дійшла. Пік голоду припав на зиму 1946 року та зиму і весну 1947 року. Саме в той час моя мати Тетяна Степанівна, як і інші односельці, збиралися їхати кудись в західну Україну та міняти прядиво на хліб. Але поїздка не відбулася. Довелося задовольнитися тим, що було. Але було дуже мало. Приблизно один раз на тиждень ми брали торбинку ячменю чи кукурудзи і йшли до сусіда

Матвія Федотовича Шпака молоти це зерно на жорнах (пізніше у нас появилися свої жорна). До борошна домішували картоплю, буряки тощо» [115, с. 50]. На все життя закарбувалися в пам'яті В. Є. Лобурця важкі події тих років і дитяча радість від простих речей. Учений пригадував: «Якось, ідучи до школи в Зубівку, ми, учні з Підруди, помітили невелику купу корчів. То була прикопана морква. З того часу ми щодня ласували, хоч підмерзлою, але дуже смачною солодкою морквою» [115, с. 28].

У 1949 р., склавши всі вступні іспити на відмінно, В. Є. Лобурець вступив на історичний факультет Київського державного педагогічного інститут імені О. М. Горького (зараз – Український державний університет імені Михайла Драгоманова) (додаток Е). Під час навчання він також був відмінником, брав активну участь у суспільному житті історичного факультету. У 1947 р. – вступив до комсомолу [290].

Роки навчання на історичному факультеті Київського педагогічного інституту стали визначальними для формування особистості В. Є. Лобурця. У цей час факультет очолювали Ю. Я. Білан (1944–1948 рр.), О. А. Бородін (1948–1952 рр.), А. К. Буцик (1952–1954 рр.). Зазначимо, що ідеологічний тиск на майбутніх істориків здійснювався у вигляді повного домінування усталених постулатів марксизму-ленінізму, відхилення від яких суворо переслідувалося. Викладачі і студенти не мали можливостей використовувати праці М. С. Грушевського, Н. Д. Полонської-Василенко, Д. І. Дорошенка та інших «ворогів» народу. Дослідження цілої низки важливих історичних проблем взагалі було заборонено, доступ до архівів ретельно дозувався, а окремі періоди вітчизняної історії та історії зарубіжних країн фальсифікувалися. Це була не провина, а біда тодішніх викладачів. Попри все, вони готували наступні покоління істориків і намагалися, хоча й у межах дозволеного, проводити наукові дослідження, фактичний матеріал яких зберігає свою цінність до сьогодення. Не можна не згадати таких видатних післявоєнних викладачів факультету, як А. К. Буцик,

В. П. Горшков, К. Г. Гуслистий, К. О. Джеджула, В. О. Замлинський,
 В. А. Жебокрицький, Ю. Ю. Кондуфор, В. Н. Котов, Л. Г. Мельник,
 П. М. Овчаренко, М. Н. Петровський, Л. М. Славін, В. Є. Спицький,
 В. І. Стрельський, В. А. Тарасенко та багато інших.

Варто зауважити, що у тогочасному змісті підготовки вчителя історика визначальним складником були суспільствознавчі дисципліни (історія класової боротьби, науковий комунізм, основи марксизму ленінізму, науковий атеїзм тощо). Третину навчального навантаження складало вивчення психолого-педагогічних наук і методики викладання історичних предметів. Основними формами організації навчального процесу були лекції, практичні заняття, семінари, практикуми, історіографічна та археологічна практика тощо.

Під час навчання в аспірантурі Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (1953–1956 рр.) В. Є. Лобурець мав можливість спілкуватися з провідними українськими істориками та відвідувати їхні лекції та семінари. Цей період мав значний вплив на формування його наукових поглядів.

У 1953 р. В. Є. Лобурець із відзнакою закінчив навчання і 1 вересня 1953 р. вступив до аспірантури Київського державного педагогічного інститут імені О. М. Горького, яку закінчив у грудні 1956 р. [290]. Учений згадував, що під час навчання у Києві, він часто відвідував різноманітні публічні лекції та наукові семінари. Саме тут він зустрічався з багатьма талановитими вченими і викладачами. Педагог вказував, що найбільший вплив на нього як майбутнього історика мала плеяда дослідників, про яких варто сказати окремо.

Голобуцький Володимир Олексійович – доктор історичних наук, професор, історик українського козацтва, фахівець з економічної історії України, автор видань: Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734–1775 рр. К., 1961; Економічна історія Української РСР: Дожовтневий період. К., 1970 та ін.) [248].

Марченко Михайло Іванович – український історик, доктор історичних наук, професор, автор численних праць з історії України доби середньовіччя, перший

радянський ректор Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1941 р. був заарештований НКДБ УРСР як «активний український націоналіст», утримувався у в'язницях Томська, Маріїнська, Новосибірська. У 1944 р. був звільнений за недостатністю доказів, з 1945 р. викладав у Київському педагогічному інституті [81].

Гуслистий Кость Григорович – український історик та етнограф, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН УРСР, дослідник історії України середніх віків, української культури та етнографії, автор видань таких видань: До питання про утворення української нації. К., 1967; Нариси з історії України. Вип. 1. Київська Русь і феодальні князівства XII–XIII ст. К. 1937; Нариси з історії України. Вип. 2. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XIV ст. по 1539 р.). К. 1939; Нариси з історії України. Вип. 3. Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI – в першій половині XVII століття (60-ті роки XVI – 30-ті роки XVII століття. К., 1941 [31, с. 259].

Варшавчик Марк Акимович – український історик, архівіст, джерелознавець, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки та техніки УРСР. Учений читав лекційні курси з архівознавства, теоретичного джерелознавства, методології та логіки історичних досліджень. Автор більш 150 наукових праць з джерелознавства та проблем методології історичної науки. Підготував понад 30 докторів та кандидатів наук [84, с. 166.].

Кундюба Іван Дмитрович – український історик, доктор історичних наук, професор, дослідник історії радянсько-польських відносин, робітничого і національно-визвольного руху в Європі. Автор таких видань: Історичні передумови краху панської Польщі (1939). К., 1959; Радянсько-польські відносини (1939–1945 рр.). К., 1963; Нариси новітньої історії Угорщини. К., 1972 [95].

В. Є. Лобурець, перебуваючи під впливом цих видатних істориків, зміг синтезувати різноманітні наукові підходи та сформував власний оригінальний

погляд на історичні процеси. Це дозволило йому виокремити ключові напрямки своїх досліджень та удосконалити методи аналізу історичних джерел.

Київська атмосфера 50-х рр. ХХ ст., насичена культурними подіями та видатними особистостями (М. П. Бажан, О. Т. Гончар, А. С. Малишко, М. Т. Рильський, В. М. Сосюра, П. Г. Тичина та ін.), справила значний вплив на формування світогляду молодого вченого. Відвідування театрів, концертів та літературних вечорів, спілкування з видатними митцями сприяли розширенню його культурного кругозору та формуванню естетичних смаків. Природа Києва, з її мальовничими пейзажами, також відіграла важливу роль у формуванні його особистості, сприяючи розвитку творчого мислення та почуття гармонії [17, с. 15].

Водночас, аналіз джерел свідчить, що формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця супроводжувалася і певними негативними явищами в розвитку науки й освіти. Це зокрема: централізація та галузева уніфікація, що призводило до прихованого згорання творчої активності освітян, посилення процесів ідеологізації, русифікації та радянської, авторитарності, стандартизації, нівелювання національних особливостей. Історична й педагогічна науки були змушені адаптуватися до вимог офіційної радянської ідеології та політики, що перетворювало знання в інструмент формування науково-матеріалістичного світогляду, виконання партійно-державного замовлення на освіту і виховання радянських громадян. На жаль, в цей період освітяни та науковці були змушені жити й працювати в умовах суворої цензури на засадах марксистсько-ленінської ідеології, партійно-класового підходу з чіткою ідеологічною спрямованістю.

Тож доцільно погодитися із видатною вченою Л. Д. Березівською, що суспільно-політичні та соціально-економічні реалії УРСР, незважаючи на перманентне прагнення українського керівництва зберегти й розвивати власну модель освіти, зумовили її поступову інтеграцію до загальноросійської [11, с. 10]. Актуалітети розвитку радянського суспільства передбачали наслідування ідей саможертвності щодо потреб соціуму і держави, домінування колективної

відповідальності, відмови від класичних гуманістичних ідеалів виховання, спростування християнських духовних цінностей, обґрунтування ідеалу людини, яка створювала і розвивала новітні перспективи суспільного поступу. Пріоритетним завданням радянської педагогіки стала «наукова розробка питань формування комуністичної свідомості нового покоління, виховання основ марксистсько-ленінського світогляду, високої ідейності й відданості комунізмові, непримиренності до ворожої ідеології, комуністичного ставлення до праці і суспільного господарства, високих моральних якостей, вивчення зв'язків між вихованням і навчанням за умов яких відбувається всебічний розвиток особистості» [218, с. 138].

Все це зумовило фундаменталізацію ідеологічного складника у вищій школі, домінування дисциплін суспільствознавчого характеру в змісті освіти, недооцінювання індивідуальності й унікальності особистості, нівелювання національних традицій у вихованні та освіті, посилення атеїстичного та інтернаціонального виховання студентської молоді. За таких умов головним завданням викладача закладу вищої освіти було забезпечення належного рівня знань майбутніх фахівців, з обов'язковим формуванням в його свідомості соціалістичних ідей. Радянські дослідники були змушені проводити наукові студії у відповідному методологічному контексті, який базувався на стійких тенденціях ідеологізації, політизації, централізації та уніфікації освіти й науки.

На формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця, як і багатьох представників української молоді того часу, позначилися суперечливі соціально-економічні процеси, це зокрема примусова колективізація, урбанізація, утвердження робітничо-колгоспного ладу, внаслідок яких аграрна Україна перетворилася на індустріальну державу через інтенсивну експлуатацію сільських ресурсів. Пізніше, у своїх наукових працях учений досить критично оцінив державну політику, яка також призвела до занепаду традиційного українського села

– осередку національної духовності з віковичними виховними цінностями, унікальною народною дидактикою.

Після смерті Й. В. Сталіна настав короткотривалий період лібералізації суспільного життя, однак уже в другій половині 60-х рр. ХХ ст. українська культура, наука та освіта знов відчували жорсткий вплив радянської офіційної ідеології, на тлі якої розпочався занепад національної свідомості, утвердження зневажливого ставлення до української мови та історії, посилення ідеологічного тиску, цькування національно налаштованої інтелігенції.

Отже, дитинство, юність та роки навчання в університеті майбутнього вченого припали на складний і водночас насичений період в історії нашої держави (30-ті – початок 50-х рр. ХХ ст.), що відрефлексований в історії України як період глибоких соціальних, політичних та економічних змін, який охоплює ключові події, такі як індустріалізація, колективізація, голодомор, сталінські репресії, Друга світова війна та повоєнне відновлення. Цей період характеризується величезними випробуваннями для українського народу, але водночас він став часом героїзму, зростання національної свідомості та науково-технічного прогресу. Безперечно, охарактеризовані нами суспільно-політичні події цього періоду відбилися в особистісних характеристиках здібного, самозаглибленого, вдумливого В. Є. Лобурця.

У 1956 р. комуністичною партією було проголошено курс на ліквідацію культу особи Й. В. Сталіна, відбулася реабілітація жертв політичних репресій на ґрунті переосмислення історичних матеріалів. Потужною рушійною силою цього процесу стала громадська думка. Цей час відзначається в історії України певною демократизацією суспільства, розгортанням науково-технічної революції, перебудовою економічних засад, що зумовило активізацію соціальної політики держави та виникнення потреби у висококваліфікованих робітниках для різних сфер народного господарства. Водночас в цей час спостерігався процес відродження інтересу до рідної культури та науки. Зокрема 80% друкованих періодичних видань

(в тому числі й наукові журнали) видавалися українською мовою [87]. Утім, як зазначає О. В. Лук'яненко, вже упродовж 1958–1964 рр. урядом було реалізовано політику згортання лібералізації та українізації. Це викликало невдоволення серед науково-педагогічної громадськості [193].

Освітня реформа в період «хрущовської відлиги» характеризувалася суперечливими тенденціями. З одного боку, декларувалася демократизація освіти та акцент на всебічному розвитку особистості (Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи освіти в СРСР», 1959 р.) [222, с. 194]. З іншого боку, виховний процес залишався тісно пов'язаним з ідеологічними установками радянської держави. Моральний кодекс будівника комунізму, який став основою виховної роботи, хоча й проголошував високі ідеали, насправді обмежував свободу особистості та підпорядковував її інтереси інтересам держави [199]. Саме в цей складний період В. Є. Лобурець розпочав науково-педагогічну діяльність в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка – закладі вищої освіти, який відіграв важливу роль у забезпеченні України педагогічними кадрами вищої кваліфікації. У цю добу в його стінах на тлі відчутної необхідності щодо розширення профілю фахівців та наближення змісту їх підготовки до потреб виробництва відбувалися активні зміни та реструктуризація радянської вищої освіти.

Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка до 1966 р. функціонував у складі трьох факультетів: історико-філологічного, природничого та фізико-математичного. Тож у 1956 р. відповідно до розподілу Міністерства освіти УРСР В. Є. Лобурець був зарахований на посаду асистента кафедри історії і долучився до підготовки майбутніх учителів [256] (додаток Ж).

Характеризуючи освітньо-виховну атмосферу, що склалася в той час в інституті, доцільно зауважити, що взаємодія викладачів і студентів реалізувалася як впродовж академічних занять, так і у позанавчальній роботі. Співпраця студентів та викладачів передбачала їх спільну участь в організації культурного відпочинку й

трудової діяльності, відвідування музеїв, кінотеатрів, театрів, проведення екскурсій, підготовку стінних газет, чергування в гуртожитках тощо (додаток И). Найбільш активні й змістовні осередки створювалися навколо провідних авторитетних педагогів, які захоплювали студентів і молодих колег-викладачів науковими ідеями, ідеалами, цінностями, особистісними якостями.

Дослідники історії ПДП ім. В. Г. Короленка (Л. М. Булава, Б. В. Год, О. П. Єрмак та ін.) зазначали, що у повоєнні роки відбулося зростання наукового рівня професорсько-викладацького складу історико-філологічного факультету. Так, в цей час успішно захистили кандидатські дисертації колишні випускники закладу С. О. Данішев, М. І. Малич, І. Т. Чирко. Водночас на факультет прийшли П. М. Денисовець, Г. І. Кулик, Я. А. Побіленський, А. С. Черевань та ін. Частина з них уже мала наукові ступені та вчені звання, інші – в короткий термін захистили дисертації, стали провідними викладачами, зайняли відповідальні посади в інституті [29; 30; 80; 82].

У 1959–1971 рр. деканом історико-філологічного факультету був П. М. Денисовець. Це була цікава особистість, людина з нелегкою життєвою долею. Син репресованого в 1937 р. як «ворога народу» селянина, юнак з великими труднощами вступив на історичний факультет Київського університету. В роки Другої світової війни був штурманом, здійснив 540 бойових вильотів. Після війни П. М. Денисовець закінчив навчання, захистив кандидатську дисертацію, працював у низці закладів вищої освіти доцентом, завідувачем кафедри, ректором. Полтавський період став найбільш плідним у його науковій творчості. У 1969 р. П. М. Денисовець захистив докторську дисертацію з історії колгоспного будівництва в 1921–1925 рр. Про відносини із П. М. Денисовцем В. Є. Лобурець писав: «Моє знайомство з Павлом Мусійовичем Денисовцем відбулося у квітні 1957 року в робочій обстановці на кафедрі історії Полтавського педінституту. Знайомство поступово переросло у міцну дружбу, яку перервала несподівана смерть колеги у грудні 1991 році. За 34 роки спільної роботи в інституті у нас неодноразово

мінялися посади, траплялися й зіткнення особистих інтересів, але ніколи, ні за яких обставин це не впливало на характер наших відносин. Вони завжди були рівними і доброзичливими» [121, с. 111].

Складний життєвий шлях пройшов інший колега В. Є. Лобурця – доктор історичних наук, професор А. С. Черевань, який з 1962 по 1975 рр. працював у ПДП ім. В. Г. Короленка. У 1941 р. він був мобілізований на фронт. Через рік у важких боях під Харковом А. С. Черевань був тяжко поранений і потрапив до німецького полону, пройшов через всі випробування нацистських концтаборів. У 1946 р. був демобілізований і поновлений в аспірантурі Харківського університету. Після захисту кандидатської дисертації був звільнений з роботи як колишній військовополонений. У час деєталінізації його повністю реабілітували і він отримав право займатися науковою і педагогічною діяльністю. Як викладач історичного факультету Полтавського педагогічного інституту А. С. Черевань активізував студентську наукову роботу. Десятки його учнів стали в подальшому кандидатами та докторами історичних наук [80].

Отже, маємо підстави стверджувати, що одним із важливих чинників формування особистості В. Є. Лобурця як вченого і педагога було його науково-педагогічне оточення, талановиті колеги й наставники по історичному факультету ПДП ім. В. Г. Короленка, з яких він брав приклад життєвої мудрості, відданості гуманістичним ідеалам, історичній науці та педагогіці.

Освітня реформа 1959 р., спрямована на посилення зв'язку школи з життям та професіоналізацію навчання, зумовила необхідність оновлення змісту підготовки в педагогічних вишах [70]. Педагогічні інститути, зокрема ПДП ім. В. Г. Короленка, активно включилися в цей процес. Були організовані різноманітні заходи для підвищення кваліфікації вчителів та забезпечення тісної співпраці між вищими навчальними закладами та школами. Організація в інституті «Університету науково-методичних знань» (1964 р.) та місячних курсів (60–70 рр. ХХ ст.) сприяла поширенню новітніх знань та методик серед педагогів [32; 282]. Тісна співпраця з

вчителями-практиками стимулювала науково-педагогічний розвиток викладачів університету, зокрема В. Є. Лобурця.

Період «брежнєвського застою» характеризувався стагнацією в економіці та політиці, що відбилося і на системі освіти. Незважаючи на декларовані в Постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966 р.) цілі щодо розширення шкільної мережі та поліпшення якості освіти (зокрема посилення академічного вектору вищої освіти), реальність була значно складнішою [223]. Освітня система була тісно пов'язана з ідеологічними установками радянської держави, що обмежувало її розвиток.

Дослідниця Л. Д. Березівська зазначає, що криза радянської освіти відбилася у її подальшому одержавленні, висуненні перед нею не обґрунтованих завдань для безумовного виконання, регламентуванні навчально-виховного процесу, систематичних змінах навчальних планів [11]. Політика комуністичної партії спрямовувалася на латентну русифікацію освіти з метою повільної асиміляції українського народу в радянську спільноту. У свою чергу, це призвело до розвитку таких негативних тенденцій як: домінування російської мови у спілкуванні міського населення, переважання в містах шкіл з російською мовою навчання, деформація національної свідомості і стагнація духовного розвитку наступних поколінь українців, сприйняття українцями рідної мови як меншовартісної [2]. На жаль, домінування комуністичної ідеології в освітній сфері зумовлювало й певну заідеологізованість навчально-виховного процесу в ПДП ім. В. Г. Короленка, який корелював з ідеалами і конкретними завданнями комуністичного будівництва. Викладачі вишу були залежні від ідеологічних штампів, необхідності орієнтувати студентів переважно на державні й суспільні інтереси, що нерідко проявлялося у нівелюванні значення особистості, ігноруванні національних інтересів.

Понад 40 років життя В. Є. Лобурця пов'язано з Полтавським державним педагогічним інститутом ім. В. Г. Короленка. Тут він працював на посадах

асистента (1956 р.), старшого викладача (1960 р.), доцента (1965 р.), завідувача кафедри історії СРСР та УРСР (1968–1971; 90–91 рр.), доцента кафедри історії СРСР та УРСР (1979–1981 рр.), професора кафедри історії СРСР та УРСР (1982–1989 рр.), завідувача кафедри історії східних слов'ян (1991–1992 рр.), професора кафедри історії України (1993–1996 рр.), завідувача кафедри історії України (1995; 1997 рр.), завідувача кафедри всесвітньої історії (1998–2000 рр.), професора кафедри всесвітньої історії (2000–2002 рр.). З 1981 по 1996 рр. В. Є. Лобурець був проректором з наукової роботи.

Варто зауважити, що В. Є. Лобурцю довелося працювати 5 років в обласному комітеті партії на посаді завідуючого відділом науки та навчальних закладів (1974–1979 рр.) [261]. Ми припускаємо, що досвід роботи педагога у цій сфері та його співпраця з комсомольською організацією певною мірою вплинули на формування особистості В. Є. Лобурця, зокрема розвиток його організаторських і комунікативних якостей. Цю думку також підтримує його аспірантка, зараз – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методики їх викладання Т. В. Тронько. У наративному інтерв'ю, яке ми провели з ученою в 2024 р. у стінах Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, вона зазначила що, можливо, саме цей досвід став базою для формування високого рівня соціальних навичок ученого, які у подальшому сприяли його ефективній роботі в організаційно-науковому напрямі.

Безумовно, вказані суспільно-економічні та соціально-педагогічні суперечності відбилися в свідомості В. Є. Лобурця. Як свідчать спогади його вихованців і колег, він завжди детально продумував кожне своє слово, скрупульозно виписував теоретичні висновки. Учений ніколи не виходив за межі тогочасних вимог офіційної ідеології, не висловлювався публічно із критикою тогочасної системи освіти. Водночас аналіз доробку В. Є. Лобурця свідчить, що вчений послідовно й аргументовано з'ясовував національну своєрідність та сутність

певного наукового явища, зосереджував увагу на національних особливостях в історії, традиціях, літературі.

У складну історичну добу В. Є. Лобурець присвятив своє життя благородній справі освіти й виховання, що мала значний потенціал у формуванні духовного світу підростаючого покоління на ґрунті любові та поваги до рідної історії та культури. Аналіз архівних та нарративних матеріалів засвідчує прагнення В. Є. Лобурця до постійного професійного й особистісного самовдосконалення шляхом вивчення прогресивного вітчизняного та світового науково-педагогічного досвіду, самоосвіти як передумови формування цілісної особистості, що реалізується на основі єдності переконань і вчинків, а також свідомого розвитку активної громадянської позиції.

Важливо підкреслити, що кристалізація педагогічних поглядів вченого відбувалася у вимірі неформального національного підйому серед наукової громадськості. Усупереч ідеологічному обмеженню та цензурі, українськими вченими було підготовлено й опубліковано низку колективних праць і монографій, які, хоч і несли в собі певний відбиток офіційної ідеології, все ж таки стали вагомими здобутками вітчизняної науки. Передовсім, зазначимо видання «Історія міст і сіл Української СРСР» (додаток К), «Українська радянська енциклопедія» (1974–1985 рр.); «Радянська енциклопедія історії України» (1969–1972 рр.), «Історія української СРСР» (1977–1979 рр.), «Історія українського мистецтва» (1966–1973 рр.), «Історія української літератури» (1956–1969 рр.) та ін.

Непоправним лихом для розвитку вітчизняної освіти і науки стала політика русифікації. Розповсюдженню російської мови сприяли постанови ЦК КПРС «Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» (1978 р.) та Ради Міністрів СРСР «Про заходи з поширення та вивчення російської мови в союзних республіках» (1978 р.) та ін. Відповідно до вказаних документів передбачалося також збільшення кількості навчальної, наукової, методичної та художньої літератури російською мовою. З часом більшу

частину україномовних наукових часописів було переведено на російську мову. У 1973 р. Вища атестаційна комісія при Раді Міністрів СРСР підготувала й оприлюднила розпорядження щодо підготовки дисертацій виключно російською мовою. Так, станом на 1985 р. лише 21,4% книг було надруковано українською мовою [200]. Водночас справедливо відзначити, що незважаючи на надзвичайно обмежувальні заходи радянської держави щодо національної політики, у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка українська мова була панівною в системі викладання всіх навчальних дисциплін (відповідно до задекларованої ще в 1946 р. Вченою радою ПДПУ ім. В. Г. Короленка вимоги щодо проведення лекційних і семінарських занять українською мовою) [80, с. 25].

Варто зазначити, що період другої половини 80–90-рр. ХХ ст. позначився у науковому знанні тенденцією зростання значення соціально-ціннісного і психолого-педагогічного аспектів проблеми соціального і біологічного в людині. Гострота суспільного інтересу до неї, активні наукові дискусії з приводу цього були обумовлені, з одного боку, складністю й міждисциплінарністю питання, а з іншого, зростаючим обсягом новітніх наукових уявлень про людину. У такому контексті вчений захопився розробкою проблеми підготовки педагогічних кадрів до гуманістично й естетично спрямованої освітньо-виховної діяльності. Цього часу в стінах ПДПУ імені В. Г. Короленка сформувався творчий колектив, який досліджував вказану проблему на чолі з тодішнім ректором, доктором філософських наук, професором, академіком НАПН України Іваном Андрійовичем Зязюном. Його лідерські якості, вміння комунікувати та мотивувати співробітників до реалізації спільних цілей та створювати творчу взаємодію, мали колосальний вплив на колег, студентів закладу, а також на освітньо-наукову спільноту Полтавщини. У зв'язку з цим В. Є. Лобурець писав: «Ректорство І. А. Зязюна в основному збіглося в часі з так званим «періодом застою» в житті країни. Але цей фактор майже не вплинув на життя вузу. В ці роки інститут переживав етап свого найзначнішого творчого піднесення. Молодий (йому сповнилося тільки 37 років),

енергійний, ініціативний кандидат філософських наук, доцент І. А. Зязюн із перших днів перебування на посаді ректора зайнявся вдосконаленням навчальної, наукової та виховної роботи в інституті. І в цьому він одержував всіляку підтримку від місцевих владних структур та численних сподвижників у навчальному закладі» [129, с. 119]. Безумовно, співпраця В. Є. Лобурця як проректора з наукової роботи та ректора І. А. Зязюна упродовж 1975–1990 рр. мала вагоме значення щодо формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця та спонукала його до особистісного та професійного вдосконалення (додаток Л).

Узагальнення дослідницького матеріалу переконує, що В. Є. Лобурець був не лише творчою особистістю, але й людиною відкритою до всього, що є новим. Тому він приділяв багато уваги вивченню прогресивного зарубіжного педагогічного досвіду, що, на нашу думку, є також одним із чинників формування його науково-педагогічного світогляду. У 70–80-х роках ХХ століття Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка активно розвивав співпрацю із закладами вищої освіти інших країн, особливо соціалістичного табору. Найефективнішою формою співробітництва були міжвузівські зв'язки, які передбачали: обмін досвідом, коли викладачі відвідували партнерські заклади для ознайомлення з їхньою роботою, викладання лекцій та проведення наукових консультацій; спільні проекти, що передбачало розробку навчальних матеріалів, проведення наукових досліджень та підготовку наукових кадрів; довготривалі обміни – направлення викладачів для участі у навчальному процесі та наукових дослідженнях у партнерських університетах.

Аналіз документальних матеріалів свідчить, що вчений відвідував Німеччину (1957 р.), Швецію (1968 р.), Польщу (1970, 1976, 1979 рр.), В'єтнам (1974 р.), Австрію (1983 р.), Канаду (1986 р.), Сирію (1988 р.), Болгарію (1989 р.), де вивчав науково-педагогічний досвід зарубіжних колег (додаток М; додаток Н; додаток О) [17; 24,]. На нашу думку, вивчення та аналіз кращих науково-педагогічних практик інших країн дозволило педагогу на основі порівняльного

аналізу критично оцінити тогочасні освітньо-наукові педагогічні реалії, сприйняти нові методологічні підходи, засвоїти методи та технології, які він адаптував та впроваджував у власній діяльності [160; 169].

Здобуття Україною незалежності стало поштовхом для кардинальних змін у системі освіти. Закон «Про освіту» 1991 р. та Національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») заклали основи для гуманізації, індивідуалізації та демократизації освітнього процесу. Конституція України закріпила право громадян на якісну та доступну освіту. В. Є. Лобурець із захопленням сприйняв тогочасні трансформації, які водночас сприяли актуалізації наукових досліджень вченого у сфері педагогіки. Зміни в законодавстві та освітній політиці викликали потребу в нових теоретичних розробках та практичних рекомендаціях. В. Є. Лобурець натхненно й плідно працював у світлі нових викликів, таких як гуманізація освіти, індивідуалізація навчання, демократизація освітнього процесу. Це призвело до появи нових наукових праць, присвячених проблемам формування особистості в умовах незалежної України, розробки нових методологічних підходів.

Упродовж 1990–1996 рр. В. Є. Лобурець поєднував посаду проректора з наукової роботи з іншими обов'язками. Так, з 1990 р. учений був завідувачем кафедри історії СРСР та УРСР, з 1991 р. – завідувачем кафедри історії східного слов'янства, з 1995, 1997 р. – завідувачем кафедри історії України, з 1998 р. – завідувачем кафедри всесвітньої історії [265; 267–275;]. На нашу думку, це було також одним із позитивних чинників формування наукового світогляду і педагогічних ідей ученого. У такий спосіб забезпечувалася єдність глибокого розуміння прогресивних педагогічних концепцій і методик та їхнього безпосереднього застосування в умовах навчально-виховного процесу. Тож В. Є. Лобурець мав можливість перевіряти ефективність теоретичних підходів у реальних навчальних ситуаціях. Це також допомагало йому стати більш впевненими у своїх діях і рішеннях, сприяло розвитку професійних умінь та

навичок, таких як комунікація, управління педагогічним і навчальним колективом, адаптація методики до індивідуальних потреб особистості тощо (додаток П).

Таким чином, у структурному підрозділі з'ясовано що формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця здійснювалася за часів значних суспільно-політичних, соціально-економічних, освітньо-культурних перетворень. Студіювання архівних джерел, ознайомлення із нарративними матеріалами, спогади самого В. Є. Лобурця, його рідних, учнів та колег дають підстави стверджувати, що упродовж всього життя вчений прагнув до особистісної і професійної самореалізації та самовдосконалення. У науковому світогляді В. Є. Лобурця знайшли відбиток усі складнощі й кардинальні перетворення історичної епохи, в якій жив і працював учений. Учений усе життя працював в освітній сфері, тому на розвиток його науково-педагогічного світогляду значний вплив мали реформаційні перетворення в суспільстві та системі освіти. Визначальним у досліджуваному аспекті було також прийняття низки нормативних документів, які зумовлювали напрями наукових студій, вимоги до підготовки педагогічних кадрів, стратегії розробки новітніх методологічних підходів до виховання і навчання, звернення до гуманістичної педагогіки.

Висновки до розділу 1

У розділі на основі загальнонаукових та історіографічних підходів проаналізовано джерелознавчі, історіографічні, теоретико-методологічні та історичні основи дослідження педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця. Вивчено джерельну базу наукової роботи, яку за формально-логічним критерієм класифіковано на декілька груп, зокрема: 1) архівні документи державних установ, закладів освіти, що містять відомості про життя та педагогічну діяльність ученого (архів Полтавського національного педагогічного університету імені Короленка – «Особова справа Лобурця Василя Єгоровича», «Протоколи

засідань ради інституту», «Архів музею історії ПДП ім. В. Г. Короленка»); 2) наукові праці В. Є. Лобурця, які систематизовано за змістовими напрямками (історичний, загальнопедагогічний, історико-педагогічний, методичний, краєзнавчий, біографічний) та науково-педагогічні студії, які пов'язані із визначенням теоретико-методологічних засад дисертації (О. В. Адаменко, В. К. Бабайлов, Л. Д. Березівська, Г. В. Белан, М. П. Вовк, Л. Ц. Ваховський, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, В. С. Курило, О. В. Сухомлинська, А. В. Ткаченко, Є. М. Хриков та ін.); із обґрунтуванням суспільно-історичного, соціально-культурного та освітньо-наукового контексту розвитку педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця упродовж досліджуваного періоду (І. В. Зайченко, І. А. Зязюн, Ю. С. Комишан, О. А. Лавріненко, О. В. Лук'яненко, В. К. Майборода, І. М. Петренко, І. С. Прокоп, А. А. Сбруєва, Л. А. Семеновська та ін.); визначенням перспективних напрямів творчого впровадження науково-педагогічного доробку вченого в сучасних умовах (Р. О. Басенко, М. В. Гриньова, В. Г. Кремень, В. М. Мокляк, О. І. Пометун, Н. М. Пусепліна, В. В. Фазан та ін.); 3) нормативно-регламентаційні джерела та матеріали (закони, накази, розпорядження, звіти, концепції, стратегії тощо), що дозволили студіювати особливості державного регулювання освіти досліджуваного періоду, висвітлити плановий та регульований характер навчально-виховного процесу, розглянути організаційно-педагогічні ініціативи В. Є. Лобурця у контексті виконання посадових обов'язків та досягнення орієнтирів реформування освіти на різних етапах розвитку, встановити суголосність педагогічних ідей вченого з актуальними напрямками педагогічних студій та сучасними тенденціями реформування освіти; обґрунтувати актуальність педагогічного доробку вченого в умовах сьогодення; 4) масові джерела (матеріали тогочасних періодичних видань «Зоря Полтавщини», «Комсомолец Полтавщини» «Полтавська думка», «Полтавський вісник», «Полтавщина» та ін.), які надали змогу з'ясувати місце і роль В. Є. Лобурця в тогочасному науково-освітньому просторі та громадсько-культурному житті

Полтави та Полтавщини; 5) усноісторичні джерела, які містять оригінальну інформацію щодо освітніх ідей та викладацької діяльності В. Є. Лобурця, його педагогічного світогляду – нарративні інтерв'ю, бесіди, спогади колег та учнів вченого (Ю. В. Волошин, К. В. Лобач, Н. М. Пусепліна, Т. В. Тронько, А. В. Ткаченко та ін.); 6) ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відбивають життя, педагогічну та громадську діяльність педагога (світлини із приватних архів І. В. Седакової, К. В. Лобач та ін). Зібран та проаналізовані матеріали дають змогу провести цілісне дослідження постаті В. Є. Лобурця, виявити зміст його науково-педагогічного доробку, визначити історико-педагогічне значення його діяльності.

З'ясовано, що науково-педагогічна спадщина В. Є. Лобурця не була предметом окремого історико-педагогічного дослідження. Деякі біографічні сюжети про вченого презентовано у працях таких дослідників, як Л. Л. Бабенко, О. Г. Бажан, Ю. В. Волошин, Б. В. Год, О. П. Єрмак, Т. В. Тронько, А. В. Ткаченко та ін. У той же час, на сьогодні немає розгорнутого дослідження щодо змісту запропонованих ним педагогічних ідей, не висвітлено напрями його освітньо-виховної, організаційно-педагогічної та громадсько-просвітницької діяльності, не виявлено місце й роль його педагогічного новаторства в розвитку сучасної української освітньої теорії та практики.

У розділі на основі праць вітчизняних (Р. О. Басенко, Л. Д. Березівська, Г. В. Белан, Л. Ц. Ваховський, Л. П. Вовк, Н. М. Гупан, Н. П. Дічек, В. С. Курило, М. П. Лещенко, О. В. Сухомлинська, А. В. Ткаченко та ін.) та зарубіжних (Р. Гієр, К. Гінзбург, Е. Еріксон, А. Клоковська, К.-Р. Міллс та ін.) учених визначено методологічні засади дослідження. У дисертації науковий підхід розглянуто як комплексний дослідницький інструмент, який допомагає узагальнити та систематизувати весь масив матеріалу та органічно інтегрувати його до вирішення важливих педагогічних проблем сучасності. Провідними науковими підходами визначено: цивілізаційний, біографічний, культурологічний, синергетичний, феноменологічний, герменевтичний, критеріально-комплексний та

парадигмальний. Означені підходи відрізняються способами студіювання отриманого інформаційного контенту, що відбиває своєрідність і самотність педагогічної персоналії В. Є. Лобурця та реконструює особливості розвитку педагогічної теорії та освітньої практики в різні історичні проміжки часу.

Наскрізною методологічною ідеєю стало визначення принципів наукового пошуку (цілеспрямованість, діалектична єдність системи та середовища, оптимальність, рівноважна відповідальність, наявність зворотного зв'язку, підтримка оптимального балансу між адаптивними, програмованими та рефлексивними типами управління), які, зважаючи на предмет дослідження і поставлені завдання, базуються на загальнонаукових гносеологічних вимогах, зокрема: історизму та логіки, об'єктивності та контекстності, багатофакторності та міждисциплінарності, системності, доказовості тощо. Використані у науковій праці принципи історико-педагогічного дослідження персоналії В. Є. Лобурця в сукупності забезпечують, по-перше, розуміння соціально-політичної ситуації та особистих обставин, у яких відбувалося становлення педагогічних ідей та наукової діяльності вченого; по-друге, здійснення неупередженої та об'єктивної оцінки життєтворчості В. Є. Лобурця в непросту історичну епоху; по-третє, з'ясування значення вченого у збереженні історичної пам'яті українського народу та формуванні національної самосвідомості молоді. Основою дослідження стали релевантні для історико-педагогічних праць загальнонаукові (аналізи, синтез, класифікація, порівняння, індукція, дедукція тощо) та конкретнонаукові (історико-ретроспективний, хронологічний, зіставно-порівняльний, міждисциплінарний, метод контент-аналізу, пошуково-бібліографічний, актуалізації тощо) методи.

Аналіз архівних та наукових джерел засвідчив, що на становлення і подальший розвиток світоглядних основ В. Є. Лобурця як представника радянської епохи та доби становлення незалежної України позначилися всі суперечності періоду 30-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. На основі застосування культурологічного та особистісно-орієнтованого підходів з'ясовано, що на формування освітніх ідей та

науково-педагогічного досвіду вченого вплинули такі чинники: суспільно-політичні (події Другої світової війни, політичні утиски, знищення українських традицій, утиски української інтелігенції, становлення української державності, зростання національної свідомості тощо); соціально-економічні (занепад традиційного українського села, відбудовчі процеси після Другої світової війни, урбанізація, економічна криза 90-х років XX ст. тощо); культурно-освітні (процеси русифікації, централізація та уніфікація освіти, відхід від авторитарної педагогіки, піднесення інтересу до народних джерел виховання, створення незалежних українських наукових видань, громадських об'єднань тощо); особистісні (вплив родинного оточення, персональний приклад наставників, постійне професійне самовдосконалення, активна участь у громадському та науково-освітньому житті Полтавщини).

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено у наукових публікаціях здобувача: 52; 59; 61; 63; 66.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. Є. ЛОБУРЦЯ

У другому розділі дисертації детально проаналізовано науково-педагогічну діяльність та педагогічні ідеї Василя Єгоровича Лобурця. Дослідження ґрунтується на комплексному вивченні архівних матеріалів, нормативних документів та наукової літератури. Запропоновано авторську періодизацію науково-педагогічної діяльності вченого. Детально охарактеризовано викладацький та науково-дослідний напрям роботи вченого. Визначено його внесок у розвиток наукового знання, зокрема, публікація праць з історії та історичного краєзнавства, участь у рецензуванні та редагуванні наукових видань. Організаційна діяльність В. Є. Лобурця також стала предметом дослідження. Зокрема, проаналізовано його досвід керівництва кафедрами та обіймання посади проректора з наукової роботи в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка.

2.1. Основні періоди науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця

Проведене дослідження вказує на тісний, імпліцитний зв'язок наукової діяльності В. Є. Лобурця з його багатогранною науково-педагогічною роботою, що вирізнялася фундаментальністю та інноваційністю. Зважаючи на це, ми вважаємо за необхідне детальніше проаналізувати його науково-педагогічну діяльність у динаміці, виділивши основні періоди та напрями розвитку.

У нашому дослідженні в основу періодизації науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця покладено такі критерії: рівень розвитку науково-педагогічного світогляду дослідника; поглиблення та урізноманітнення його науково-педагогічної діяльності; зростання авторитету серед наукової громадськості, колег та студентів.

У результаті аналізу архівних та наративних джерел нами виокремлено три основні періоди науково-педагогічної діяльності вченого: 1) 1956–1967 рр. – особистісне, наукове і професійне становлення В. Є. Лобурця; 2) 1968–1980 рр. – набуття наукового досвіду, удосконалення науково-педагогічної майстерності вченого; 3) 1981–2002 рр. – професійне зростання як педагога, вченого та організатора наукової діяльності.

Науково-педагогічна діяльність В. Є. Лобурця пов'язана з роботою в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка. Саме в цьому закладі вищої освіти він пройшов шлях від асистента до професора, став кандидатом і доктором історичних наук, опанував фундаментальні курси вітчизняної історії, розробив оригінальні спецкурси і спецсемінари. Тож викладацька робота вченого розпочалася у 1956 р. на посаді асистента кафедри історії СРСР та УРСР [256, арк. 3].

У цей час, внаслідок об'єднання історичного факультету із філологічним (1951 р.), історико-філологічний факультет мав три відділи: історії, української мови і літератури, російської мови та літератури. Деканом до 1959 р. працював доцент І. Т. Чирко. З середини 1950-х до кінця 1960-х рр. підготовка фахівців на факультеті здійснювалася за двома спеціальностями – «Українська мова, література та історія», «Російська мова, література та історія», «Російська мова, література, музика і співи». Пізніше, з середини 1960-х рр. набір студентів знову здійснювався за однією спеціальністю. У 1966 р. на базі історико-філологічного факультету було створено два факультети – історичний та філологічний. Відтоді деканами історичного факультету працювали професор П. М. Денисовець (1966–1971 рр.), доценти М. К. Бойко (1971–1974 рр.), П. М. Тригуб (1974–1976 рр.), С. В. Ніколенко (1976–1977 рр.), Я. А. Побіленський (1977–1978 рр.), С. М. Кадетов (1978–1982 рр.), В. О. Пащенко (1982–1983 рр.), В. Г. Колбін (1984 р.), А. П. Шебітченко (1984–1989 рр.), П. А. Кравченко (1989–1997 рр.), Б. В. Год (1997–2002 рр.) [80, с. 18]. На момент початку роботи В. Є. Лобурця асистентом

кафедри історії, її завідувачем був кандидат історичних наук, доцент з історії СРСР Г. І. Кулик. У другій половині 50-х рр. XX ст. в радянській історичній науці спостерігалися певні зрушення, пов'язані з процесом десталінізації. Рішення XX з'їзду КПРС відкрило можливості для перегляду деяких догм радянської історіографії. Педагоги-історики намагалися адаптуватися до нових умов, вводячи у свої курси нові теми та підходи. Однак, ідеологічний контроль над освітою залишався досить сильним, що обмежувало масштаби реформ в історичному викладанні

З'ясовано, що колегами і студентами В. Є. Лобурця відзначався його високий рівень викладання. Молодий педагог завжди проводив лекції і практичні заняття на високому науково-теоретичному рівні, виявляючи принциповість, вимогливість до студентів, а також до власних результатів викладацької діяльності. Так, у архівних матеріалах зазначено: «В. Є. Лобурець ретельно готується до практичних занять, детально розробляє методику їх проведення. Також позитивно оцінюються лекції, прочитані ним на заочному відділенні під час зимової сесії» [309, арк. 12]. У 1960 р. учений обійняв посаду старшого викладача кафедри історії й характеризувався як педагог, що «здійснює систематичну наукову роботу, регулярно виїжджає для проведення просвітницької роботи в райони Полтавської області» [310, арк. 14].

Викладацьку діяльність В. Є. Лобурець поєднував з активною громадською роботою в стінах інституту та поза його межами. Він співпрацював із вчителями, красзнавцями, комсомольською організацією, товариством «Знання». Аналіз джерел свідчить, що вчений був куратором академічної групи, головою групи товариства «Знання» в ПДП ім. В. Г. Короленка (1964–1966 р.), заступником голови правління Октябрської районної організації товариства «Знання» (1966–1968 рр.), заступником голови правління Полтавської обласної організації товариства «Знання» (1969–1974 рр.) [17, с. 20]. У 1972 р. В. Є. Лобурець був залучений до процесу державного інспектування якості професійно-педагогічної

підготовки вчителів історії та суспільствознавства в педагогічних інститутах УРСР державною інспекцією вузів СРСР [258, арк. 28.]. Педагог систематично виступав з науковими доповідями на підсумкових конференціях інституту, студіював проблеми методики викладання історії в закладах вищої та загальної середньої освіти, вивчав та узагальнював прогресивний досвід вчителів Полтавської області.

Особистісні якості В. Є. Лобурця, такі як молодість, енергійність, харизма та приваблива зовнішність, сприяли його популярності серед студентів, особливо дівчат. Його діяльність на посаді секретаря комсомольської організації стала додатковим «магнітом» для студентської молоді, що прагнула спілкування з харизматичним лідером. Так, його вихованка, а згодом кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету ПДПШ ім. В. Г. Короленка Н. В. Хоменко згадувала: «Це був красивий юнак, з чудовою шевелюрою, до того ж не одружений. Двері кабінету, де розміщувався комітет комсомолу (з жовтня 1957 року два роки поспіль його очолював Василь Єгорович), не зачинялися. Дівчата, відсоток яких був традиційно високий серед студентів педінституту, радо брали участь у різноманітних зборах, нарадах, заходах аби тільки мати можливість поспілкуватися з молодим комсоргом. Проте серце його заповонила дівчина Світлана, з якою він побрався, а невдовзі у них народилися діти – донька Ірина та син Валерій» [83, с. 105].

Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. панувала консервативна атмосфера в освітніх закладах, що проявлялася у спротиві до будь-яких ініціатив, які виходили за межі суспільно-політичної тематики. Згадуючи ці непрості часи, вчений писав: «На засіданні партбюро розглядалося питання про роботу комсомольської організації інституту. Автор цієї статті, тоді ще молодий викладач кафедри історії і водночас секретар комітету ЛКСМУ, «насмівся» внести пропозицію, щоб у гуртожитках для студентів поряд із лекціями на суспільно-політичну тематику проводилися бесіди з питань культури поведінки та особистої гігієни. Тут же на засіданні «ортодоксальні марксисты-леніністи» піддали пропозицію комсорга інституту

нищівній критиці, назвали запропоновану ним тематику бесід «зубочисткою» та звинуватили його в некомпетентності і мало не в політичній короткозорості. І таких епізодів було немало. Ними наповнювалося все наше життя» [158, с. 17].

Аналіз творчого доробку В. Є. Лобурця свідчить, що окрім історичної науки вченого в цей період зацікавили актуальні проблеми педагогіки та методики викладання, питання вдосконалення навчального процесу. Так, у 1962 р. в Києві з'явилося видання «Як ми вивчаємо історію рідного краю», де В. Є. Лобурець узагальнив досвід організації краєзнавчої роботи на Полтавщині, надав методичні рекомендації краєзнавцям, історикам щодо організації досліджень та експозиції, розкрив навчально-виховний потенціал музейної та краєзнавчої діяльності [174]. Практичні поради, які містилися у виданні стосувалися методики опрацювання джерел, особливостей спілкування зі свідками та учасниками історичних подій, засадничих аспектів експозиційної роботи тощо. Аналізуючи стан вивчення історії Полтавського краю, вчений відзначав роль музейних працівників, науковців полтавських закладів вищої освіти та вчителів-ентузіастів, серед яких добрим словом згадував і свого наставника – вчителя історії Зубівської середньої школи Миргородського району Костянтина Пилиповича Німича. У співавторстві з ним В. Є. Лобурець незабаром написав ґрунтовну наукову працю, присвячену рідному краю – селу Зубівка Миргородського району на Полтавщині. У 1967 р. матеріал статті увійшов до змісту фундаментального видання «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область» (1967 р.) [75].

У 60-х роках ХХ ст. основним напрямом наукової діяльності В. Є. Лобурця стало дослідження історії українського робітничого класу в 1921–1925 роках. Успішний захист кандидатської дисертації у Харківському державному університеті імені О. М. Горького (1963 р.) [287, арк. 9], здобуття вченого звання доцента (1965 р.) [284, арк. 10] засвідчили його високий професіоналізм та визнання в наукових колах. Колеги відзначали систематичність його наукової роботи та

високий рівень підготовки студентів «який повністю відповідає вимогам вищої школи» [311, арк. 15].

У 1968 р. відбулася знакова подія в науковій кар'єрі В. Є. Лобурця: його було призначено завідувачем новоствореної кафедри історії СРСР та УРСР [257, арк. 21; 259, арк. 22]. Ця подія стала свідченням визнання його наукових досягнень та педагогічних здібностей і поклала початок новому етапу його діяльності, пов'язаному з організацією наукової роботи та керівництвом колективом.

Проведений у ході дослідження аналіз діяльності В. Є. Лобурця як завідувача кафедри дозволяє, по-перше, стверджувати про фундаментальний методолого-теоретичний зміст лекцій, які готував учений; по-друге, констатувати його широку ерудицію, масштабність наукових інтересів; по-третє, відзначити дотримання наукової етики та академічної доброчесності, доброзичливості у спілкуванні з колегами, вимогливість до них і до себе, відповідальність та дисциплінованість в роботі. У документальних матеріалах інституту та кафедри засвідчено: постійне прагнення В. Є. Лобурця до гармонійного поєднання викладацької та науково-дослідної роботи, самовдосконалення; увагу вченого до підвищення професійної кваліфікації колег; активну участь в організації науково-практичних конференцій та різноманітних творчих зустрічей молодих і досвідчених науковців, де обговорювалася актуальна історична проблематика, а також світоглядних дискусій для студентської молоді [313, арк. 24; 314, арк. 25].

Аналіз джерел доводить, що на кафедральних та інститутських нарадах В. Є. Лобурець порушував проблеми вдосконалення навчально-виховного процесу, урізноманітнення науково-дослідної роботи студентів та викладачів. Учений приділяв значну увагу психолого-педагогічній та професійній підготовці майбутніх учителів-істориків, турбувався щодо розширення їхніх наукових інтересів та активізації дослідницької, зокрема краєзнавчої діяльності, участі студентів в роботі різноманітних просвітницьких товариств. Учений намагався розширити взаємодію студентів із кращими вчителями області, популяризувати серед студентів сільські

та районні краєзнавчі товариства, виховуючи у майбутніх студентів любов до рідного краю, його культури, історії та традицій.

Як керівник кафедри, В. Є. Лобурець приділяв багато уваги підвищенню наукового та методичного рівня викладачів. Водночас учений намагався передовсім бути особистим взірцем для своїх колег. У цей час ним опубліковано низку праць наукового та методичного характеру («Глибоко знати вітчизняну історію» (1973 р.) [179], «Полтаві 800 років. 1174–1974. Збірник документів і матеріалів» (1974 р.) [210], «Турботи працівників народної освіти» (1975 р.) [168], «Перед екзаменами» (1976 р.) [148], «Комплексний підхід до виховання» (1977 р.) [103], «Наша школа» (1978 р.) [104] та ін.).

На засіданнях кафедри під керівництвом В.Є. Лобурця регулярно обговорювалися нові підходи до викладання та проведення наукових досліджень. Він заохочував колег до самовдосконалення, надаючи конструктивну критику та підтримку. Завдяки його зусиллям навчальні програми кафедри постійно оновлювалися відповідно до новітніх досягнень історичного знання та сучасних психолого-педагогічних вимог, а лекції викладачів відзначалися високим рівнем науковості та практичної спрямованості [101].

Так, приміром, історик педагогіки В. К. Майборода зазначає, що у зв'язку з удосконаленням системи освіти було збільшено час на вивчення суспільно-політичних наук (на 64 години), педагогіки і психології (на 60 годин), педагогічної практики без відриву від навчання (на 90 годин) та введено курс «Технічні засоби навчання» (30 годин) [194, с. 144]. Водночас варто також зазначити, що впровадження постійної звітності щодо виконання навчальних планів і додаткових заходів з удосконалення організаційних форм навчально-виховного процесу значно збільшило обсяг документації, посилювало формалізм у навчально-методичній роботі та стримувало наукову ініціативу викладачів. Очевидно, саме це стало причиною того, що упродовж 1971–1973 рр. з метою написання докторської дисертації В. Є. Лобурець перейшов на посаду старшого наукового співробітника

[307, арк.27]. У цей час він займався пошуковою науковою роботою в багатьох центральних державних архівах колишнього СРСР та УРСР, продовжуючи дослідження проблеми розвитку робітництва в Україні. Після завершення наукових пошуків педагог знов повернувся до викладацької діяльності і працював доцентом кафедри історії СРСР та УРСР (1973–1974 рр.) [260, арк. 31].

Варто також підкреслити, що власне в розвитку історичного знання цей період характеризувався значним ідеологічним контролем, що значною мірою впливало на методологію та зміст історичних досліджень. Засадничі положення історичного вчення ґрунтувалися на марксистсько-ленінській методології, що передбачало використання класового підходу (історія України інтерпретувалася через призму класової боротьби, з акцентом на ролі пролетаріату й селянства у боротьбі проти буржуазії та феодалізму), а також принципу економічного детермінізму (соціальні, політичні та культурні явища пояснювалися через зміни в економічній базі суспільства). Важливим було дотримання принципу історичного матеріалізму (духовні та культурні явища розглядалися як надбудова, яка залежить від економічної бази).

Доцільно також вказати на ідеологічну заангажованість в історичних студіях, що забезпечувалася партійністю історичної науки (історики мали дотримуватися партійної лінії, що диктувало їм певну інтерпретацію подій); пропагандою радянських цінностей (позитивні аспекти радянського ладу підкреслювалися, а негативні замовчувалися або спотворювалися). Централізоване управління історичною наукою передбачало контроль і цензуру (теми досліджень, методи та висновки мали відповідати офіційній ідеології), а також монополію держави на історичну правду (держава контролювала всі наукові установи, видавництва, конференції та інші форми наукового життя). Досить характерним для цієї епохи було формування «героїчної історії», коли особлива увага науковців приділялася позитивному зображенню подій революції, громадянської війни, індустріалізації, колективізації та Великої Вітчизняної війни. Інструменталізація

історії для політичних цілей набула також значних масштабів, інколи історія переписувалася у відповідності до змін у політичній лінії партії. Події та особи, які раніше вважалися позитивними, могли бути оголошені ворогами народу і навпаки. Широкого розповсюдження набула тенденція інтерпретації подій в інтересах партії, коли будь-яка історична подія розглядалася з точки зору її користі для зміцнення радянського режиму та дискредитації ворогів (як внутрішніх, так і зовнішніх).

Об'єктивний аналіз наукової спадщини В. Є. Лобурця дає підстави стверджувати, що у його доробку наявні публікації кон'юнктурного характеру, поява яких, вочевидь, була зумовлена посадами, які він займав в цей складний час (секретар комітету комсомолу, заступник секретаря та секретар партбюро інституту тощо) [290]. Водночас, ми поділяємо думку Т. В. Тронько, що при їх написанні В. Є. Лобурець дотримувався принципів ведення наукової роботи – ретельність при вивченні джерел, скрупульозність у фіксації фактів. Цього вимагав і від інших – від своїх учнів, аспірантів, підлеглих [236].

У 1979 р., після п'ятирічного досвіду роботи на посаді завідуючого відділом науки та навчальних закладів в обласному комітеті партії, плекаючи мрію про безпосереднє спілкування зі студентами та подальші наукові пошуки, В. Є. Лобурець повернувся до викладацької діяльності й обійняв посаду доцента кафедри історії СРСР та УРСР (1979–1981 рр.) [261, арк. 34; 262, арк. 37].

Наукові інтереси В. Є. Лобурця та його кафедри охоплювали широкий спектр проблем української історії, від давніх часів до кінця ХХ століття. Особлива увага приділялася історії Полтавщини та ключовим подіям української історії, таким як Українська революція 1917–1921 рр. та Друга світова війна. Дослідження вченого значно збагатили наше розуміння історичного минулого України. Ідеологічні догми радянського періоду суттєво обмежували свободу наукового пошуку істориків. Тим не менш, В. Є. Лобурець та його колеги, такі як В. Н. Жук, намагалися проводити дослідження, які б відповідали як офіційним вимогам, так і науковій об'єктивності. Їхні праці стали важливим джерелом для вивчення історії

України. Тож слушною вважаємо думку Т. В. Тронько, яку вчена висловила у статті присвяченій пам'яті вченого: «Безконфліктність, м'якість, інтелігентність, демократизм – такими рисами загалом можна охарактеризувати стиль його керівництва. Він не був сліпим кар'єристом, але й проти течії не йшов. Був людиною свого часу й системи, в якій працював. Змінювалися часи – змінювалися й теми досліджень, і підходи до викладання» [236, с. 158].

Новий етап розвитку науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця позначився важливими подіями в його творчості. Згідно з наказом Міністерства освіти УРСР №6-7/278 від 24.04.1981 р. вченого було призначено на посаду проректора з наукової роботи (з 1 травня 1981 р.) [306, арк. 42]. Пізніше, у листопаді 1981 р. В. Є. Лобурець захистив докторську дисертацію в Харківському державному університеті. Тож Рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 23 липня 1982 р., протокол №29 вченому було присуджено науковий ступінь доктора наук [286, арк. 58]. Через рік, 12 серпня 1983 р., педагог отримав учене звання професора [285, арк. 69]. За словами українських істориків Б. В. Года та Т. В. Тронько, призначення В. Є. Лобурця на посаду проректора з наукової роботи «засвідчувало визнання його наукової діяльності, за підсумками якої були опубліковані монографія, брошура, 33 статті (наприклад у таких відомих виданнях, як «Український історичний журнал», «Питання історії народів СРСР») загальним обсягом близько 30 друкованих аркушів, понад 30 газетних публікацій, співавторство у таких колективних працях, як «Історія міст і сіл української СРСР: Полтавська область (Київ, 1967), збірник документів і матеріалів «Полтаві 800 років. 1174–1974» (Київ, 1974)» [82, с. 105].

У складних умовах радянської системи В. Є. Лобурець зумів зберегти наукову добросесність і зробити вагомий внесок у розвиток історичної науки. Його високий професіоналізм та оригінальність наукових поглядів принесли йому заслужений авторитет серед колег та студентів. Професор П. М. Денисовець писав про В. Є. Лобурця: «Зарекомендував себе як зрілий учений, котрий уміє визначати

і вирішувати великі наукові проблеми. Він відзначається виключною науковою добросовісністю, великим працелюбством, вимогливістю до себе і до інших дослідників. Докторська дисертація В. Є. Лобурця й оригінальним, самостійним дослідженням, у якому сформульовані й обґрунтовані наукові положення, сукупність яких можна вважати як новий перспективний напрям у вивченні вітчизняної історії» [17, с. 11].

Поділяючи цю думку щодо оцінки наукового доробку В. Є. Лобурця, доктор історичних наук, професор Л. С. Рогачевська зауважувала: «Його ім'я добре відоме у науковому світі. Він багато разів виступав з науковими доповідями та повідомленнями на всесоюзних та регіональних конференціях. Він є досвідченим дослідником, історіографом і публікатором документів. Наукова спільнота завжди з великим інтересом сприймає його наукові праці» [17, с. 11].

Опрацювання наукової літератури (В. С. Курило, В. К. Майборода, О. В. Сухомлинська, М. П. Вовк та ін.) переконує, що наукова діяльність у вищих навчальних закладах УРСР була тісно інтегрована в загальнодержавну систему планування та управління. Академія наук УРСР, як головний координатор наукових досліджень, визначала пріоритетні напрямки розвитку науки, а заклади вищої освіти виконували роль виконавців наукових програм та підготовки кадрів.

Організаційно-наукова робота в закладах вищої освіти радянського часу була важливим складником. Цей період характеризується масштабними реформами, централізацією управління науковою діяльністю та розвитком різних галузей науки під контролем держави. Створена в 1918 р., Академія наук УРСР (Українська Академія наук до 1936 р.) була основною науковою установою, яка відповідала за планування наукових досліджень, координацію діяльності наукових установ та підготовку наукових кадрів. Аналіз джерельної бази та архівних джерел, свідчить, що наукові студіювання були частиною загальнодержавних планів економічного розвитку, а дослідні програми узгоджувалися з потребами промисловості, сільського господарства та оборонного комплексу. Заклади вищої

освіти були тісно пов'язані з науково-дослідними установами, які цілеспрямовано готували кадри для пошукової роботи і здійснювали фундаментальні дослідження. Підготовка наукових кадрів також включала аспірантуру та докторантуру, що дозволяло здійснювати цілеспрямовану підготовку висококваліфікованих спеціалістів.

Незважаючи на ідеологічно-політичні суперечності розвитку наукового вчення, українські дослідники намагалися брати участь у міжнародній науковій спільноті. Учені мали можливість обмінюватися досвідом та результатами досліджень із колегами інших соціалістичних країн. В Україні проводилися наукові конференції та симпозиуми, де обговорювалися нові досягнення в різних галузях науки. Водночас варто відзначити й загальні негативні тенденції розвитку тогочасної організації наукової діяльності, з якими, безумовно, стикався В. Є. Лобурець. По-перше, творчі пошуки науковців перебували під контролем комуністичної партії, що іноді обмежувало свободу наукових досліджень і впливало на об'єктивність результатів. По-друге, деякі вчені зазнавали репресій через політичні погляди або неузгодженість їхньої роботи з офіційною ідеологією.

Аналіз архівних даних свідчить, що працюючи на посаді проректора з наукової роботи, В. Є. Лобурець зарекомендував себе як викладач, який «проводить лекції та семінарські заняття на високому ідейно-теоретичному, науковому, професійному та методичному рівні, тісно пов'язує їх з життям та завданнями виховання студентів. В. Є. Лобурець політично витриман, морально-стійкий, у побуті скромний, дисциплінований, володіє почуттям нового, користується великим авторитетом серед студентів та викладачів» [315, арк. 45–46].

У вказаний період він був безпосереднім організатором наукових досліджень, які в той час активно здійснювалися в стінах ПДП ім. В. Г. Короленка. Так, В. Є. Лобурець був залучений до розробки низки інноваційних освітніх проектів, зокрема експериментальної програми «Учитель: школа – педвуз – школа» (1985 р.) [244]; обласної комплексної програми «Національне виховання:

регіональний аспект» на період до 2000 року (1995 р.) [133]. У 1983 р. творчий колектив експериментального проєкту «Учитель: школа – педвуз – школа», до якого входив В. Є. Лобурець, був нагороджений бронзовою медаллю Виставки досягнень народного господарства СРСР в галузі «Праця та відпочинок» за напрямом «Підготовка педагогічних кадрів та формування професійної майстерності молодого вчителя» за «безпосередню участь у проєктуванні та створення кабінету педагогічної майстерності, що сприяє підвищенню якості підготовки вчительських кадрів, вивченню, узагальненню та розповсюдженню передового досвіду з питань педагогічної майстерності» [279, арк. 70].

Доцільно також зауважити, що В. Є. Лобурець був організатором багатьох наукових зібрань всеукраїнського та всесоюзного рівнів. Приміром, значний інтерес викликали такі полтавські форуми, як Перша республіканська (1980 р.) та Перша всесоюзна (1987 р.) наукові конференції з історичного краєзнавства, а також традиційні макаренківські конференції, в яких брали участь провідні вітчизняні вчені-педагоги та вчителі-практики (додаток Р). Такі наукові зустрічі, безумовно, мали значний вплив на розвиток науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця, на формування нових напрямів наукових студій у його творчому доробку. Адже наукова комунікація є невід'ємною частиною наукового процесу, яка стимулює дослідників до пошуку нових ідей та сприяє об'єднанню зусиль наукової спільноти. Водночас обговорення результатів досліджень, взаємокритика та співпраця з колегами є потужними інструментами для розвитку науки.

Будучи проректором з наукової роботи, В. Є. Лобурець активно сприяв розвитку наукового потенціалу Полтавського державного педагогічного інституту. За його ініціативи було створено Музей історії інституту (1983 р.) який нараховував понад 3000 експонатів [296] та організовано роботу методологічних семінарів 1982–1985 рр. [17, с. 21], що стало важливим кроком у розвитку інституту як наукового центру (додаток С).

У 1991 р. було створено Міжнародну макаренківську асоціацію – міжнародну наукову спільноту, що об'єднала окремих осіб та організації, зацікавлених у дослідженні, пропаганді й творчому використанні педагогічної спадщини А. С. Макаренка. Перший склад Правління Асоціації був обраний на установчій конференції, що відбулася в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (23–28 вересня 1991 р.). Головою (президентом) Міжнародної макаренківської асоціації став доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України М. Д. Ярмаченко, заступником голови (віце-президентом) було обрано В. Є. Лобурця. Учений представляв асоціацію на всеукраїнському рівні [235].

У цей період В. Є. Лобурець активно займався підготовкою наукових кадрів, виступаючи науковим керівником аспірантів. Під його керівництвом успішно захистили кандидатські дисертації ряд молодих вчених, які обрали для своїх досліджень актуальні проблеми української історії. Однією з перших аспіранток В. Є. Лобурця була Г. В. Лаврик, яка під його керівництвом досліджувала питання взаємовідносин держави і церкви в Україні в перші роки радянської влади [93]. Завдяки своїм науковим досягненням Г. В. Лаврик стала відомим вченим у галузі історії та права.

У 1998 р. під керівництвом В. Є. Лобурця аспіранткою Р. Л. Гавриш було захищено дисертаційну працю «Шкільна діяльність земського самоврядування на Лівобережній Україні в 1865–1919 роках» [28]. Дослідниця багато років працювала доцентом кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського.

Пізніше, у 2000 р. Т. В. Тронько захистила кандидатське дослідження «Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ століття» [237]. У наш час Т. В. Тронько продовжує справу В. Є. Лобурця у сфері підготовки вчителів-істориків. Вона – авторитетний дослідник, кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

На характер науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця значною мірою вплинули соціально-політичні зміни в українському суспільстві, процеси національного відродження й державотворення (90-х рр. ХХ ст.). На тлі кардинальних демократичних трансформацій наукове захоплення вченого дослідженнями краєзнавчого спрямування отримало новий вектор розвитку. Окрім численних самостійних публікацій у цій галузі В. Є. Лобурець був співавтором, упорядником низки краєзнавчих видань. Серед них: Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка (нарис історії), 1994 [155]; Полтава: Історичний нарис, 1999 [209]; Полтавщина: Історичний нарис, 2005 [213].

Нові акценти у розвитку краєзнавчого знання спонукали до активізації пошукової діяльності вченого у цій сфері. Учений був головою президії обласного відділення Радянського фонду культури на Полтавщині, заснованого в 1987 р. [239]. Важливо також зазначити, що В. Є. Лобурець стояв біля витоків відродженої в 1990 р. Всеукраїнської спілки краєзнавців. У цьому ж році він очолив Полтавське наукове товариство краєзнавців, головою якого він був незмінно до 2002 р. (додаток Т) [175, с. 195]. Також був активним учасником діяльності Центру по дослідженню історії і культури Полтавської облдержадміністрації, Полтавського обласного відділення українського фонду культури [149]. У цей час учений підготував низку фундаментальних праць з краєзнавства, зокрема історіографічного, методолого-теоретичного та методичного спрямування [78; 82; 98; 114; 119; 123; 125; 133; 135; 143]; активно займався підготовкою до видання Полтавського тому серії книг «Реабілітовані історією» (1992 р.) [139]. У 1993 р. «за значний особистий внесок у розвиток краєзнавчого руху, збереження національної історико-культурної спадщини» Указом президента України В. Є. Лобурцю було присвоєно почесне звання «Заслуженого діяча науки і техніки України» (Указ Президента України № 392 від 15 липня 1993 р.) (Додаток У) [241].

Важливо зауважити, що розвиток науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця в цей час був пов'язаний із активними, динамічними та суперечливими процесами реорганізації кафедр в інституті. У цю складну добу вченому вдавалося поєднувати активну організаційно-наукову роботу в якості проректора по науковій роботі з посадами завідувача кафедри, а саме: з 1990 р. Василь Єгорович був завідувачем кафедри історії СРСР та УРСР [264, арк. 80], з 1991 р. – завідувачем кафедри історії східного слов'янства [267, арк. 86], у 1995 р. – завідувачем кафедри історії України (короткий термін) [268, арк. 92].

Після звільнення із посади проректора, у грудні 1996 р., «у зв'язку з пенсійним віком та погіршенням стану здоров'я» В. Є. Лобурець обійняв посаду завідувача кафедри історії України (1997 р.) [271, арк. 100], а згодом – завідувача кафедри всесвітньої історії (1997–2000 рр.) [270, арк. 98; 272, арк. 102].

Маємо зазначити, що подія його звільнення надзвичайно негативно вплинула на емоційно-психологічну сферу вченого. Про це зазначала у наративному інтерв'ю його аспірантка, згодом – колега, нині кандидат історичних наук, доцент Т. В. Тронько. «Це був для нього удар. Це його «підкосило». І емоційно, і психологічно, і фізично», – зазначала вона. У статті присвяченій своєму вчителю Т. В. Тронько зауважила: «Згадуючи його схвильований і розгублений вид, коли він переносив свої речі з проректорського кабінету на кафедру, виникає великий сумнів щодо його власного рішення про такий крок» [236, с. 158].

Після виходу на наукову пенсію в 2000 р. В. Є. Лобурець працював професором кафедри всесвітньої історії упродовж 2000–2002 рр. [275, арк. 117]. Аналіз архівних джерел свідчить, що впродовж 2000–2001 рр. з ученим підписували короткотермінові строкові трудові договори [276; 277]. 30 серпня 2002 р. вийшов наказ ректора В. О. Паценка про його звільнення за власним бажанням [278, арк. 123]. Таким чином, звільнення В. Є. Лобурця стало переломним моментом у його житті, який залишив глибокий слід у його біографії. Ця подія не лише вплинула на його емоційний стан, але й мала негативні наслідки для його здоров'я. Справу

відродження національної свідомості та історичної пам'яті українців В. Є. Лобурець продовжив поза стінами інституту, займаючись громадською діяльністю у краєзнавчому напрямі. Він був учасником наукових і культурно-просвітницьких заходів, виступав з доповідями, підтримував різноманітні ініціативи Полтавського наукового товариства краєзнавців.

На жаль, 3 грудня 2006 р., на 77 році життя, перестало битися серце відомого українського вченого-педагога, дослідника історії України ХХ століття та краєзнавця, доктора історичних наук, професора В. Є. Лобурця [175].

Проведене дослідження свідчить, що свою науково-педагогічну діяльність учений присвятив піднесенню рівня української науки та освіти, збереженню українських національних традицій. Понад 40 років життя В. Є. Лобурця пов'язано з науково-педагогічною діяльністю в стінах Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка на посадах асистента (1956 р.), старшого викладача (1960 р.), доцента (1965 р.), завідувача кафедри історії СРСР та УРСР (1968–1971; 90-91 рр.), доцента кафедри історії СРСР та УРСР (1979–1981 рр.), професора кафедри історії СРСР та УРСР (1982–1989 рр.), завідувача кафедри історії східних слов'ян (1991–1992 рр.), професора кафедри історії України (1993–1996 рр.), завідувача кафедри історії України (1995; 1997 рр.), завідувача кафедри всесвітньої історії (1998–2000 рр.), професора кафедри всесвітньої історії (2000–2002 рр.). З 1981 по 1996 рр. В. Є. Лобурець був проректором з наукової роботи.

За цей час В. Є. Лобурець виховав багато талановитих українських учених, педагогів, краєзнавців, захопивши їх наукою, прищепивши їм любов до української культури, історії, традицій. Багато вчителів та дослідників з Полтавщини вважали себе учнями В. Є. Лобурця, адже у нього вони здобули не лише знання, а й прагнення до творчих пошуків. Це засвідчують слова його студентки, згодом – колеги, а нині кандидата педагогічних наук, доцента Н. М. Пусепленої. Вона зазначила: «Моє професійне та особистісне становлення пов'язано тісною

співпрацею з В. Є. Лобурцем (1984–1996 рр.). Скрупульозний та вимогливий в роботі, він був толерантним та дипломатичним у відношенні з колегами і студентами. Його поважали і любили за високий професіоналізм, людяність та скромність. У 1984 р. в Полтавському педінституті було відкрито Музей історії Інституту. Василь Єгорович був організатором та координатором створення. Він надихнув мене (випускницю історичного факультету) займатися музейною роботою: вивчати експозицію, проводити екскурсії для вчителів, студентів та гостей інституту. Згодом мій науковий інтерес перетворився в наукове дослідження – кандидатську дисертацію «Підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами музейно-педагогічної діяльності». В. Є. Лобурець назавжди залишив спомин в моєму серці як великий науковець та геніальний педагог».

2.2. Зміст науково-педагогічної діяльності вченого

Аналіз архівних джерел та наративних матеріалів дозволяє стверджувати, що сумлінне і відповідальне ставлення В. Є. Лобурця до виконання своїх професійних і громадських обов'язків стали передумовою його беззаперечного наукового авторитету, джерелом заслуженої поваги серед викладачів, студентів, учителів, громадськості Полтави та Полтавської області. В. Є. Лобурець відомий в Україні як автор понад 300 статей, посібників, монографій з питань історії та краєзнавства, методики викладання історії, а також редактор низки фундаментальних видань. Аналіз творчого доробку вченого підтверджує, що його науково-педагогічна діяльність вирізнялася багатовекторністю та насиченістю.

На основі методологічних підходів (загальнонаукових та історико-педагогічних) нами виокремлено три напрями науково-педагогічної діяльності вченого: викладацький, науково-дослідницький та організаційно-науковий.

Викладацька діяльність В. Є. Лобурця в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка (1956–2002 рр., за винятком 1974–

1979 рр. [261]) була присвячена дослідженню та вдосконаленню освітньо-виховного процесу. Він активно займався студіюванням методології наукового й навчального пізнання, оновленням змісту історичних дисциплін, розробкою навчальних планів та форм взаємодії з викладачами і студентами.

В. Є. Лобурець, спираючись на принципи раціоналізму, зробив вагомий внесок у обгрутування методології історичного пізнання та педагогіки вищої школи. Його наукові праці відображають пріоритет раціонального підходу до вивчення історії, зокрема, принципів об'єктивності, практики як критерію істини, цілісного бачення наукового знання та активної ролі особистості в пізнавальному процесі. В. Є. Лобурець підкреслював важливість розвитку логічного мислення студентів та їхньої самостійності в освоєнні історичного матеріалу. Педагогічна діяльність ученого була спрямована на формування в студентів глибокого розуміння історичних процесів та розвиток їхніх критичного мислення та творчих здібностей.

В. Є. Лобурець був свідомий того, що мислення і мова пов'язані між собою історично, вони формуються практично одночасно і виступають як потреба людини у спілкуванні. Мова і мислення взаємозалежні, адже будь-яка думка може бути виражена тільки мовними засобами. Мислення є ідеальним за своєю природою, воно є відображенням властивостей, зв'язків та явищ навколишнього світу. Мислення можна перевести в матеріальну площину лише за допомогою мовленнєвих засобів. Виходячи з цих положень В. Є. Лобурець переконував, що історик-науковець повинен удосконалювати мовлення та стиль усного й писемного викладу. Від студентів він вимагав чітких відповідей, аспірантів навчав чітко формулювати свої думки, лаконічно висловлювати основні ідеї і положення.

Працюючи викладачем, В. Є. Лобурець надзвичайно скурпульозно готувався до лекцій, уважно аналізував історіографічну літературу, ознайомлював студентів із новітніми досягненнями історичного знання. Знаючи В. Є. Лобурця як

глибоко мислячого дослідника, який присвятив своє життя науці, студенти завжди очікували зустріти у ньому виваженість, серйозність, інтелігентність.

У своїх лекціях В. Є. Лобурець завжди використовував результати власних наукових пошуків, оновлюючи зміст лекційних і практичних занять, спецсемініарів. У ході аналізу спогадів колег та вихованців вченого з'ясовано, що лекції В. Є. Лобурця відрізнялися змістовністю, логічністю, науковою аргументованістю. Найбільш характерною рисою лекцій В. Є. Лобурця був високий рівень наукової концептуальності, що проявлявся в умінні викладача виділяти головне в навчальному матеріалі. Колега В. Є. Лобурця, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ПДПІ ім. В. Г. Короленка П. К. Загайко зазначав: «І все ж найбільша радість для нього – це безпосереднє спілкування зі студентською аудиторією. Увагу слухачів він захоплює не стільки ораторськими злетами своєї думки, як її глибокою логічною доказовістю. А коли мову заводить про героїчну історію полтавської землі, слово його стає особливо вагомим» [17, с. 9].

Студенти В. Є. Лобурця також одностайні в тому, що зміст лекційного матеріалу педагог визначав відповідно до пізнавальних можливостей студентів. Лекції були спрямовані не лише на формальне засвоєння знань, а й на стимулювання самостійної пошукової діяльності. Для цього він використовував вдало підібраний фактичний матеріал, що сприяло глибшому розумінню теми та активізації інтересу до предмета серед студентів.

Вихованка, а згодом і колега В. Є. Лобурця, нині кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання Т. В. Тронько підкреслює: «Моє перше знайомство із методологією наукового пізнання відбулося саме завдяки Василю Єгоровичу, коли він викладав на історичному факультеті. У той час він уже був проректором з наукової роботи. Студенти надзвичайно шанобливо ставилися до Василя Єгоровича».

Учена зауважує, що особливо їй запам'яталася перша лекція, яку він проводив. «Вона була незвичайна за своєю концептуальністю. В. Є. Лобурець

охарактеризував науковий апарат до всього курсу, задиктував повний наскрізний список джерел, розкрив сучасні методологічні підходи до вивчення історії, детально пояснив методику опрацювання архівних матеріалів, історіографічних джерел. Для нас це було незвично, бо таку побудови лекції ми, студенти, бачили вперше. Водночас це було цікаво, це породжувало інтерес до самостійного пошуку. В. Є. Лобурець в той час читав курс присвячений історії СРСР у міжвоєнний період (з 1917 року по Другу світову війну). Фактично він захищався за цією темою і його знання були надзвичайно фундаментальними. За темою курсу він мав низку ґрунтовних наукових публікацій, тому дидактичний зміст предмету був надзвичайно багатим. Від Василя Єгоровича ми вперше дізналися, що таке дисертація, хто такий «кандидат наук» і «доцент», що потрібно для того, щоб стати «доктором наук» і «професором». Він показав нам перспективи нашого наукового зростання і ми були цим натхненні».

Тож, у процесі лекційного викладання вчений-історик не тільки виявляв педагогічну обдарованість і науковий талант, а й презентував власне трактування навчального процесу. Важливо вказати на те що, організація і виклад історичного матеріалу через традиційні форми аудиторної роботи не лише сприяли ознайомленню студентів із фундаментальним змістом, але й активізували пізнавальний інтерес студентів, викликали захоплення світоглядними ідеями, стимулювали студентів до самостійного опанування науковим знанням.

У наукових дискусіях з колегами й студентами педагог умів делікатно, доброзичливо, але конструктивно заперечувати. Студенти В. Є. Лобурця підкреслюють, що властивим для нього було почуття гумору. Вихованка, згодом колега В. Є. Лобурця, кандидат історичних наук, доцент, завідувач аспірантури ПНПУ імені В. Г. Короленка К. В. Лобач згадує, що «особливо дотепним було використання вченим українських жартівливих слів, які мали народне походження – «дармовіс» (краватка), «мордозір» (люстерко) тощо. Він був автором україномовної версії радянського гасла «голодранці усіх країн докупі гел»

(«пролетарі всіх країн єднайтеся»). Студенти із приязню реагували на такі дотепні жарти науковця».

Вихованці вченого пригадують, що у викладацькій роботі особливу увагу він приділяв правильності цитування наукових джерел, оформлення бібліографічного опису використаної літератури. В. Є. Лобурець вдало формував наукове мислення студентів як системи сприйняття і критичного відображення явищ навколишнього світу. Педагог був переконаний, що однією з пріоритетних характеристик наукового стилю мислення є різноплановий аналіз студійованих об'єктів і процесів, які повинні спиратися на конкретні факти і дані, здобуті в процесі дослідження, звертатися до причин перебігу процесів, а також керуватися логічною несуперечливістю при обґрунтуванні наведених висновків і рекомендацій. Реалізуючи власний підхід до аналізу історичних, соціально-педагогічних явищ В. Є. Лобурець прагнув виявити максимально можливу сукупність умов і чинників, які виявляють вплив на досліджуваний історичний процес або феномен, оцінку ступеня їх суспільної та особистісної значущості і з'ясування ситуацій, в яких з початку студійований фактор набував помітної значимості та навпаки.

Під час викладання дидактичного матеріалу В. Є. Лобурець умів здійснити майстерний перехід від ґрунтового аналізу емпіричних даних і фактів до контекстного аналізу, розкривав причини й наслідкові зв'язки явищ, феноменів та процесів. Учений прагнув розвивати критично-категоріальний стиль мислення студентів, вміння раціонально підійти як до власних теоретичних узагальнень і висновків, так і до різноманітних джерел інформації, здатність побачити і проаналізувати в предметі дослідження внутрішні властивості, суперечності, механізми взаємодії.

Матеріали наративних бесід свідчать, що для викладацького стилю В. Є. Лобурця був властивий конструктивізм в оцінці результатів, поєднання традиційності та інноваційності мислення, несприйняття суб'єктивізму та уникнення безапеляційності суджень. В. Є. Лобурець вдало використовував

дослідницький метод, коли виступав не в ролі речника, що повідомляє істину в останній інстанції, а в ролі дослідника, залучаючи студентів до спільного пошуку істини, пропонуючи альтернативні наукові положення і висновки. Завдяки стислості й лаконізму формулювання В. Є. Лобурець досягав ясності й доступності викладу. Учений намагався долучити своїх студентів у процес пізнання, спрямувати їхню думку шляхом конкретних доказових висновків. Досить яскраво виявляється у викладацькій діяльності В. Є. Лобурця дотримання принципу історичного детермінізму, єдності логічного та історичного, що забезпечувало виявлення причин і механізмів, які зумовлювали той чи інший характер перебігу історичних процесів.

Висловлювання, що дозволяють оцінити також високу лекторську майстерність В. Є. Лобурця, наявні у спогадах його студентів. Так, відомий учений-історик, доктор історичних наук, професор Ю. В. Волошин зазначав: «Професор Василь Єгорович Лобурець, який на той час був проректором з наукової роботи, читав спецкурс: основи наукових досліджень. Коли він викладав його, я ще й не мріяв займатися чимось подібним, але чомусь багато з того, що тоді говорив Василь Єгорович, я запам'ятав і згодом використав на практиці...» [24]. У ході наративного інтерв'ю Ю. В. Волошин зауважив, що власному становленню як досліднику він багато в чому зобов'язаний В. Є. Лобурцю, бо «саме він в деталях, майже «на пальцях» пояснював студентам, як працювати в архіві з документами, у чому полягають особливості роботи із статистичним та епістолярним матеріалами, як робити нотатки, як правильно цитувати джерела та складати бібліографічний опис. Василь Єгорович навчив нас базовим загальнонауковим умінням, які, особисто я, до теперішнього часу активно використовую у своїй пошуковій діяльності. Я вдячний Василю Єгоровичу саме за цей неоціненний досвід дослідницької та архівної роботи, який він нам передав» [24].

Для змісту лекцій В. Є. Лобурця та стилю їх викладу були притаманні: вимога логічності, історичної наступності, наукової аргументованості; єдність

теоретичного і практичного знання, що передбачало поважне ставлення до наукового і практичного досвіду попередніх поколінь. Як викладач він не допускав серед студентської аудиторії нігілістичного ставлення до спадщини минулого, заперечення історичних цінностей.

Водночас під час навчальної взаємодії зі студентами В. Є. Лобурець був демократичним і гуманним викладачем, який не боявся виявляти своїх емоцій, ставився з повагою та розумінням до вихованців. Згадуючи студентські роки, кандидат історичних наук, доцент, завідувач аспірантури ПНПУ імені В. Г. Короленка К. В. Лобач зазначає: «Він був дуже близьким до студентів, він ніколи не показував своєю поведінкою, що він є вищим за студентів. Він був надзвичайно людяний, гуманний. Будь-який випускник історичного факультету може сказати, що Василь Єгорович був справжнім вчителем, він був для нас справжнім зразком викладача закладу вищої освіти».

Науково-дослідницький напрям охоплює діяльність В. Є. Лобурця у сфері підготовки й публікації численних наукових праць з історії та історичного краєзнавства, теорії та історії педагогіки, а також діяльність ученого в якості рецензента та укладача низки наукових видань.

Перші наукові розробки В. Є. Лобурця припадають на 50–60-рр. ХХ ст. Здебільшого, ці праці присвячено проблемі становлення робітництва в Україні (радянський період). Теоретичне узагальнення наукових пошуків в цій площині В. Є. Лобурець здійснив у кандидатській дисертації «Формування кадрів радянського робітничого класу України (1921–1932 рр.)» (1974 р.) [172], докторському дослідженні «Робітничий клас радянської України в роки боротьби за побудову фундаменту соціалізму (1921–1931 рр.)» (1981 р.) [111] та інших наукових працях, зокрема: «Про зміни у соціальному складі робітничого класу України в першій п'ятирічці» (1981 р.) [159], «Фундаментальні дослідження з історії радянського робітничого класу» (1986 р.) [183]. У названих працях відрефлексовано різні соціальні аспекти розвитку України в радянський період. Учений був

змушений дотримуватися офіційної ідеології, але при цьому процес наукових досягнень подавався ним у логіці боротьби різноманітних парадигм та ідей з опорою на архівні джерела. В. Є. Лобурець нерідко привертав увагу щодо опційних можливостей розвитку досліджуваного явища в різних історичних умовах, що дозволяло оцінити уявлення про альтернативні сценарії історії. .

З часом, у ході збагачення власного педагогічного досвіду в центрі дослідницького інтересу В. Є. Лобурця опинилася широка педагогічна тематика. У ході дослідження здійснено студіювання його педагогічних праць за такими спрямуваннями:

загальнопедагогічне: «Комплексний підхід до виховання» (1977 р.) [103], «Наша школа» (1978 р.) [104]; «Досвід розробки та впровадження в Полтавському педіституті експериментальної програми «Учитель» (1985 р.) [110]; «Чи потрібен студентам куратор?» (1986 р.) [173]; «Традиції інституту. Продовжуємо добрі справи» (1988 р.) [113]; «На шляху до педагогічної майстерності» (1991 р.) [106]; «Краєзнавча робота в контексті національного виховання молоді. Національне виховання: регіональний аспект» (1994 р.) [133]; «Обдарована молодь і зрівнялівка» (1995 р.) [141], «Про естетичне виховання майбутніх учителів» (1995 р.) [158], «Програма «Учитель»: здобутки і перспективи» (1995 р.) [162] та ін.;

методичне: «Про вузівську лекцію по вітчизняній історії» (1982 р.) [108]; «На базі досвіду» (1984 р.) [187]; «Досвід розробки та впровадження в Полтавському педіституті експериментальної програми «Учитель: школа – педвуз – школа» (1987 р.) [109]; «Не спотикатись на стереотипах» (1991 р.) [185]; «Програма «Вчитель»: випробування практикою і часом» (1992 р.) [161]; «Краєзнавча робота сільської школи» (1994 р.) [135]; «Нові підходи до вивчення вітчизняної історії» (1995 р.) [140]; «Роль науково-методичних конференцій у вивченні передового педагогічного досвіду» (1983 р.) [112]; «Краєзнавча робота в Полтавському педіституті імені В. Г. Короленка» (1990 р.) [134]; «Перебудова викладання вітчизняної історії» (1990 р.) [147] та ін.;

історико-педагогічне: «Наш сучасник – А. С. Макаренко» (1988 р.) [107]; «Формування А. С. Макаренка як педагога в Полтавському учительському інституті 1914–1917 рр. (1988 р.) [182]; «Сіяч на освітянській ниві (І. М. Онисін)» (1992 р.) [165]; «Педагог, реабілітований історією (І. М. Онисін)» (1993 р.) [145]; «Досвід А. С. Макаренка і світова педагогіка» (1998 р.) [124]; «Вивчення спадщини А. С. Макаренка в Полтавському педінституті» (1993 р.) [206]; «Ім'я професора В. О. Щепотьєва повертається до людей» (1994 р.) [176]; «Зязюн Іван Андрійович» (1995 р.) [129]; «Із історії Полтавського педінституту (1941–1945 роки)» (1995 р.) [203]; «Із історії навчально-виховної роботи в земських школах України» (1996 р.) [178]; «Підготовка учительських кадрів в Україні дорядянської доби» (1997 р.) [177]; «Міжнародне співробітництво макаренкознавців» (1998 р.) [89]; «Великий педагог і світова педагогіка» (1998 р.) [88] та ін.

У середині 80-х рр. ХХ ст. склалася ситуація, коли викладання суспільних і психолого-педагогічних наук потребувало кардинальних змін. Відповідно до плану 1985 р., на підготовку студента за спеціальністю відводилося дві третини навчального часу, тоді як на підготовку до професії (методика викладання, педагогіка, психологія) – до 10% [194, с. 151]. В. Є. Лобурець усвідомлював цю проблему, переконуючи науково-педагогічну спільноту, що педагогічні інститути повинні надавати своїм вихованцям не лише знання з предмету, а й розвивати вміння постійно знаходити, удосконалювати та систематизувати ці знання, а також формувати відповідні навички у своїх учнів. Педагог наголошував на необхідності кардинально змінювати навчальні плани педагогічних інститутів, розробляючи й експериментально перевіряючи їх в освітній практиці. «На жаль, наші наукові плани не відображають потреб сучасної школи. Ми не знаємо, не можемо бачити її очима суперечностей, які руйнують школу... А цією проблемою повинні займатися у вишах» [113, с. 22].

Він був свідомий того, що це дослідницьке завдання мають виконувати професорсько-викладацькі колективи, використовуючи новаторський досвід 20–

30 рр. XX століття, відмовляючись від повної уніфікації та враховуючи регіональну специфіку. У своїх педагогічних пошуках вчений надихався історією. У цьому контексті значну наукову цінність становлять праці вченого, присвячені дослідженню історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: «Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти» (1989 р.) [45]; «Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії)» (1994 р.) [155]; «Із історії Полтавського педінституту (1914–1921 роки)» (1995 р.) [126]; «Попередники Полтавського інституту народної освіти» (1995 р.) [157] та ін.

Значна кількість наукових праць В. Є. Лобурця присвячена широкому спектру краєзнавчої проблематики, яку вчений активно досліджував протягом свого життя. Детальний аналіз цього аспекту наукового доробку вченого представлено в структурному підрозділі 3.2.

Маємо констатувати, що деякі наукові публікації В. Є. Лобурця 60-х – початку 80 рр. XX ст., в тому числі кандидатська і докторська дисертації, були виконані на базі марксистсько-ленінської методології [111; 172]. Це є цілком зрозумілим, зважаючи на заідеологізованість та заполітизованість радянської історичної науки. Утім важливо зазначити, що працюючи у сфері краєзнавства, В. Є. Лобурець вивчав не лише джерельні дані, а й намагався аналізувати думки інших дослідників. Його риторика була аргументована вже визнаними науковими концепціями авторитетних істориків. Велику роль у цьому відіграла співпраця з істориками М. Я. Варшавчиком, П. М. Денисовцем, П. Т. Троньком, Л. С. Рогачевською та ін. В. Є. Лобурець завжди і неухильно дотримувався принципу наукової етики, подаючи високий приклад для наслідування. Він терпляче й скурпульозно працював із першоджерелами й документами, вимагав цього від своїх колег-дослідників. Учений шанобливо ставився до опонентів під час наукових дискусій, що є свідченням високих етично-моральних принципів, демократичних і гуманістичних ідеалів.

Разом із цим, В. Є. Лобурець застерігав колег від категоричності у висловлюванні наукових суджень і висновків, суб'єктивної оцінки пошукових результатів колег-істориків, закликав вчених знаходити спільну мову під час підготовки наукових видань і проведення колективних досліджень. Ми припускаємо, що не всі вчені сприймали таку «безконфліктну» позицію В. Є. Лобурця. Приміром, В. Н. Жук у приватному листуванні (1993; 2001 рр.) розповідала про науковий конфлікт із вченим-істориком, архівістом О. Б. Супруненьком під час підготовки видань (Полтава. Історичний нарис, 1999 [209]; Полтавщина. Історичний нарис, 2005 [213]). На тлі цього, у листі до подруги Н. Пономаренко вчена зауважувала, що В. Є. Лобурець переконував учених помиритися та знайти спільну мову «без посторонніх» [207, с. 175]. Пізніше, у листі до Г. Д. Сердюка (2001 р.) вчена зазначила, що, намагаючись попередити подальшу ескалацію наукового конфлікту між нею та О. Б. Супруненьком, В. Є. Лобурець сказав їм: «Нехай новшества вводять академіки в Києві, а ви пишiть історію так, як ми звикли, як загальноприйнято» [207, с. 177]. Утім, маємо зауважити, що вчена не висловлювала критичні думки щодо співпраці з В. Є. Лобурцем публічно. Ми також допускаємо можливість емоційно-суб'єктивної оцінки В. Н. Жук даної ситуації.

Науково-дослідний напрям в діяльності В. Є. Лобурця зреалізовано також шляхом співпраці із молодими дослідниками – аспірантами Р. Л. Гавриш, Г. В. Лаврик, Т. В. Тронько. Серед пріоритетних методів організації та управління науково-пошукової роботи, які застосовувалися В. Є. Лобурцем, можна виокремити такі: вимогливий підхід до пошукової діяльності, виховання дисципліни праці, наукової етики, скрупульозності, концентрованості уваги на принципових моментах, формування креативності й нестереотипності мислення, забезпечення умов для свободи наукової думки, формулювання науково виважених гіпотез і аргументованих теоретичних узагальнень, використання демократичного й гуманістичного стилю взаємин у міжособистісному спілкуванні і професійній взаємодії.

Характеризуючи співпрацю із вченим, Т. В. Тронько зазначила: «Як науковий керівник і викладач Василь Єгорович був надзвичайно толерантний і доброзичливий. Тоді він вже був доктором, професором, а в той час докторів і професорів було в університеті небагато. Про вибір теми, то можу сказати, що я її обрала самостійно. Василь Єгорович надав мені повну свободу в цьому питанні. Щодо теми ми радилися в Інституті історії Академії наук України. Історик Віктор Даниленко порадив звернутися до проблеми інститутів шляхетних дівчат. На той момент ця тема була не розроблена. Василь Єгорович мав певні сумніви. На його думку, тема мого дослідження була певною мірою вузькою. Водночас мене ця тема надзвичайно захопила, мені було цікаво досліджувати період XIX ст. Спочатку Василь Єгорович намагався перевести мене в тематику, яка була ближче до сфери його наукових інтересів, зокрема хронологічний період XX століття. Звичайно, досліджувати XIX ст., на його думку, було для мене, тоді – молодій дослідниці, складно. Я вдячна Василю Єгоровичу, що він дозволив мені залишити тему, яка мене цікавила. Я вдячна йому, що він не тиснув на мене, намагаючись перевести мене проблематику радянського періоду».

У ході інтерв'ювання Т. В. Тронько з приязню згадувала особливості роботи В. Є. Лобурця із нею, дослідницею-початківцем: «Як науковий керівник він був демократичний, не тиснув, не вимагав, суттєво не відстежував ритм діяльності аспірантів. Пізніше, він поставив питання обговорення матеріалів першого розділу на засіданні кафедри. Коли я виступила із доповіддю, він розкритикував опрацьований розділ за науковий виклад, зокрема за мовні конструкції. Зауваження висловлені ним були не за змістом, а за формулюванням матеріалу. Приміром, йому не подобалися занадто довгі та складні для розуміння речення, нечітко сформульовані думки та ідеї. Він розкритикував мене, говорячи, що за такого викладу губиться головна думка. Зараз, будучи досвідченим викладачем, я все це підтримую, тому що розумію, чому і навіщо він це говорив. Як викладач, я і сама зараз вимагаю від студентів у викладі пошукового матеріалу системності щодо

формулювання висновків. Зараз я цілком підтримую вимогу Василя Єгоровича відносно конкретики думки у науковому дослідженні. Він справедливо радив аспірантам у дисертації використовувати недовгі, змістовні речення. Таким був мій перший досвід співпраці з Василем Єгоровичем як науковим керівником».

Подальшу співпрацю Т. В. Тронько охарактеризувала таким чином: «Моє навчання припало на 90-ті рр. Це був складний період – невизначеність, фінансова нестабільність. Багато науковців пішло з інституту внаслідок скрутного матеріального положення. Викладачі кафедри не отримували вчасно заробітну плату, тому багато з них шукали й знаходили іншу роботу. Особисто я теж була не дуже мотивована до наукової та викладацької діяльності. Згодом, коли в країні покращився рівень життя, я завершила дисертацію, захистила її у Запоріжжі в 2000 р. Незважаючи на те, що Василь Єгорович був уже досить похилого віку, він був присутній і підтримував мене на захисті».

Організаційний напрям науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця включає його керівництво кафедрами: історії СРСР та УРСР, історії східних слов'ян, історії України, всесвітньої історії, обіймання посади проректора із наукової роботи, виконання обов'язків очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців тощо.

Організаційно-наукова діяльність у педагогічній сфері України в досліджуваній період відіграла ключову роль у розвитку національної системи освіти. Її основними завданнями були підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів та впровадження інноваційних методів навчання і виховання. Проте, розвиток педагогічної науки в Україні нерозривно пов'язаний із загальними тенденціями радянської системи. Високий рівень централізації, жорстке планування та тісний зв'язок з ідеологічними доктринами держави суттєво впливали на напрямки наукових досліджень та освітню політику в цілому. Ключовими інституціями, що координували педагогічну діяльність в УРСР, були Міністерство освіти УРСР та Академія педагогічних наук УРСР. Вони відповідали за розробку

державних стандартів освіти, планування наукових досліджень, а також за участь у міжнародних освітніх програмах. Міністерство освіти СРСР виконувало аналогічні функції на союзному рівні, забезпечуючи єдину освітню політику в межах Радянського Союзу. Академії педагогічних наук обох рівнів зосереджувались на фундаментальних дослідженнях у галузі педагогіки, розробці нових теорій навчання і виховання, а також на впровадженні результатів наукових досліджень у практику освітнього процесу

Науково-педагогічний колектив ПДПІ ім. В.Г. Короленка активно займався дослідженнями в галузі педагогіки, психології та інших сферах. Головним напрямком досліджень було вдосконалення системи підготовки вчителів та розробка нових методів навчання і виховання. Для вирішення актуальних проблем освіти університет співпрацював з багатьма науково-дослідними інститутами. Результати наукових досліджень впроваджувалися через різні форми: публікації, методичні посібники, конференції тощо. ПДПІ ім. В.Г. Короленка відіграв важливу роль у розвитку педагогічної науки в Україні, незважаючи на ідеологічні обмеження радянського періоду (формування марксистсько-ленінського світогляду у студентів та контроль з боку комуністичної партії). Досвід цього університету є цінним для розуміння історії української освіти та формування сучасної наукової політики.

Студіювання архівних та наративних джерел дозволяє стверджувати, що обіймаючи посаду проректора з наукової роботи в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка впродовж 1981–1996 рр. [306, арк. 42], В. Є. Лобурець був одним із провідних організаторів системних науково-педагогічних студій, які проводилися в цьому закладі вищої освіти. Інститут брав участь у цільовій програмі «Наука», яка була започаткована в 1982 р. і стала основою для багатьох технологічних і наукових досягнень Радянського Союзу. Так, приміром у 1983 р. викладачами закладу розроблялося вже понад 20 наукових тем [297, арк. 37].

Аналіз наукового доробку В. Є. Лобурця свідчить про його активну участь у розробці інноваційних освітніх проектів. Зокрема, вчений був одним із ключових учасників експериментальної програми «Учитель: школа – педвуз – школа», ініціатором та керівником якої був відомий педагог-учений І. А. Зязюн, ректор ПДПІ ім. В. Г. Короленка у 1975–1990 роках. Протягом багатьох років вони спільно з колегами втілювали свої педагогічні ідеї в практику навчального закладу та шкіл Полтавської області. Досвід реалізації цієї програми отримав визнання як на місцевому, так і на республіканському рівнях

Упровадження програми «Учитель: школа – педвуз – школа» здійснювалося за такими напрямками: рання орієнтація школярів на вчительську професію; ретельний відбір педагогічно обдарованих юнаків і дівчат до інституту; викладання студентам спеціального курсу «Основи педагогічної майстерності»; проведення безперервної педагогічної практики у базових закладах освіти; післядипломна адаптація молодих учителів. До розробки окремих аспектів програми широко залучалися викладачі інституту та вчителі шкіл області [109; 110].

Важливо підкреслити, що новаторська діяльність наукового колективу програми «Учитель: школа – педвуз – школа» була належно поцінована. У 1982 р. Колегія Міністерства освіти УРСР прийняла рішення, яким схвалила інноваційну практику професійної підготовки в ПДПІ ім. В. Г. Короленка [283; 299]. Результати роботи творчого колективу експонувалися на ВДНГ СРСР (1984 р.). На виставці були презентовані такі експонати: турнікети «Кабінет педагогічної майстерності в системі професійно-педагогічної підготовки вчителя», «Єдині вимоги до студентів Полтавського державного педагогічного інституту», програма факультативу «Юний педагог», а також програмно-методичне забезпечення курсу «Основи педагогічної майстерності» (програми та методичні рекомендації) [305]. У 1985 р. доробок наукового колективу ПДПІ ім. В. Г. Короленка було схвалено Міністерством освіти СРСР, на базі інституту проведено семінар спільно з

лабораторією соціологічних досліджень АПН СРСР (завідувач С. Г. Вершловський) та республіканський семінар завідувачів кафедр педагогіки [283; 301].

Результати експериментальної роботи наукового колективу викладачів ПДП ім. В. Г. Короленка у цьому напрямі були узагальнені у фундаментальному й водночас інноваційному методичному виданні: *Учитель: експериментальна цільова програма «Школа – педвуз – школа»*. К., 1985. Відповідальний за його підготовку був В. Є. Лобурець [243]. Після кількох фронтальних перевірок центральними органами управління освітою (1985 р.), результати інноваційного пошуку наукового-педагогічного колективу інституту в площині професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя було визнано доцільним щодо впровадження в широку освітню практику [301]. Ефективність викладання в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка курсу «Основи педагогічної майстерності» також підтверджено комісією Міністерства освіти Української РСР (голова – заступник начальника управління педагогічних навчальних закладів МО УРСР М. М. Солдатенко), яка 1986 р. вивчала роботу молодих учителів шкіл республіки [302].

Важливо також зауважити, що інноваційний характер навчального курсу «Основи педагогічної майстерності» було відзначено преміями АПН СРСР (1984, 1989 рр.), медалями Виставок досягнень народного господарства СРСР (1985, 1988 рр.) та України (1984, 1987 рр.), дипломом Державного комітету народної освіти СРСР (1989 р.), іншими нагородами, а підручник «Педагогічна майстерність» (1997 р.) номінувався на Державну премію [283; 301–304].

У 1986 р. відбулася прем'єра документального фільму «Учитель, на якого чекають» (режисер В. Хмельницький, автор сценарію В. Артамонов). Фільм розкрив сутність програми професійної підготовки майбутнього вчителя в ПДП ім. В. Г. Короленка як новаторської. Також були продемонстровані фрагменти занять з «Основами педагогічної майстерності», інтерв'ю зі студентами, слухачами

факультету майбутнього вчителя, викладачами, педагогічними працівниками Полтавщини (у нас час фільм є доступний на сайті компанії YouTube).

Обіймаючи посаду проректора з наукової роботи, В. Є. Лобурець ініціював та ефективно організував розвиток студентської науки в університеті. Зокрема, за його безпосередньої участі у 1983 р. було проведено три студентські наукові конференції, на яких було представлено понад 295 доповідей з різних галузей знань [300]. Така активність свідчить про значне підвищення ефективності керівництва студентськими науковими гуртками та про педагогічно доцільну орієнтацію наукової діяльності студентів. Тематика доповідей охоплювала актуальні проблеми сучасної науки, а їхня якість свідчила про високий рівень підготовки студентів та ефективність роботи наукових керівників. Отже, результати таких конференцій були вагомим внеском у розвиток інноваційного потенціалу закладу вищої освіти та сприяли залученню талановитої молоді до наукової діяльності.

Аргументуємо сформульовану тезу також мовою чисел: якщо 1981 р. в інституті функціонувало 73 студентські гуртки і проблемні групи [298], то в 1985 р. таких наукових об'єднань налічувалося вже 122 [301], а в 1989 р. – 129 [304]. Матеріали дослідження свідчать, що студіюванням різноманітних аспектів психолого-педагогічних наук упродовж 1985 р. займалися 3005 осіб, або 100 % загальної кількості студентів [301], відповідно, у 1988 р. – 3535 осіб, що також становило 100 % студентського складу [303]. Досягнення цього показника стало можливим завдяки тому, що студенти активно використовували у своїх курсових та дипломних роботах результати власних педагогічних досліджень, проведених під час практики в закладах освіти.

Упродовж 1981–1985 рр. інститут успішно проводив Республіканську олімпіаду «Студент і науково-технічний прогрес» з педагогіки, а у 1986–1990 рр. – Всесоюзну олімпіаду з педагогіки. У 1991 р. в ПДП ім. В. Г. Короленка було започатковано проведення всеукраїнських студентських олімпіад з української мови і літератури [155, с. 17]. Як правило, В. Є. Лобурець був головою журі, він

зацікавлено працював з талановитою молоддю. Студенти відзначали його об'єктивність і справедливість, про що свідчать їх публікації в тогочасних газетах [208, с. 186]. Аналіз архівних матеріалів свідчить, що вчений підтримував участь студентів в республіканських конкурсах студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук, намагаючись залучати до цієї роботи всі факультети інституту [295]. Учений брав активну участь у традиційних республіканських виставках «Науково-дослідна робота педагогічних інститутів» [266].

Педагог був переконаний у пріоритетності наукового знання для розвитку будь-якої сфери діяльності людини, виробничої галузі, держави, регіону тощо. Тож у 1992 р., за активного сприяння В. Є. Лобурця, було відновлено діяльність аспірантури, яку ще в 1931 р. започаткував видатний український педагог Г. Г. Ващенко. Тож на відновлюваному етапі робота аспірантури здійснювалася за спеціальностями: 13.00.01 – Теорія та історія педагогіки; 07.00.02 – Історія України. Програми навчання були спрямовані на підготовку наукових кадрів для викладацької та науково-дослідної роботи. Наукові традиції, закладені вченим розвиваються й в наш час. Варто зауважити, що за роки існування аспірантури в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка підготовлено понад 300 кандидатів наук і докторів філософії.

Діяльність В. Є. Лобурця як організатора науково-педагогічної діяльності кафедри, схарактеризувала колега вченого Т. В. Тронько. Вона зазначила: «Він ніколи не підвищував голос як керівник. Я пам'ятаю, це було лише один раз, коли лаборант кафедри не могла знайти важливі документи, а викладачі почали на неї підвищувати голос. Василь Єгорович спробував заспокоїти колег, але вони продовжували звинувачувати знервованого лаборанта. Потім він підвищив голос і сказав, щоб викладачі негайно заспокоїлися і не ображали колегу. Василь Єгорович був абсолютно безконфліктною людиною. Кафедра під його керівництвом спокійно і органічно працювала, у нас не було конфліктів. Переконана, що це було саме його

заслугою. Нормальна робоча атмосфера кафедри відображала спокійний і виважений характер Василя Єгоровича».

Доцільно також відзначити ще кілька особистісних рис В. Є. Лобурця, про які зауважувала Т. В. Тронько: «Він любив ідеальний порядок на столі. Інколи траплялися курйозні випадки, коли він, наводячи порядок на столі, викидав у смітник якісь необхідні папери. Потім, коли він їх не знаходив, він починав шукати їх у корзині для використаного паперу. Він був системний в роботі, такої ж системності він вимагав і від своїх учнів і колег. У цілому на кафедрі була надзвичайно довірлива психологічна атмосфера. Зокрема, ми, молоді аспірантки-асистентки, мали можливість інколи приводити із собою на роботу малих дітей, коли їх не було з ким залишити. Коли таке траплялося, Василь Єгорович, якщо в нього була можливість, завжди залюбки спілкувався із дітьми на кафедрі, намагався чимось їх задіяти, привертав увагу малечі, задавав питання». Тож, беручи до уваги характеристики його колег, перед нами постає образ організованого, помірковано вимогливого й гуманного керівника кафедри, організатора науково-педагогічної діяльності кафедри.

Організаційний таланти В. Є. Лобурця засвідчує те, що вчений був ініціатором та безпосереднім організатором Музею історії ПДП імені В. Г. Короленка [296]. Майже 2 роки тривала робота щодо виконання цього складного завдання, було зібрано понад 3000 музейних експонатів [77, с. 31]. Про виконання робіт щодо створення Музею історії закладу вчений постійно звітувався на засіданнях вченої ради інституту [294]. Художнє оформлення музею здійснила бригада художників під керівництвом М. І. Круменя. У створенні музею взяли участь багато працівників інституту, але найактивніше В. Є. Лобурець співпрацював із директором музею, доцентом М. Й. Чупруном, відповідальним за матеріальну базу О. Є. Андрєєвим, хранителем фондів В. Я. Онопко. Тож 26 грудня 1984 р. музей було відкрито на урочистому святкуванні 70-річчя заснування ПДП

імені В. Г. Короленка. До речі, головою організаційного комітету щодо цього святкування був також В. Є. Лобурець [280].

Одним із найвідповідальніших складників організаційно-наукової роботи В. Є. Лобурця на посаді проректора була його діяльність щодо організації наукових конференцій. Аналіз джерел свідчить, що в ПДП ім. В. Г. Короленка кожен рік проводилися наукові зібрання, в підготовці яких учений виступав керівником організаційного комітету або безпосереднім координатором певного наукового напрямку. Так, приміром у характеристиці В. Є. Лобурця зазначено, що «у 1982 р. під його безпосереднім керівництвом інститут провів три всесоюзних, одну республіканську та сім міжвишівських наукових конференцій» [316]. Ці заходи були спрямовані на розвиток методологічних і теоретичних засад наукового знання у різних галузях, обмін досвідом та підвищення кваліфікації викладачів і науковців. Такі конференції мали особливе значення для розвитку педагогічної науки, вдосконалення навчального процесу та впровадження нових освітніх методик [291; 292].

Організація наукових конференцій для В. Є. Лобурця була систематичним процесом, що вимагав ретельного планування та координації зусиль великої команди. Від формування концепції конференції до підготовки збірника матеріалів та аналізу відгуків учасників – кожен етап був продуманий до дрібниць. Такий системний підхід дозволяв забезпечити високий рівень проведення конференцій та сприяв їхньому успіху.

Так, кандидат історичних наук, доцент, завідувач аспірантури ПНПУ імені В. Г. Короленка К. В. Лобач, згадуючи особливості співпраці щодо підготовки конференцій різного рівня, зазначає: «Василь Єгорович був блискучим організатором, який вникав в абсолютно усі деталі. Він збирав усіх, хто задіяний під час проведення конференції, і, не згинаючи, а розгинаючи пальці та притримуючи кожен із них, як-то кажуть, починав «нарізати» роботу кожному, хто задіяний: починаючи з того, як і коли треба зустріти гостей, як організувати їх проживання і

харчування тощо. В. Є. Лобурець намагався опрацювати не лише наукові, але й етичні, естетичні та побутові моменти спілкування вчених. При підготовці конференції він намагався передбачити і попередити раптові недоречності. В. Є. Лобурець уважав, що в організації конференцій немає дрібниць, все повинно бути заздалегідь підготовлено, і будь-який аспект має велике значення не лише для результативної роботи запрошених учених, а й для загального враження про конференцію, про колектив та навчальний заклад, який проводить цю конференцію».

Знаковими для розвитку наукового знання стали конференції, які було проведено за активної участі В. Є. Лобурця, серед них: Перша республіканська (1980 р.) та Перша всесоюзна (1987 р.) наукові конференції з історичного краєзнавства; Всеукраїнська науково-практична конференція «Питання освоєння педагогічного досвіду» (1981 р.); Всесоюзна науково-практична конференція «Майстерність усного виступу» (1982 р.); Всесоюзна конференція науково-практична конференція «Шляхи удосконалення психолого-педагогічної підготовки вчителя у світлі основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи» (1985 р.); Всесоюзна науково-практична конференція «Творча спадщина А. С. Макаренка та удосконалення підготовки педагогічних кадрів» (1988 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми освоєння театральної педагогіки в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя» (1991 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 500-річчю українського козацтва (1991 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Психолого-педагогічна підготовка вчителя у вузі» (1992 р.); міжвузівська науково-практична конференція, присвячена 95-річчю з дня народження А. С. Макаренка та 65-річчю з дня народження В. О. Сухомлинського (1983 р.); міжвузівська науково-практична конференція, присвячена 40-річчю Великої перемоги (1985 р.) [221; 231; 233] та ін.

Безумовно, підготовка й проведення наукових зібрань такого високого наукового рівня, по-перше, свідчило про талант В. Є. Лобурця як організатора, по-

друге, вимагало від нього значних зусиль, творчості, самодисципліни, емпатії, високого рівня комунікабельності, вміння згуртувати колектив тощо.

Матеріали проведеного дослідження засвідчили активну участь В. Є. Лобурця у діяльності Міжнародної макаренківської асоціації. Ініціатива її створення на базі ПДПП ім. В. Г. Короленка пов'язана з відкриттям університетської наукової лабораторії А. С. Макаренка (1985 р). Під керівництвом доц. І. Ф. Кривоноса, доц. Л. О. Савенкової та доц. Л. В. Крамущенко лабораторія проводила дослідження творчості видатного педагога. Фінансування лабораторії здійснювалося Педагогічним товариством України. Співробітниками лабораторії були В. І. Бобрицька, В. В. Зелюк, М. М. Кулініч, І. В. Сєдакова, К. М. Ширяєва та ін.) [206, с. 7; 235].

У вересні 1991 року в Полтаві відбулася установча конференція асоціації, в якій взяли участь представники 13 країн. Президентом Міжнародної асоціації було обрано М. Д. Ярмаченка, а серед віце-президентів був і В. Є. Лобурець, який презентував всеукраїнський рівень організації. Центром Міжнародної макаренківської асоціації проголошено Полтаву, яка водночас стала і центром Української асоціації Антона Макаренка. Одним з основних завдань асоціації стало створення об'єктивної наукової біографії А. С. Макаренка, «яка була б вільною від суб'єктивізму та всіляких політико-ідеологічних нашарувань» [10; 124, с. 78; 196; 185].

В. Є. Лобурець як віце-президент асоціації відіграв важливу роль у координації міжнародних досліджень та популяризації ідеї А. С. Макаренка. Його активна участь у діяльності асоціації сприяла зміцненню її міжнародного авторитету. Позитивно зарекомендувала себе така форма міжнародного співробітництва макаренкознавців, як проведення наукових конференцій та симпозіумів, у тому числі на базі ПДПП ім. В. Г. Короленка. Українська макаренківська асоціація співпрацювала з лабораторією «Макаренко-реферат», яка була заснована в 1968 р. при Марбузькому університеті під керівництвом доктора

Г. Хілліга. Дослідники асоціації також співпрацювали з докторами і професорами з різних країн: З. Вайтц (Німеччина), М. Библюк, О. Левін (Польща), Ф. Патакі, Є. Фаркаш, А. Петрикаш (Угорщина), Л. Пеха (Чехія), Р. Едвардс (США), Д. Данстен (Великобританія), Би Шуджи (Китай), Х. Расмуссен (Данія), І. Назель (Швейцарія) [206]. Важливо, що вчені лабораторії А. С. Макаренко проводили значну науково-пошукову та бібліографічну роботу. Картотека макаренківської літератури, що була розроблена її співробітниками нараховувала близько 9000 назв [124, с. 79-80].

Матеріали дослідження переконують, що В. Є. Лобурець відігравав значну роль у розвитку міжнародної наукової співпраці в галузі педагогіки. Його діяльність була спрямована на обмін досвідом у підготовці педагогічних кадрів, проведення спільних досліджень; активізацію участі українських науковців у міжнародних проектах та програмах; створення мережі партнерських університетів та наукових установ; залучення іноземних студентів та викладачів, популяризацію української педагогічної науки за кордоном. Методологічною основою міжнародної діяльності В. Є. Лобурця було діалектичне розуміння єдності національного та глобального. Вчений вважав, що розвиток української освіти неможливий без засвоєння досягнень світової педагогічної науки та міжнародного досвіду. Завдяки зусиллям В. Є. Лобурця ПДП ім. В. Г. Короленка став відомим міжнародним центром педагогічної науки. Міжнародна співпраця сприяла підвищенню якості підготовки педагогічних кадрів, популяризації української педагогічної думки за кордоном та інтеграції української освіти в європейський освітній простір.

Так, приміром було реалізовано міжнародну співпрацю між вченими ПДП ім. В. Г. Короленка та зарубіжними дослідниками (Г. Хілліг, З. Вайтц (Німеччина), М. Библюк, О. Левін (Польща) та ін.) [185], а також співпрацю із Великотирівським університетом (Болгарія), про що свідчить підготовка й видання в 1994 р. спільного збірника наукових праць учених України та Болгарії [205].

У 1983–1985 рр. на базі Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка був виконаний проєкт ЮНЕСКО «Професійна орієнтація в середній школі як складник діяльності вишу щодо формування свого контингенту». У проєкті також брали участь вчені Австрії та ЧССР. За результатами дослідження викладачі університету виступали з доповідями на міжнародних конференціях в Празі (1986 р.), Софії (1986 р.) [113, с. 21].

Уключення міжвузівських наукових досліджень до програм науково-технічного співробітництва держав надавало їм довготривалого та планомірного характеру, сприяло суттєвому підвищенню актуальності та теоретичної і практичної значущості суспільних робіт, а також найскорішому впровадженню їх результатів в практику. Результати досліджень, які проводилися в ПДПУ імені В. Г. Короленка ставали предметом обговорення на регулярних міжнародних симпозіумах та конференціях, де виступали вчені та безпосередньо В. Є. Лобурець. У 1989 р. педагог був редактором збірника матеріалів міжнародного семінару молодих учених АПН СРСР та АПН ГДР «Методологія і методи сучасних педагогічних досліджень» [197]. Постійне поглиблення багатосторонніх науково-технічних зв'язків, розвиток та уточнення основних напрямків взаємодії, що здійснювалося під керівництвом і зусиллями вченого, дозволили розширити й урізноманітнити міжнародну взаємодію закладу.

Отже, у науково-педагогічній діяльності В. Є. Лобурця можна виокремити такі напрями діяльності: викладацький, науково-дослідницький, організаційний. За своїм змістом вони становлять певний інтерес для історико-педагогічного знання. Проведене студіювання свідчить, що найважливішими характеристиками науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця були: інтегрування наукової і освітньо-виховної діяльності, збереження і поширення кращих культурних та освітньо-виховних традицій, впровадження інноваційних ідей в практику, відданість науці, наслідування ідеалів раціоналізму, гуманізму, демократизму. Аналізуючи складники педагогічної діяльності В. Є. Лобурця, ми прагнули неупереджено

дослідити життєвий шлях, педагогічну і громадську діяльність дослідника як взірць вірності ідеалам науки та освіти. Багатогранна науково-педагогічна діяльність вченого заслуговує на пошану, студіювання, цілісний аналіз та об'єктивну оцінку.

2.3. Педагогічні ідеї В. Є. Лобурця

Науково-педагогічна творчість В. Є. Лобурця розгорталася на тлі масштабних трансформацій, зумовлених третьою науковою революцією. Цей період характеризується переходом до постнекласичної науки та формуванням постіндустріального суспільства. Дослідники зазначають, аналогічно до того, як перша наукова революція спричинила промислову, третя трансформувала суспільство в технологічному напрямку [42, с. 18]. У цьому контексті розвивалися освітні ідеї В. Є. Лобурця. Наука в постіндустріальну епоху перетворилася на ключовий рушій соціального прогресу, відіграючи роль основної продуктивної сили.

В. Є. Лобурець був переконаний у необхідності тісної інтеграції науки з усіма сферами виробництва. Він підкреслював провідну роль науки в розробці інноваційних технологій, нових джерел енергії та матеріалів, що відповідало потребам сучасності. Так, у статті «Вчені – виробництву» (1976 р.) він акцентував на гостроті проблеми, підкреслював важливість швидкого впровадження наукових розробок у реальний сектор економіки, критикував розпорошеність наукових зусиль і закликав до консолідації дослідників для вирішення масштабних проблем, вказував на проблему відсутності ефективної співпраці між різними науковими установами. Учений підкреслював, що не лише науковці несуть відповідальність за повільне впровадження інновацій, але й підприємства, які не завжди готові співпрацювати з наукою. У статті В. Є. Лобурець визначав заклади вищої освіти як важливі центри наукової діяльності та підкреслював їхню роль у підготовці фахівців

з дослідницькими навичками. У зв'язку з цим він писав: «Немає сумніву, що натхненна творча праця вузівської наукової інтелігенції допоможе у вирішенні багатьох питань виробництва. Одночасно вона послужить засобом виховання студентської молоді, розвитку в майбутніх спеціалістів навичок дослідницької роботи і творчого мислення» [101, с. 5].

В. Є. Лобурець передбачав, що наука рухається від індивідуальних досліджень до колективних. Він розумів, що складність сучасних проблем вимагає об'єднання зусиль багатьох фахівців. Такий підхід не тільки прискорює отримання нових знань, але й сприяє їхній об'єктивності, оскільки різні погляди збагачують дослідження. Ідея активного включення суб'єкта в пізнання пов'язана з розвитком таких наукових напрямків, як гуманітарні науки, соціологія, психологія. У цих галузях дослідник не може залишатися нейтральним спостерігачем, оскільки він сам є частиною досліджуваного соціального контексту. Приклад з програмою «Учитель» демонструє, як В. Є. Лобурець на практиці втілював свої ідеї. Залучення великої кількості викладачів до розробки програми (були залучені представники 17 кафедр ПДП ім. В. Г. Короленка (із 32 кафедр) забезпечило її комплексність і врахування різних аспектів педагогічної діяльності [129, с. 120].

Ідеї В. Є. Лобурця про трансформацію наукового пізнання залишаються актуальними і сьогодні. Сучасна наука все більше стає міждисциплінарною, що вимагає співпраці фахівців з різних галузей знань. Крім того, розвиток цифрових технологій створює нові можливості для колективної роботи та обміну даними.

Час, коли працював В. Є. Лобурець (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) позначився оформленням нової загальнонаукової картини світу. Реалізовувалися реформи суспільно-економічних систем, відбулося переосмислення поняття суб'єкта та об'єкта пізнання, відбулися кардинальні зрушення в методології пізнання (зокрема в методології історичної і педагогічної наук), були створені нові епістемологічні стратегії й парадигми, розроблено нові загальнонаукові й галузеві підходи. У цей час відбувався розвиток міждисциплінарних досліджень, що

свідчило про зміни в методологічній та структурній організації науки, а також про трансформацію системи наукової комунікації.

У статті «Методологічні пошуки в сучасній історичній науці» (1999 р.) вчений обґрунтовував значення цих процесів для розвитку історичної науки. Він зазначав: «Історія тримається на «трьох китах» – місце події, хронологічні межі історичного дійства та головні діячі історії – люди. Її «будівельним матеріалом» є факти. Проте розвиток історії як науки важко собі навіть уявити без методології. Справжніми деміургами нового були і є не тільки знаряддя праці, а й знання, уміння і бажання людей. Історична наука може стати справжньою наукою лише тоді, коли проголосить себе частиною науки про людину. По суті усі теми вітчизняної історії вимагають нового бачення. Це насамперед стосується таких проблем, як Київська Русь, Козацька держава, Українська революція та вся історія нашого народу за радянських часів. Перед нами широке дослідницьке поле. Пошук істини триває. Нехай кожен із нас знайде в цьому пошуку своє місце» [138, с. 3–5].

Інтеграційні процеси в науці другої половини ХХ ст. суттєво вплинули на освіту. Розмивання меж між науковими дисциплінами сприяло формуванню комплексного підходу до вивчення світу. Наукові дослідження все більше зосереджувалися на гуманітарних аспектах, таких як взаємодія людини і природи. Ці тенденції знайшли своє відображення в педагогічних ідеях В. Є. Лобурця, який прагнув сформувавати у молоді цілісне світобачення та готовність до вирішення актуальних проблем сучасності.

Свої освітньо-виховні погляди вчений висловив у низці наукових публікацій, з-поміж яких: «Як ми вивчаємо історію рідного краю», (1962 р.) [174], «Комплексний підхід до виховання» (1977 р.) [103], «Наша школа» (1978 р.) [104], «На базі досвіду» (1984 р.) [187], «Досвід розробки та впровадження в Полтавському педінституті експериментальної програми «Учитель» (1985 р.) [110], «Чи потрібен студентам куратор?» (1986 р.) [173], «Традиції інституту. Продовжуємо добрі справи» (1988 р.) [113], «Наш сучасник – А. С. Макаренко»

(1988 р.) [107], «Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти» (1989 р.) [45], «На шляху до педагогічної майстерності» (1991 р.) [106], «Красзнавча робота в контексті національного виховання молоді. Національне виховання: регіональний аспект» (1994 р.) [133], «Обдарована молодь і зрівнялівка» (1995 р.) [141], «Про естетичне виховання майбутніх учителів» (1995 р.) [158], «Програма «Учитель»: здобутки і перспективи» (1995 р.) [162], «Великий педагог і світова педагогіка» (1998 р.) [88] тощо.

Серед пріоритетних науково-педагогічних аспектів творчої спадщини В. Є. Лобурця можна визначити його прихильність до класичної спрямованості змістового освітнього компоненту. На переконання В. Є. Лобурця, процес когнітивного освоєння людиною світу не спрощується до накопичення емпіричного знання. Сповідуючи філософію раціоналізму, вчений провідним джерелом знання визнавав самостійність пізнання суб'єкта, а головним завданням освіти – не лише оволодіння студентами фактологічними знаннями, а й формування критичного та категоріального мислення, тобто розвиток формальних здібностей. На думку В. Є. Лобурця, навчання покликане, з одного боку, забезпечувати необхідні знання та навички (дидактичний матеріалізм), а з іншого – формувати мислення, волю, пам'ять та інші когнітивні якості особистості. Таким чином, В. Є. Лобурець розвивав у своїх поглядах класичні та сучасні підходи до освіти з акцентом на ролі педагога у навчанні та вихованні.

Тож питання підготовки вчителя стала ключовою проблемою в науковому доробку педагога. Учений був переконаний, що зміст і процес підготовки вчителя має свої особливості, які повинні бути враховані у процесі підготовки і проведення навчальних занять викладачами педагогічних закладів вищої освіти. Так, за В. Є. Лобурцем, вчитель повинен, по-перше, добре володіти предметом, який він викладає; по-друге, характеризуватися високим рівнем загальної ерудиції, педагогічної майстерності, інтелігентності та духовно-морального потенціалу; по-

третє, мати розвинені дослідницькі, творчі та організаторські здібності, бути глибоко мотивованим та здатним до безперервної освіти і самовдосконалення.

В. Є. Лобурець був свідомий того, що навчання й виховання молодого покоління є надзвичайно відповідальною справою. Педагоги не лише передають учням наукове знання, а й розвивають їх інтелектуальні здібності, формують науковий світогляд, ставлення до суспільства та національно-культурних надбань. Учений писав: «Завдання нинішньої школи – розкрити всі дарування вихованців. Але для цього і сам учитель повинен бути цікавою, різносторонньою людиною» [113, с. 20]. Тож однією з передумов успішної професійної діяльності педагога, за В. Є. Лобурцем, є його здатність до самоосвіти. Учений зауважував, що вчитель повинен володіти найактуальнішим науковим знанням та дидактичним контентом, удосконалювати свою педагогічну майстерність, використовувати найновіші методи і форми навчальної взаємодії. У статті «Перебудова викладання вітчизняної історії» (1990 р.) він акцентував: «Назавжди відійшли в минуле традиційні лекції. Вони по суті перетворились у своєрідні консультації з найскладніших питань історичного минулого і сучасного. Діалог із студентами можна вести тільки на основі критичного осмислення найновіших публікацій історичної науки і періодичної преси. Сьогодні вже нікого не здивуєш критикою злочинної діяльності Сталіна та його оточення, характеристикою морального падіння Брежньєва та інших лідерів застою. Ґрунтовної розробки вимагають, у першу чергу, такі трагічні сторінки історії народів СРСР, як насильницька колективізація сільського населення, масове знищення ні в чому не повинних людей, грубі перекручення національної політики» [147, с. 12].

Тож, одним із пріоритетних завдань, які стоять перед викладачем педагогічного закладу вищої освіти, переконував В. Є. Лобурець, є формування здатності постійно навчатися, тобто сформувати у майбутнього педагога загальнонавчальні навички, які у подальшому допоможуть йому самостійно поглиблювати свої знання, а також відшліфувати педагогічну майстерність.

Учений писав: «Багато із нас шукають методику без конкретного знання людини (?!), без уміння з ним працювати, без того, щоб він самостійно брав знання. Реформа загальноосвітньої школи та вищої школи повинна будуватися на самостійній роботі учнів та студентів. Не лише на обов'язковості, відповідальності та дисциплінованості, а на самостійності, на внутрішньому переконанні самої людини: мої знання потрібні моєму народові» [113, с. 22].

На думку В. Є. Лобурця, здатність до самоосвіти є фундаментальною компетентністю майбутнього вчителя. Педагог переконаний, що без розвинених навичок самостійного здобуття знань неможливо забезпечити високий рівень наукової організації навчального процесу. Таким чином, у педагогічних ідеях В. Є. Лобурця самоосвіта виступає не лише як бажана, а й як необхідна складова підготовки вчителя.

В. Є. Лобурець наголошував на ключовій ролі викладачів у формуванні в студентів навичок самоосвіти. Критикуючи поширену в той час «процентоманію», вчений підкреслював, що формальний підхід до оцінювання знань не сприяє розвитку самостійного мислення [173, с. 4]. На думку В. Є. Лобурця, формування навичок самоосвіти вимагає від викладачів не лише передачі знань, а й створення такого навчального середовища, яке б стимулювало розвиток ціннісних орієнтацій студентів, їхню мотивацію до самостійної роботи та формування необхідних для цього вмінь і навичок (зокрема навичок опрацювання історіографічних та архівних джерел, наукового викладу матеріалів пошукової діяльності).

В. Є. Лобурець виступав за активізацію студентського самоврядування як важливого засобу підвищення якості освіти. Він критикував традиційну систему кураторства, вважаючи її перешкодою для розвитку самостійності студентів. За словами В. Є. Лобурця, надмірна опіка з боку кураторів призводить до пасивності студентів, їхньої нездатності приймати рішення та брати відповідальність за своє навчання. Натомість, делегування частини повноважень студентському самоврядуванню стимулює активну участь студентів у навчальному процесі та

сприяє створенню більш демократичного навчального середовища. Так, у статті «Чи потрібен студентам куратор?» (1986 р.) вчений писав: «До кураторства звикли, як звикають до старих тапочок. Особливо керівні працівники вузів. Дехто з них навчання і виховання студентської молоді без кураторів навіть уявити собі не може. Та воно й зрозуміло. Працювати із студентами та студентським активом безпосередньо не треба. Доручив кураторові – будь спокійним. Є з кого спитати. Одне слово, надійно і зручно. Куратор відповідає за кожен крок студента та навіть за розвиток його ініціативи й самостійності. А за що ж відповідає студент? За таких умов йому вже відповідати ні за що. Тож і не треба дивуватися, звідки серед студентів береться інфантильність, нездатність самостійно мислити, приймати відповідальні рішення, діяти» [173, с. 4].

Учений розглядав студентське самоврядування як потужний інструмент для стимулювання пізнавальної активності студентів. Педагог зауважував: «До кураторства та інших форм надмірної опіки звикли, на жаль, і самі студенти. Працювати їм стало легше. Тепер, шукаючи істину, не треба від «А» до «Я» читати монографію чи якусь іншу фундаментальну працю. Викладач точно скаже, які саме сторінки треба прочитати, на чому акцентувати увагу. Адже студента ні в якому разі не можна перевантажувати. І він почав брати в стінах вишу менше знань, аніж міг би. Спроби запровадити для студентів після академічних занять так звану «самопідготовку» поки що бажаних наслідків не дають. А йдеться ж про головне – як навчити студента працювати самостійно» [173, с. 4]. В. Є. Лобурець пропонував поступовий перехід від системи кураторства до системи студентського самоврядування. Він розумів, що така зміна вимагає часу та підготовки. Тому вчений пропонував зберегти інститут кураторства на перших курсах, але передати ці функції старшокурсникам. Такий підхід дозволив би поступово готувати студентів до самостійної роботи та створювати сприятливі умови для розвитку студентського самоврядування.

У своїй роботі «Обдарована молодь і зрівнялівка» (1996 р.) В. Є. Лобурець влучно діагностував одну з найбільшочіших проблем радянської системи освіти – відсутність індивідуалізації навчання. Надмірна концентрація на «середньому учневі» та прагнення до формальної рівності призводили до того, що обдаровані діти були позбавлені можливості розвивати свої таланти. У переповнених класах, де панували жорсткі рамки єдиної навчальної програми, вчителі просто не могли приділити достатньо уваги кожному учневі.

Учений зазначав, що причиною такої ситуації була не лише ідеологічна установка на рівність, але й дефіцит навчальних матеріалів, відсутність диференційованих програм та кваліфікації вчителів для роботи з різнорівневими учнями. Наслідки цієї політики були катастрофічними: обдаровані діти нудьгували на уроках, втрачали інтерес до навчання і часто ставали «білими воронами» в класі. Водночас, учні, яким було важко засвоїти матеріал, не отримували необхідної допомоги і відставали в навчанні. В. Є. Лобурець узагальнював: «Можна стверджувати, що за всі роки радянської влади зрівнялівка в системі освіти фактично призводила до втрати талантів. Обдарована молодь губилася в загальному потоці сірості. У тих умовах могли себе виявити лише окремі особистості» [141, с. 31].

Аналізуючи тогочасні соціально-економічні перетворення, вчений проводив думку щодо необхідності подальшого реформування системи вищої освіти в Україні з акцентом на створення можливостей для всебічної реалізації індивідуальних освітніх потреб талановитої молоді. Він мріяв, щоб талановиті особистості мали змогу розвинути свої здібності, проявити власну творчість у різноманітних напрямках розбудови Української держави – на ниві освіти, культури, науки. «Ми не тільки не покінчили із злочасною зрівнялівкою, а останнім часом її, здається, ще поглибили. Ми ніяк не відмовимося від «пролетаризації студентства», директивного залучення до навчання сільської молоді, існування підготовчих відділень. У нашій державі створилася така ситуація, що талановита молодь уже не

прагне здобути якусь гуманітарну чи технічну вищу освіту і не йде у сферу виробництва. Вона швидше знаходить своє «покликання» у торгівлі чи «бізнесі». Отже, нагальним завданням нашого суспільства є якнайшвидше проведення економічних реформ, які повинні подолати зрівнялівку і прокласти шлях для нормального розвитку нашої школи. Тільки в реформованому суспільстві з'явиться можливість реалізувати проблему обдарованої молоді, а поки що залишається лише чекати змін на найкраще в недалекому майбутньому» [141, с. 32].

У своїх педагогічних студіях В. Є. Лобурець змістовно висвітлював експериментальну роботу наукового колективу ПДП імені В. Г. Короленка щодо реалізації програми «Учитель» [109; 110; 113; 161; 162; 244]. Він був переконаний у важливості забезпечення інноваційного характеру розвитку педагогічної науки в інституті та необхідності цілеспрямованого впровадження результатів пошукової діяльності в освітню практику. Аналізуючи результати і складнощі реалізації програми вчений писав: «... нове не завжди сприймається як передове і прогресивне. Воно повинно ще себе утвердити, здолавши при цьому інерцію старих мірок та звичок» [112, с. 9].

Учений обґрунтовував інноваційний характер змісту програми відповідно характеризуючи її складники. Перший напрям був орієнтований на ранню професійну профорієнтацію учнів 7–10 класів. За допомогою факультативних занять «Юний педагог» та роботи шкільних гуртків майбутніх вчителів здійснювалося виявлення та розвиток педагогічних нахилів у школярів. Другий напрям був пов'язаний з поглибленим психолого-педагогічним відбором абітурієнтів. Спеціально розроблені методики дозволяли виявити у абітурієнтів необхідні для педагогічної діяльності якості та сформулювати об'єктивне рішення щодо їхньої готовності до навчання за педагогічною спеціальністю. Третій напрям передбачав впровадження у навчальний процес інституту спеціального курсу «Основи педагогічної майстерності». Заняття курсу були спрямовані на формування у студентів практичних умінь та навичок, необхідних для ефективної педагогічної

діяльності: комунікативні компетентності, розвиток професійно важливих якостей (увага, спостережливість, саморегуляція). Четвертий напрям був пов'язаний з організацією навчально-виховного комплексу, що об'єднував загальноосвітні школи, професійно-технічне училище та дитячий садок. Мета комплексу полягала у створенні єдиного освітнього простору для теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів. П'ятий напрям був спрямований на забезпечення плавного переходу випускників педагогічного інституту до самостійної професійної діяльності в школі [243, с. 133–150].

У наукових студіях В. Є. Лобурець детально розкривав процесуальні особливості розробки та впровадження експериментальної програми «Учитель», виокремлюючи такі етапи: «Перший етап, охопив 1975–1979 рр., пов'язані з визначенням змісту та основних напрямів програми, а також із залученням колективу інституту та осмисленням ним її цілей і завдань. На другому етапі (1980–1984 рр.) були розроблені та опубліковані програми та методичні рекомендації, визначені базові навчальні заклади інституту, започаткований педагогічний експеримент. Третій етап (розпочався в 1985 р.) характеризується включенням до науково-дослідницької роботи по програмі «Учитель» не лише викладачів психолого-педагогічних, але й багатьох інших кафедр інституту» [110, с. 109]. Учений також аргументував доцільність проведення широкомасштабного наукового експерименту з розробкою даних та обчислювальним центром Міністерства освіти Української РСР.

У статті «Програма «Учитель»: здобутки і перспективи» (1995 р.) В. Є. Лобурець узагальнив результати впровадження експериментальної програми. Його аналіз був ґрунтовним та неупередженим. Учений визначив, які «з п'яти основних напрямів витримали випробування часом і впроваджуються сьогодні, а які виявилися нежиттєздатними» [162, с. 164].

В. Є. Лобурець визнав, що програма «Юний педагог», як і вся система ранньої орієнтації школярів на учительську професію, у школах не прижилася. Він

зазначав, що у зв'язку з появою ліцеїв, гімназій, національних і авторських шкіл та класів більш актуальним став розвиток здібностей учнів до вивчення математики, біології, історії чи філології. Учений зазначав, що проблема поставала не тільки у фактичному припиненні з різних причин діяльності факультативів «Юний педагог» у школах області. Педагог критично зауважував щодо зниження ефективності факультативу майбутнього вчителя. Учений підсумовував: «Справа тут в іншому. Раннє виявлення і розвиток у школярів здібностей до педагогічної професії може навіть нашкодити. Потрібно всіляко розвивати здібності учнів до вивчення математики, біології чи історії, що успішно роблять ліцеї і гімназії, а не прагнути прилучити їх до якоїсь професії. У процесі навчання треба дати учневі у мріях побути і космонавтом, і вченим, і хліборобом» [161, с. 56].

Стосовно другого напрямку учений писав, що добре організована робота факультетських експертних комісій по виявленню в абітурієнтів педагогічних здібностей та інших даних для навчання у педагогічному виші себе виправдала. Крім цього він пропонував розширити функції цих комісій з наданням їм права вирішувати всі питання прийому молоді на навчання.

Доцільність збереження і розширення третього напрямку педагог аргументував багаторічним досвідом викладання в інституті курсу «Основи педагогічної майстерності» та успішною роботою відповідної кафедри (вдосконалення навчальних планів і програм, публікація навчальних посібників, популяризація досвіду). В. Є. Лобурець зауважував: «Викладання «Основ педагогічної майстерності» дає змогу студентам хоч якоюсь мірою вивчити досвід роботи багатьох поколінь учителів» [161, с. 57].

Акцентуючи доцільність проведення безперервної педагогічної практики студентів, В. Є. Лобурець об'єктивно визнавав, що створення навчально-методичного і наукового комплексу (четвертий напрямок) себе не виправдало. Учений зауважував щодо організаційних та фінансових перешкод, які виявилися такими, що подолати їх просто неможливо [162, с. 164]. Зрозуміло, що далися

взнаки тогочасні соціально-економічні проблеми, які було важко розв'язати зусиллями інституту. Щодо вузівської адаптації молодих учителів (п'ятий напрям), педагог зауважував: «Проводяться традиційні зустрічі з випускниками на факультетах та епізодичні соціологічні дослідження. Певну роль могли б відіграти факультети підвищення кваліфікації учителів при педвузах, але їх поки що немає». Перспективи розвитку програми В. Є. Лобурець оцінював з обережністю, оскільки усвідомлював всю складність тогочасного матеріально-технічного становища вищої освіти [162, с. 165].

Наукову цінність, безперечно, становлять погляди В. Є. Лобурця щодо формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Його застереження щодо надмірного акценту на оволодінні педагогічними техніками є вкрай актуальними в сучасному освітньому контексті.

В. Є. Лобурець вказував на те, що педагогічна майстерність – це не лише сукупність прийомів і методів, а й, перш за все, індивідуальний стиль викладача, який формується на основі глибоких знань, особистісних якостей і творчого підходу до педагогічної діяльності. Саме індивідуальний стиль дозволяє вчителю знаходити ефективні шляхи взаємодії з учнями, створювати атмосферу довіри і співробітництва, мотивувати до навчання і саморозвитку. У цьому контексті учений писав: «Ми дотримуємося позиції, яка не допускає ні применшення значення знання, ні применшення значення майстерності їх передавання, тим паче ми не протиставляємо їх один одному. Життя багато разів переконує, як у визначальному сенсі фундаментальної підготовки вчителя, так і в його здібностях та вміннях передавати знання іншим. У процесі засвоєння спецкурсу «Основи педагогічної майстерності» у майбутніх учителів виробляється вміння спілкуватися з колективом, вести індивідуальну роботу, набуваються навички щодо удосконалення уваги, спостережливості, управління своїм психічним станом. Істина полягає в тому, що викладання основ педагогічної майстерності може принести в майбутньому вчителю користь, але не кожне майбутній учитель може

цією майстерністю оволодіти, а це вже життєва драма тих, хто обрав педагогічну професію випадково» [106, с. 20].

У статті «На шляху до педагогічної майстерності» (1991 р.) В. Є. Лобурець закликає до зваженого підходу до використання театральних прийомів у педагогічній діяльності, підкреслюючи необхідність збереження власної індивідуальності та творчого підходу. Педагог застерігає від механічного перенесення театральних прийомів у педагогічну практику, наголошуючи на необхідності критичного осмислення та творчого застосування цих прийомів. «Говорять, що урок в школі – це театр одного актора. Але між театром і школою існує принципова різниця. Якщо артист в театрі грає, перетворюється, створює певний образ, то вчитель на уроці, використовуючи прийоми театральної педагогіки або педагогічної майстерності, повинен не грати, а завжди залишатися самим собою. Цей досвід потрібно вивчати, знати, але намагатися механічно перейняти – безрезультатно. Справжній педагог не повинен когось копіювати. До висот педагогічної майстерності він іде своїм шляхом, має свій власний почерк» [106, с. 21].

В. Є. Лобурець відводив лекції провідну роль у теоретичному навчанні вищої школи. Його погляди на цей формат навчання базувалися на глибокому розумінні процесів навчання та розвитку особистості. У статті «Про вузівську лекцію з вітчизняної історії» (1982 р.) учений переконував, що лекція дозволяє подати студентам систематизований, логічно побудований матеріал, сформувані цілісне уявлення про предмет дослідження. А завдяки педагогічній майстерності викладача, його вмінню презентувати матеріал, лекція може стати потужним інструментом для розвитку інтелектуальної цікавості студентів. В. Є. Лобурець проводив думку, що лекція є також засобом формування світогляду, наукового мислення, критичного ставлення до інформації; вона задає напрямок для подальшої самостійної роботи студента, стимулює його до пошуку додаткової інформації.

Учений справедливо зауважував: «Ніякі технічні засоби, які б вони не були досконалі, не можуть замінити лектора, його живого спілкування зі студентською аудиторією. І це зрозуміло. Лекція не лише навчає, але й виховує. Педагог вищої школи повинен завжди пам'ятати про високу державну відповідальність перед суспільством та наукою, яку він викладає. Він зобов'язаний передовсім глибоко знати свій предмет, мати широку аудиторію, уміти правильно мислити і гарно говорити» [108, с. 47]. В. Є. Лобурець проводив думку, що дидактичний контент має корелювати з найновішими досягненнями наукового знання та педагогічної практики, відповідати принципам пізнання та навчання. Водночас учений зауважував, що успіх лекції залежить не лише від її змісту. Закликаючи до проблемо-центричної побудови дидактичного контенту, який орієнтує студентів на подальшу самостійну пізнавальну активність, педагог писав: «У наші дні, коли в бібліотеках і кабінетах існує достатня кількість підручників та іншої літератури, немає необхідності викладати студентам весь фактичний матеріал. І це не є можливим в умовах зростаючого потоку наукової інформації. Для розкриття закономірностей історичного процесу, визначення тенденцій суспільного розвитку достатньо відібрати мінімум фактичного матеріалу. Замість намагання «дати все» викладач повинен вручити студентам «ключ до знань», озброїти їх методологічно, навчити самостійно розбиратися в складних політичних, економічних, соціальних та ідеологічних питаннях, пробудити інтерес до систематичного поповнення знань» [108, с. 47].

В. Є. Лобурець особливо підкреслював значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка виникає між викладачем і студентами під час лекції. Це означає, що: викладач не просто передає знання, а й спілкується зі студентами (враховує їхні запитання, коментарі, створює атмосферу довіри і відкритості); студенти не пасивні слухачі, а активні учасники процесу, які можуть задавати питання, висловлювати свою думку, дискутувати; лекція стає діалогом, завдяки цьому, навчальний процес стає більш ефективним, оскільки студенти краще засвоюють матеріал і розвивають

свої комунікативні навички. «Лекція повинна викликати в слухачів інтенсивну роботу думки, зачепити їх за живе, а іноді і спантеличити їх незвичною постановкою питання або неочікуваною відповіддю. А це досягається співставленням точок зору, розкриттям політичних ідейних позицій тих чи інших класів, партій, соціальних груп, історичних діячів. Читання лекцій – це двосторонній процес, складна творча робота викладача та студентів», – писав В. Є. Лобурець [108, с. 48].

Узагальнюючи власний досвід викладання, педагог, на нашу думку, слушно зауважував: «Лекцію, як таку, і не треба «читати». Найважливіше завдання викладача – роз'яснити, дати всебічну об'єктивну характеристику факту, події та явищу і, якщо це можливо, ввести студентів в лабораторію своїх наукових досліджень. При цьому він не повинен боятися повторень. Іноді корисно називати навіть відомі істини, відкриваючи у них нові грані» [108, с. 48]. В. Є. Лобурець проводив ідею, що досвідчений викладач має не прив'язувати себе до конспекту, але за необхідності користуватися заздалегідь підготовленим текстом, оскільки у багатьох лекціях з історії доводиться називати десятки цифр, прізвищ тощо. Але найкраще, на думку вченого, якщо викладач не користується конспектом взагалі, при цьому максимально мобілізуючи власну пам'ять.

Говорячи про дидактичні вимоги до викладання лекцій, педагог акцентував: «Читаючи лекцію з вітчизняної історії, викладач не може просто переказувати ті або інші історичні події. Він має чітко визначити свою точку зору по відношенню до питання і своє відношення до суспільних рухів, класів, соціальних груп, історичних діячів. Йому часто доводиться звертатися до драматичних подій, але при цьому не можна допускати награності та нещирого пафосу. Викладати матеріал необхідно просто, ясно та переконливо. Викладач має постійно навчатися педагогічній майстерності, знати прийоми ораторського мистецтва та вміло ними користуватися, але завжди залишатися самим собою, не втрачаючи свого індивідуального почерку» [108, с. 47].

В. Є. Лобурець був переконаний, що практична підготовка майбутніх фахівців має надзвичайно важливе значення. Аналіз джерел переконує, що під час перегляду навчальних планів та програм педагог акцентував увагу на важливості удосконалення навчальної та професійної практики студентів в умовах виробництва. Так, у статті «На базі досвіду» (1984 р.) учений підкреслював необхідність удосконалення організації педагогічної практики студентів. За його спостереженнями, пізній початок активної педагогічної практики, як правило, з середини третього курсу, гальмує процес професійної трансформації майбутнього вчителя. Для вирішення цієї проблеми педагог пропонував введення безперервної педагогічної практики з першого курсу. Такий підхід передбачає більш раннє і систематичне залучення студентів до реальної педагогічної діяльності під керівництвом досвідчених педагогів. В. Є. Лобурець зауважував, що експериментальна програма «Учитель», що реалізована у ПДПІ ім. В. Г. Короленка, демонструє ефективність такого підходу. Студенти першого курсу вже з другого семестру відвідують школу один день на тиждень, що дозволяє їм поступово набувати необхідних знань і навичок. При цьому загальна кількість годин, відведених на педагогічну практику, залишається незмінною. Такий підхід, на думку В. Є. Лобурця, сприяє більш ефективному формуванню педагогічної майстерності майбутніх учителів, оскільки вони мають змогу застосовувати теоретичні знання на практиці з перших курсів навчання [187, с. 4].

Важливою складовою професійної підготовки майбутніх вчителів В. Є. Лобурець вважав естетичне виховання. У статті «Про естетичне виховання майбутніх вчителів» (1995 р.) він писав: «Високі естетичні почуття мають супроводжувати всіх нас, а особливо вчителів, упродовж всього життя і діяльності. Нам потрібно виховати у собі здатність робити хороші справи і благородні вчинки. І тут не може бути дрібниць: акуратна обставлений кабінет чи робоче місце, порядок на робочому столі і в шухлядах, пристойний зовнішній вигляд – усе повинно бути на належному естетичному рівні» [158, с. 17].

Учений був переконаний, що естетичне виховання сприяє розвитку в особистості творчих здібностей, художнього смаку, культури сприйняття та інтерпретації надбань світової та національної культури. Високий рівень естетичної вихованості, на думку вченого, допомагає майбутнім педагогам формувати у своїх учнів культурні цінності, розвивати почуття прекрасного та гармонії, а також забезпечує здатність творчо підходити до вирішення завдань виховання молодого покоління. У цьому контексті В. Є. Лобурець писав: «Це диктується необхідністю розвивати в школярів почуття прекрасного, формувати здорові художні смаки, уміння правильно розуміти, цінити твори мистецтва, красу і багатство рідної природи. Естетична вихованість учителя дозволяє йому постійно викликати в учнів позитивні емоції, завдяки чому відбувається таїнство переходу досвіду педагога в досвід його вихованців. Нормою в інституті став елегантний зовнішній вигляд студентів. Здається це дрібниці, але яку значну роль вони відіграють у формуванні того, що ми називаємо чарівністю педагога, завдяки якій виникає позитивне естетичне почуття в наших учнів і якої, на жаль, часто не вистачає багатьом педагогам» [187, с. 4].

В. Є. Лобурець переконував, що естетичне виховання є процесом, індивідуалізованим для кожного учня. Воно передбачає створення умов для розвитку естетичного сприйняття, почуття прекрасного та творчих здібностей, які є унікальними для кожної особистості. Вчитель, як керівник цього процесу, повинен враховувати різноманітність інтересів, талантів та життєвого досвіду своїх вихованців, уникаючи накладання одноманітних шаблонів. «Усі знають, що естетичне виховання – явище складне і багатогранне, але не всі усвідомлюють безмежну широчінь його проявів. У одних прекрасні почуття можуть викликати пісні, танці чи твори літератури і живопису, в інших – різноманіття барв природи або логіка математичних досліджень, треті захоплюються комп'ютером чи дизайном, четвертих звеличує чистота в квартирі і на робочому місці і т. п. У своїй

роботі учитель завжди мусить враховувати цю обставину і не допускати щодо своїх вихованців згубної зрівнялівки» [187, с. 19].

Педагог підкреслював, що естетичне виховання – це не лише зовнішній блиск, а й глибинний зв'язок людини з навколишнім світом. Справді естетично вихована людина проявляє повагу до всього живого, береже природу і дбає про чистоту довкілля. Її вчинки, навіть найменші, свідчать про внутрішню культуру і свідоме ставлення до світу. Підкреслюючи важливість забезпечення морально-діяльнісного аспекту естетичного виховання педагог справедливо зауважував: «Естетично вихованою слід вважати не тільки ту людину, котра добре одягнена і в усіх відношеннях бездоганна, а особливо ту, яка навіть темної ночі без будь-яких свідків не може дозволити собі викинути на вулицю недопалок чи якісь папірець. Нехай кожен перевірить себе на цю здатність і встановить рівень своєї естетичної вихованості» [187, с. 17].

В. Є. Лобурець був переконаний, що естетичне виховання особистості починається з родини, в побутових ситуаціях. Обґрунтовуючи цю ідею він наводить приклад з власного життя: «Одного разу довелося бути свідком того, як «урок естетики» продемонстрував мій дідусь по материнській лінії С. М. Пелих. Майстер на всі руки, влітку він у зразковому порядку утримував грядку і садок, а взимку займався шевством, кравецтвом та іншим промислом. Одного разу сусід попросив Степана Марковича відремонтувати чоботи. Дідусь відмовлявся, просив почекати, бо «накопилося багато роботи». Але сусід продовжував просити відремонтувати хоч «як-небудь». Тоді дідусь розгнівався і твердо сказав, що «як-небудь» він працювати не вміє, що все треба робити добротю і красиво. Цей був «урок естетики» і елементарної порядності» [187, с. 17]. Отже, цей епізод демонструє декілька важливих аспектів: практична демонстрація естетичних принципів, формування почуття відповідальності, створення високих стандартів якості та естетики, важливість особистого прикладу для формування естетичних цінностей і уявлень про прекрасне.

В. Є. Лобурець був переконаний, що в педагогічних закладах вищої освіти мають навчатися педагогічно обдаровані, творчі й активні особистості, які свідомо обрали професію вчителя. Учений зазначав: «Складно виробити власну активну життєву і педагогічну позицію. А це можливо лише в діяльності, яка потребує самостійності та творчості» [243, с. 11]. На думку вченого, професія вчителя передбачає не лише передачу знань, а й активну громадянську позицію. Справжній педагог повинен вміти відстоювати людські цінності, бути нетерпимим до несправедливості і зла, а також брати на себе відповідальність за розвиток своїх учнів. Саме тому так важливо формувати у майбутніх учителів такі якості, як соціальна відповідальність, моральна стійкість і професіоналізм. Висококваліфіковані науково-педагогічні кадри відіграють ключову роль у підготовці вчителів. Авторитет таких викладачів ґрунтується на глибоких знаннях предмету, повазі до студентів та високих морально-етичних стандартах.

Особистість В. Є. Лобурця, за оцінками колег та вихованців (Г. В. Лаврик, О. Г. Жданова-Неділько, К. В. Лобач, Н. М. Пусепліна, А. В. Ткаченко, Т. В. Тронько та ін.), була яскравим прикладом інтелігентного, порядного та відданого науці педагога. Його здатність розпізнавати таланти студентів та стимулювати їх до саморозвитку зробила його видатним наставником. В. Є. Лобурець не лише передавав знання, але й формував у молоді високі моральні принципи. Його вимогливість, поєднана з доброзичливістю, сприяла тому, що студенти сприймали його авторитетного й гуманного наставника. Таким чином, В. Є. Лобурець довів, що особистість педагога є найважливішим фактором у формуванні майбутніх фахівців.

У цьому контексті доцільно навести слова кандидата історичних наук, доцента, завідувача аспірантури ПНПУ імені В. Г. Короленка К. В. Лобач, яка, згадуючи В. Є. Лобурця, із захопленням відзначала: «Окрім професійних якостей талановитого лектора, непересічного дослідника, студентам мого курсу Василь Єгорович запам'ятався своєю людяністю та певною нестандартністю, а саме

відкритістю викладача до студентів. Наприклад, був такий випадок, який, на мою думку, запам'ятали багато моїх одногрупників. У той час Василь Єгорович захистив докторську дисертацію, одержав диплом доктора наук. Я пам'ятаю, як він постійно бездоганно охайно виглядав, він був взірцем зовнішнього вигляду викладача закладу вищої освіти. Він завжди носив костюм, з естетичним смаком добирав кольори краваток та сорочок. І я пам'ятаю, як на лекції він, отакий охайний, причепурений викладач із красивим волоссям та гарною зачіскою, каже нам – молодим студентам: «Я хочу з вами поділитися своєю радістю і хочу вам показати, як виглядає диплом доктора наук. Як зараз я пам'ятаю, що він дістав із кишені бордовий документ – диплом доктора наук і показав його нам. Це було надзвичайно приємно. Цей випадок був винятково мотивуючим для нас – молодих істориків. По-перше, він ділився з нами своїми емоціями, переживаннями, радістю, оскільки докторська дисертація – надзвичайно великий здобуток вченого. І це було сердечно, довірливо. А з іншого боку, він певною мірою відкривав, вказував нам той шлях, який кожен міг обрати і досягти своєї мети. Це надихало нас. Серед нашого випуску було, мабуть, понад 10 чоловік, які були рекомендовані до вступу в аспірантуру. З моїх одногрупників диплома доктора наук ніхто не отримав, але двоє – стали кандидатами історичних наук».

Одним із ключових методів формування професійної ідентичності майбутніх педагогів, на думку В.Є. Лобурця, є звернення до досвіду видатних педагогів минулого. Дослідник підкреслював, що знайомство з життям і творчістю таких педагогів, як В. О. Сухомлинський, А. С. Макаренко, Ш. О. Амонашвілі, не лише розширює теоретичні знання, а й сприяє формуванню власних педагогічних поглядів та цінностей. Вивчаючи біографії видатних педагогів, майбутні вчителі розвивають емпатію, чуйність і повагу до особистості учня. В. Є. Лобурець наводив приклад В. О. Сухомлинського, зазначаючи, що спостереження за його взаємодією з дітьми викликає у студентів глибокий емоційний відгук та бажання наслідувати його педагогічні принципи [113, с. 15]. Учений вважав, що вивчення життя і

творчості видатних педагогів не лише задовольняє інтелектуальну цікавість, але й має особистісний характер. Воно допомагає майбутнім учителям знайти відповіді на власні запитання про сенс педагогічної професії та сформуванню власний педагогічний ідеал.

У праці «Пошуки ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти» (1989 р.) учений узагальнив досвід навчального закладу, виокремив методичні знахідки та обґрунтував доцільність їх використання в сучасній практиці. Так, приміром цікавою, на думку вченого, є ідея захисту «дипломних (кваліфікаційних) робіт через кілька років після закінчення теоретичного навчання, коли випускники набували вже власного педагогічного досвіду» [45, с. 110].

У своїх наукових працях В. Є. Лобурець приділяв значну увагу проблемі інтеграції педагогічної теорії з освітньою практикою. Одним із ключових напрямів такого зближення, на його думку, була організація краєзнавчої діяльності. Вчений підкреслював, що саме краєзнавство сприяє тісній взаємодії викладачів закладів вищої освіти, студентів, шкільних учителів, учнів та місцевих дослідників.

Як зазначав В. Є. Лобурець: «Зв'язок із життям – під таким девізом працюють останнім часом члени краєзнавчого товариства при Полтавському педінституті. Значно частіше викладачі стали виїжджати в райони для надання науково-методичної допомоги районним відділенням та сільським групам краєзнавців» [174, с. 14]. Крім того, вчений розглядав краєзнавчу діяльність як ефективний педагогічний інструмент для стимулювання пізнавальної активності учнів, формування в них стійкої мотивації до навчання та поєднання освітніх і виховних завдань у навчальному процесі.

У праці «Як ми вивчаємо історію рідного краю» (1962 р.) В. Є. Лобурець наголошував на ключовій ролі активних методів навчання в освітньому процесі. За його словами, вивчення історії рідного краю є вдалим прикладом того, як за допомогою місцевого матеріалу можна зрозуміти масштабні історичні процеси та

сформувати у молоді патріотичні почуття. «Кожен населений пункт має свою цікаву історію та славні традиції, на яких можна виховувати», – зазначав учений [174, с. 5]. В. Є. Лобурець критикував формальний підхід до вивчення методики викладання історичних дисциплін, пропонуючи замість цього «методизацію змісту» педагогічної освіти. На його думку, саме через призму краєзнавства можна найефективніше опанувати педагогічні інструменти та сформувати в майбутніх учителів необхідні компетентності. Він пропонував інтегрувати теоретичні знання з практичною діяльністю в рамках краєзнавчої роботи.

У своїй статті «Нові підходи до вивчення вітчизняної історії» (1995 р.) В. Є. Лобурець наголошував на важливості краєзнавчої роботи для формування національної самосвідомості молоді. За його словами, «пошукова краєзнавча робота шкільної молоді під керівництвом вчителів заслуговує особливої уваги і підтримки» [140, с. 142]. Дослідження історії рідного краю, вивчення родоводу, участь у відновленні історичних назв та культурних традицій – все це, на думку вченого, сприяє розвитку почуття патріотизму та національної гордості. В. Є. Лобурець був переконаний, що саме через краєзнавство можна найефективніше передати молоді історичну пам'ять і сформувати в них глибоке розуміння власного місця в історії народу.

В. Є. Лобурець надавав особливого значення ролі сільських шкіл у збереженні та відродженні національної культури. Учений зазначав, що саме в селі найбільш повно зберігаються мова, традиції та національний дух. «Щоб у цьому пересвідчити, варто побувати, наприклад, у музеях села Вовчик Лубенського району або сіл Великі Сорочинці, Хомутець чи Велика Обухівка Миргородського району. Важко переоцінити значення використання у навчальній і виховній роботі школи відомостей про тих людей, хто відзначився у праці або під час боротьби з іноземними поневолювачами. Пошукова робота учнів та їх наставників у цій справі несе у собі могутній виховний заряд нашої пам'яті», – писав він [133, с. 64]. В. Є. Лобурець вважав, що краєзнавча робота учнів сільських шкіл, зокрема,

дослідження місцевої історії, родоvodu та збереження матеріальної культури, є надзвичайно важливою для формування національної свідомості молоді.

В. Є. Лобурець надавав особливого значення ролі музеїв у освітньому процесі. Він вважав, що музеї – це не лише сховища культурних цінностей, а й потужні освітні центри, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. У зв'язку з цим учений писав: «Музеї – справжні вогнища культури і водночас центри методики та пропаганди досвіду історико-краєзнавчої роботи» [174, с. 15]. Залучаючи студентів і учнів до науково-дослідницької роботи в музеях, зокрема, до фондової діяльності, проведення досліджень та організації різноманітних заходів, відбувається розвиток в них критичного мислення, творчих здібностей, комунікативних навичок та почуття відповідальності за збереження культурної спадщини. В. Є. Лобурець підкреслював, що музейна педагогіка має гуманістичну спрямованість і сприяє формуванню в молоді толерантності, поваги до культурного різноманіття та національної ідентичності.

В. Є. Лобурець вважав, що сільські музеї відіграють важливу роль у національно-патріотичному вихованні молоді. За його словами, участь у створенні музею, збиранні експонатів, проведенні досліджень сприяє формуванню в учнів почуття приналежності до свого народу, поваги до історії та культури свого краю. «Створення музеїв та музейних кімнат у сільській місцевості відіграє важливу роль не лише в поліпшенні культурно-освітньої роботи на селі, а й у вивченні та написання історії рідного краю. Процес створення сільських музеїв триває, а одночасно з ним все в більших масштабах розгортається робота по вивченню історії рідного краю», – підкреслював учений [174, с. 20].

Музей історії інституту, заснований за ініціативи В. Є. Лобурця, став своєрідним навчальним посібником для студентів. На основі документальних матеріалів та експонатів студенти могли наочно ознайомитися зі сторінками становлення та розвитку вишу, що сприяло формуванню почуття приналежності до інституту та розуміння його традицій. У цьому контексті вчений писав: «Важливі

виховні функції відіграє музей історії інституту, в якому на основі документальних матеріалів, речових експонатів розкриваються сторінки становлення та діяльності вузу. Музей історії вищу практикує найрізноманітніші форми індивідуальної та масової роботи. У тому числі проведення лекцій, екскурсій, практичних занять студентів. Виключна увага приділяється науковій та пошуковій роботі, що здійснюється спільними зусиллями викладачів та студентів» [134, с. 38]. Отже, вчений розглядав місію музею в широкому педагогічному значенні.

Матеріали нарративного інтерв'ю із колегою вченого (секретар проректора з наукової роботи упродовж 1984-1996 рр.), кандидатом педагогічних наук, доцентом Н. М. Пусепліною дозволили поглибити наше уявлення про педагогічні ідеї вченого у цій площині. Згідно з поглядами В. Є. Лобурця, музей історії педагогічного закладу відігравав ключову роль у підготовці майбутніх учителів. На думку вченого, музейне середовище сприяло формуванню в студентів глибокого розуміння історичних процесів, розвитку дослідницьких навичок та формуванню національної свідомості. В. Є. Лобурець підкреслював, що музейна педагогіка має бути інтегрованою частиною навчального процесу, сприяючи не лише збагаченню знань, а й розвитку особистості майбутнього вчителя.

Крім цього, педагог відводив музею важливу роль у формуванні національної свідомості майбутніх учителів. На його думку, вивчаючи історію свого закладу, студенти глибше усвідомлювали свій внесок у розвиток української освіти. Музей став платформою для виховання патріотизму та поваги до культурної спадщини, що є невід'ємною частиною професійної підготовки вчителя. У цьому контексті В. Є. Лобурець писав: «У нас створився цілий музейний комплекс до нього входять: музей А. С. Макаренка, музей В. О. Сухомлинського, музей В. Г. Короленка, музей Ю. В. Кондратюка, музей М. В. Остроградського, клуб інтернаціональної дружби, аудиторія імені І. П. Котляревського, кабінет естетики, музей історії інституту. Наші музеї спрямовані не в минуле, а в майбутнє, вони сприяють підвищенню якості підготовки вчителів [280].

Педагог підкреслював значний освітній і виховний потенціал екскурсійної та туристичної роботи. Учений був переконаний, що вона має комплексний вплив на розвиток особистості. В. Є. Лобурець проводив думку, що туристична робота не лише збагачує знання і розширює кругозір, але й сприяє формуванню важливих життєвих навичок, моральних якостей і цінностей. Завдяки цьому учні та студенти стають гармонійно розвиненими особистостями, готовими до подальшого навчання й активної участі в суспільному житті. У науково-методичній праці «Як ми вивчаємо історію рідного краю» (1962 р.) педагог писав: «Туристичні походи пробуджують в учнів допитливість й ініціативу, допомагають їм на конкретних прикладах з місцевої історії поглиблювати знання програмного матеріалу» [174, с. 25]. В. Є. Лобурець особливу увагу приділяв історичному аспекту екскурсійної діяльності. Він вважав, що екскурсії до історичних місць сприяють формуванню національної свідомості та почуття патріотизму. В. Є. Лобурець зазначав, що вивчення історії свого краю на місцях робить цей процес більш цікавим і ефективним. У історико-педагогічній студії «Пошуки ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти» (1989 р.) В. Є. Лобурець закликав відроджувати традиції екскурсійної роботи, які були поширені в навчальних закладах минулого [45, с.109].

В. Є. Лобурець був переконаний, що педагогічна наука є міжнародним явищем. Вивчаючи освітні системи різних країн, він збагачував власні педагогічні погляди новими ідеями та підходами. Студіювання зарубіжного досвіду допомагало йому критично оцінювати вітчизняну освіту та визначати шляхи її розвитку [17, с. 24]. Учений зазначав, що педагог має бути не лише знавцем національної історії, а й бути обізнаним з досягненнями світової педагогічної думки. «Викладачеві вітчизняної історії іти в ногу з бурхливим сьогоденням нелегко. Щоб розібратися в мурі найновішої інформації, йому треба дуже багато працювати, зіставляти різні точки зору, порівнювати наш рівень із досягненнями передових країн світу. Життя

вимагає шукати і знаходити єдину і повну правду, ту істину, яка тільки й спроможна навчити і виховати людину», – зазначав В. Є. Лобурець [147, с. 12].

Завдяки вивченню світового наукового та освітнього досвіду, учений постійно перебував у пошуку нових ідей та рішень. Він розумів, що освіта має бути динамічною і відповідати викликам сучасності. Зарубіжний досвід надихав його на розробку інноваційних підходів до навчання і виховання, що сприяло формуванню нової генерації вчителів. Крім цього, студіювання зарубіжного освітнього досвіду сприяло формуванню в педагога глибокої поваги до культурного різноманіття та толерантності. Він розумів, що кожна культура має свої особливості й цінності. Цей досвід допоміг йому стати не лише висококваліфікованим педагогом, а й мудрою і чуйною людиною, здатною до діалогу та співпраці з колегами, студентами, аспірантами.

У цьому контексті студент В. Є. Лобурця, нині відомий учений історик, доктор історичних наук, професор Ю. В. Волошин згадує свого педагога таким чином: «Професор Василь Єгорович Лобурець, який був тоді проректором з наукової роботи читав спецкурс «Основи наукових досліджень». Коли він викладав його, я ще й не мріяв займатись чимось подібним, але чомусь багато з того, що говорив Василь Єгорович я запам'ятав і згодом використав на практиці. А ще від Василя Єгоровича, ми вперше почули слово «комп'ютер». Буквально перед нашим вступом він відвідав у складі якоїсь делегації з УРСР Канаду. В одному з університетів побачив персональні комп'ютери. Потім 1 вересня, на вступній лекції для першокурсників захоплено про це розповідав. Я пам'ятаю, що нарахував тоді у його виступі 23 згадки цього слова. Очевидно, тоді в мені вже підсвідомо зародилася любов до математичних методів та контент аналізу» [24].

В. Є. Лобурець вважав, що запозичення зарубіжного досвіду має бути творчим процесом. Він закликав педагогів не просто копіювати іноземні моделі, а здійснювати синтез найкращих здобутків світової педагогіки з національними традиціями України та історичними особливостями регіону. В. Є. Лобурець

підкреслював, що знання історії свого краю, використання елементів української культури у навчальному процесі сприяє формуванню патріотизму та національної свідомості у студентів. Такий підхід дозволяв створити унікальну модель освіти, яка відповідала б потребам українського суспільства і сприяла б його розвитку.

Однією з ключових педагогічних ідей В. Є. Лобурця була теза про важливість забезпечення національного характеру освіти. Він вважав, що формування національної свідомості, поваги до української культури, історії та традицій є невід'ємною частиною освітнього процесу. Особливе місце у цьому займала українська мова, яку вчений розглядав не просто як засіб спілкування, а як інструмент збереження національної ідентичності та культурної спадщини. За його словами, «наша рідна українська мова, і наша історична традиція» є важливими чинниками становлення громадянина незалежної України. В. Є. Лобурець підкреслював, що освіта має не лише передавати знання, але й виховувати патріотизм, любов до своєї країни та повагу до її культурних цінностей.

У наш час особливого змісту набувають слова вченого: «Попри всілякі труднощі і негаразди, ми йдемо шляхом національного відродження. Складовою і невід'ємною частиною цього процесу є формування громадянина незалежної України. І всі наші заходи мають бути підпорядковані цій благородній меті. Ми з оптимізмом дивимося у майбутнє і бачимо нашу Вітчизну щасливою і заможною. Талановитий і працьовитий народ незалежної України побудує суспільство, достойне людини. І слугуватимуть нам у цьому, і наша рідна українська мова, і наша історична традиція» [150, с. 44]. Ця цитата є потужним вираженням педагогічної філософії вченого. Тож В. Є. Лобурець чітко вказує на те, що освіта має бути спрямована на формування громадянина незалежної України, тобто особистості, яка усвідомлює свою національну ідентичність та бере активну участь у розвитку держави. Освіта розглядається ним не лише як засіб передачі знань, а й як потужний інструмент державотворення. Вона має сприяти консолідації суспільства, формуванню національної єдності. В. Є. Лобурець був переконаний, що завдяки

освіті та праці українського народу країна досягне процвітання. Мова й історія розглядаються ним як фундаментальні складові національної ідентичності. Вони є інструментами збереження культурної спадщини та передачі її наступним поколінням.

В. Є. Лобурець переконував, що зміна суспільного ладу вимагає кардинального оновлення освіти, а тому педагоги мають створити нове освітнє середовище, яке відповідатиме потребам незалежної України. Учений підкреслював важливість з дитинства формувати у молоді національну свідомість, виховувати патріотизм і повагу до українських традицій, адже молоде покоління є носієм майбутнього. Водночас педагогічна діяльність у цьому напрямі вимагає постійного пошуку нових форм і методів роботи, які б відповідали сучасним викликам. Тож В. Є. Лобурець стверджував щодо необхідності системної та творчої роботи педагогів задля досягнення мети виховання громадянина України: «Сьогодні ми відмовилися від марксизму лєнінізму як методологічної основи нашого суспільного життя і нашої духовності, від принципу партійності та класового підходу до характеристики явищ і людей, від радянського патріотизму та інших атрибутів колишнього Радянського Союзу. Але водночас із руйнуванням старого треба підняти на вищий щабель і нашу творчу діяльність» [150, с. 43].

Аналіз наукових праць ученого свідчить, що В. Є. Лобурець розумів національне виховання як багатогранний процес, що охоплює широкий спектр знань про історію, культуру, природу рідного краю. На думку вченого, заглиблення у вивчення історії, географії, мови та культури свого народу допомагає молоді усвідомити свою приналежність до певної спільноти, сформувати національну ідентичність. «Національне виховання молоді передбачає озброєння підростаючого покоління знаннями з історії, географія, мови і літератури, етнографії і природи краю, тобто всім, що за сотні і тисячі років формує своєрідний і неповторний менталітет його населення. Людей завжди цікавить, хто вони і звідки, де

знаходяться корені їхніх пращурів, на якому фундаменті побудоване їхнє сьогодні. А ці питання тісно пов'язані з краєзнавством» [133, с. 43].

У статті «Краєзнавча робота в контексті національного виховання молоді» (1995 р.) В. Є. Лобурець чітко вказував на те, що знання історії є невід'ємною частиною успішного майбутнього, адже розуміння минулого дозволяє нам краще орієнтуватися в сьогодні і будувати краще завтра. Учений підкреслював, що незважаючи на різноманітність національностей і політичних поглядів, історія об'єднує всіх громадян України, а вивчення спільного минулого сприяє консолідації суспільства. Педагог також підкреслював значення видатних особистостей, які творили історію, оскільки знання про їхні досягнення надихає і мотивує нові покоління. «Щоб певніше дивитися в майбутнє усім громадянам України незалежно від національності чи політичних переконань, потрібно краще знати свою історію та її славних витязів, що ту минувшину творили» [191, с. 3]. Ця цитата залишається актуальною і сьогодні. У світі, де інформація розповсюджується миттєво, а маніпуляція свідомістю стає все більш поширеною, знання історії є потужним інструментом для формування критичного мислення і протистояння дезінформації. Крім того, історична пам'ять є важливим елементом національної ідентичності, особливо в умовах глобалізації.

Твердження В. Є. Лобурця про Полтавщину як духовний центр слов'янства є цінним внеском у розуміння культурної спадщини України [166]. Воно надає підґрунтя для подальших досліджень і може бути використане для розвитку культурного туризму, освіти та популяризації української культури в світі.

Отже, педагогічні ідеї В. Є. Лобурця є цінним внеском у розвиток української педагогіки. Вони актуальні й сьогодні, оскільки спрямовані на формування гармонійної особистості, здатної жити і творити в сучасному світі. Ідеї вченого можуть бути використані як теоретична основа для розробки нових педагогічних технологій та програм.

Висновки до розділу 2

У розділі на основі студіювання архівних джерел, нормативних документів, а також вивчення наукової літератури здійснено аналіз науково-педагогічної діяльності та педагогічних ідей В. Є. Лобурця. На підставі біографічного і феноменологічного підходів та за допомогою визначених критеріїв (рівень розвитку науково-педагогічного світогляду дослідника; поглиблення та урізноманітнення його науково-педагогічної діяльності; зростання авторитету серед наукової громадськості) здійснено періодизацію науково-педагогічної діяльності вченого: 1) 1956–1967 рр. – особистісне, наукове і професійне становлення В. Є. Лобурця (початок науково-педагогічної діяльності на посадах асистента та старшого викладача в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (1956 р.), участь у громадській та просвітницькій роботі, захист кандидатської дисертації (1963 р.), поява наукових та науково-методичних праць, участь у престижному видавничому проєкті «Історія міст і сіл Української СРСР» (1967 р.) тощо); 2) 1968–1980 рр. – набуття наукового досвіду, удосконалення науково-педагогічної майстерності вченого (розгортання науково-педагогічної діяльності на посаді завідувача (1968 р.) і доцента (1973 р.) кафедри в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка, розробка змісту історичних курсів, підготовка докторського дослідження, пошукова наукова робота в центральних державних архівах колишнього СРСР та УРСР тощо); 3) 1981–2002 рр. – професійне зростання як педагога, вченого та організатора наукової діяльності (робота на посаді завідувача кафедри та проректора з наукової роботи (1981–1996 р.), захист докторської дисертації (1981 р.), отримання звання професора (1983 р.), інтенсивні наукові пошуки у галузі краєзнавства, педагогіки та методики викладання, історії педагогіки, широка публіцистична активність, різноманітна громадська діяльність як очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців (1990–2002 р.), набуття високого авторитету серед колег,

наукової громадськості, студентів тощо). Установлено, що визначальною рисою науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця є гармонійне поєднання дослідницького й освітньо-виховного аспектів. З'ясовано, що вказана характеристика імпліцитно проявляється у таких її напрямках: викладацький, науково-дослідницький та організаційно-науковий.

До викладацького напрямку відносимо навчально-виховну діяльність вченого, що включала читання лекційних і практичних занять з основних історичних дисциплін та спеціальних курсів. Цей напрям роботи у творчості В. Є. Лобурця реалізувався у площині розробки методології наукового й навчального пізнання (вчений обґрунтовував основні принципи раціонального освоєння дійсності – об'єктивності, історизму, визначення пріоритетної ролі практики, цілісного розуміння науки і навчальної дисципліни, поєднання теоретичного і практичного складників пізнання, творчої активності особистості в пізнанні тощо); майстерного читання лекцій, оновлення змісту історичних дисциплін (лекції В. Є. Лобурця відрізнялися науковою аргументованістю й доступністю, логічністю й системністю, високим рівнем концептуальності, зв'язком теорії з практикою, єдністю навчання й виховання); збагачення форм, методів і засобів навчально-виховної взаємодії, надання методичної допомоги викладачам і студентам (проблемний виклад матеріалу, організація науково-дослідницької роботи, використання новітніх технічних засобів навчання, застосування краєзнавчо-пошукової та музейно-педагогічної діяльності тощо).

Науково-дослідницький напрям охоплює діяльність В. Є. Лобурця щодо підготовки й публікації численних наукових праць з історії та історичного краєзнавства, діяльність в якості рецензента та укладача низки наукових видань, зміст яких детально проаналізовано в розділі. З'ясовано, що праці загальнопедагогічного, методичного, історико-педагогічного напрямів становлять вагомий доробок в його творчості. Установлено, що переважна кількість наукових праць ученого виконана у площині краєзнавства. Науково-дослідний напрям в

діяльності В. Є. Лобурця зrealізовано також шляхом співпраці із молодими дослідниками. Серед методів організації науково-пошукової роботи аспірантів виокремлено: вимогливий підхід, виховання дисципліни праці, наукової етики, скрупульозності, концентрованості уваги на принципових моментах, формування креативності й нестереотипності мислення, забезпечення умов для свободи наукової думки, формулювання науково виважених гіпотез і аргументованих теоретичних узагальнень, використання демократичного й гуманістичного стилю взаємин у міжособистісному спілкуванні і професійній взаємодії.

Організаційний напрям науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця включає: керівництво кафедрами – історії СРСР та УРСР, історії східних слов'ян, історії України, всесвітньої історії; обіймання посади проректора із наукової роботи в ПДПШ ім. В. Г. Короленка (координація системних науково-педагогічних досліджень і науково-практичних конференцій; ініціювання та створення Музею історії інституту; організація дослідницької роботи студентів та міжнародної наукової взаємодії); виконання обов'язків очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців тощо.

У розділі проаналізовано та узагальнено провідні педагогічні ідеї В. Є. Лобурця, зокрема: визначення особистісно-соціального та національного характеру мети освіти; пріоритетність формування критичного та категоріального мислення особистості; необхідність тісної інтеграції науки з усіма сферами людської діяльності; встановлення оптимального співвідношення досягнень науки та змісту освіти, піднесення його виховної місії; вагомість формування системи моральних, духовних, естетичних, національних цінностей; важливість забезпечення пізнавальної активності й самостійності студентів та учнів; індивідуалізація навчально-виховного процесу з метою розкриття здібностей особистості; використання краєзнавства як засобу національного виховання та піднесення пізнавальних інтересів особистості; доцільність пошукової, експозиційної та музейної діяльності у навчанні й вихованні молодого покоління, а

також у професійній підготовці майбутніх учителів; гармонійне поєднання національних освітньо-виховних традицій та прогресивного педагогічного досвіду; значущість збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості для процесів державотворення, формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя тощо.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено у наукових публікаціях здобувача: 53; 56; 57; 58; 62; 65.

РОЗДІЛ 3. УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ В. Є. ЛОБУРЦЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ

Третій розділ дослідження присвячено аналізу актуальності наукової спадщини В. Є. Лобурця в сучасних умовах. Доведено значний внесок ученого у розвиток історичного краєзнавства та його важливу роль у збереженні історичної пам'яті українського народу, формуванні національної самосвідомості молодого покоління. Окрему увагу приділено діяльності В. Є. Лобурця як голови Полтавського наукового товариства краєзнавців. Основними напрямками його діяльності стали організація наукових конференцій та видання краєзнавчих публікацій. Визначено перспективні напрями впровадження педагогічних ідей та досвіду наукової діяльності В. Є. Лобурця у сучасну освіту. Зокрема, розроблено дидактичний контент елективного спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України», спрямованого на осмислення сучасних педагогічних проблем через призму наукової спадщини вченого.

3.1. Історичне краєзнавство в науковому доробку вченого та його значення у збереженні історичної пам'яті українців

Проведений аналіз творчості В. Є. Лобурця чітко демонструє його значний внесок у розвиток українського історичного краєзнавства. Як молодий науковець, він активно долучився до створення фундаментальної праці «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область», підготувавши розділ про рідне село Зубівку [75]. Ця багатотомна енциклопедія, за словами І. М. Петренко, стала першою в Україні спробою комплексно висвітлити історію населених пунктів на рівні областей [207, с. 88].

Дослідження історії промисловості також посідало важливе місце в наукових інтересах В. Є. Лобурця. Його «Нарис історії Полтавського турбомеханічного заводу» (1974, 1989 рр.) став значним внеском у вивчення історії української промисловості, особливо машинобудування. Крім того, вчений взяв активну участь у створенні таких фундаментальних видань, як «Полтаві 800 років» (1974 р.) [210] та «Полтавщина у Великій Вітчизняній війні. 1941–1945» (1977 р.) [156], де продемонстрував свої глибокі знання з історії регіону та вміння синтезувати різноманітні історичні джерела.

Перебудова стала потужним стимулом для розвитку краєзнавчого руху в Україні. Зняття ідеологічних обмежень дозволило дослідникам виходити за межі радянської історіографії, вивчати заборонені раніше теми, такі як Голодомор, репресії, національно-визвольні рухи. Краєзнавство почало тісніше співпрацювати з археологією, етнографією, лінгвістикою, фольклористикою. Це дозволило створювати більш комплексні дослідження, які охоплювали різні аспекти життя регіону. Дослідники почали активно використовувати нові методи збору та аналізу інформації, такі як соціологічні опитування, статистичні методи, комп'ютерне моделювання.

У цей час В. Є. Лобурець опублікував низку наукових праць краєзнавчого спрямування. Серед них: «Дослідження з місцевої історії на Полтавщині у післявоєнний період» (1987 р.) [180]; «Роль пам'яток історії та культури у формуванні світоглядних переконань» (1987 р.) [77]; «Розвиток соціалістичної промисловості на Лубенщині у 1921–1941 рр.» (1988 р.) [181]; «Історико-краєзнавча робота в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка» (1989 р.) [130]; «Дослідження та пропаганда історії міст і сіл Полтавщини» (1990 р.) [125]; «З любов'ю до рідного краю» (1990 р.) [128].

Водночас у цей період В. Є. Лобурець був редактором низки видань краєзнавчого характеру: Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1921 – червень 1941): збірник документів і матеріалів, 1984 р. [224]; Історико-культурна спадщина

Полтавщини, 1987 р. [78]; 1000-річчя міста Лубни, 1988 р. [226]; Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1945-1985): збірник документів і матеріалів, 1989 р. [240]; Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР: збірник методичних матеріалів в шести частинах, 1989 р. [202].

Перебудова сприяла піднесенню національної самосвідомості і відродженню інтересу до національної історії, культури і традицій. Активно підтримувалися проекти, спрямовані на відновлення історичної пам'яті, дослідження рідного краю, його історії, традицій і звичаїв. Зокрема, 21–24 жовтня 1987 р. в Полтаві на базі ПДПШ ім. В. Г. Короленка була проведена Перша Всесоюзна конференція з історичного краєзнавства. Безумовно, будучи проректором з наукової роботи, вчений здійснював координацію всіх підготовчих процесів (змістових і процесуальних), а також безпосереднє модерування конференції. На наш погляд, ця наукова подія стала фундаментом для подальшого розвитку історичного краєзнавства в Україні в цілому та на Полтавщині зокрема. Тому вважаємо доцільним висвітлити результати роботи означеного наукового зібрання детальніше.

Співорганізаторами конференції також були: Академія наук СРСР, Інститут історії СРСР АН СРСР, Академія наук УРСР, Інститут історії АН УРСР, Міністерство культури СРСР, Міністерство освіти СРСР, Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, Державний комітет СРСР по професійно-технічній освіті, Державний комітет СРСР у справах видавництв, поліграфії та книжкової торгівлі, Радянський фонд культури, Спілка письменників СРСР, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури тощо. У роботі конференції взяло участь близько 400 представників – провідних учених країни, викладачів ЗВО, працівників культурно-освітніх та архівних установ, учителів, краєзнавців-любителів. Серед учасників було близько 70 докторів і 180 кандидатів наук. Учасники конференції підкреслили важливість історичного краєзнавства для формування патріотизму та збереження історичної пам'яті. Вони закликали до

активнішого дослідження історії міст, сіл та підприємств, а також до ширшого використання краєзнавства в освітньому процесі. Академік С. Л. Тихвінський визначив ключові завдання для розвитку історичного краєзнавства: покращення координації досліджень та підвищення їх наукового рівня [43, с. 156]. Академік П. Т. Тронько розкрив особливості історичного краєзнавства в Україні. Він підкреслив важливість вивчення історії рідного краю для виховання патріотизму, відзначив зростаючий інтерес до краєзнавства в останні роки [67, с. 213].

Конференція стала унікальною платформою для обговорення актуальних питань історичного краєзнавства. На конференції працювало вісім секцій, які охопили широкий спектр питань історичного краєзнавства. На першій секції було розглянуто питання методології та теорії історичного краєзнавства. Друга секція зосередилась на регіональній історії, третя – на історії трудових колективів, четверта – на джерелознавстві та історіографії. П'ята секція розкривала питання викладання краєзнавства у закладах вищої освіти, а шоста – проблеми охорони пам'яток історії та культури. Сьома секція була присвячена методиці викладання краєзнавчої літератури, а восьма – розвитку історичного краєзнавства на Полтавщині [180].

Конференція прийняла рішення про розробку та впровадження низки заходів, спрямованих на розвиток історичного краєзнавства: інституційне будівництво (створення всесоюзного товариства, координаційного центру та спеціалізованих редакцій); видавнича діяльність (відродження наукових журналів, розробка методичної літератури та підручників); освіта (розширення викладання краєзнавства у всіх типах навчальних закладів, створення навчальних програм); охорона культурної спадщини: посилення охорони пам'яток історії та культури, дослідження стану історико-краєзнавчих музеїв; популяризація (активна пропаганда історико-краєзнавчих знань через ЗМІ) [67, с. 217].

На конференції в Новгород-Сіверську В. Є. Лобурець виступив із пропозицією активізувати дослідження історії міст і сіл Полтавщини. Він

запропонував створювати нові платформи для досліджень, такі як громадські кафедри та краєзнавчі конференції, а також розширювати тематику досліджень, виходячи за межі радянської ідеології [195, с. 156].

За ініціативою В. Є. Лобурця восени 1990 р. було створено Полтавське наукове товариство краєзнавців. Він очолив оргкомітет з підготовки установчої конференції краєзнавців та став першим головою товариства. До складу товариства увійшли представники різних сфер, об'єднані спільним бажанням зберегти та досліджувати історичну спадщину Полтавщини. [68]. Тож до складу президії товариства входили: В. Є. Лобурець – голова, Г. П. Білоус – заступник голови, Г. Г. Журавель – заступник голови, О. О. Нестуля – заступник голови; О. Б. Супруненко – відповідальний секретар, В. А. Войналович; К. В. Гладиш, І. П. Глизь; В. Н. Жук, М. І. Назаренко, П. П. Ротач. Нова громадська організація стала філією, утвореної в березні 1990 р., Всеукраїнської спілки краєзнавців, тому в своїй діяльності Полтавське наукове товариство краєзнавців керувалося її Статутом [123, с. 118].

Створення Полтавського наукового товариства краєзнавців співпало з переломним моментом в історії України. На початку 1990 рр., на хвилі загального піднесення, краєзнавці сподівалися не лише на розвиток наукової діяльності, але й на створення власного господарства. Однак, економічна криза в країні швидко зруйнувала ці плани [204]. Та попри певні матеріально-технічні ускладнення Полтавське наукове товариство краєзнавців поступово розвивалося й зміцнювалося. Керівництво товариства на чолі з В. Є. Лобурцем у своїй роботі намагалося уникати зайвої заформалізованості, зорієнтувати зусилля краєзнавців на практико орієнтованих напрямках, зокрема: організація наукових краєзнавчих конференцій та видання краєзнавчої літератури. Провідними установами, в яких зосереджувалися основні сили краєзнавців Полтавщини стали: Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка, Полтавський краєзнавчий музей та Державний архів Полтавської області.

У проведенні краєзнавчої роботи, зокрема її історичного напрямку, активну участь брали також Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви», літературно-меморіальний музей Івана Котляревського, Національний музей-заповідник М. В. Гоголя, літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка, літературно-меморіальний музей Панаса мирного, музей-заповідник А. С. Макаренка (с. Ковалівка) тощо. У плідній пошуковій діяльності Полтавське наукове товариство краєзнавців співпрацювало також із Полтавською обласною універсальною науковою бібліотекою імені І. П. Котляревського. Значну краєзнавчу роботу дослідники проводили разом із громадськими, історико-краєзнавчими музеями та сотнями добровільних аматорів краєзнавчої справи – учителями, студентами, учнями.

Що стосується організації наукових конференцій, видання краєзнавчої літератури та проведення інших заходів, Полтавське наукове товариство краєзнавців активно співпрацювало не лише з Полтавським державним педагогічним інститутом ім. В. Г. Короленка, Полтавським краєзнавчим музеєм та Державним архівом Полтавської області, а й з такими організаціями, як обласне відділення Українського фонду культури, обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, Центр охорони та досліджень пам'яток археології, Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації, Центр із дослідження історії та культури Полтавської обласної державної адміністрації тощо. Більшість наукових конференцій проводилася на базі історичного факультету Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка, де працював В. Є. Лобурець, обіймаючи посаду проректора з наукової роботи. Саме на цьому факультеті активно розвивалися кафедри гуманітарного профілю [123, с. 118]. Таким чином, В. Є. Лобурець виступав консолідуючою фігурою, об'єднуючи науковців, викладачів, місцевих краєзнавців та різноманітні організації в єдиний науково-краєзнавчий осередок, яким фактично став ПДП ім. В. Г. Короленка.

Полтавське наукове товариство краєзнавців на чолі з В. Є. Лобурцем стало потужним рушієм наукових досліджень в галузі історії Полтавщини. Товариство організувало понад 30 наукових конференцій та видало понад 50 збірників наукових праць. Завдяки впровадженню нових методологічних підходів дослідники змогли подолати ідеологічні бар'єри радянської доби та здійснити переворот у вивченні історії регіону, забезпечивши глибоке та об'єктивне дослідження нашої «малої батьківщини».

Особливий інтерес викликало переосмислення історичного феномену Полтавської битви. Для об'єктивного висвітлення цієї знакової події світової історії в 1989–1993 рр. було організовано низку наукових конференцій на тему «Північна війна та її наслідки для України». У роботі форумів взяли участь провідні науковці полтавських вишів, співробітники музеїв та архівів, представники громадських організацій і краєзнавці, зокрема наукові працівники Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви». Серед доповідачів були такі відомі дослідники історії Полтавщини, як В. Н. Жук, В. Я. Ревегук, О. П. Єрмак, О. О. Нестуля, Д. П. Кальний, К. Г. Скалацький, Л. К. Шендрик, О. В. Янович та інші [44]. Дискусії, проведені під керівництвом В. Є. Лобурця, мали виняткове методологічне значення для переосмислення ролі Полтавської битви в історії України. Зокрема, вчені надали об'єктивну оцінку участі українського народу, особливо козацтва, у Північній війні та здійснили нову інтерпретацію постаті І. С. Мазепи. Результати цих досліджень знайшли своє відображення в експозиції Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви», де було створено новий розділ «Козацька держава». Кульмінацією цих процесів стало спорудження в Полтаві (1993 р.) пам'ятника українським козакам, що загинули у боротьбі за незалежність

Краєзнавці Полтавщини також плідно й творчо працювали над дослідженням проблема взаємин православної церкви й держави (з 1917 року до кінця ХХ ст.). Тож у 1990-х рр. в історичному краєзнавстві з'явився новий напрям,

провідними фахівцями в розробці даної проблематики стали доктори історичних наук В. О. Пащенко та О. О. Нестуля – колеги В. Є Лобурця по історичному факультету ПДП ім. В. Г. Короленка.

Полтавське наукове товариство краєзнавців під керівництвом В. Є. Лобурця активно долучалося до відзначення ювілеїв значущих культурних та освітніх установ регіону. Так, у 1991 р. товариство урочисто відзначило сторічний ювілей Полтавського краєзнавчого музею [152]. Наступні роки були присвячені дослідженню діяльності Полтавської Вченої Архівної Комісії та вивченню трагічних сторінок історії регіону – Голодомору 1932–1933 рр. Результати цих досліджень були опубліковані у відповідних збірниках наукових праць [98; 115]. Крім того, у 1994 р. товариство брало активну участь у відзначенні ювілею Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка, сприяючи збереженню історичної пам'яті про цю освітню установу. Збірник «Історія Полтавського педагогічного інституту в особах» (1995 р.) був підготовлений за матеріалами наукової конференції, у роботі якої брав активну участь і В. Є. Лобурець [121].

Полтавське наукове товариство краєзнавців на чолі з ученим системно займалося вшануванням пам'яті видатних земляків. Так, у 1990-х роках було організовано низку наукових конференцій, присвячених М. В. Гоголю, Г. С. Сковороді, І. П. Котляревському та С. В. Петлюрі. Ці заходи сприяли відновленню історичної справедливості та популяризації ідей видатних українців, які за радянських часів зазнавали гонінь. Зокрема, з 1992 р. в Полтаві проводяться Петлюрівські читання, що стали важливим елементом національно-культурного відродження [211].

Глибока економічна криза 90-х років ХХ ст. суттєво вплинула на стан історичних досліджень в Україні. Зокрема, помітно зменшилася кількість наукових праць, присвячених історії промислових підприємств. З метою збереження історичної пам'яті про промислову спадщину регіону, Полтавське наукове

товариство краєзнавців ініціювало видання низки документальних публікацій. Серед них особливе місце посідають такі документальні видання, як: Кременчуцький нафтопереробний завод. Нарис. Харків, 1991 р.; Кременчуцьке виробниче об'єднання «Дормашина». Нарис. Харків, 1992 р.; Документи з історії Центрального пролетарського музею Полтавщини. Збірник документів. Полтава, 1993 р. Завдяки зусиллям краєзнавців, ці видання дозволили зберегти важливу інформацію про розвиток промисловості регіону та внесли вагомий вклад у розвиток краєзнавчих досліджень.

В. Є. Лобурець та члени Полтавського наукового товариства краєзнавців (Л. Л. Бабенко, Г. П. Білоус, В. А. Войналович, Б. І. Граб, Л. І. Євселевський, Г. Г. Журавель, О. О. Нестуля, Ю. П. Юренко та ін.) зробили значний внесок у дослідження репресованого краєзнавства. Спільно з науковцями Інституту історії України АН України вони підготували фундаментальне видання «Репресоване краєзнавство: (20–30-і роки)» (1991 р.), яке стало важливим джерелом для вивчення історії української науки та культури в перші десятиліття радянської влади [151]. Вагомим доробком полтавських краєзнавців є також видання «Полтавщина: енциклопедичний довідник», що став першим всеосяжним довідником з історії, культури та економіки Полтавської області [214].

Увагу громадськості області, як і всієї України, привернула унікальна біографічна збірка про жертви сталінських репресій: «Реабілітовані історією». Ця багатотомна праця, підготовлена Інститутом історії України НАН України та іншими науковими установами під редакцією П. Т. Тронька, стала одним із перших кроків до відновлення історичної правди про трагедію українського народу. Серед авторів, які зробили вагомий внесок у створення цього видання, – полтавські вчені В. Є. Лобурець, Л. Л. Бабенко, О. П. Єрмак та ін. [139]. У квітні 1993 р. в Кременчуці відбулася презентація книги, під час якої автори (В. А. Войналович, Л. І. Євселевський, В. Є. Лобурець) зустрілися з читачами та розповіли про результати своїх досліджень.

Цінним доробком для педагогічної спільноти стала серія брошур «Наш рідний край», ініційована та підтримана В. Є Лобурцем. За період з 1990 по 1992 рр. вийшло 14 випусків цієї серії, над якими працювала велика група авторів, зокрема Т. П. Демиденко, І. І. Діптан, О. П. Єрмак, В. Н. Жук, П. К. Загайко, С. Л. Кигим, В. В. Коротенко, О. О. Нестуля, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревегук, В. М. Самородов, В. М. Ханко та ін. Ця серія стала важливим джерелом інформації для вчителів, студентів та учнів, сприяючи поглибленню знань про рідний край.

Друга (1991 р.) та третя (1994 р.) Полтавські обласні наукові конференції з історичного краєзнавства стали важливим підсумком розвитку цієї галузі знань. Саме вказані форуми засвідчили новий імпульс, який набули дослідження історії Полтавщини. Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток краєзнавства в цей період, слід відзначити колег В. Є. Лобурця по ПДП імені В. Г. Короленка: Л. Л. Бабенко, П. В. Киридона, В. О. Пащенко та ін. Полтавське наукове товариство краєзнавців стало ініціатором та організатором низки наукових конференцій, присвячених видатним датам української історії. Зокрема, товариство відзначило 50-річчя Перемоги у Другій світовій війні, 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького, 55-річчя з дня початку Великої Вітчизняної війни, 130-річчя з дня народження М. С. Грушевського, п'ятдесятиріччя голоду 1946–1947 рр. на Полтавщині та першу річницю з дня прийняття Конституції України. Ці заходи сприяли поглибленню наукових досліджень з історії краю та популяризації краєзнавчих знань. На II Всеукраїнському з'їзді краєзнавців (1996 р.) відзначено високу активність Полтавського наукового товариства краєзнавців на чолі з В. Є. Лобурцем [5, с. 45].

У 1997 р. члени Полтавського наукового товариства краєзнавців зробили вагомий внесок у розвиток наукових досліджень в регіоні. Вони взяли активну участь у міжнародній науковій конференції, присвяченій сторіччю з дня народження видатного вченого Ю. В. Кондратюка, яка відбулася на базі ПДП імені В. Г. Короленка. Крім того, товариство організувало наукові конференції,

присвячені пам'яті місцевих істориків Л. В. Падалки та В. О. Бучневича, що сприяло збереженню їх наукової спадщини.

Полтавське наукове товариство краєзнавців займалося становленням та розвитком наукових комунікацій у регіоні. За ініціативою товариства було відновлено видання «Полтавських єпархіальних відомостей» (1994 р.), а також започатковано нові наукові періодичні видання: «Археологічний літопис Лівобережної України» (1997 р.) та «Вісник Полтавського педінституту ім. В. Г. Короленка» (1998 р.). Крім того, науковці Полтавського педінституту підготували до друку періодичний збірник «Історична пам'ять Лтави» (1998 р.), що свідчить про активізацію історико-краєзнавчих досліджень на місцевому рівні.

Полтавське наукове товариство краєзнавців на чолі з В. Є. Лобурцем активно співпрацювало з різноманітними установами та організаціями Полтавщини. Зокрема, товариство тісно співпрацювало з Полтавською обласною асоціацією дослідників голоду-геноциду 1932–1933 рр., Полтавським музеєм авіації та космонавтики імені Ю. В. Кондратюка, Державним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішні та Центром охорони та досліджень пам'яток археології. Варто зазначити, що представники товариства (А. В. Войналович, О. П. Єрмак, Д. П. Кальний О. М. Пошивайло, О. Б. Супруненко) очолювали Центр із дослідження історії та культури Полтавської обласної державної адміністрації, сприяючи розвитку історичних досліджень у регіоні [123].

Полтавське наукове товариство краєзнавців відіграло важливу роль у збереженні і популяризації культурної спадщини Полтавщини. За ініціативою товариства було започатковано серію бібліографічних покажчиків «Учені Полтавщини», присвячених видатним діячам науки і культури регіону. Крім того, краєзнавці підготували до друку книгу «Полтава (історичний нарис)» (1999 р.), яка стала цінним джерелом інформації про історію міста [209]. Активна участь товариства у святкуванні 825-річчя Полтави свідчить про його значний внесок у культурне життя регіону.

Коло однодумців В. Є. Лобурця, які активно працювали над розвитком краєзнавства Полтавщини, було досить широким. До нього входили відомі вчені, доценти, професори, музейні працівники, архівісти, журналісти та просто небайдужі до історії свого краю люди. Спільними зусиллями вони проводили дослідження, організовували наукові конференції, видавали книги та статті, сприяли відновленню історичних назв та популяризації культурних традицій Полтавщини (Додаток Ф).

Будучи активним громадським діячем, В. Є. Лобурець відіграв ключову роль у створенні та розвитку «Слов'янського клубу», заснованого у 1995 р. Як постійний учасник засідань клубу, член редакційної колегії та автор публікацій у «Слов'янському збірнику» [9], він сприяв об'єднанню інтелектуальних сил для дослідження історії та культури слов'янських народів.

У своїй статті «Слов'янський світ і Україна» (2002 р.) В. Є. Лобурець проаналізував історичні долі українського народу в контексті слов'янського світу, зокрема, звернув увагу на питання територіальної цілісності, наслідки радянської політики та перспективи розвитку української державності. Вчений підкреслив, що Україна є однією з найбільших держав слов'янського світу, але її історичні землі розділені між кількома сучасними державами. Водночас, він зазначив, що зміна існуючих кордонів є непрактичною та може призвести до дестабілізації регіону. В. Є. Лобурець підкреслював: «Україна робить все для зміцнення своєї національної незалежності, територіальної цілісності й недоторканості кордонів. І це збігається з інтересами зміцнення миру, регіональної та міжнародної безпеки в Європі й усьому світі... Ми хочемо знати правду про те, хто ми і звідки, де наше історичне коріння, який шлях пройшли наші пращури і якими ми стали сьогодні» [166, с. 5]. В. Є. Лобурець також детально проаналізував трагічні сторінки української історії ХХ ст., зокрема, Голодомор 1932–1933 рр. та репресії сталінського режиму. Він підкреслив, що ці події мали катастрофічні наслідки для українського народу: «Експеримент із будівництвом соціалізму в Радянському Союзі виявився трагічним,

і не лише для народів СРСР, в тому числі й України, а й для усіх слов'янських держав, які з одного боку були визволені від фашизму, а з іншого – за «сприяння» Радянського Союзу на десятиліття були поневолені своїми прорадянськими тоталітарними режимами» [166, с. 6].

Слова В. Є. Лобурця, сказані на початку ХХІ ст., набувають особливої актуальності в контексті сучасних українських реалій. «В Україні сьогодні немає збройних конфліктів, установилася відносна політична стабільність, робляться кроки до суспільної злагоди. Тут у важких муках народжується новий суспільно-економічний лад, просуваються реформи. Україна поступово входить в орбіту європейської і світової цивілізації. Проте в будівництві справді демократичної, правової, соціальної держави треба ще зробити немало. Сьогодні нам, українцям, ще важко. Та ми віримо в розум і талант українського народу, який зуміє стабілізувати й рішуче поліпшити політичне, економічне і культурне життя, зміцнити свою незалежну державу, подолає сепаратизм регіонів та опір деструктивних сил, підніметься до висот національної злагоди і сповна забезпечить відродження нації. У слов'янському світі яскраво засяють усі зірки, в тому числі й Україна» [166, с. 6].

Прогнозуючи відносну політичну стабільність, необхідність подолання сепаратизму та будівництво демократичної держави, вчений передбачив ключові виклики, з якими зіткнулася Україна в наш час. Хоча деякі прогнози В. Є. Лобурця вже справдилися, інші потребують подальшого аналізу в світлі нових історичних подій. Ідея національного відродження, проголошена В. Є. Лобурцем, продовжує надихати сучасних українців. Учений підкреслював важливість збереження національної ідентичності, подолання внутрішніх розбіжностей та інтеграції України в європейський культурний простір. Його віра в силу українського народу і його здатність до самоорганізації є актуальним і сьогодні.

Особливий акцент у науковому доробку В. Є. Лобурця приділяється проблемі Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Вчений категорично засуджував цей

злочин проти людяності як акт геноциду, спрямований на знищення українського народу. В. Є. Лобурець детально аналізував політичні та економічні причини голодомору, зокрема, політику колективізації та примусового вилучення зерна радянською владою. Він підкреслював, що саме ці заходи призвели до масового голоду, який охопив значні території України.

Для дослідження голодомору В. Є. Лобурець використовував широкий спектр джерел: архівні документи, статистичні дані, спогади очевидців. Зокрема, у статтях «"Великий перелом" в с. Підпруда Миргородського району» (1993 р.), «А голоду могло б і не бути» (1996 р.) він детально проаналізував демографічні втрати, спричинені голодом, а також його соціальні та психологічні наслідки для українського суспільства [114; 115]. Учений підкреслював, що голодомор не лише призвів до загибелі мільйонів людей, але й завдав глибоких травм українській нації, вплинувши на формування її ідентичності та світогляду. Порівняно з іншими дослідниками голодомору, В. Є. Лобурець приділяв особливу увагу аналізу регіональних особливостей голоду, а також його впливу на різні соціальні групи населення. Його праці стали важливим внеском у розвиток української історіографії та сприяли міжнародному визнанню голодомору як геноциду.

В. Є. Лобурець зробив значний внесок у розвиток української біографістики, запровадивши системний підхід до дослідження життєвих шляхів видатних діячів. Його праці відзначаються глибоким зануренням в архівні матеріали та комплексним аналізом біографічних даних, що дозволяє реконструювати не лише зовнішні події, а й внутрішній світ досліджуваних персоналій. В. Є. Лобурець не просто описував біографічні факти, а й намагався розкрити взаємозв'язок між життям індивіда та суспільно-історичним контекстом.

Наприклад, у роботі «Академік Петро Тимофійович Тронько: портрет ученого» він проаналізував наукову спадщину історика, його внесок у вивчення історії української культури [34]. Для дослідження життя письменника Леоніда Бразова В. Є. Лобурець використав архівні матеріали з українських та російських

архівів, що дозволило йому відтворити драматичні епізоди з життя письменника, зокрема, його перебування у в'язниці [8].

Наукові праці В. Є. Лобурця є цінним внеском в українську історіографію. Його дослідження сприяли розвитку біографічного методу в українській історії та поглибленню наших знань про життя і діяльність видатних українців. Наукову цінність становлять такі біографічні студії вченого: «Немилосердний вирок. Виростков Іван Олексійович» (1992 р.) [139], «Педагог, реабілітований історією. (Онисін Іван Максимович)» (1993 р.) [145] «Ім'я професора В. О. Щепотьєва повертається до людей» (1994 р.) [176], «Данішев Степан Остапович» (1995 р.) [120], «Денисовець Павло Мусійович» (1995 р.) [121], «Зязюн Іван Андрійович» (1995 р.) [129], «Історичний портрет Богдана Хмельницького» (1995 р.) [131], «М. С. Грушевський і сучасність» (1996 р.) [137], «Л. В. Падалка як історик Полтавщини» (1997 р.) [136] та ін.

Отже, В. Є. Лобурець зробив вагомий внесок у збереження історичної пам'яті Полтавщини. Завдяки систематичному дослідженню архівних джерел, матеріальної культури та проведенню пошукової роботи, вчений відновив багато маловідомих сторінок історії регіону. Його праці сприяли: систематизації історичних знань – створенню цілісної картини історичного розвитку Полтавщини; популяризації історії – використанню наукових знань у навчальному процесі та залученню широкої аудиторії до вивчення місцевої історії; формуванню національної ідентичності – вихованню поваги до історичного минулого та усвідомленню своєї приналежності до українського народу

3.2. Актуалізація науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця в умовах реформування сучасної освіти

Аналіз джерельної бази із використанням системи наукових підходів надав можливість узагальнити наступні принципи педагогіки В. Є. Лобурця: історизму;

антропоцентризму, гуманізму, народності, соціокультурної детермінованості, активності й самостійності, поєднання традиційності та інноваційності.

Базова позиція науково-теоретичних пошуків В. Є. Лобурця – принцип історизму в пізнанні, навчанні й вихованні, що передбачає розуміння та врахування історичного контексту при здійсненні цих процесів. Учений писав: «Для написання справді наукової історії Вітчизни, на нашу думку, насамперед слід, користуючись принципом історизму, віддавати перевагу загальнолюдським цінностям, характеризувати явища і людей без будь-яких упереджень, об'єктивно. Мірилом істини повинні бути лише конкретні факти» [140, с. 39].

Він підкреслював необхідність усвідомлення розвитку людського суспільства, культури та науки в історичній перспективі, оскільки це допомагає формувати в молодого покоління цілісне уявлення про світ. В. Є. Лобурець був свідомий того, що розуміння сучасних явищ і подій неможливе без знання й усвідомлення їхніх історичних передумов та особливостей розвитку. Це включає вивчення еволюції ідей, технологій, соціальних інститутів. У науковому доробку вченого принцип історизму базується на інтеграції знань з різних галузей науки, таких як історія, культурологія, соціологія для створення цілісної картини світу, що сприяє формуванню системного підходу до студіювання явищ і процесів. На думку В. Є. Лобурця, винятково важливим є розвиток критичного й категоріального мислення через аналіз історичних фактів і подій, їхньої причинно-наслідкової обумовленості. За таких умов учні та студенти не лише запам'ятовують факти, а навчаються їх критично осмислювати, встановлювати логічні зв'язки між подіями. Учений проводив ідею, що принцип історизму сприяє формуванню історичної свідомості, яка, по-перше, забезпечує розуміння значення історичного розвитку для становлення сучасного суспільства і культури, а також усвідомлення історичних помилок і досягнень; по-друге, сприяє вихованню відповідального ставлення до теперішнього і майбутнього. В. Є. Лобурець був переконаний, що знання історії своєї країни, її культури і традицій активізує процес формування патріотизму,

любові до батьківщини, поваги до її досягнень і героїв. Також це виховує почуття національної гідності і відповідальності за майбутнє країни. Учений акцентував, що історичний вимір будь-якої сфери наукового знання допомагає виховувати моральні цінності, базуючись на історичних прикладах героїзму, гуманізму, соціальної справедливості. Він писав: «Щоб певніше дивитися майбутнє всім громадянам України незалежно від національності чи політичних переконань, потрібно краще знати свою історію та її славних витязів, що ту минувшину творили» [191, с. 3]. Учений вважав, що вивчення історії сприяє розумінню молодим поколінням значення моральних норм і етичних принципів у розвитку суспільства. У своїх працях він намагався привернути увагу щодо включення історичного контексту до змісту студіювання різних предметів, адже все це допомагає глибше зрозуміти їхній розвиток і значення, сприяє формуванню цілісного уявлення про науку і культуру.

Принцип історизму, розроблений В. Є. Лобурцем, продовжує бути актуальним для сучасної науки та освіти. Його ідеї про необхідність системного аналізу історичних процесів, використання міждисциплінарного підходу та формування історичної свідомості зберігають свою значимість. Історична освіта, заснована на принципах історизму, сприяє розвитку критичного мислення, формуванню національної ідентичності та вихованню відповідальних громадян. У сучасному світі, що характеризується швидкими змінами та глобалізацією, розуміння історичного контексту є необхідною умовою для успішної адаптації та розвитку особистості.

Звертаючись до творчого доробку Ш. О. Амонашвілі, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, В. О. Щепотьєва, В. Є. Лобурець розвивав принцип антропоцентризму, розглядаючи людину як центральну фігуру освітнього процесу [176; 178; 243]. За його визначенням, антропоцентризм передбачає орієнтацію на розвиток особистості учня як активного суб'єкта навчання та виховання. В. Є. Лобурець підкреслював, що педагог має не просто передавати знання, а створювати умови для самореалізації кожного учня. Відповідно до цієї

концепції, освітній процес має бути індивідуалізованим, враховувати особливості кожного учня та спрямованим на розвиток його творчих здібностей. Принцип антропоцентричності у доробку В. Є. Лобурця відбивається крізь його бачення особистості студента, учня як рівноправного суб'єкта освітньо-виховного процесу, розуміння людини як активної та самодостатньої індивідуальності, як свідомого й творчого діяча з унікальною природою мислення. Тож взявши за основу ці ідеї, одним із пріоритетів власної викладацької діяльності визначав наступне: «Навчити майбутнього вчителя «пропускати через себе» (К. С. Станіславський), олюднювати (Ш. О. Амонашвілі) знання, яке він (майбутній вчитель) буде формувати у школярів, удосконалювати головний інструмент навчання – самого себе» [134, с. 39]. В. Є. Лобурець наголошував на ключовій ролі вчителя в реалізації принципу антропоцентризму. За його визначенням, вчитель має бути не лише передавачем знань, а й наставником, який допомагає учню розкрити свій потенціал. Ідеї вченого про необхідність постійного професійного розвитку вчителя, його здатності до емпатії та розуміння індивідуальних потреб кожного учня залишаються актуальними й сьогодні.

Гуманістичний підхід В.Є. Лобурця до освіти базується на глибокій повазі до особистості. Він розглядає кожного учня та студента як унікальну індивідуальність, яка має право на саморозвиток і самореалізацію. За В. Є. Лобурцем, основним завданням педагога є створення умов для розкриття творчого потенціалу кожного учня та студента. У цьому контексті він писав: «Завдання нинішньої школи – розкрити всі дарування вихованців» [243, с. 20]. Цей підхід знаходить своє відображення в його ідеї про те, що освіта має бути не лише передачею знань, а й формуванням цінностей, розвитку критичного мислення та творчих здібностей. Педагог підкреслював, що освіта повинна бути спрямована на всебічний розвиток особистості, включаючи інтелектуальний, емоційний і соціальний аспекти.

Ідеї В. Є. Лобурця про гуманістичний підхід до освіти зберігають свою актуальність у контексті сучасних викликів. Світ, що стрімко змінюється, висуває нові вимоги до особистості: креативність, критичне мислення, здатність до адаптації та співпраці. Педагогічний доробок В. Є. Лобурця, який ставить в центр освітнього процесу розвиток унікальної особистості з її індивідуальними потребами та талантами, безпосередньо відповідає цим вимогам.

Одним із ключових принципів педагогічної концепції В. Є. Лобурця є принцип народності. Під народністю вчений розумів не просто приналежність до певної національності, а глибоке усвідомлення своєї історичної спадщини, культурних цінностей та мови. В. Є. Лобурець підкреслював, що виховання має бути спрямоване на формування національної свідомості, поваги до традицій свого народу та готовності відстоювати його інтереси. Він вважав, що саме через засвоєння культурних кодів свого народу людина формується як особистість.

В. Є. Лобурець був переконаний, що розробка національної ідеї, яка викристалізувалася зусиллями української соціально-педагогічної громадськості в процесі національно-визвольного руху – це віковичний актуалітет існування народу, процес пізнання національної ідентичності, усвідомлення народу як феномену. Глибоко розуміючи актуальність цієї проблеми педагог зазначав: «Особливого значення набуває визначення чітких орієнтирів нашого державотворення та формування національної ідеї, де ми явно недопрацюємо. Однак будемо сподіватися, що кризовий перехідний період нашої історії невдовзі закінчиться, український народ підніметься до висот національної злагоди і досягне справжнього відродження своєї незалежної соборної держави» [116, с. 3].

В. Є. Лобурець надавав особливого значення національному вихованню, вважаючи його одним із найважливіших завдань освіти. На його думку, формування національної свідомості молоді передбачає не лише засвоєння знань про історію, географію та культуру свого народу, але й розвиток почуття приналежності до своєї нації, поваги до її традицій та цінностей. Педагог підкреслював, що саме через

вивчення історії та культури свого народу молоді люди можуть усвідомити свої корені, сформувані свою ідентичність та відчуті зв'язок з минулим і майбутнім свого народу. «Виховання національної самосвідомості молоді передбачає озброєння підростаючого покоління знаннями з історії, географії, мови і літератури, етнографії і природи краю, тобто всім, що за сотні і тисячу років формує своєрідний і неповторний менталітет його населення. Людей завжди цікавлять питання про те, хто вони і звідки, де знаходяться корені їхніх пращурів, на якому фундаменті побудована їхнє сьогодення. Дорога до прозрівання пролягає саме через відновлення історичної пам'яті», – писав учений [140, с. 39].

Ідея народності в освіті знайшла своє відображення у працях видатних українських педагогів К. Д. Ушинського та О. В. Духновича. Вони обґрунтували необхідність створення національної системи освіти, яка б відповідала потребам і особливостям українського народу. К. Д. Ушинський підкреслював важливість виховання любові до рідної землі, її історії та культури, а О. В. Духнович – наголошував на ролі мови як найважливішого засобу збереження національної ідентичності. В. Є. Лобурець, розвиваючи ідеї своїх попередників, звертався до історико-краєзнавчого матеріалу, щоб показати учням зв'язок їхнього життя з історією рідного краю.

В. Є. Лобурець надавав особливого значення краєзнавству як основи формування національної свідомості. Він зазначав: «Краєзнавство – це велика і безкрая галузь знань про історію, природу, культуру, етнографію окремого регіону» [128, с. 4]. На його думку, вивчення історії, культури та природи рідного краю сприяє розвитку почуття приналежності до свого народу, поваги до його традицій та цінностей. В. Є. Лобурець підкреслював, що краєзнавство не лише розширює кругозір учнів, але й виховує в них любов до рідної землі, формує почуття відповідальності за її майбутнє. Крім того, краєзнавство сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок та вміння працювати з різними джерелами інформації. «Визнання рідного краю, історія його минувшини та

сьогодення, витoki духовності, народної величі – невід'ємні складові широкого громадського руху і важливого напрямку наукових досліджень, об'єднаних єдиним чітким поняттям: історичне краєзнавство. Саме тому воно відіграє суттєву роль в утвердженні загальнонародських пріоритетів, гуманістичних ідеалів у стосунках між людьми. Важливо лише, щоб в центрі краєзнавчих розвідок, різних форм краєзнавчої діяльності завжди залишалася людина, щоб за соціальною обумовленістю її дії і вчинків не губилися її власні роздуми і переживання, ідеали та пошуки істини» [188, с. 51].

В. Є. Лобурець розглядав ідею народності в освіті як фундаментальну. Він підкреслював, що національна ідентичність формується через засвоєння традицій та цінностей українського народу, культурних кодів, які слугують виразом української ментальності [133]. Ця ідентичність, на думку В. Є. Лобурця, є не просто сумою знань, а складною структурою, що об'єднує раціональне та емоційне, індивідуальне та колективне. Однак, вчений застерігав від надмірного націоналізму, відчуття замкненості та ізольованості, підкреслюючи необхідність поєднання національного та загальнонародського. Він вважав, що Україна, як європейська держава, має активно інтегруватися в світовий культурний простір, зберігаючи при цьому свою культурну самобутність. «Як європейська держава, Україна поступово входить в орбіту світової цивілізації. Проте на шляху будівництва справді демократичної, суверенної і незалежної держави треба пройти ще багато. Дають про себе знати старі звички і тенденції "збільшовиченої ери"», – зазначав педагог [142, с. 5].

У науковому доробку В. Є. Лобурця народність виховання реалізується передовсім засобом навчання рідною мовою. Рідномовна освіта розуміється вченим як підвалина формування особистості. На його думку, оволодіння рідною мовою сприяє розвитку мислення, пам'яті, уяви та інших пізнавальних процесів. Крім того, рідна мова є носієм національної культури, традицій та цінностей, що формує у дитини почуття приналежності до свого народу. Ще в 1996 р., відстоюючи ідею української мови як єдиної державної, вчений писав: «У затвердженому проекті

Конституції українська мова визначається як державна, тоді як більшість комуністів воліють бачити офіційною мовою російську, що і зафіксовано у їхньому проекті Конституції. Звідки така любов до російської і зневага до української? Чи це не пояснюється тим, що багато хто з комуністів, виступаючи за так звану «двомовність», насправді не знають і не хочуть знати української? Прийняття нової Конституції дасть змогу покінчити з політичними іграми навколо проекту Основного Закону, швидше подолати перехідний період нашої історії і домогтися консолідації усіх етнічних, соціальних і політичних сил країни в ім'я торжества закону і порядку для утвердження і розвитку сильної, демократичної і квітучої України» [192, с. 3]. Актуальність поглядів ученого на важливість рідної мови для збереження національної ідентичності особливо гостро відчувається сьогодні, коли українська ідентичність зазнає тиску в умовах гібридної війни.

В. Є. Лобурець розглядав соціокультурне середовище як визначальний фактор формування свідомості людини. На його думку, зовнішній світ не лише забезпечує матеріал для пізнання, але й визначає способи його освоєння. Соціальні інституції, культура, історія – все це впливає на когнітивні процеси людини, формуючи її світогляд, цінності та уявлення про реальність. В. Є. Лобурець підкреслював, що пізнання не є пасивним відображенням об'єктивної дійсності, а активним процесом, який опосередковується культурними кодами та соціальними нормами. Учений писав: «Протягом багатьох радянських десятиліть у системі виховання нашої молоді насаджувалися принципи партійності та класового підходу, а надбання культури непролетарських верств суспільства, загальнолюдські цінності недооцінювалися або й просто відкидалися. Що ж стосується національної культури українського народу, як і інших народів колишнього СРСР, то гігантські жорна великодержавної політики в ім'я якоїсь міфічної «високої мети» її безжалісно перемелювали [158, с. 17].

За В. Є. Лобурцем, реалізація принципу соціокультурної детермінованості передбачала комплексний підхід, який в сучасних умовах може бути реалізований

за трьома рівнями: ціннісний – формування громадянської позиції (виховання почуття відповідальності за своє суспільство, готовності до активної участі в громадському житті) та розвиток критичного мислення (навчання аналізувати інформацію, виявляти причиново-наслідкові зв'язки, формувати власну думку); змістовий – педагогічно доцільний вибір навчального матеріалу (навчальні програми та підручники повинні відбивати різноманітність культурних, історичних та соціальних контекстів); акцентування дидактичного контенту на локальних особливостях (включення в навчальний процес вивчення історії, традицій, мови свого регіону); полікультурний характер освіти (сприяння розумінню інших культур, формування толерантності та поваги до індивідуальності). Операційно-діяльний – використання методів і форм навчання, які стимулюють активність та самостійність (дискусії, пошуково-краєзнавча та експозиційна діяльність, методологічні та бібліографічні лекції тощо).

Аналіз наукового доробку В.Є. Лобурця свідчить про його переконаність у тому, що активність і самостійність є невід'ємними компонентами успішного навчання. У його вченні, самостійна діяльність студентів і учнів сприяє розвитку когнітивних, соціальних і моральних якостей, підвищує мотивацію до навчання та формує в них навички самоосвіти. В. Є. Лобурець акцентував, що саме самостійна робота дозволяє виховати відповідальних, критично мислячих громадян. У цьому контексті він зазначав: «Реформа загальноосвітньої школи та вищої школи повинна будуватися на самостійній роботі учнів та студентів. Не лише на обов'язковості, відповідальності та дисциплінованості, а на самостійності, на внутрішньому переконанні самої людини: мої знання потрібні моєму народові» [243, с. 22]. Його ідеї продовжують бути актуальними і сьогодні, оскільки вони відповідають сучасним вимогам до освіти, спрямованої на розвиток творчої, критично мислячої та самостійної особистості.

Принцип поєднання традиційності та інноваційності, який розвивав В. Є. Лобурець, передбачає створення освітнього середовища, де студенти мають

зможу ознайомитися з класичними науковими працями та культурною спадщиною, одночасно опановуючи сучасні технології та методи дослідження. Такий підхід не лише сприяє збереженню культурних цінностей, але й розвиває в студентів критичне мислення, творчість та здатність адаптуватися до змін. Реалізація цього принципу передбачає: системне використання як класичних педагогічних методів, так і інноваційних технологій; міждисциплінарний підхід, який дозволяє синтезувати знання з різних галузей науки; збереження спадкоємності освітніх традицій, одночасно адаптуючи їх до вимог сучасності; активне залучення студентів до наукової роботи та досліджень.

Проведене студіювання свідчить, що В. Є. Лобурець успішно поєднував у своїй педагогічній діяльності традиційні методи навчання з інноваційними підходами. Він віддавав перевагу перевіреним часом методам – лекції, семінари, робота з текстами, дискусії, одночасно впроваджуючи проблемне навчання та дослідницькі методи. Такий синтез дозволяв йому досягати традиційних цілей освіти, одночасно готуючи студентів до викликів сучасного світу.

В. Є. Лобурець працював у складний для української освіти період, коли офіційна радянська ідеологія суттєво обмежувала розвиток національної свідомості. Однак, під впливом національних традицій та діяльності прогресивних культурно-освітніх діячів (вчених, письменників, громадських діячів), в українському суспільстві формувалися альтернативні освітні орієнтації. Ці орієнтації базувалися на таких фундаментальних цінностях, як рідна мова, народна культура, сімейні традиції та національна ідентичність. Учений, як і багато його сучасників, відстоював не лише національні, а й загальнолюдські цінності, такі як працелюбство, творчість, свобода пошуку. Означені цінності він вбачав як невід'ємну складову самоідентифікації особистості. Джерелами загальнолюдських цінностей у доробку В. Є. Лобурця були, по-перше, українська історія, яку він глибоко досліджував, і, по-друге, основні принципи вищої освіти – високий науковий рівень теоретичного знання, взаємозв'язок науки і практики в процесі

підготовки фахівців, інтелігентність і висока духовність студентського життя, громадянськість виховання тощо. «Мабуть, кроки до відродження нашої духовності будуть нелегкими. Адже мова йде не просто про зміну однієї ідеології іншою або про негайне прилучення атеїстів до якоїсь віри. Необільшовицька, неоцивілізована методика тут може лише завадити, натомість потрібно забезпечити у цій справі не на словах, а на ділі повну свободу совісті й вірувань. І тоді духовне відродження України і кожного її громадянина піде семимильними кроками вперед», – переконував педагог [118, с. 85].

Ідеї В. Є. Лобурця про важливість національної ідентичності та загальнолюдських цінностей можуть бути ефективно застосовані в сучасній освіті. Його праці пропонують конкретні шляхи формування патріотично свідомих громадян, здатних до творчості та саморозвитку. Зокрема, акценти на вивченні історії, культури та мови свого народу, а також на розвитку критичного мислення є актуальними для сучасних освітніх програм.

Національні та етнічні проблеми посідають важливе місце у науковому доробку В. Є. Лобурця. Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що найважливішими національними цінностями, які підкреслював учений-історик, є почуття патріотизму, історичної пам'яті, національної єдності та гідності, традиції сімейного виховання. Ці поняття, на думку В. Є. Лобурця, становлять сутність національної ідеї, мета якої зміцнення національної свідомості, актуалізація духовно-культурного розвитку народу, сприяння національному піднесенню в суспільстві, його консолідації. Педагог писав: «У наші дні, коли з'явилася унікальна можливість врятувати і відродити нашу історію, мову, традиції і культуру, є нагальна потреба у вихованні всіх нас на кращих здобутках культури українського народу та інших народів Європи і всього світу» [158, с. 17].

Ідеї В. Є. Лобурця про нерозривний зв'язок мови, культури та національної свідомості набувають особливої актуальності в умовах глобалізації та інформаційної ери. Учений підкреслював, що збереження мовної різноманітності є

запорукою збереження культурної спадщини та національної ідентичності. Його погляди на процес формування національної свідомості, який починається з дитинства і триває протягом усього життя, залишаються актуальними і сьогодні. У сучасному світі, де інформаційний простір насичений різноманітними впливами, особливо важливо формувати у молоді стійку національну самоідентифікацію, засновану на глибокому розумінні власної історії, культури та мови.

В. Є. Лобурець підкреслював, що національна ідентичність є невід'ємною складовою особистості і суспільства. Він зазначав, що усвідомлення своєї приналежності до певної етнічної спільноти, опанування національними цінностями, мовою та культурою є важливими чинниками саморозвитку особистості та розвитку нації в цілому. Особливу увагу вчений приділяв ролі освіти у формуванні національної свідомості. Він вважав, що патріотичне виховання має бути спрямоване на розвиток у молоді почуття відповідальності за майбутнє своєї країни, поваги до національних традицій та культури. У сучасному світі, де глобалізаційно-міграційні процеси та інформаційна війна посилюють тиск на національну ідентичність, ідеї В. Є. Лобурця набувають особливої актуальності. Сьогодні, як ніколи раніше, важливо зберегти і зміцнити національну ідентичність, не втрачаючи при цьому відкритості до інших культур і цивілізацій.

В. Є. Лобурець наголошував на важливості формування національної свідомості у молоді як одного з ключових чинників розвитку української нації. На його думку, виховання патріотизму, поваги до національних традицій, культури та історії має бути пріоритетним завданням освіти. В. Є. Лобурець пропонував формувати національну свідомість через засвоєння студентами та учнями знань з історії України та рідного краю, його культури, мови, оскільки саме на локальному рівні формується почуття приналежності до спільноти. Для ефективного формування національної свідомості, за В. Є. Лобурцем, необхідно створити педагогічно доцільне освітнє середовище, яке б сприяло розвитку критичного мислення, творчих здібностей та активної громадянської позиції. Важливу роль у

цьому процесі відіграє родина, яка передає дитині перші знання про історію, культуру і традиції свого народу. «Інколи, коли слухаєш пісні з української історії у виконанні «Калини», з'являються сльози на очах, а в душі зароджуються благородні естетичні почуття, і не без гордості відчуваєш радість від того, що ти – українець, частка народу, який переживає своє бурхливе відродження», – зауважував у цьому контексті педагог [158, с. 17]. У сучасному світі, де національне та глобальне тісно взаємозв'язані, формування національної свідомості не суперечить інтернаціоналізму, а навпаки, доповнює його. Розуміння власної культури та історії допомагає молодому поколінню краще сприймати інші культури, сприяє розвитку толерантності та взаєморозумінню між народами.

Уцілому проведене дослідження засвідчило, що на думку В. Є. Лобурця, метою освіти є формування громадянина, який несе відповідальність за майбутнє своєї країни та активно долучається до процесу національного відродження. «Попри всілякі труднощі і негаразди, ми йдемо до шляху національного відродження. Складовою і невід'ємною частиною цього процесу є формування громадянина незалежної України. І всі наші виховні заходи мають бути підпорядковані цій благородній миті. Ми з оптимізмом дивимося у майбутнє і бачимо нашу Вітчизну щасливою і заможною. Талановитий і працьовитий народ незалежної України побудує суспільство, достойне людини. І слугуватимуть нам у цьому і наша рідна українська мова і наша історична традиція», – писав В. Є. Лобурець [150, с. 44].

Дослідження свідчить, що праці вченого проникнуті українським духом, народним життям, спрямовані на обґрунтування важливості виховання критичного мислення, забезпечення національного характеру змісту освіти, формування кращих морально-етичних і духовних якостей, таких як справедливість, чесність, совість, патріотизм, повага до батьків, дотримання норми народної моралі як однієї з форм суспільної свідомості. У своїх працях В. Є. Лобурець проголошує найвищою цінністю людину, яка знає та поважає історію України, своєї «малої батьківщини», людину, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку. Ідеалом особистості для вченого

є людина, що поєднує в собі високі розумові, культурні, етично-естетичні та духовні якості, позиціонує і реалізує себе як громадянин, трудівник, патріот і гуманіст.

Виходячи з цього пріоритетним завданням освіти він вважав забезпечення навчання та виховання рідною мовою, реалізацію всебічного і гармонійного розвитку особистості, здійснення навчально-виховного процесу на наукових, культурно-естетичних, емоційно-моральних імперативах та загальнолюдських цінностях, таких як повага до особистості, взаєморозуміння, совість, обов'язок тощо. Феномен наукового доробку В. Є. Лобурця інтегрує в собі унікальну педагогічну позицію, особистісне бачення освітньо-наукових і ціннісно духовних засад поступу суспільства, аксіології освіти як чиннику формування особистості та розвитку людства, цивілізації, досвіду викладання, практики самореалізації та самовдосконалення.

У творчості В. Є. Лобурця, навчання за своїм змістом спрямоване, з одного боку, збагачувати учнів та студентів необхідними знаннями уміннями та навичками (ідея дидактичного матеріалізму), з іншого, розвивати інтереси, здібності, критичне та категоріальне мислення, пам'ять та інші когнітивні процеси особистості (дидактичний формалізм). Наукові студії, розробка та викладання історичного матеріалу В. Є. Лобурцем через традиційні форми аудиторної роботи не лише сприяли ознайомленню студентів із дидактичним змістом та головними проблемами навчального матеріалу, але й активізували самостійність та пізнавальний інтерес студентів, викликали захоплення світоглядними і моральними ідеями. Варто вказати на актуальність аксіологічної спрямованості наукового доробку В. Є. Лобурця. Гуманізм, антропоцентричність, історизм як ціннісне духовне спрямування методологічної платформи вченого-історика, методична кваліфікованість, унікальність особистісного досвіду, виваженість наставництва й керівництва – усі ці якості персоналії вченого, сформовані в результаті власної освітньо-дослідницької практики, становлять науковий інтерес для вивчення, оцінки, актуалізації українською педагогічною наукою.

Постать В. Є. Лобурця визначна не лише науково-педагогічною позицією, а й особистісним інтелектуальним і практичним надбанням, непересічним талантом, лекторською майстерністю, виховним потенціалом. Демократична спрямованість та гуманістичні орієнтири, глибокий патріотизм, відданість науці, пріоритет загальнолюдських і національних цінностей, здатність до визначення принципових наукових проблем, історизм мислення і наукової думки, виваженість у наукових судженнях, що були притаманні вченому, залишаються актуальними і для молодого покоління, яке прагне в майбутньому стати елітою української нації.

Історик-педагог, вчений-організатор В. Є. Лобурець – насамперед наставник, а його життя – яскравий виразник служіння науці та педагогічним ідеалам: фундаментальність знання, інтеграція науки і практики, повага до особистості, єдність освітніх традицій та інновацій, збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості.

Здійснене на основі біографічного, парадигмального, герменевтичного та феноменологічного підходів дослідження дає підстави стверджувати, що творчість В. Є. Лобурця як єдність теоретичних ідей, методичних здобутків і прогресивного досвіду діяльності за критеріями значущості й актуальності, ґрунтовності, перспективності, інтенсивності, відповідності конкретному часу (В. Г. Кремень) можна назвати інноваційною [90, с. 6–7]. Кожне покоління по-новому переосмислює минуле, дає об'єктивну оцінку історичним явищем і особам з позиції сучасності. В. Є. Лобурець прийшов у науку, успадкувавши фундаментальні знання, освітньо-виховний досвід та наукові традиції попередніх поколінь учених. Дослідник мав глибоке переконання, що фундаментальна наука покликана служити інтересам держави й особистості. Це – наскрізна ідея наукової діяльності та педагогічних ідей В. Є. Лобурця, яка мотивувала його до поєднання освітньо-виховних традицій та новаторства у власній творчості.

Узагальнення новітніх тенденцій розвитку системи освіти в Україні дає підстави констатувати, що педагогічні погляди вченого знаходять інноваційне

трактування в сучасну добу розвитку педагогічної теорії та освітньої практики. Узагальнення науково-педагогічного доробку В. Є. Лобурця підтверджує його суголосність з базовими положеннями новітніх державних нормативних документів, зокрема Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.) [71], «Про освіту» (2017 р.) [72], «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) [74], «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.) [73], «Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.) [227], «Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.) [217] та ін.

Приміром, на наш погляд, вбачається певна змістова кореляція у таких позиціях: пріоритетність принципів гуманізму і демократизму в галузі освіти; забезпечення єдності навчання й виховання; зорієнтованість освіти на всебічний розвиток особистості; науковий характер освіти; проголошення важливості національно-патріотичного виховання та формування історичної пам'яті; громадянська спрямованість освіти; використання української мови в освітньому процесі; забезпечення зв'язку освіти з життям; поглиблення практичної підготовки майбутнього вчителя; виняткове значення самоосвіти та самовдосконалення.

Головною метою своєї діяльності вчений вважав: виховання справжніх громадян-патріотів України, студіювання витоків української історії, культури традицій, формування у майбутніх учителів системи моральних та естетичних цінностей, протидію національному нігілізму та бездуховності, нівелювання в українців комплексу меншовартості, збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості молодого покоління українців.

Педагогічні погляди В. Є. Лобурця співзвучні з основними положеннями «Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.). Так, у вказаному документі підкреслено, що національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави й суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей і формування почуття

патріотизму. Одним із напрямів реалізації національно-патріотичного виховання визначається «створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу, підтримка професійної і самодіяльної творчості. Актуалізується також інформаційне забезпечення національно-патріотичного виховання зокрема шляхом здійснення заходів щодо розширення фактографічної бази історичних подій, публікація розсекречених архівних документів, видання історичної науково-популярної літератури, довідкових матеріалів про здобутки України за роки незалежності, книг патріотичної спрямованості» [227].

Ідея національно-патріотичного виховання та збереження національної пам'яті, яку проводив В. Є. Лобурець, співзвучна із основними положеннями Закону України «Про освіту», який одним із головних принципів освітньої діяльності визначає виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій [72].

Уважаємо доцільним зауважити про співзвучність низки освітніх ідей В. Є. Лобурця з основними положеннями «Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні», приміром, у документі вбачаємо розвиток ідей ученого про важливість безперервного розвитку педагога, пріоритетність самовдосконалення й самоосвіти у професійному зростанні фахівця [217]. Водночас у цьому документі знайшли відбиття й погляди вченого щодо високої суспільної значущості й відповідальності педагогічної професії. Іншою ідеєю В. Є. Лобурця, що перегукується з основними положеннями документа, є переконання щодо важливості посилення практичної підготовки майбутніх учителів [217]. У документі також підкреслено важливість впровадження педагогічними працівниками добре зарекомендованого практичного досвіду як пріоритетний напрям підвищення кваліфікації. Усе це відбиває цільові орієнтири освітньої діяльності самого В. Є. Лобурця. Учений постійно надихався, вивчав та намагався реалізувати досвід кращих педагогів минулого й сучасності,

організовував обмін досвідом педагогічної діяльності викладачів ПДПП ім. В. Г. Короленка з учителями міста та Полтавщини.

На нашу думку, різноплановий розвиток ідей В. Є. Лобурця вбачається у студіях сучасних учених. Зокрема питаннями національно-патріотичного виховання молоді займаються: О. П. Жаровська (патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічних університетів); М. В. Лазарович (дослідження історичних аспектів національної ідентичності та їхній вплив на сучасну педагогічну практику); О. І. Пометун (питання громадянської освіти, національно-патріотичного виховання); Н. М. Пусепліна (використання музейно-педагогічної діяльності у виховному процесі) та ін. [215; 219].

Так, виступаючи із науковою доповіддю на методологічному семінарі НАПН України «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегія і завдання» (6 квітня 2023 р.), доктор педагогічних наук професор член-кореспондент НАПН України О. І. Пометун зазначила: «Проблема формування національної ідентичності громадян в умовах війни досягла максимальної гостроти. Її розв'язання задля збереження цілісності держави неможливо без швидких і ефективних кроків в цьому напрямі в різних сферах, насамперед в освіті. Це вкрай актуальне та інноваційне завдання, яке постає перед науковцями і педагогами, вимагає проектування і запровадження відповідної системи освітніх впливів, ґрунтовного аналізу сучасної теорії практики діяльності системи освіти для виявлення потенціалу галузей освіти на її різних рівнях у розвитку української національної і громадянської ідентичності здобувачів освіти. Рік повномасштабної агресії продемонстрував, наскільки важливою є історія як шкільний предмет, і як підґрунтя історичної культури всього суспільства, адже саме трактування історії України стало важливим складником інформаційної війни, розгорнутою Російською Федерацією. За цих умов стала очевидною необхідність оновлення змісту і

методики навчання історії. Водночас визначилися і проблеми такого оновлення, над якими потрібно працювати прямо зараз» [215, с. 2].

Підкреслюючи важливість оновлення змісту та методики викладання історичних дисциплін учена зауважила щодо доцільності удосконалення методологічних засад проблеми. О. І. Пометун наголосила стосовно необхідності дотримання принципів історизму, гуманізму, соціокультурної детермінованості. «Важливим аспектом розбудови історичного змісту залишається розвиток національної ідеології консолідації – власного бачення етнічної історії, власного героїчного минулого України. У зв'язку з цим важливим є співвідношення національного міфу і розвитку толерантності. Бо треба розуміти, що національна історія часто породжує не лише національні почуття, а й протиставлення «ми» і «вони», причому не лише назовні, а й усередині країни, тоді як спасіння України – в єднанні. Тут існує і небезпека звеличення власної нації на протипагу іншим, що, звісно, не принесе гарних результатів у міжнародних стосунках» [215, с. 3]. Учена також акцентувала увагу на важливості формування в молодого покоління емоційно-ціннісного складника ідентичності, зокрема: усвідомлення історичної відповідальності за події в суспільстві й державі; почуття причетності до героїчних подій минулого й сучасності, поваги до національних символів та культурно-історичних цінностей суспільства і держави, гордості за приналежність до українського народу.

Не можна не погодитися із тезою О. І. Пометун, що діяльнісний складник формування національної ідентичності є обов'язковим. Він має бути сформований у результаті навчального процесу, хоча би на рівні мовлення й поведінки учня. Учена зауважила: «Свідома ідентичність, свідома громадянська позиція народжується лише, коли в навчанні дитина має можливість вільного висловлювання, захисту власної позиції і переконань, безпосередньої участі у житті громади, держави» [215, с. 3]. Уважаємо, що досягнення вказаних орієнтирів – формування ціннісного й діяльнісного складників формування національної ідентичності потребує

методичного опрацювання і відповідних рекомендацій для вчителів та викладачів, які доцільно розробляти з урахування творчого доробку В. Є. Лобурця.

Педагогічні ідеї В. Є. Лобурця становлять наукову цінність у зв'язку із студіюванням актуальних проблем організації студентського самоврядування, що в наш час розробляються І. М. Дарманською (розвиток студентського самоврядування у закладах вищої освіти та його вплив на освітній процес і соціалізацію студентів), В. В. Демчуком (потенціал студентського самоврядування в організації освітнього процесу та формуванні особистості майбутніх фахівців), В. М. Мокляком (історичні та теоретико-методологічні засади проблеми) та ін. Продовжуючи вектор освітніх ідей В. Є. Лобурця вчені справедливо доводять, що студентське самоврядування як педагогічний засіб може істотно вплинути на пізнавальну активність студентів, зробити навчання більш цікавим і насиченим, сприяти всебічному розвитку особистості та підвищити якість освіти в цілому.

Так, приміром доктор педагогічних наук, професор В. М. Мокляк, визначаючи студентське самоврядування як унікальний соціальний інститут, що має значний виховний й управлінський потенціал, акцентував такі його головні ознаки, зокрема: «належність влади всьому колективу, її здійснення колективом безпосередньо або через обрані органи; партнерська участь у навчально-виховному процесі та внутрішньому керівництві закладом освіти; самоконтроль та саморегуляція завдяки прийнятим нормам моралі; обстоювання та захист спільних різнобічних інтересів на основі самодіяльності та самовідповідальності. Студент стає партнером викладача в освітньому процесі сучасної вищої школи» [198, с. 173]. Виходячи з такої позиції В. М. Мокляк вважає доцільним більш активно залучати студентську молодь до структур студентського самоврядування з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти.

Ідеї В. Є. Лобурця знайшли розвиток у практиці закладів вищої освіти. Так, приміром учений вважав, що для підвищення ефективності педагогічного процесу доцільним є використання методів, форм і засобів музейної діяльності. На думку

В. Є. Лобурця, професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя має здійснюватися як музейними засобами (в умовах музейного середовища), так і безпосередньо у педагогічному процесі закладу вищої освіти (навчально-виховна, дослідницька, дозвіллева діяльність студентів).

У наш час музейний комплекс Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка нараховує понад 20 музеїв, кімнат музеїв, меморіальних кімнат і постійно діючих змінних виставок різного профілю, що відбивають еволюцію закладу вищої освіти. Експонати музейного комплексу, що були зібрані протягом багатьох десятиріч колективом студентів та викладачів, використовуються для поглиблення фахових знань, висвітлюють становлення педагогічної освіти в Україні, розкривають внесок видатних діячів культури і науки, імена яких тісно пов'язані з Полтавщиною та університетом, забезпечують послідовний процес формування національної свідомості, виховання духовної культури, сприяють становленню когнітивної самостійності майбутніх учителів.

Музейний комплекс університету й понині успішно виконує освітньо-виховну та науково-дослідницьку функції. Метою освітньо-виховної роботи є здійснення історико-патріотичного, морально-естетичного, екологічного виховання, збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості, розвиток індивідуальних здібностей майбутніх учителів, створення сприятливих умов для їх самореалізації. До пріоритетних видів освітньо-виховної діяльності музейного комплексу належать екскурсійна, лекційна та виставкова діяльності. У площині науково-дослідницької діяльності музейного комплексу здійснюється експозиційна робота (опрацювання музейних фондів, студіювання експозиції), мета якої полягає у формуванні наукового світогляду студентів, систематизації та узагальненні кращого регіонального педагогічного досвіду, послідовній та цілеспрямованій підготовці майбутніх учителів до практичного застосування набутих знань, умінь та навичок.

Серед складнощів цього виду діяльності можемо відзначити такі аспекти: недостатній рівень проінформованості та залучення студентів; відсутність професійно-орієнтованих методичних рекомендацій стосовно можливостей використання освітнього потенціалу музейно-педагогічної діяльності у виховній роботі; дефіцит належного педагогічного управління через недооцінювання ролі музейно-педагогічної діяльності в системі підготовки майбутнього вчителя. Зміст реалізації науково-дослідницької функції передбачає організацію пошукової діяльності студентів, зокрема, розробку і проведення навчально-просвітницьких заходів у музейному середовищі, роботу творчих груп студентів і викладачів у фондах музеїв, підготовку науково-методичних публікацій та виступів на науково-практичних конференціях, студіювання досліджень з проблеми музейно-педагогічної діяльності у закладах освіти.

Важливо, що узагальнення практичного досвіду функціонування музейно-педагогічного комплексу університету та системи підготовки вчителя до навчально-виховної роботи в умовах музейного середовища здійснила вихованка та колега В. Є. Лобурця, кандидат педагогічних наук, доцент Н. М. Пусепліна. Вона зазначала, що саме співпраця з істориком-педагогом надихнула її на студіювання цієї теми. У ході експериментального дослідження вчена довела, що музейно-педагогічний комплекс Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «по-перше, втілює в життя виховний і науково-дослідницький потенціал музею через інтеграцію традиційних та інноваційних методів і форм навчання та виховання; по-друге формує професійно спрямовану компетенцію, що сприяє ефективному використанню музейного потенціалу у виховальній взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу; по-третє, забезпечує підготовку майбутніх учителів засобами музейно-педагогічної діяльності; по-четверте, реалізує принцип єдності урочної, позакласної і позашкільної, аудиторної і позааудиторної діяльності особистості в умовах спеціально організованого музейного середовища на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів,

учителів і учнів; по-п'яте, реалізує виховну, наукову, культурологічну, середовищну функції музейно-педагогічної діяльності» [219, с. 267].

Тож з позицій співзвучності головних положень доробку В. Є. Лобурця із засадничими положеннями вказаних освітніх документів, а також пріоритетності збереження національної пам'яті та здійснення національно-патріотичного виховання як провідних принципів освітньої діяльності в новітній Україні, педагогічні ідеї та досвід діяльності вченого набувають сьогодні особливої актуальності та значущості. Науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця є джерелом педагогічних знань, яке варто застосовувати в сучасній системі освіти, зокрема у підготовці педагогічних і науково-педагогічних кадрів нової генерації. Тож у цьому контексті на рівні закладів освіти вбачаємо такі шляхи реалізації здобутків ученого, по-перше, збагачення змісту педагогічних дисциплін («Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки», «Персоналії в історії української педагогіки», «Дидактика вищої школи», «Методика викладання у вищій школі» тощо) ідеями В. Є. Лобурця про принципи пізнання, навчання та виховання, роль історії та краєзнавства в навчально-виховному процесі тощо; по-друге, розробка спецкурсів і семінарів на базі теоретичного узагальнення наукового доробку вченого. Варто зазначити, що в нас час освітні ідеї В. Є. Лобурця, розвиваються й далі в діяльності його учнів, які працюють у багатьох закладах середньої та вищої освіти. Однак, на наш погляд, науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця заслуговує на широке впровадження.

Усе це зумовило доцільність розробки та обґрунтування засадничих аспектів авторського елективного спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» (90 год.) (додаток Б). Метою розробленого спецкурсу є залучення слухачів (здобувачів освіти) до осмислення педагогічних проблем сучасності крізь призму освітніх ідей і досвіду науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця. Тож програма спецкурсу акцентує увагу на поглибленому вивченні основних аспектів творчого доробку вченого, обґрунтуванні його

об'єктивної зумовленості суспільно-політичним і соціально-педагогічним, науково-культурним реаліям другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Важливо, що у ході вивчення спецкурсу здобувачі освіти (слухачі) набувають знання про розвиток науково-педагогічної думки та системи вищої освіти України в другій половині ХХ ст., оцінюють педагогічні парадигми, моделі реалізації освітньої політики в історико-культурному досвіді, що забезпечує формування власного науково-педагогічного світогляду.

Акцентуємо, що науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця вивчається в контексті модернізації національної системи освіти України, що сприяє фундаментальній підготовці майбутніх учителів, оволодінню ними сучасними формами і методами педагогічної діяльності, підвищенню творчого потенціалу молодого покоління. Зауважимо, що опанування спецкурсу також сприяє формуванню у здобувачів освіти (слухачів) критичного мислення, педагогічної майстерності, що є передумовою подальшого професійного зростання. Водночас здобувачі освіти (слухачі) мають можливість ознайомитися із прогностичними педагогічними ідеями та новітніми векторами розвитку педагогічної теорії, що є базою для усвідомлення освітніх парадигм, моделей навчально-виховного процесу, аксіологічних аспектів наукового знання, навчання та виховання.

Методологічною основою елективного спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» є система наукових підходів, яка забезпечує діалог минулого з сучасністю, розкриває особистісні здобутки вченого в історико-педагогічному процесі. До цієї системи належать біографічний (особистість В. Є. Лобурця є чинником науково-педагогічної творчості вченого та відбиває особливості історичної доби другої половини ХХ – початку ХХІ ст.); феноменологічний (відмова від стереотипів, ідеалізації та упередженості в пізнанні суб'єктивного досвіду вченого як історико-педагогічного феномену); герменевтичний (усвідомлення унікальності досвіду В. Є. Лобурця; прагнення до об'єктивного трактування й інтерпретації його науково-педагогічних

праць); парадигмальний (студіювання розвитку освітніх ідей вченого з позиції генези загальнонаукових тенденцій, виникнення й трансформація різноманітних освітніх парадигм) [229].

Розроблений авторський елективний спецкурс рекомендовано вивчати після студіювання циклу психолого-педагогічних дисциплін (загальна педагогіка, історія педагогіки, інтегрований курс теорії та історії педагогіки, загальна психологія та інші). Лекційні та практичні заняття доцільно проводити в єдності з вивченням курсів «Персоналії в історії національної педагогіки», «Історія педагогіки». Пріоритетною формою організації вивчення авторського курсу рекомендовано обрати практичні заняття, що забезпечить розвиток пізнавальної самодіяльності та активності здобувачів освіти (слухачів), формування в них критичного мислення, розвитку уміння аргументовано висловлювати власні думки. Практичні заняття спрямовані на розвиток логічного мислення, поглиблення психолого-педагогічних знань, формуванню нових світоглядних переконань та активної громадянської позиції. Важливо організувати процес навчання таким чином, щоб на заняттях студенти мали можливість індивідуально чи в групі вирішувати проблемні завдання, обговорювати підготовлені ними доповіді та реферати, брати участь у дискусіях щодо проблемних питань змісту спецкурсу. У ході студіювання спецкурсу поряд із теоретичними основами вивчаються перспективи реалізації головних аспектів науково-педагогічного доробку В. Є. Лобурця, розкривається перспективний характер його здобутків у розвитку сучасної педагогічної теорії та практики.

Спецкурс передбачає вивчення здобувачами освіти (слухачами) основних історичних і методичних праць В. Є. Лобурця. Важливо, що опрацювання джерел супроводжується наданням консультативної допомоги з боку викладача. Окрім опрацювання першоджерел, важливо ознайомити студентів із працями щодо творчої спадщини вченого, які виконані вітчизняними дослідниками, та сучасними науково-педагогічними публікаціями, що відбивають різноманітні аспекти

педагогічної спадщини В. Є. Лобурця (Б. В. Год, Т. В. Тронько та ін.). Важливо, що кожна тема спецкурсу містить завдання для самостійної роботи, які передбачають виконання здобувачами вищої освіти (слухачами) поданих теоретичних і практичних завдань, конспектування рекомендованої літератури.

Отже, проведе дослідження надало підстави визначити такі перспективні напрями впровадження педагогічних ідей і досвіду наукової діяльності В. Є. Лобурця в освітню практику: фундаментальна розробка та актуалізація провідних ідей вченого в контексті сучасних наукових пошуків, що здійснюються вітчизняними ученими-педагогами та вчителями-практиками; широка пропаганда наукового доробку В. Є. Лобурця в педагогічних фахових виданнях; ознайомлення педагогічної громадськості з малодослідженими науковими та методичними працями В. Є. Лобурця; подальше дослідження та презентація маловідомих фактів біографії вченого, які висвітлюють його внесок у розвиток педагогічного знання; студіювання науково-педагогічної спадщини вченого викладачами закладів вищої освіти України, здобувачами освіти та вчителями шкіл з урахуванням соціально-педагогічних реалій; введення до змісту професійно-педагогічної підготовки спецкурсів і спецсеминарів із зазначеної проблематики на засадах вибірковості; проведення діагностики результативності творчого використання науково-педагогічного доробку В. Є. Лобурця в практичній діяльності сучасних освітніх закладів України.

Освітні ідеї в науковій спадщині В. Є. Лобурця є своєчасними та актуальними, оскільки новітня спрямованість освіти України суголосна з уявленням вченого про національно-історичну доміанту освітньо-виховного процесу. Найбільшою цінністю у доробку В. Є. Лобурця було виховання молодого покоління вчителів на ґрунті історичної пам'яті українського народу, з активним зверненням до історико-краєзнавчих джерел на всіх етапах формування особистості як фахівця-громадянина-патріота.

Вважаємо доцільним виокремити низку сприятливих умов для перспективного поширення досвіду вченого у вітчизняному освітньому просторі, зокрема: забезпечення фундаментальності загальної середньої та вищої освіти; подальший розвиток теорії і практики формування педагогічної майстерності викладача середньої та вищої школи; збагачення засобів виховання молодого покоління в дусі патріотизму, пошани до України, її історії, традицій, культури.

Переконані, що погляди В. Є. Лобурця заслуговують на подальше впровадження в практику виховання молоді в складних соціально-політичних умовах російської агресії. Вважаємо, що педагогічні ідеї талановитого українського вченого стануть рушійною силою подальшого розвитку системи освіти й виховання молодого покоління України.

Висновки до розділу 3

У розділі доведено, що видатний український історик і краєзнавець В. Є. Лобурець зробив значний внесок у збереження історичної пам'яті українського народу. Його наукова діяльність була присвячена дослідженню історії Полтавщини. Учений сприяв популяризації місцевої історії та заклав основи для подальших краєзнавчих досліджень. У своїх численних роботах він акцентував увагу на важливості вивчення історії рідного краю та її ролі у формуванні національної свідомості. Науковий доробок В. Є. Лобурця є цінним джерелом для істориків, краєзнавців, педагогів та широкого кола читачів, зацікавлених історією України та Полтавського краю.

З'ясовано, що перебудовчі процеси сприяли зростанню національної самосвідомості та відродженню інтересу до історії, культури і традицій. Одним із важливих заходів у цьому контексті стала Перша Всесоюзна конференція з історичного краєзнавства (Полтава, 1987 р.), що заклала основи для подальшого розвитку цієї галузі в Україні та на Полтавщині. Як проректор з наукової роботи,

В. Є Лобурець зосередив значні зусилля для організації цього зібрання. Учені підкреслили важливу роль краєзнавства у вихованні патріотизму та збереженні історичної пам'яті молодого покоління. Було порушено питання удосконалення методології та координації краєзнавчих досліджень, а також необхідності поглиблення взаємодії між науковими установами та державними органами. У підсумку конференції було прийнято низку рекомендацій: створення Всесоюзного історико-краєзнавчого товариства, вдосконалення навчальних програм та підручників, а також посилення пропаганди історико-краєзнавчих знань тощо.

Установлено, що в 1990 р. було засноване Полтавське наукове товариство краєзнавців під керівництвом В. Є. Лобурця. Ця організація виступала ініціатором численних просвітницьких акцій. Головною метою, яку ставило на той час товариство, було відновлення історичної справедливості, відродження національної свідомості. Завдяки роботі місцевих науковців з історичними першоджерелами поступово з'явилися ґрунтовні наукові дослідження, переосмислювалися історичні події і поверталися з небуття славні імена українців. Основними напрямками діяльності товариства стали організація наукових конференцій і видання краєзнавчої літератури. З'ясовано, що товариство тісно співпрацювало з науковими й культурними установами, а також із громадськими музеями та аматорами краєзнавства. Тож В. Є. Лобурець був ключовою постаттю, яка об'єднувала зусилля краєзнавців і науковців Полтавщини.

Доведено, що наприкінці ХХ ст. відбувся помітний розвиток історико-краєзнавчих досліджень. Кульмінацією цього процесу стали друга (1991 р.) та третя (1994 р.) обласні наукові конференції. Хоча кількість позаобласних учасників конференцій зменшилася, загальний рівень наукових досліджень та кількість публікацій значно зросли. Це свідчить про активізацію наукового пошуку та появу нових імен серед дослідників, зокрема серед колег В. Є. Лобурця по Полтавському державному педагогічному інституту ім. В. Г. Короленка. Констатовано, що полтавські краєзнавці на чолі з ученим активно досліджували історію регіону,

подолали радянські стереотипи щодо висвітлення історичних подій та зробили значний внесок у розвиток історичного краєзнавства.

У розділі науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця представлений як комплексне і багатогранне явище, що поєднує в собі фундаментальне знання історії, культури та суспільства з глибоким розумінням закономірностей розвитку особистості. Визначено, що основними принципами педагогіки В. Є. Лобурця є історизм, антропоцентризм, гуманізм, народність, соціокультурна детермінованість, активність і самостійність, поєднання традиційності та інноваційності. Ці принципи дозволяють говорити про затребуваність і своєчасність педагогічного доробку В. Є. Лобурця, оскільки його вчення спрямоване на формування всебічно розвиненої особистості, здатної жити і працювати в сучасному швидкозмінному глобалізованому світі й водночас зберігати національні традиції України та Полтавського краю.

Проведене дослідження однозначно доводить, що педагогічна спадщина В. Є. Лобурця не втратила своєї актуальності. Його ідеї про національно-патріотичне виховання, гуманізацію освіти та розвиток критичного мислення продовжують бути затребуваними для сучасної української освіти, про що свідчить їхнє відображення в низці державних освітніх документів (Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» (2019 р.), «Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні» (2018 р.) та ін.).

З'ясовано, що сучасні дослідники (В. В. Демчук, О. П. Жаровська, М. В. Лазарович, В. М. Мокляк, О. І. Пометун, Н. М. Пусепліна та ін.) розвивають ідеї В. Є. Лобурця, зокрема в контексті національно-патріотичного виховання та інноваційних підходів у навчанні. Доведено, що творчість В. Є. Лобурця є цінним

надбанням для української педагогіки, оскільки вона може бути використана для створення сучасної та ефективної освітньо-виховної системи.

У розділі висвітлено значення В. Є. Лобурця щодо розвитку музейно-педагогічної діяльності в закладах вищої освіти, зокрема в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Установлено, що вчений підкреслював важливість використання музейних ресурсів для поглиблення професійних знань майбутніх учителів, формування їхньої національної свідомості та розвитку когнітивної самостійності. Констатовано, що у наш час музейний комплекс університету є потужним інструментом для досягнення вказаних цілей.

Проведене студіювання засвідчило, що науково-педагогічний доробок В. Є. Лобурця є важливим джерелом для вдосконалення сучасної системи освіти України. З метою підготовки нової генерації педагогічних та науково-педагогічних кадрів створено елективний спецкурс «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України». У ході апробації доведено, що курс готує студентів до розуміння педагогічних парадигм і освітньої політики другої половини ХХ – початку ХХІ століття, формує їхній науково-педагогічний світогляд та сприяє розвитку критичного мислення. Курс не лише розвиває знання з історії педагогіки, а й формує навички використання спадщини В. Є. Лобурця у практичній педагогічній діяльності, що допомагає студентам глибше зрозуміти актуальні проблеми освіти та оволодіти інноваційними підходами в навчанні й вихованні. У розділі також визначено перспективні напрями впровадження педагогічних ідей і досвіду наукової діяльності В. Є. Лобурця та виокремлено низку сприятливих умов для перспективного поширення досвіду вченого у вітчизняному навчально-виховному просторі.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено у наукових публікаціях здобувача: 54; 55; 60; 64.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця дали підстави сформулювати такі висновки:

1. Досліджено джерельну базу студіювання педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця, яку систематизовано за такими групами: архівні документи державних установ, закладів освіти, що містять відомості про життя та педагогічну діяльність ученого; наукові праці В. Є. Лобурця (історичний, загальнопедагогічний, історико-педагогічний, методичний, краєзнавчий, біографічний напрями) та науково-педагогічні студії, які пов'язані із визначенням теоретико-методологічних засад, суспільно-історичного та освітньо-наукового контексту дослідження; нормативно-регламентаційні джерела та матеріали (закони, розпорядження, накази, звіти, концепції, стратегії тощо), які дозволили студіювати особливості державного регулювання освіти другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст.); масові джерела, які надали змогу з'ясувати місце і роль В. Є. Лобурця в тогочасному науково-освітньому просторі та громадсько-культурному житті Полтави й Полтавщини; усноісторичні джерела, які містять оригінальну інформацію щодо освітніх ідей та викладацької діяльності В. Є. Лобурця – наративні інтерв'ю, бесіди, спогади колег та учнів ученого; ілюстративні матеріали та фотоматеріали, що відбивають життя, педагогічну та наукову діяльність ученого.

Досліджено історіографію проблеми та з'ясовано, що науково-педагогічна спадщина В. Є. Лобурця не була предметом окремого історико-педагогічного дослідження.

2. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення творчої спадщини В. Є. Лобурця: наукові підходи (цивілізаційний, біографічний, культурологічний, синергетичний, феноменологічний, герменевтичний, критеріально-комплексний та парадигмальний); принципи наукового пошуку (цілеспрямованість, діалектична єдність системи та середовища, оптимальність, наявність зворотного зв'язку тощо).

Розкрито базові чинники формування науково-педагогічного світогляду вченого: суспільно-політичні (історичні події Другої світової війни, політичні утиски, голодомор 1946–1947 рр., знищення українських традицій, боротьба з інакодумством, утиски української інтелігенції, розвиток української мови та культури в добу «хрущовської відлиги», становлення української державності в 90 рр. XX ст. – на початку XXI ст., зростання національної свідомості та ін.); соціально-економічні (занепад традиційного українського села як осередку духовності України, відбудовчі процеси після Другої світової війни, урбанізація, економічна криза 90-х років XX ст., бюджетний дефіцит в освітній галузі тощо); культурно-освітні (процеси русифікації, централізація та уніфікація освіти, утвердження демократичних та гуманістичних цінностей, відхід від авторитарної педагогіки, піднесення інтересу до народних джерел виховання, розширення можливостей для творчої самореалізації та самоосвіти педагогів і науковців, розвиток системи освіти й розширення мережі навчальних закладів, проголошення державного статусу української мови, піднесення процесів відновлення української національної науки та освіти, створення незалежних українських наукових видань, громадських об'єднань тощо); особистісні (вплив родинного оточення в дитячі та юнацькі роки, персональний приклад наставників – відомих педагогів, істориків, громадських діячів, постійне професійне самовдосконалення у процесі творчої науково-педагогічної діяльності, засвоєння надбань передового вітчизняного та світового педагогічного досвіду, активна взаємодія з діячами науки та освіти, членство в різноманітних товариствах і організаціях дослідницького, науково-педагогічного і просвітницького характеру тощо).

3. Визначено основні періоди науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця:

I (1956–1967 рр.) – особистісне, наукове і професійне становлення вченого (початок науково-педагогічної діяльності на посадах асистента та старшого викладача в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (1956 р.), участь у громадській та просвітницькій роботі, захист кандидатської

дисертації (1963 р.), поява наукових та науково-методичних праць, участь у престижному видавничому проєкті «Історія міст і сіл Української СРСР» (1967 р.) тощо);

II (1968–1980 рр.). – набуття наукового досвіду, вдосконалення науково-педагогічної майстерності вченого (розгортання науково-педагогічної діяльності на посаді завідувача (1968 р.) і доцента (1973 р.) кафедри, розробка змісту історичних курсів, підготовка докторського дослідження, пошукова наукова робота в центральних державних архівах колишнього СРСР та УРСР тощо);

III (1981–2002 рр.) – професійне зростання як педагога, вченого та організатора наукової діяльності (робота на посаді завідувача кафедри та проректора з наукової роботи (1981–1996 р.), захист докторської дисертації (1981 р.), отримання звання професора (1983 р.), інтенсивні наукові пошуки у галузі краєзнавства, педагогіки та методики викладання, історії педагогіки, широка публіцистична активність, різноманітна громадська діяльність, зокрема і як очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців (1990–2002 р.), набуття високого авторитету серед колег, наукової громадськості, студентів тощо). Презентована періодизація розроблена на основі авторських критеріїв (рівень розвитку науково-педагогічного світогляду дослідника; поглиблення та урізноманітнення його науково-педагогічної діяльності; зростання авторитету серед наукової громадськості).

4. Схарактеризовано науково-педагогічну діяльність ученого як історико-педагогічний феномен, що відзначається різноманітністю змісту, наслідуванням ідеалів гуманізму та демократизму, збереженням загальнолюдських та національних цінностей, історичної пам'яті українського народу, поєднанням фундаментальності та інноваційності. Виокремлено її провідні напрями:

викладацький – читання лекційних і практичних занять з основних історичних дисциплін та спеціальних курсів; оновлення змісту історичних дисциплін, що відрізнялися змістовністю, логічністю, науковою аргументованістю,

високим рівнем наукової концептуальності, логічною послідовністю, системністю, доступністю, зв'язком теорії з практикою, історизмом, використанням виховного потенціалу навчальних дисциплін; удосконалення навчальних планів; збагачення форм і методів навчально-виховної взаємодії, а також надання методичної допомоги викладачам і студентам (учений доводив важливість використання методів, прийомів і форм викладання, що враховують пізнавальні інтереси та активізують когнітивні, психічні, перцептивні й емоційні процеси, зокрема проблемний виклад матеріалу, організація науково-дослідницької роботи, використання новітніх технічних засобів навчання, застосування краєзнавчо-пошукової та музейно-педагогічної діяльності);

науково-дослідницький – підготовка й публікація численних наукових праць з історії, історичного краєзнавства та педагогіки (загальнопедагогічний, методичний, історико-педагогічний аспекти); діяльність в якості рецензента та укладача низки фундаментальних наукових видань; співпраця із дослідниками-аспірантами (серед пріоритетних методів організації науково-пошукової роботи можна виокремити такі: вимогливий підхід до пошукової діяльності, виховання дисципліни праці, наукової етики, скрупульозності, концентрованості уваги на принципових моментах, формування креативності й нестереотипності мислення, забезпечення умов для свободи наукової думки, формулювання науково виважених гіпотез і аргументованих теоретичних узагальнень, використання демократичного й гуманістичного стилю взаємин тощо);

організаційний – керівництво кафедрами; обіймання посади проректора із наукової роботи в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка (учений був одним із координаторів системних науково-педагогічних досліджень, науково-практичних конференцій, які активно проводилися в закладі вищої освіти; ініціювання та створення музею історії інституту; організація дослідницької роботи студентів та забезпечення міжнародної

наукової взаємодії); виконання обов'язків очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців тощо.

5. Виявлено педагогічні ідеї В. Лобурця: методологія наукового і навчального пізнання (пріоритетність формування критичного мислення особистості; необхідність інтеграції науки з усіма сферами людської діяльності; комплексне поєднання теоретичного й практичного аспектів пізнання й навчання; важливість забезпечення активності й самостійності студентів та учнів; цілісне сприйняття науки і навчальної дисципліни); загальнодидактичні та ціннісно-світоглядні засади навчально-виховного процесу (значущість збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості для процесів державотворення, визначення національного та громадянського спрямування освіти; встановлення оптимального співвідношення досягнень науки та змісту освіти, піднесення його виховної місії; вагомість формування системи моральних, духовних, естетичних, національних цінностей; індивідуалізація навчально-виховного процесу з метою розкриття здібностей особистості; використання краєзнавства як засобу національного виховання та піднесення пізнавальних інтересів особистості; значущість пошукової, експозиційної та музейної діяльності в навчанні й вихованні молодого покоління); управлінські аспекти в освіті та науці (пріоритетність впровадження нових педагогічних технологій і методик, підтримки експериментальних підходів та інноваційних програм; демократичність, колегіальність, виваженість у прийнятті рішень; гуманістичне ставлення, повага до викладачів та студентів; спрямованість на стимулювання колег до професійного розвитку; дотримання академічної доброчесності та професійної етики; створення комфортного та підтримуючого середовища, яке сприяє співпраці між студентами, викладачами та адміністрацією); добір та професійна підготовка майбутніх учителів (критичне ставлення до ранньої профілізації учнів; єдність процесів формування педагогічної майстерності та постійного самовдосконалення; інтеграція аудиторної та позааудиторної роботи краєзнавчого та музейно-педагогічного спрямування; гармонійне поєднання

освітньо-виховних традицій та прогресивного педагогічного досвіду; визнання ключової ролі практики у процесі професійної підготовки майбутніх учителів тощо).

Обґрунтовано перспективні напрями використання педагогічних ідей вченого в сучасному освітньо-виховному просторі України: фундаментальна розробка та актуалізація провідних ідей ученого в контексті новітніх наукових пошуків; широка пропаганда наукового доробку В. Є. Лобурця в педагогічних фахових виданнях; ознайомлення педагогічної громадськості з малодослідженими науковими та методичними працями вченого; подальше дослідження та презентація маловідомих фактів біографії В. Є. Лобурця, які висвітлюють його внесок у розвиток педагогічного знання; студіювання науково-педагогічної спадщини вченого викладачами закладів вищої освіти України, здобувачами освіти та вчителями шкіл з урахуванням соціально-педагогічних реалій; введення до змісту професійно-педагогічної підготовки спецкурсів і спецсеінарів із зазначеної проблематики на засадах вибіркості тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів студіювання педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця. На подальше вивчення заслуговують організаційно-педагогічні засади вдосконалення історичної освіти в Україні та методичні аспекти реалізації краєзнавчої та музейно-педагогічної діяльності з урахуванням наукового доробку вченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. № 15. С. 10–13.
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
3. Бабайлов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків : Бровін О. В., 2019. 148 с.
4. Бабенко Л. Л. Кафедра історії України: з історії створення та діяльності. URL: <http://surl.li/urpvzg> (дата звернення 01.05.2024).
5. Бажан О. Г. II З'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців. *Український історичний журнал*. 1997. №3. С. 144–146.
6. Бажан О., Лисенко Г. Лобурець Василь Єгорович. *Українські історики ХХ століття*. К., Л., 2003. Вип. 2. Ч. 1. С. 195.
7. Безобразова Л. Азбучна молитва, віками освячена. *Зоря Полтавщини*. 1998. № 23 трав.
8. Безобразова Л., Лобурець В. Миттєвості одного життя. *Рідний край : наук. публіц. худож.-літ. альманах / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка; гол. ред. В. Пащенко*. Полтава, 1999. № 1. С. 54–57.
9. Безобразова Л., Лобурець В. Слов'янський клуб: об'єднання творчої інтелігенції у Полтаві. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2000. № 11. С. 62–64.
10. Безручко В. Асоціація запрошує до співробітництва. *Комсомолець Полтавщини*. 1991. № 12 жовт.
11. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2009. 43 с.
12. Белан Г. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. *Педагогічний дискурс*. 2013. №15. С. 50–54.

13. Белан Г. В. До питання про джерела біографічних досліджень в історико-педагогічній науці. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки* / редкол. Є. С. Барбіна, В. Л. Федяєва та ін. ХДУ, 2013. Вип. 64. С. 28–31.
14. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. №1. С 37–41.
15. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне : монографія. Полтава: Техсервіс, 2006. 568 с.
16. В ім'я правди і справедливості. *Зоря Полтавщини*. 1992. № 14 серп.
17. Василь Єгорович Лобурець – професор вітчизняної історії : бібліогр. покажч. / ПДП ім. В. Г. Короленка, І. В. Сєдакова. Полтава : Археологія, 1996. 56 с.
18. Василь Єгорович Лобурець. *Оживають давні віки... Історики, краєзнавці, археологи Полтавщини* / Н. В. Приходько, М. М. Павлушко, Д. І. Діжевська, Я. А. Зогаль ; ред. П. Я. Михайлик. Полтава, 2003. С. 38–40.
19. Василь Лобурець – професор вітчизняної історії: до 90-річчя від дня народження. Режим доступу : <http://surl.li/urwqf>
20. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.
21. Ваховський Л. Ц. Особливості використання парадигмального підходу в дослідженнях з історії освіти та педагогічної думки. *Освіта і педагогічні науки*. 2021. № 2 (177). С. 75–82.
22. Вихрущ В. О., Козловський Ю. М. Методологія та методика наукового дослідження: підручник. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2020. 335 с.
23. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.

24. Волошин Ю. Якщо Ви серйозно обрали фах історика, то налаштовуйтеся на важку системну роботу. URL: <http://surl.li/upwcb> (дата звернення 25.02.2023).

25. Вовк Л. П. Історія педагогіки у системі завдань підготовки вчителя. *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія : Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. Вип. 3. Т. 1. С. 16–22.*

26. Вовк М. П. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії. 2020. № 22. С. 150–165.*

27. Вовк М. П., Філіпчук Г. Г. Життєтворчість Григорія Сковороди в позачасі. *Імідж сучасного педагога. 2022 № 1. С. 6–11.*

28. Гавриш Р. Л. Шкільна діяльність земського самоврядування на Лівобережній Україні в 1865-1919 роках [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гавриш Римма Леонідівна ; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1998. 196 с.

29. Генезис освіти зі спеціальностей факультету історії та географії: збірник статей, матеріалів і біографічних довідок. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 307 с.

30. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки). Монографія / Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 144 с.

31. Герасименко Н. О. Гуслистий Кость Григорович. *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2004. Т. 2. С. 259.*

32. Год Б. В., Єрмак О. П. Полтавський педінститут у 1960–1980-их роках. *Історична пам'ять. 2011. №1. С. 111–135.*

33. Год Б.В., Єрмак О. П., Киридон П. В. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: історія і сучасність. Полтава, 2009. С. 9–13.

34. Год Б. В., Лобурець В. Е. Академік Петро Тимофійович Тронько: портрет ученого. *Історична пам'ять* : наук. зб. / Ред.: В. О. Пащенко; Полтав. держ. педуніверситет ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2000. Вип. 1-2. С. 5–8.

35. Год Б. В., Лобурець В. Є. Бойові дії зведеного полку Полтавського тракторного училища в період Великої Вітчизняної війни. *Вікопомний подвиг: До 55-річчя визволення Полтавщини від німецько-фашистських загарбників* : матер. регіональної наук. конф. 22 вересня 1998 р. / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1998. С. 9–12.

36. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ столітті. *Краєзнавство*. 1999. № 1-4. С. 95–102.

37. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ столітті. *Оживають давні віки... Історики, краєзнавці, археологи Полтавщини* / Н. В. Приходько, М. М. Павлушко, Д. І. Діжевська, Я. А. Зогаль ; ред. П. Я. Михайлик. Полтава, 2003. С. 2–9.

38. Гриньова М. В., Басенко Р. О. Історико-педагогічна експертиза інноваційного освітнього середовища за критеріями ранньомодерної концепції цілісної освіти особистості. *Нова українська школа та моделі взаємодії в кризових умовах* : колективна монографія / за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 6–21.

39. Грінченко Г. (Авто) біографічне інтерв'ю в усноісторичних дослідженнях : до питання про теорію наративного аналізу. *Схід / Захід*. 2004. Вип. 11–12. С. 59–76.

40. Гупан Н. До періодизації розвитку історико-педагогічного процесу. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 37–41.

41. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 39 с.
42. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень : підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.
43. Данилюк Ю. З., Лобурець В. Є. Перша Всесоюзна конференція з історичного краєзнавства. *Український історичний журнал*. 1988. № 3. С. 256–258.
44. Дениско Т. У пошуках історичної правди. *Зоря Полтавщини*. 1990. № 7 лип.
45. Денисовець П. М., Лобурець В. Є. Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти. *Вища і середня педагогічна освіта* : респ. наук.-метод. зб. К., 1989. Вип. 14. С. 105–110.
46. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент полікультурного діалогу. URL: <http://surl.li/ntkndf> (дата звернення: 25.12.23).
47. Дорогой рабочей чести. Очерк истории Полтав. турбомех. з-да / под ред. Г. Ф. Оганина. Х. : Прапор, 1974. 199 с.
48. Дорогой рабочей чести. Очерк истории Полтав. турбомех. з-да / под ред. Г. Ф. Оганина. Х. : Прапор, 1989. 163 с.
49. Друковані праці викладачів Полтавського педінституту : бібліогр. покажчик / уклад.: Л. Д. Завадська, А. П. Жижка, С. С. Дунаєвська, Н. І.Тесля; ред. колегія: І. А. Зязюн, В. Є. Лобурець, Л. І. Костенко. Полтава : ПДП, 1985. 222 с.
50. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
51. Єрмак О., Лобурець В. Онісін Іван Максимович (жовтень, 19, 1887–1942). *Реабілітовані історією. Полтавська область* : у 27 т. / упоряд. О. А. Білоусько. Київ ; Полтава, 2007. Кн. 5. С. 402–404.

52. Єрмоленко О. В. Біографічний підхід в дослідженні педагогічної персоналії Василя Лобурця (1930–2006). *Педагогічні науки : наук. журн.* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2023. Вип. 82. С. 109–113.

53. Єрмоленко О. В. Зміст науково-педагогічної діяльності Василя Лобурця. *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава ; Київ, 2023. Вип. 28. С. 63–73.

54. Єрмоленко О. В. Ідеї музейно-педагогічної діяльності в творчій спадщині В. С. Лобурця. *Дидакал* : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. С. 72–76.

55. Єрмоленко О. В. Інноваційна спрямованість науково-педагогічної спадщини Василя Лобурця. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: збірник наукових статей / За заг. ред. О.В. Гузенко. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 126–128.

56. Єрмоленко О. В. Науковий доробок академіка Василя Лобурця в контексті соціокультурного простору України. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 грудня 2021 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; голов. ред. Р. Басенко. Полтава : ПШП, 2022. С. 341–345.

57. Єрмоленко О. В. Науково-педагогічна діяльність В. Лобурця. *Дидакал* : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 210–212.

58. Єрмоленко О. В. Організаційно-наукова діяльність Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., 5–6 грудня 2023 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного

університету розвитку людини «Україна»; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПШП, 2024. С. 233-236.

59. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать В. Лобурця в історико-педагогічному вимірі. *Педагогічні науки : наук. журн.* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2021. Вип. 78. С. 236–245.

60. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать Василя Лобурця: сучасний погляд. *Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 10–11 квітня 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 142–146.

61. Єрмоленко О. В. Педагогічна спадщина Василя Лобурця: методологічний інструментарій. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»*: доступність, діалог, динаміка : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 22–23 лютого 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 859–865.

62. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Василь Лобурець – організатор наукової роботи талановитої молоді. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки*: матеріали XXI Міжнар. науково-практ. конф. (Полтава, 10–11 березня 2022 року) / За заг. ред. М. В. Гриньової Полтава, 2022. С. 55–57.

63. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Наративний характер дослідження науково-педагогічної персоналії Василя Лобурця. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 19–20 травня 2022 р.) / Упор. Т. Качак. Івано-Франківськ, 2022. С. 242–246.

64. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Педагогічна постать Василя Лобурця в контексті освітньо-культурологічних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект*: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної

конференції (10–11 листопада 2021 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 177–182.

65. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Розвиток ідей музейної педагогіки в творчості Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : збірник матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф., 8–9 грудня 2022 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» ; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ШЕП, 2023. С. 318–322.

66. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Теоретико-методологічні засади дослідження педагогічної постаті Василя Лобурця (1930–2006). *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету* / ПНПУ імені В. Г. Короленка; редкол. : Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2022. С. 188–191.

67. Жиромская В. Б. Всесоюзная конференция по историческому краеведению. *История СССР*. 1988. № 5. С. 212–217.

68. Журавель Г. Г. Краєзнавці об'єдналися для пошуку. *Комсомолец Полтавщини*. 1990. № 30 жовт.

69. Зайченко І. В. Історія педагогіки. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посібн. для студентів. К.: Видав. дім «Слово», 2010. Т. 2. 1032 с.

70. Закон «Про зміцнення зв'язків школи з життям і про дальший розвиток народної освіти в Українській РСР». Київ, 1959.

71. Закон України «Про вищу освіту», 2014. URL: <https://http://surl.li/qbonqg> (дата звернення: 24.11.2023).

72. Закон України «Про освіту», 2017. URL : <https://http://surl.li/ahjykg> (дата звернення: 24.11.2023).

73. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022. URL : <https://http://surl.li/psxeth> (дата звернення: 24.11.2023).

74. Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020.
URL ://<http://surl.li/koocblc>(дата звернення: 24.11.2023).

75. Зубівка. Історія міст і сіл Української СРСР. Полтавська обл. К.: УРЕ., 1967. С. 686–697.

76. Зязюн І. А. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / ред. І. А. Зязюн. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.

77. Зязюн И. А., Лобурец В. Е. Роль памятников истории и культуры в формировании мировоззренческих убеждений трудящихся. *Историко-культурное наследие Полтавщины* / Ред.: П. Т. Тронько, В. А. Горбик, Ю. З. Данилюк, П. М. Денисовець, И. А. Зязюн, В. Е. Лобурець. Киев, 1987. С. 23–31.

78. Историко-культурное наследие Полтавщины / ред.: П. Т. Тронько, В. А. Горбик, Ю. З. Данилюк, П. М. Денисовец, И. А. Зязюн, В. Е. Лобурец ; Полтав. гос. пед. ин-т им. В. Г. Короленко. Киев, 1987. 326 с.

79. Історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка : збірник матеріалів і біобібліографічні покажчики. Полтава, 2018. 456 с.

80. Історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені Короленка: історія і сучасність. Полтава: Полтавський літератор, 2009. 92 с.

81. Історичний факультет у структурі Львівського університету: 1940 рік. *Вісник Львівського університету*. Серія: історична. 2014. Вип. 50. С. 418–456.

82. Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Полтава : Кларисса, 1995. 170 с.

83. Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу. Полтава : АСМІ, 2004. 176 с.

84. Калакура Я. С. Варшавчик Марко Якимович. *Історичний факультет Київського університету: минуле й сьогодення (1834—2004 рр.)*. К., 2004. С. 166.
85. Киридон П. В., Лобурець В. Є. Погляди Миколи Гоголя на історію України. *IV Гоголівські читання*: зб. наук. ст. / Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка, Управління культури Полт. обл. держ. адміністрації, Заповідник-музей М. В. Гоголя. Полтава, 1997. С. 104–106.
86. Комишан Ю. Педагогічні погляди Григорія Левченка на виховання майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава; Київ, 2020. Вип. 22. С. 68–79.
87. Костицький М. В. Психологічні, юридичні та політичні аспекти запровадження української мови як державної. *Юридична психологія*. 2016. №2 (19). С. 9–19.
88. Крамущенко Л., Лобурець В. Великий педагог і світова педагогіка. *Зоря Полтавщини*. 1998. № 11 берез. С. 3.
89. Крамущенко Л. В., Лобурець В. Є. Міжнародне співробітництво макаренкознавців. *Педагогіка і психологія*. 1998. №1. С. 223–228.
90. Кремень В. Інноваційна людина: Україна на шляху європейської інтеграції. К.: Агора, 2007. С. 6–7.
91. Кулик О. Д. Методологія й організація фахових досліджень та академічна доброчесність: навч. посіб. Переяслав: Домбровська Я. М., 2022. 371 с.
92. Курило В. Критеріально-комплексний підхід до аналізу історико-педагогічної думки. *Шлях освіти*. 1999. № 3. С. 41–44.
93. Лаврик Г.В. Політика Радянської держави щодо православної церкви в Україні (1917-1923 рр.): Історико- економічний аспект: дис... канд. іст. наук:

07.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1996. 211 с.

94. Лавріненко О. А. Ідеї педагогіки добра у творчій спадщині Івана Зязюна (1938–2014 рр.). *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. праць / за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Вип. 42 (46). Харків : НТУ “ХПІ”, 2015. С. 15–21.

95. Латиш Ю. В. Кундюба Іван Дмитрович. Історичний факультет Київського університету: минуле й сьогодні (1834–2004 рр.). К., 2004. 356 с.

96. Лещенко М. Ціннісні орієнтири життєвих реалій Ренді Пауша (1960–2008): біографічне дослідження. URL: <http://surl.li/upwsz> (дата звернення: 14.09.2022).

97. Лісовська-Мускеєва Н., Сидоров М. Пізнавальний потенціал біографічного методу. *Соціологічні студії*. 2013. № 2. С. 54–59.

98. Лобурець В. Вивчення історії Полтавщини: традиції і сучасність. Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської вченої архівної комісії / Держ. архів Полт. обл. Полтава, 1993. С. 5–14.

99. Лобурець В. 80 – пора зрілості. Полтавський вісник. 1994. № 30 верес. 6 жовт. С. 5.

100. Лобурець В. Виростков Іван Олексійович (1890 – жовтень, 15,1937). *Реабілітовані історією. Полтавська область* : у 27 т. / упоряд. О. А. Білоусько. Київ ; Полтава, 2007. Кн. 5. С. 61–62.

101. Лобурець В. Вчені [полтавських вузів] – виробництву. *Зоря Полтавщини*. 1976. № 10 верес.

102. Лобурець В. Зміни у національному складі робітництва України в 1921-1932 рр. *Наукові записки / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень*. К., 1999. Вип. 9. С. 109–113.

103. Лобурець В. Комплексний підхід до виховання. *Зоря Полтавщини*. 1977. 26 квітня.

104. Лобурець В. Наша школа. *Зоря Полтавщини*. 1978. 19 серпня.

105. Лобурець В. Три роки діяльності Полтавського наукового товариства краєзнавців. *Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства* : матеріали / Відп. ред. В. А. Войналович; Полтавський держ. пед. ін-т; Полтавське наукове товариство краєзнавців. Полтава, 1994. С. 3–6.

106. Лобурець В. Е. На пути к педагогическому мастерству. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя* : материалы Всесоюз. научно-практ. конф. / Гос. ком. СССР по нар. образованию, НИИ худ. воспитания АПН СССР, Мин-во культуры СССР, МНО УССР, ПГПИ имени В. Г. Короленка. Полтава, 1991. С. 20–23.

107. Лобурець В. Е. Наш современник – А.С. Макаренко. *Учитель, которого ждут* : Из опыта Полтавского пед. ин-та им. В.Г.Короленка / Ред. Зязюн И. А. Москва, 1988. С. 6–14. (Педагогический поиск: опыт, проблемы, находки).

108. Лобурець В. Е. О вузовской лекции по отечественной истории. *Мастерство устного выступления* : тезисы докл. обл. науч.-практ. конф. / ред. И. Ф. Кривонос ; Полтав. гос. пед. ин-т им. В. Г. Короленко. Полтава, 1982. С. 47–49.

109. Лобурець В. Е. Опыт разработки и внедрения в Полтавском пединституте экспериментальной программы «Учитель: школа – педвуз–школа». *Ориентация молодежи на педагогическую профессию* : тез. Полт. обл. науч.-практ. конф. / под ред. В. Ф. Моргуна ; МП УССР, Полт. гос.пед. ин-т им. В. Г. Короленко. Полт. обл. отдел нар. образ. Полтава, 1987. С. 10–12.

110. Лобурець В. Е. Опыт разработки и внедрения в Полтавском пединституте экспериментальной программы «Учитель». *Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной*

школы : Всесоюз. науч.-практ. конф. : тезисы докл. и выст. / Полтав. гос. пед. ин-т им. В. Г. Короленка. Полтава, 1985. С. 109–112.

111. Лобурец В. Е. Рабочий класс Советской Украины в годы борьбы за построение фундамента социализма (1921-1932) : дис. ... д-ра ист. наук / Полтав. гос. пед. ин-т имени В. Г. Короленко. Полтава, 1981. 530 с.

112. Лобурець В. Е. Роль науково-методических конференцій в изученні передового педагогического опыта. *Актуальные проблемы повышения педагогического мастерства преподавателей обществоведов*: тезисы межвуз. научно-метод. конф. / Полтав. гос. пед. ин-т имени В. Г. Короленка. Полтава, 1983. С. 8–9.

113. Лобурец В. Е. Традиции института. Продолжаем добрые дела. *Учитель, которого ждут* : Из опыта Полтавского пед. ин-та им. В. Г. Короленко / Ред. Зязюн И. А. Москва, 1988. С. 6–22. (Педагогический поиск: опыт, проблемы, находки).

114. Лобурець В. Є. А голоду могло б і не бути. *Голод 1946-1947 років на Полтавщині (до п'ятидесятиріччя трагедії)* : Матеріали і документи / Центр по дослідженню історії та культури Полт. облдержадміністрації; ПДП ім. В. Г. Короленка; ШОПОПІ; Держ. архів Полт. обл. Полтава, 1996. С. 49–51.

115. Лобурець В. Є. "Великий перелом" в с. Підруда Миргородського району. *Голодомор 1932-1933 років на Полтавщині*: До 60-річчя трагедії: матер. наук. конф. / ПДП, Полтав. відділ. асоціації дослідників «Голод-1993», Полтавське наук. тов-то краєзнавців. Полтава, 1993. С. 26–29.

116. Лобурець В. Є. Вікопомна дата нашої історії: 22 січня – День Соборності України. *Зоря Полтавщини*. 1997. № 22 січня. С. 3.

117. Лобурець В. Є. 800-річчя Полтави. *Міжвузівська науково-методична конференція з історичного краєзнавства, присвячена 800-річчю Полтави* : тези доповідей і повідомлень / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1974. С. 1–6.

118. Лобурець В. Є. Відродження нашої духовності. *Релігійна традиція в духовному відродженні України* : матеріали Всеукр. наук. конф. / редкол.: В. Е. Лобурець, В. О. Пащенко, Я. Г. Вовк ; Комісія Верховної Ради України з питань культури та духовного відродження, Ін-т історії України АН, Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1992. С. 84–85.

119. Лобурець В. Є. Давні і сучасні дослідження історії Полтавщини. *Історична пам'ять* : наук. зб. / Ред.: В. О. Пащенко; Полтав. держ. педуніверситет ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1998. Вип. 1. С. 7–22.

120. Лобурець В. Є. Данішев Степан Остапович. *Історія Полтавського педагогічного інституту в особах* : матеріали конф., присвяченої 80-річному ювілею ін-ту / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 109–111.

121. Лобурець В. Є. Денисовець Павло Мусійович. *Історія Полтавського педагогічного інституту в особах* : матеріали конф., присвяченої 80-річному ювілею ін-ту / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 111–113.

122. Лобурець В. Є. Діяльність краєзнавців Полтавщини в роки незалежності. *10 років незалежності: досвід, проблеми, перспективи* : матер. обл. наук.-практ. конф. до 10-річчя проголошення незалежності України / Полтав. обл. держ. адмін. Упр. освіти і науки Полтав. обл. держ. адмін. Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2001. С. 58–62.

123. Лобурець В. Є. Діяльність Полтавського наукового товариства краєзнавців у 1990-1998 роках. *Четверта Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства*: матеріали до 825-річчя з часу першої літописної згадки м. Полтави та 1100-річчя появи перших поселень на її території / Полтавський держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1998. С. 117–125.

124. Лобурець В. Є. Досвід А. С. Макаренка і світова педагогіка. *А. С. Макаренко – видатний педагог ХХ століття* : матеріали міжнародної

науково-практичної конференції, Полтава, 12-14 березня 1998 р. / Полт. держ. пед. ін-т ім. В.Г. Короленка, Ін-т психології і педагогіки проф. освіти АПН України, міжнародна макаренківська асоціація, Українська асоціація А. С. Макаренка. Полтава, 1999. С. 77–81.

125. Лобурець В. Є. Дослідження та пропаганда історії міст і сіл Полтавщини. *Дослідження історії малих та середніх міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства* / АН УРСР, Ін-т історії, Всеукр. спілка краєзнавців, Чернігівський пед. ін-т, Новгород-Сіверський райком КП України. Чернігів, 1990. С. 108–114.

126. Лобурець В. Є. Із історії Полтавського педінституту (1914–1921 роки). *ПостМетодика*. 1995. № 2. С. 43.

127. Лобурець В. Є. З історії заснування Мгарського монастиря. *Православ'я і культура: історія та сучасність* : матеріали Всеукр. наук. конф., (Полтава, 16-18 чер. 1994 р.). Полтава, 1994. С. 109–110.

128. Лобурець В. Є. З любов'ю до рідного краю. *Зоря Полтавщини*. 1990. № 7 листоп.

129. Лобурець В. Є. Зязюн Іван Андрійович. *Історія Полтавського педагогічного інституту в особах* : матеріали конф., присвяченої 80-річному ювілею ін-ту / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 119–122.

130. Лобурець В. Є. Історико-краєзнавча робота в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка. *IV Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства*: тези доповідей і повідомлень. К. АН УРСР, 1989. С. 381–382.

131. Лобурець В. Є. Історичний портрет Богдана Хмельницького. *Видатний державотворець України* : матер. конф. до 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 1995. С. 3–5.

132. Лобурець В. Є. Історія: нові підходи. *Зоря Полтавщини*. 1997. № 21 черв. С. 3.

133. Лобурець В. Є. Краєзнавча робота в контексті національного виховання молоді. *Національне виховання : Регіональний аспект* : матеріали міжрегіональної наук.-практ. конф., (Полтава, 18-19 березня 1994 р.) ; Обласна комплексна програма на період до 2000 р. / Полт. обл. рада народ. деп., Виконком, Управління освіти, ПДПІ імені В. Г. Короленка, Полт. обл. ін-т післядипломної освіти пед. працівників. Полтава, 1995. С. 62–64.

134. Лобурець В. Є. Краєзнавча робота в Полтавському педінституті імені В. Г. Короленка. *Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі* : матер. Республіканського «круглого столу» / Ред.: Ю. З. Данилюк, О. Д. Брайченко. Кіровоград, 1990. С. 36–40.

135. Лобурець В. Є. Краєзнавча робота сільської школи. *Проблеми сільських навчально-виховних закладів* : тези Всеукр. наук.-практ. конф., (Полтава, 18-21 квіт. 1994 р.) / Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1994. С. 81–82.

136. Лобурець В. Є. Л. В. Падалка як історик Полтавщини. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 1997. № 1–2. С. 10.

137. Лобурець В. Є. М. С. Грушевський і сучасність. *Державотворець і літописець України* : матеріали наук. конфер. до 130-річчя з дня народ. М.С.Грушевського / ПДПІ; Полт. філіал КВІУЗ, Полт. обл. ін-т післядипломної освіти пед. працівників, Центр.по дослідженню історії та культури Полт. обл.адміністрації. Полтава, 1996. С. 6–7.

138. Лобурець В. Є. Методологічні пошуки в сучасній історичній науці. *Актуальні питання дослідження та навчання всесвітньої історії* : матеріали наук.-практ. конф. / ред. В. О. Пащенко ; Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1999. С. 3–8.

139. Лобурець В. Є. Немилосердний вирок. Виростков Іван Олексійович. *Реабілітовані історією* / АН України, Ін-т історії України, Всеукр. спілка краєзнавців; Полт. пед. ін-т та ін.; Ред колегія: Тронько П. Т. (відповід. ред.), Войналович В.А. та ін. Київ ; Полтава, 1992. С. 185–187.

140. Лобурець В. Є. Нові підходи до вивчення вітчизняної історії. *Гуманітарна освіта як важливий фактор формування національної самосвідомості студентів та учнів* / Полт. держ. пед. ін-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 1995. С. 139–143.

141. Лобурець В. Є. Обдарована молодь і зрівнялівка. *Обдаровані діти: виявлення, діагностика і розвиток* : матеріали міжнар. семінару, (Полтава, 9-10 лют. 1995 р.) / ред. В. Ф. Моргун. Полтава, 1995. С. 30–32.

142. Лобурець В. Є. Основні етапи державотворення в Україні. *Соціально-політична думка України: історія, сучасність, перспективи* : матеріали регіональної наук.-практ. конф., 20-21 листоп. 1996 р. / Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1996. С. 3–5.

143. Лобурець В. Є. Основні етапи історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині у ХХ столітті. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 1999. № 2. С. 73–75.

144. Лобурець В. Є. Основні етапи розвитку історичного краєзнавства на Полтавщині. *Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства* (Луцьк, верес.-жовт. 1993 р.). Луцьк, 1993. С. 220.

145. Лобурець В. Є. Педагог, реабілітований історією. *Вища і середня педагогічна освіта*: наук.-метод. зб. Київ, 1993. Вип. 16. С. 87–92.

146. Лобурець В. Є. Педагогічний факультет. *Розбудова національної початкової школи*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 11-13 травня 1993р. / М. Й. Алексіюк, Н. А. Вакуленко, Т. М. Байбара та ін. Полтава, 1993. С. 193–196.

147. Лобурець В. Є. Перебудова викладання вітчизняної історії. *Формирование нравственной и эстетической культуры учащейся молодежи в условиях обновления социализма: тезисы докладов обл. науч.-практ. конференции / Ун-т марксизма-ленинизма Полтавск. обкома компартии Украины, Полтавск. гос. пед ин-т имени В.Г. Короленко, Полтавск. обл. отделение философского общества УССР. Полтава, 1990. С. 11–12.*

148. Лобурець В. Є. Перед екзаменами. *Зоря Полтавщини*. 1976. 7 січня.

149. Лобурець В. Є. Перші кроки діяльності Полтавського обласного відділення Українського фонду культури. *Тези доповідей і повідомлень першої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства / ПДП ім. В. Г. Короленка; Полтав. обл. організац. укр. тов-ва охорони пам'яток історії та культури; Полтав. наук. тов-во краєзнавців; Полтав. обл. від. укр. фонду культури; Полтав. обл. краєзнавчий музей; Полтав. обл. орг-ція тов-ва «Знання».* Полтава, 1989. С. 77–78.

150. Лобурець В. Є. Перші кроки незалежності України. *Теоретико-методичні основи формування громадянина України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка, Лабораторія оновлення змісту і методики викладання пед дисциплін. Полтава, 1993. С. 42–44.

151. Лобурець В. Є. Покликання – краєзнавство. Репресоване краєзнавство: (20-30-і роки) / Ін-т історії України. Всеукраїнська спілка краєзнавців. М-во культури України; Ред. Винокур І.С. Київ, 1991. С. 225–228.

152. Лобурець В. Є. Полтавське наукове товариство краєзнавців. 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею : матер. ювілейної наук. конф. / Полт. обл. упр. культ.; Полт. краєзнавчий музей; Полт. наук. т-во краєзнавців. Полтава, 1991. Ч. 3 : Краєзнавство Полтавщини. С. 5–6.

153. Лобурець В. Є. Полтавське наукове товариство краєзнавців. Тези доповідей і повідомлень другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства / ПДП ім.В. Г. Короленка; Полтав. обл. організац. укр. тов-ва

охорони пам'яток історії та культури; Полтав. наук. тов-во краєзнавців; Полтав. обл. від. укр. фонду культури; Полтав. обл. краєзнавчий музей; Полтав. обл. орг-ція тов-ва "Знання". Полтава, 1991. С. 89–91.

154. Лобурець В. Є. Полтавське обласне відділення українського фонду культури – ювілею Т. Г. Шевченка. *Т. Г. Шевченко і Полтавщина* : тези доповідей та повідомлень обласної ювілейної наукової конференції, присвяченої 175-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка / Полт. держ. пед. ін-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 1989. С. 53–54.

155. Лобурець В. Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії). П., 1994. 24 с.

156. Лобурець В. Є. Полтавщина у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу. 1941-1945. Збірник документів і матеріалів. К. : Наукова думка. 1977. 272 с.

157. Лобурець В. Є. Попередники Полтавського інституту народної освіти. *Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917-1920 рр.)* : матеріали конф., (Полтава, 25 трав. 1995 р.) / ред. О. О. Нестуля ; Полт. краєзнавчий музей; Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 110–113.

158. Лобурець В. Є. Про естетичне виховання майбутніх учителів. *Проблеми естетичного виховання та художньої освіти в системі професійної підготовки вчителів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Полтава, 17-19 трав. 1995 р.) / АПН України, Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 16–19.

159. Лобурець В. Є. Про зміни у соціальному складі робітничого класу України в першій п'ятирічці. *Український історичний журнал*. 1981. № 2. С. 65–69.

160. Лобурець В. Є. Про Швецію і шведів. *Зоря Полтавщини*. 1969. 14 березня.

161. Лобурець В. Є. Програма "Вчитель": випробування практикою і часом. *Психолого-педагогічна підготовка вчителя в вузі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 1992. С. 54–57.

162. Лобурець В. Є. Програма «Учитель»: здобутки і перспективи. *Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (4-5 квітня 1995 р.) / М-во освіти України, Полтав. держ. пед. ін-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 1995. С. 163–165.

163. Лобурець В. Є. Розчистити джерела духовності. *Зоря Полтавщини*. 1992. № 29 трав.

164. Лобурець В. Є. Світоч нашої культури. *Полтавщина*. 1995. № 30 червн. С. 3.

165. Лобурець В. Є. Сіяч на освітянській ниві. Онисін Іван Максимович. *Реабілітовані історією* / АН України, Ін-т історії України, Всеукр. спілка краєзнавців; Полт. пед. ін-т та ін.; Ред колегія: Тронько П.Т.(відповід. ред.), Войналович В.А. та ін. Київ ; Полтава, 1992. С. 168–174.

166. Лобурець В. Є. Слов'янський світ і Україна. *Слов'янський збірник* / Ред. В. О. Пащенко. Полтава, 2002. Вип. 1. С. 3–8.

167. Лобурець В. Є. Сторінки біографії Леоніда Петровича Бразова. *Леонід Бразов. Батько*. Полтава, 2006. С. 29–34.

168. Лобурець В. Є. Турботи працівників народної освіти. *Зоря Полтавщини*. 1975. 17 травня.

169. Лобурець В. Є. У в'єтнамських друзів. *Зоря Полтавщини*. 1974. 26 грудня.

170. Лобурець В. Є. Україна у слов'янському світі. *Слов'янська культура: здобутки і втрати* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 14-16 трав. 1996 р.) : в 2 т. / Ін-т мовознавства, Полт. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка, "Слов'янський клуб". Полтава, 1996. Т. 1. С. 7–11.

171. Лобурець В. Є. Факультет загальнотехнічних дисциплін та праці. *Організація трудового навчання і виховання у сучасній школі* : матер. допов. обл. наук.-метод. конф. / МО України, ПДП. Полтава, 1993. С. 3–4.

172. Лобурець В. Є. Формування кадрів радянського робітничого класу України. (1921-1932 рр.). Харків : Вища шк., 1974. 158 с.

173. Лобурець В. Є. Чи потрібен студентам куратор? *Комсомолец Полтавщини*. 1986. № 18 груд.

174. Лобурець В. Є. Як ми вивчаємо історію рідного краю. К. : Знання, 1962. 28 с.

175. Лобурець Василь Єгорович: Некролог. Історична пам'ять. 2006. № 2. С. 194–195.

176. Лобурець В. Є., Бабенко Л. Л. Ім'я професора В. О. Щепотьєва повертається до людей. *Вища педагогічна освіта* : Науково-метод. збірник / Ред. А.М.Алексюк, І.А.Зязюн, І.І.Кобиляцький та ін. К., 1994. Вип. 17. С. 115–119.

177. Лобурець В. Є., Гавриш Р. А. Підготовка учительських кадрів в Україні дорадянської доби. *Наукові записки психолого-педагогічного факультету* : зб. ст. / Полт. держ. пед. ін-т імені В. Г.Короленка. Полтава, 1997. Ч. 1. С. 52–54.

178. Лобурець В. Є., Гавриш Р. Л. Із історії навчально-виховної роботи в земських школах України. *Шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу в початкових класах та дошкільних закладах* : зб. статей за матеріалами міжвузівськ. наук.-практ. конф., квіт. 1996 р. / Полт. держ. пед. ін-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 1996. Ч. I. С. 53–56.

179. Лобурець В. Є., Дараган М. І., Самойленко О. П. Глибоко знати вітчизняну історію. *Зоря Полтавщини*, 1973. 21 серпня.

180. Лобурець В. Е., Денисовец П. М. Исследование по местной истории на Полтавщине в послевоенный период. *Первая Всесоюзная научная конференция по*

історическому краєведенню : г. Полтава, октябрь 1987 г. / ред.: С. С. Хромов, Я. Е. Володарський, Ю. З. Данилюк. Киев, 1987. С. 268–269.

181. Лобурець В. Е., Денисовец П. М. Развитие социалистической промышленности на Лубенщине в 1921-1941 гг. *1000-летие города Лубны* : Обл. научно-практическая конф., 26-28 мая 1988 г.: Тезисы докладов и сообщений / Полтавский обл. и Лубенский гор. Советы народ. депутатов; Полтавский пед. ин-т им. В.Г.Короленка. Лубны, 1988. С. 43–44.

182. Лобурець В. Е., Денисовец П. М. Формирование А. С. Макаренко как педагога в полтавском учительском институте 1914-1917 гг. *Творческое наследие А. С. Макаренко и совершенствование подготовки педагогических кадров* : Тез. докл. и выступ. на Всесоюз. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. А.С.Макаренко / МП СССР, МП УССР, Полтавский гос. пед. ин-т им. В.Г.Короленка. Полтава, 1988. С. 46–49.

183. Лобурець В. Є., Денисовець П. М. Фундаментальні дослідження з історії радянського робітничого класу. *Український історичний журнал*. 1986. № 10. С. 151–153.

184. Лобурець В. Є., Жук В. Н. Передмова. Полтаві 800 років. 1174-1974. Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка, 1974. С. 5–14.

185. Лобурець В., Крамущенко Л. Не спотикатись на стереотипах: Міжнародна Макаренківська конференція відбулася в Полтаві. *Зоря Полтавицини*. 1991. № 5 жовт.

186. Лобурець В. Є., Пащенко В. О. З історії філологічного факультету Полтавського педінституту. *Сучасні аспекти дослідження граматики української мови і лінгвометодичні основи викладання шкільного курсу* : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. / ред.: М. І. Степаненко; АН України. ПДПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 1992. С. 3–4.

187. Лобурець В., Пащенко В. На базі досвіду. *Радянська освіта*. 1984. № 27 січ. С. 2.

188. Лобурець В. Є., Пащенко В. О. Персоналії як об'єкт краєзнавчого дослідження. *Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії і культури* : тематичний зб. наук. праць / М-во культури УРСР, Держ. історичний музей УРСР. К., 1991. С. 51–62.

189. Лобурець В. Є., Самойленко О. П. Вклад трудящих Полтавщини у зміцнення оборони країни на початку Великої Вітчизняної війни. *Велика Вітчизняна війна: історія, пам'ять, долі* : матер. конф. до 60-річчя початку Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. / Полт. обл. держ. адмін., ПДПУ ім. В. Г.Короленка. Полтава, 2001. С. 33–36.

190. Лобурець В., Супруненко О. Пам'яті краєзнавця. *Полтавщина*. 1997. № 4 черв. С. 4.

191. Лобурець В., Якименко М. Основи суспільної злагоди. *Зоря Полтавщини*. 1996. № 13 серп. С. 3.

192. Лобурець В., Якименко М. Політика конфронтації – безперспективна. *Зоря Полтавщини*. 1996. № 29 травн. С. 3

193. Лук'яненко О. В. Повсякдення колективів педагогічних ВНЗ Української РСР часів деєталінізації (1953–1964 роки) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Полтава, 2012. 321 с.

194. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.

195. Маркатун І. Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. *Український історичний журнал*. 1990. № 9. С. 155–156.

196. Место рождения Ассоциации – Полтава. *Народное образование*. 1992. №3-4. С. 108–109.

197. Методология и методы современных педагогических исследований. М. : АПН СРСР, АПН ГДР, 1989. 172 с.

198. Мокляк В. М. Актуальність діяльності студентського самоврядування як унікального соціального інституту. *Збірник наукових праць*

викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка; редкол.: Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава, 2022. С. 172–174.

199. Моральный облик строителя коммунизма. Москва, 1964. 346 с.

200. Мураховський А. Українське книговидання: радянська доба і сьогодення. *Вісник Книжкової палати*. 2014. №6. С. 1–4.

201. Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы. М. : Политиздат, 1984. 78 с.

202. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР : збірник методичних матеріалів в шести частинах. Ч. I / АН УРСР, Ін-т історії АН УРСР, Миколаївський пед. ін-т імені В. Г. Белінського; Ред. колегія : П. Т.Тронько, В. О. Горбик, Ю. З. Данилюк , П. М. Денисовець, В. Є. Лобурець, І. С. Павлик, Є. М. Склярєнко, В. О. Пащенко, П. М., Тригуб. Київ, 1989. 185 с.

203. Пащенко В. О., Лобурець В. Е. Из історії Полтавського педінституту (1941-1945 роки). *Велика Вітчизняна війна у пам'яті народній* : Матер. конф. до 50-річчя Перемоги. 25-26 жовтня 1995 р. / Полт. Держ. пед. ін-т ім. В.Г.Короленка, Вище Зенітне ракетне Червонопрапорне командне училище ім. генерала армії М.Ф.Ватутіна. Полтава, 1995. С. 35–37.

204. Пащенко В., Лобурець В. Книга про Полтаву чекає спонсора. *Полтавська думка*. 1996. № 18 жовт. С. 3.

205. Пащенко В. А., Лобурец В. Е. Полтавский государственный педагогический институт им. В.Г. Короленко. *Актуальные проблемы начальной школы* : междунар. сб. науч.-метод. ст. / ПГПИ, Великотырновский ун-т. Полтава, 1994. С. 13–20.

206. Пащенко В. О., Лобурець В. Є., Крамуценко Л. В. Вивчення спадщини А.С.Макаренка в Полтавському педінституті. *Макаренківські читання*

/ ПДП; Редкол.: В. Е. Лобурець, В. О. Пащенко, Н. І. Казирод, М. І. Степаненко, Л. Ф. Українець. Полтава, 1993. С. 6–8.

207. Петренко І. М. Історик Віра Жук (1928-2008): життя, віддане науці. Київ: МІЛЕНІУМ, 2017. 516 с.

208. Подих столітньої історії. Полтавський педагогічний університет. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 216 с.

209. Полтава. Історичний нарис / За ред. О. Б. Супруненка, М. А. Якименка, В. Є. Лобурця та ін. Полтава : Полтавський літератор, 1999. 280 с.

210. Полтаві 800 років. 1174-1974. Збірник документів і матеріалів. Упорядники Білий П. Х., Ємець П. М., Жук В. Н., Лобурець В. Є., Пайдем Н. Х., Суховська З. М., Черевань А. С. К.: Наукова думка, 1974. 420 с.

211. Полтавська Петлюріана: Дев'яті Петлюрівські читання URL: <http://http://surl.li/qlorur> (дата звернення 25.08.2023).

212. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка у світлинах: до 105-річчя від заснування. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019 . 280 с.

213. Полтавщина. Історичний нарис / Голова редкол. В. О. Пащенко. Полтава : Дивосвіт, 2005. 592 с.

214. Полтавщина: енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. К.: УЕ, 1992. 1024 с.

215. Пометун О. І. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти URL : <http://surl.li/oozwqu> (дата звернення 25.08.2023).

216. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова від 3 лист. 1993 р. №896. URL: <http://surl.li/xswbiv> (дата звернення 25.08.2023).

217. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ МОН України від 16.07.2018 року. URL: <http://surl.li/dqtqbu> (дата звернення 25.08.2023).

218. Прокоп І. С. Історико-педагогічний аналіз мети виховання у радянській школі 1950–1980-х рр. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2007. Вип. 342. С. 137–149.

219. Пусепліна Н. М. Музейно-педагогічний комплекс як спеціально організоване освітнє середовище. *Менеджмент розвитку сучасного закладу освіти в умовах інформаційного освітнього простору*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Полтава, 29 травня 2020 р.). Полтава: ПОППО, 2020. С. 263–267.

220. Розглянула редколегія. *Зоря Полтавщини*. 1995. № 16 груд.

221. Самойленко О. Подвигу народному присвячена. *Зоря Полтавщини*. 1985. № 10 квіт.

222. Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / за заг. ред. Сбруєвої А. А. Суми : ВВП «Мрія», 2015. 250 с.

223. Семеновська Л. А. Теорія і практика реалізації ідеї політехнізму в шкільній освіті України (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2013. 40 с.

224. Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1921 – червень 1941): збірник документів і матеріалів, Харків: Прапор, 1984. 232 с.

225. Соціалістичне будівництво на Полтавщині (1945–1985): збірник документів і матеріалів, Харків: Прапор, 1989. 240 с.

226. 1000-річчя міста Лубни: обласна наук.-практ. конф.: тези. Лубни, 1988. 64 с.

227. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (2019 р.). URL: <http://surl.li/fucyja> (дата звернення 25.08.2023).

228. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес в Україні : регіональний вимір. *Шлях освіти*. 2007. №2. С. 42–49.
229. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К. : АПН, 2003. 68 с.
230. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003 № 1. С. 39–43.
231. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.
232. Творческое использование идей А. С. Макаренко и В. А. Сухомлинского в формировании педагогического мастерства : тезисы межвуз. науч.-практ. конф., посвященной 95-летию со дня рождения А. С. Макаренко и 65-летию со дня рождения В. А. Сухомлинского / Полтав. гос. пед. ин-т имени В. Г. Короленко. Полтава, 1983. 140 с.
233. Тенаст Л. Славних пращурів згадавши. *Трудова Полтава*. 1991. № 2 лют. С. 3.
234. Ткаченко А. В. Домінуючі константи професіогенетичної концепції А. С. Макаренка. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2014. №8. С. 74–87.
235. Ткаченко А. В. Науково-дослідна лабораторія А. С. Макаренка Полтавського педінституту. URL://surl.li/utcvxq (дата зверення 1.05.2024).
236. Тронько Т.В. Василь Лобурець: учений, краєзнавець, наставник. Біографія вчителя у біографії учня. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (24 квітня 2018 р.), м. Полтава: ПОІППО, 2018. С.155–159.
237. Тронько Т.В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини ХІХ століття [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2000. 269 с.

238. Тронько Т.В., Год Б. В. Слово про вчителя. Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування навчального закладу. Полтава : АСМІ, 2004. 176 с.

239. Турчина Н. Фонд пам'яті: створення обласного відділення фонду культури на Полтавщині. *Зоря Полтавщини*. 1987. № 25 серп.

240. У Полтаві відбулись дев'яті Петлюрівські читання. URL: <http://surl.li/euitba> (дата зверення 1.05.2024).

241. У світ знань. *Полтавщина*. 1993. № 3-9 верес.

242. Українська педагогіка в персоналіях: навчальний посібник для студ. вузів : у 2 кн. Кн. 1 : XIX століття / за ред. О. В. Сухомлинської. К. : Либідь, 2005. 552 с.

243. Учитель, которого ждуть : Из опыта Полтавского пед. ин-та им. В. Г. Короленка / ред. Зязюн И. А. Москва, 1988. 152 с.

244. Учитель: экспериментальная целевая программа «Школа-педвуз-школа» : метод. письмо / Полтав. гос. пед. ин-т им. В. Г. Короленка ; науч. рук. И. А. Зязюн, В. Ф. Моргун, А. С. Мельниченко и др. Полтава, 1985. 40 с.

245. Фазан В. В. Особливості підготовки вчителя до інноваційної діяльності в закладах загальної середньої освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 3 (31). URL: <http://surl.li/zhbtzm> (дата зверення 1.05.2024).

246. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. К. : Педагогічна думка, 2008. 472 с.

247. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Х.: 2018. 294 с.

248. Юсов С. Наукова і педагогічна діяльність В. Голобуцького в роки Великої Вітчизняної війни та повоєнний період. *Український історичний журнал*. 2006. № 2. С. 89–105.

249. Erikson E. *Der vollständige Lebenszyklus*. Frankfurt: a.M., 1988. 148 pp.

250. Ginzburg C. Die Wahrheit der Geschichte: Rhetorik und Beweis, übers. v. Wolfgang Kaiser. Berlin: Wagenbach, 2001. 144 ss.

251. Giere R. Explaining Science. Chicago: Chicago University Press, 1988. 322 pp.

252. Hamilton N. Biography: a Brief History. Cambridge, Massachusetts ; London, England : Harvard University Press, 2007. 345 pp.

253. Kłoskowska A. Socjologia kultury. Warszawa: PWN, 1981. 608 stron.

254. Mills C. Wright. The Sociological Imagination. New York : Oxford University Press, 1959. 234 pp.

255. McNeill William H. Keeping Together in Time: Dance and Drill in Human History. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1995. 198 pp.

Архівні джерела

256. Витяг з наказу директора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№ 292 від 19 грудня 1956 р.) про зарахування В. Є. Лобурця на посаду асистента кафедри історії. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 3.

257. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№111, від 7 серпня 1968 р.) про призначення В. Є. Лобурця на посаду завідувача кафедри історії. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 21.

258. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№10-В, від 2 лютого 1972 р.) про нагородження почесними грамотами за активну роботу в органах Народного контролю СРСР. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 28.

259. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№122 від 28 серпня 1968 р.) про реорганізацію кафедр. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова

справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 22.

260. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№2 від 20.04.1973 р.) про переведення В. Є. Лобурця на посаду доцента кафедри історії СРСР і УРСР. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 31.

261. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№ 4-К від 5.02. 1974 р.) про звільнення В. Є. Лобурця з посади доцента кафедри історія СРСР і УРСР в зв'язку з переходом на роботу в Полтавській обком компартії України. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 34.

262. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№ 1-к від 10 січня 1979 р. про зарахування В. Є. Лобурця на посаду доцента кафедри історії СРСР і УРСР. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 37.

263. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№24-к від 30.04.1981 р.) про призначення В. Є. Лобурця на посаду проректора по науковій роботі. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 43.

264. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№48-к від 15.06.1990 р.) про реорганізацію кафедр інституту. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 80.

265. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№77-к від 1.09.1990 р.) про зарахування В. Є. Лобурця на посаду професора кафедри історії СРСР (за сумісництвом). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 83.

266. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№89-к від 12.09.91 р.) про оголошення подяки В. Є. Лобурцю за успіхи в науково-дослідній роботі та активну участь у республіканській виставці «Науково-дослідна робота педагогічних інститутів». Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 84.

267. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№29-к від 25.03.92 р.) про роботу В. Є. Лобурця на посаді завідувача кафедри історії східного слов'янства. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 86.

268. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№63-к від 6 липня 1995 р.) про продовження роботи В. Є. Лобурця на посаді завідувача кафедри історії України (на умовах строкового договору). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 92.

269. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№126-к від 26 вересня 1996 року про прийняття В. Є. Лобурця на посаду професора кафедри історії України (на умовах сумісництва). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 96.

270. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№1-к від 3.01. 1997 р.) про звільнення В. Є. Лобурця з посади проректора з наукової роботи за власним бажанням (погіршенням стану здоров'я). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 98.

271. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№10-к від 15 січня 1997 р.) про призначення В. Є. Лобурця завідувачем кафедри історії України. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 100.

272. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№96-к від 16 квітня 1997 р.) про затвердження В. Є. Лобурця завідувачем кафедри всесвітньої історії. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 102.

273. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№8-к від 6 січня 1998 р.) про призначення В. Є. Лобурця на посаду завідувача кафедри всесвітньої історії на умовах контракту до 31.08.2000 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 112.

274. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№88-к від 21.06.2000 р.) про продовження роботи В. Є. Лобурця на посаді завідувача кафедри всесвітньої історії на умовах строкового трудового договору до 31.08.2001 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 115.

275. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№103-к від 6.07.2000 р.) про звільнення В. Є. Лобурця із займаної посади завідувача кафедри всесвітньої історії у зв'язку з виходом на наукову пенсію. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 117.

276. Витяг з наказу ректора ПДПІ ім. В. Г. Короленка (№126-к від 31.08.2000 р.) про прийняття В. Є. Лобурця на посаду професора кафедри всесвітньої історії на умовах строкового трудового договору терміном до 30.08.2001 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 119.

277. Витяг з наказу ректора ПДПУ ім. В. Г. Короленка (№158к від 26.06.2001 р.) про продовження роботи В. Є. Лобурця на посаді професора кафедри всесвітньої історії на умовах строкового трудового договору терміном

до 30.08.2002 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 121.

278. Витяг з наказу ректора ПДПУ ім. В. Г. Короленка (№89-к від 30.08.2002 р.) про звільнення В. Є. Лобурця з посади професора кафедра всесвітньої історії за власним бажанням. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 123.

279. Витяг з постанови Головного комітету Виставки досягнень народного господарства СРСР (№1015-н від 22.12.1983 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 70.

280. Доповідь проректора по науковій частині В. Є. Лобурця присвячена 70-річчю заснування інституту (26 грудня 1984 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. 9 арк.

281. Заява В. Є. Лобурця про звільнення (від 11.02.1974 року). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 33.

282. Інститут на піднесенні. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Архів Музею інституту. Спр. 52. Арк. 40.

283. Інформації про наукову роботу за 1981–1985 роки. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1276, № 03-2. Арк. 31–37; 52; 61.

284. Копія атестата доцента В. Є. Лобурця (Серія ДЦ №0253-82 від 4 вересня 1965 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 10.

285. Копія атестата професора В. Є. Лобурця (серія ПР № 01061 від 12.08.1983 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 69.

286. Копія диплома доктора наук В. Є. Лобурця (№000927 від 23 липня 1982 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 58.

287. Копія диплома кандидата наук В. Є. Лобурця наук (№001679, від 6 листопада 1963 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 9.

288. Засідання ради Полтавського педагогічного інституту, протокол №3, 30 вересня 1983 року. Архів ПНПУ імені В.Г. Короленка. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 22–23.

289. Копія трудової книжки В. Є. Лобурця (1982 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 60.

290. Лобурець В. Є. Автобіографія (1979 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 6–7.

291. Наказ Міністерства освіти СРСР (№104 від 3.06.1985 р.) про оголошення подяки за підготовку і проведення Всесоюзної конференції «Шляхи удосконалення психолого-педагогічної підготовки вчителя у світлі Основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи». Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 71.

292. Наказ Міністерства СРСР (№42 від 5.03.88 р.) про оголошення подяки за активну роботу щодо організації і проведення Всесоюзної науково-практичної конференції творча спадщина А. С. Макаренка та удосконалення підготовки педагогічних кадрів». Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 77.

293. Особистий листок по обліку кадрів Лобурця Василя Єгоровича Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 4–5.

294. Про виконання плану підготовки до святкування 70-річчя інституту. Звіт голови комісії В. Є. Лобурця від 25.05.1984 року. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 119.

295. Про підготовку студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук на республіканський конкурс. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 36–37.

296. Про створення музею історії інституту. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 22–23.

297. Про хід виконання комплексної цільової програми «Наука». Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Протоколи засідань ради інституту, №01-13, 30 серпня 1983 р. – 30 червня 1984 р. Арк. 37.

298. Річний звіт про навчально-виховну роботу за 1980–1981 н. р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 841. Арк. 9–18; 24; 35; 72.

299. Річний звіт про роботу інституту за 1982 рік. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 938, № 05-2. Арк. 8; 17–45; 97.

300. Річний звіт про науково-дослідну роботу за 1983 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1031, № 03-3. Арк. 3; 33.

301. Річний звіт про роботу інституту за 1985 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1278. № 03-2. Арк. 2–9; 34.

302. Річний звіт про роботу інституту в 1986–1987 рр. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1586. Арк. 4–21.

303. Річний звіт про роботу інституту за 1988 р. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1592, № 03-03. Арк. 4.

304. Річний звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1989-1990 рр. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1820, № 03-03. Арк. 8–9.

305. Річні план і звіт про роботу кафедри педагогічної майстерності за 1983–1984 рр. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Оп. 3, справа 1191, № 35-22, № 35-12. Арк. 17; 23.

306. Рішення Колегії Міністерства освіти УРСР про призначення В. Є. Лобурця проректором по науковій роботі (24 квітня 1981 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 42.

307. Розпорядження міністерства освіти УРСР (№8-с від 9.04.1971 р.) про переведення В. Є. Лобурця на посаду старшого наукового співробітника у зв'язку з підготовкою докторської дисертації. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 27.

308. Список публікацій доцента В. Є. Лобурця. Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 53–56.

309. Характеристика на асистента кафедри історії ПДП імені В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (б. д.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 12.

310. Характеристика на старшого викладача кафедри історії ПДП імені В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1960 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 14.

311. Характеристика на кандидата історичних наук, старшого викладача кафедри історії ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1965 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 15.

312. Характеристика на кандидата історичних наук, доцента кафедри історії ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1968 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 18.

313. Характеристика на завідуючого кафедрою історії СРСР і УРСР кандидата історичних наук, доцента ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1969 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 24.

314. Характеристика на завідуючого кафедрою історії СРСР і УРСР кандидата історичних наук, доцента ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1970 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 25.

315. Характеристика на проректора по науковій роботі ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1981 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 45–46.

316. Характеристика на проректора по науковій роботі ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця (1983 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р. Арк. 61-63.

317. Характеристика на проректора по науковій роботі ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця для поїздки в Канаду як керівника делегації товариства «Україна» (1986 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова

справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р.
Арк. 72.

318. Характеристика на проректора по науковій роботі ПДПІ ім. В. Г. Короленка В. Є. Лобурця для поїздки в Сирію як у складі групи товариства «Знання» (1988 р.). Архів ПНПУ імені В. Г. Короленка. Особова справа Лобурця Василя Єгоровича, №01-11, 12 січня 1979 р. – 31 серпня 2002 р.
Арк. 72.

ДОДАТКИ

Додаток А

Лобурець Василь Єгорович (1930–2006)

«АКТУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ВАСИЛЯ ЛОБУРЦЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ»

ПРОГРАМА АВТОРСЬКОГО ЕЛЕКТИВНОГО СПЕЦКУРСУ

Передмова

Сучасна Україна зробила європейський вибір та аргументовано довела готовність до реформування системи освіти на гуманістично-ціннісних засадах. У досягненні вказаних орієнтирів особлива роль належить вітчизняним історико-педагогічним традиціям, які забезпечують сучасне педагогічне вчення розумінням глибинних витоків, тенденцій і закономірностей розвитку загальноєвропейської спільноти. Імплементация до новітньої стратегії реформування освітнього простору кращих вітчизняних педагогічних здобутків забезпечить ефективне формування європейської ідентичності молодого покоління, сприятиме гармонійній інтеграції національних та європейських цінностей, збагаченню цивілізаційних культурних здобутків. У процесі гуманізації сучасної освіти України важливе значення становить науково-педагогічний доробок талановитих українських вчених, педагогічні ідеї та освітній досвід яких залишаються актуальними і затребуваними.

Тож значний інтерес в цьому аспекті становить педагогічна постать педагога, історика-краєзнавця, організатора дослідницької діяльності, академіка, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка УАІН Василя Єгоровича Лобурця (1930–2006 рр.). Педагогічне кредо вченого відбито в наукових і публіцистичних працях, підручниках, посібниках, методичних матеріалах. Його професійні здобутки є свідченням глибини, потужності та гуманістичного спрямування українського науково-педагогічного знання. Багатогранний творчий доробок В. Лобурця має загальнопедагогічну цінність, оскільки становить історико-педагогічне підґрунтя студювання

нагальних проблем розвитку національної освіти. Аналіз творчої спадщини вченого дозволяє стверджувати, що серед актуальних проблем, які досліджував В. Лобурець, можна виокремити такі аспекти: вдосконалення загальнопедагогічної і фахової підготовки вчителя, використання навчально-виховного потенціалу музейно-педагогічної діяльності та краєзнавчої роботи, формування педагогічної майстерності вчителя, взаємозв'язок наукового пізнання та навчальної діяльності, організація дослідницької діяльності учнів і студентів, історія розвитку освіти на Полтавщині тощо.

Зважаючи на це, опанування авторським елективним спецкурсом «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» є своєчасним і педагогічно доцільним.

Предметом вивчення спецкурсу є педагогічні ідеї та наукова спадщина В. Є. Лобурця.

Об'єктом вивчення спецкурсу є розвиток української педагогічної думки та освітньої практики другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Мета спецкурсу – студіювання педагогічних ідей і розкриття змісту наукової діяльності В. Є. Лобурця в контексті розвитку вітчизняної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

У ході опрацювання матеріалів спецкурсу передбачено формування таких **компетентностей**:

загальних:

ЗК 1. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел;

ЗК 2. Здатність до критичного та категоріального мислення;

ЗК 3. Здатність самостійно навчатися й оволодіти сучасним науковим знанням;

ЗК 4. Здатність генерувати нові ідеї;

ЗК 5. Здатність застосовувати теоретичне знання у практичних ситуаціях;

фахових:

ФК 1. Здатність використовувати основні поняття курсу;

ФК 2. Здатність визначати чинники та періоди становлення науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця;

ФК 3. Здатність визначати найважливіші події життя та характеризувати розвиток науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця;

ФК 4. Здатність аналізувати головні змістові напрями науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця;

ФК 5. Здатність аналізувати тенденції та процеси розвитку вищої освіти в другій половині ХХ початку ХХІ століття;

ФК 6. Здатність працювати з історичними та історико-педагогічної першоджерелами, здійснювати їх об'єктивно оцінку;

Міждисциплінарні зв'язки спецкурсу полягають в інтеграції його змісту з освітнім потенціалом історії педагогіки, педагогіки вищої школи, історії України, культурології та інших галузей соціогуманітарного знання.

Очікувані результати навчання:

ПРН 1. Аналізувати історіографію та методологічні засади спецкурсу;

ПРН 2. Називати та аналізувати чинники становлення науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця;

ПРН 3. Визначати передумови та характеризувати основні періоди розвитку науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця;

ПРН 4. Визначати головні педагогічні ідеї В. Є. Лобурця;

ПРН 5. Характеризувати змістові складники науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця;

ПРН 6. Характеризувати внесок В. Є. Лобурця в розвиток української національної педагогіки.

Види навчальної діяльності студентів

Лекція – є головною організаційною формою зі спецкурсу. Її мета – допомогти здобувачам вищої освіти засвоїти теоретичні знання та зацікавити навчальною дисципліною, сформувати навички самостійної роботи над курсом. Для досягнення вказаних цілей викладач використовує ораторське мистецтво та педагогічну майстерність.

Практичні заняття мають на меті збагачення знань з навчальної дисципліни та навчання методам самостійної та науково-дослідницької роботи. У ході практичних занять здобувачі вищої освіти (слухачі) отримують практичні навички, засвоюють науково-теоретичний матеріал, формують навички висловлювати власну точку зору та удосконалюють професійну майстерність. Викладач допомагає здобувачам аналізувати та осмислювати дидактичний контент. Тестові завдання використовуються для самоконтролю та реалізації контролюючої функції, що дозволяє студентам засвоїти матеріал ефективно та якісно.

Самостійна робота передбачає виконання здобувачами вищої освіти (слухачами) завдання в рамках спецкурсу, яке вони реалізують під керівництвом та контролем викладача. Самостійна робота є важливим складником навчально-виховного процесу, оскільки допомагає здобувачам вищої освіти (слухачам) накопичувати знання, навички уміння, необхідні для майбутньої професійної діяльності. З метою отримання загальних та фахових компетентностей студенти опрацьовують конспекти лекцій, виконують завдання, що призначені для самостійної роботи, конспектують визначену наукову та методичну літературу.

Форми контролю

Поточний контроль полягає в систематичній перевірці рівня засвоєння матеріалу та підготовленості здобувачів вищої освіти (слухачів) за темами курсу під час проведення аудиторних та позааудиторних занять.

Модульний контроль є формою перевірки знань та умінь студентів, яка здійснюється під час лекцій та практичних занять. Мета модульного контролю – оцінка роботи здобувачів вищої освіти (слухачів) під час опанування окремої теми (змістового модуля). Під час модульного контролю використовуються тести, індивідуальні завдання тощо.

Підсумковий контроль (залік) призначений для комплексної оцінки знань здобувачів вищої освіти слухачів. Підсумкова оцінка складається з результатів поточного і модульного контролю, отриманих студентом.

Загальний обсяг годин становить 3 кредити (90 год): лекції – 12; практичні заняття – 24, самостійна робота – 54 год.

Навчально-тематичний план спецкурсу

(денна і заочна форма навчання)

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі:		
		лк.	пр.	с. р.
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні й історичні основи спецкурсу				
Тема 1. Вступ до спецкурсу. В. Є. Лобурець як учений і педагог	10/	2/2	2/2	6/10
Тема 2. Джерельна база студювання педагогічної спадщини В. Є. Лобурця	10/	2/-	2/ –	6/10
Тема 3. Рефлексія наукової та педагогічної діяльності В. Є. Лобурця у вітчизняній історико-педагогічній науці	12/	-/-	4/ -	8/10
Тема 4. Методологічні й теоретичні аспекти вивчення науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця	12/	2/-	4/ 2	6/9
Разом за змістовим модулем 1	44/	6/2	12/4	26/39
Змістовий модуль 2. Освітні ідеї та науково-педагогічна діяльність В. Є. Лобурця				
Тема 5. Зміст педагогічної спадщини В. Є. Лобурця	12/	2/2	2/2	8/10
Тема 6. Загальнопедагогічні ідеї В. Є. Лобурця	10/	-/-	4/-	6/10
Тема 7. Педагогічні ідеї В. Є. Лобурця щодо збереження історичної пам'яті та формування національної самосвідомості молоді	12/	2/-	2/2	8/10
Тема 8. Значення педагогічної спадщини В. Є. Лобурця в контексті оновлення національної системи освіти України	12	2/-	4/-	6/9
Разом за змістовим модулем 2	46/	6/2	12/ 4	28/39
УСЬОГО	90/90	12/ 4	24/8	54/78

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні й історичні основи спецкурсу.

Тема 1. Вступ до курсу. В. Є. Лобурець як вчений і педагог.

Актуальність курсу, його об'єкт, предмет, мета, завдання, міждисциплінарні зв'язки. Історико-педагогічний та соціокультурний контекст формування науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця. Передумови становлення науково-педагогічного світогляду вченого історика: суспільно-політичні (нівелювання українських традицій, політичні утиски та репресії, події «хрущовської відлиги» тощо) соціально-економічні (урбанізація, індустріалізація, планова економіка, ринкові відносини), культурно-освітні (процеси українізації та русифікації, розширення мережі закладів загальної середньої та вищої освіти, національне відродження в колах інтелігенції), особистісні (вплив оточення, зокрема родини та сільського середовища в дитячі та юнацькі роки, особистий приклад учителів, викладачів, колег, засвоєння вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду). Особливості наукового доробку та науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця: цілеспрямованість та безперервність педагогічної активності; єдність освітньої організаційної та громадської роботи.

Тема 2. Джерельна база студіювання педагогічної спадщини В. Є. Лобурця.

Наукові першоджерела спецкурсу: поняття, зміст та особливості. Гносеологічний потенціал першоджерел для вивчення та актуалізації педагогічного доробку В. Є. Лобурця. Методологічні підходи до студіювання проблеми. Принципи герменевтичного та феноменологічного аналізу першоджерел: системність, науковість, цілісність, об'єктивність, міждисциплінарність, контекстність. Першоджерела та їх класифікація. Науково-педагогічна спадщина В. Є. Лобурця (монографія, посібники, збірники матеріалів, наукові статті тощо). Усноісторичні джерела (матеріали інтерв'ю, бесід, спогадів колег, учнів та рідних ученого). Джерельна специфіка

дослідження. Матеріали архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, нормативно-правові документи сучасної України, УРСР, СРСР та УРСР, матеріали із приватного архіву доньки В. Є. Лобурця – І. В. Сєдакової).

Тема 3. Рефлексія наукової та педагогічної діяльності В. Є. Лобурця у вітчизняній історико-педагогічній науці.

Стан розробки в історико-педагогічному та історико-краєзнавчому дискурсі педагогічного доробку та наукової діяльності В. Є. Лобурця. Історико-педагогічні студії, в яких презентовано загальний контекст розвитку української педагогічної теорії та практики другої половини ХХ – початку ХХІ століття (Л. Д. Березівська, Л. Ц. Ваховський, Н. М. Гупан, В. С. Курило, В. М. Мокляк, А. В. Ткаченко, О. В. Сухомлинська та ін.). Студіювання щодо вивчення етнопедагогічних традицій, народної педагогіки та краєзнавства (Р. О. Басенко, М. П. Вовк, О. І. Пометун, Н. М. Пусеплена, В. В. Фазан та ін.). Життєтворчість та наукова спадщина В. Є. Лобурця у працях сучасників педагога (Б. В. Год, Л. А. Семеновська, Т. В. Тронько та ін.). Бібліографічний покажчик праць В. Є. Лобурця.

Тема 4. Методологічні й теоретичні аспекти вивчення науково-педагогічної спадщини В. Є. Лобурця.

Обґрунтування хронологічних меж дослідження, що визначені періодом життя, педагогічної та громадської діяльності В. Є. Лобурця та охоплюють 1930–2006 рр. Нижня межа – народження майбутнього вченого-педагога, громадського діяча. Верхня межа – завершення громадської діяльності В. Є. Лобурця та його смерть. Методологічні засади вивчення постаті В. Є. Лобурця. Поєднання науково-дослідницького інструментарію загальнонаукового (системний, цивілізаційний, культурологічний, синергетичний тощо) та історико-педагогічного (біографічний, феноменологічний, герменевтичний, парадигмальний тощо) вчення. Їх потенціал для цілісного аналізу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків становлення і розвитку наукової і педагогічної діяльності вченого в суспільно-політичному та культурному контекстах другої

половини ХХ – початку ХХІ століття. Застосування загальнонаукових принципів пізнання в дослідженні.

Змістовий модуль 2. Освітні ідеї та науково-педагогічна діяльність В. Є. Лобурця

Тема 5. Зміст педагогічної спадщини В. Є. Лобурця.

Педагогічна діяльність В. Є. Лобурця на посадах асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри, проректора з наукової роботи Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (1956–2002 рр.). Особливості розвитку його педагогічних ідей. Уплив учителів та наставників, відомих учених та педагогів на формування педагогічної позиції В. Є. Лобурця. Багатовекторність науково-педагогічної діяльності вченого. Основні змістові напрями науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця: викладацька (розробка та викладання лекційних курсів, спецкурсів, спецсемінірів); організаційна (завідування кафедрою, виконання обов'язків на посаді проректора з наукової роботи, організація міжнародної співпраці тощо); науково-дослідницька (наукові пошуки в галузі історії, історичного краєзнавства, історії педагогіки та інше).

Тема 6. Загальнопедагогічні ідеї В. Є. Лобурця.

Теоретичні положення В. Є. Лобурця щодо пізнання, навчання та виховання особистості. Ідея вченого щодо професійної підготовки майбутнього вчителя у вимірі діяльності вітчизняних педагогічних закладів вищої освіти. Сутність експериментальної програми «Учитель», особливості її розробки реалізації та впровадження в масову освітню практику. Дидактичні ідеї В. Є. Лобурця: єдність навчання і виховання, інтеграція педагогічної теорії і освітньої практики, важливість оновлення змісту освіти відповідно до новітніх досягнень наукового знання, поєднання науки і виробництва, важливість забезпечення самоосвітньої діяльності особистості тощо. В. Є. Лобурець про важливість формування педагогічної майстерності вчителя, його постійного самовдосконалення та саморозвитку.

Тема 7. Педагогічні ідеї В. Є. Лобурця щодо збереження історичної пам'яті та формування національної самосвідомості молоді.

Сутність педагогічних ідей В. Є. Лобурця щодо виховання студентської та учнівської молоді. Виховання особистості громадянина патріота в педагогічному доробку вченого. Роль особистого прикладу вчителя та історичних персоналій в процесі виховання молоді. Розвиток національної свідомості студентської та учнівської молоді засобом історичних дисциплін. В. Є. Лобурець про використання краєзнавчої діяльності в освітньо-виховному процесі. Музей як один із найважливіших і найефективніших педагогічних засобів виховання молоді на національно-культурних традиціях.

Тема 8. Значення педагогічної спадщини В. Є. Лобурця в контексті оновлення національної системи освіти України.

Історичне та соціокультурне значення педагогічних ідей та наукової діяльності В. Є. Лобурця. Місце та роль його педагогічних та краєзнавчих ініціатив у системі вітчизняної вищої педагогічної освіти. Головні принципи педагогіки В. Є. Лобурця: науковість, історизм, антропоцентричність, народність, єдність традиції та інновацій. Співзвучність педагогічних ідей В. Є. Лобурця новітнім стратегіям реформування системи освіти України та основним положеннями сучасних державних нормативних документів України (законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки, Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні). Відбиття педагогічних ідей вченого на сучасному етапі розвитку педагогічного галузі (науковий характер освіти, спрямованість освіти на всебічний розвиток особистості, визнання пріоритетності національно-патріотичного виховання, зв'язок освіти з життям, посилення практичної підготовки майбутніх учителів, важливість самовдосконалення і самоосвіти у процесі підготовки майбутніх вчителів). Затребуваність освітніх ідей В. Є. Лобурця в умовах реформування системи освіти України.

Шкала оцінювання знань за спецкурсом

Сума балів за всі види навчальної діяльності за 100-бальною шкалою	Форма семестрового контролю <i>залік</i>
	Значення оцінки
90 – 100	зараховано
75-89	
60-74	
35-59	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Тематика доповідей і рефератів

1. Василь Лобурець: постать на тлі епохи.
2. Науково-педагогічна спадщина В. Є. Лобурця.
3. Становлення та розвиток науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця.
4. Провідні змістові складники науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.
5. Педагогічна діяльність В. Є. Лобурця на тлі розвитку Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка.
6. Провідні педагогічні ідеї В. Є. Лобурця.
7. Проблема формування педагогічної майстерності в науковому доробку В. Є. Лобурця.
8. Науково-педагогічний досвід В. Є. Лобурця та сучасна українська вища школа.
9. Загальнодидактичні ідеї В. Є. Лобурця.
10. Внесок В. Є. Лобурця у збереження історичної пам'яті українського народу.

11. Проблема формування національної свідомості в творчості В. Є. Лобурця.

12. Перспективи імплементації освітніх ідей В. Є. Лобурця в практику сучасних закладів освіти.

Питання для модульного та підсумкового контролю знань

1. Розкрийте науково-практичну значущість та актуальність вивчення спецкурсу.

2. Визначте мету, завдання та міждисциплінарні зв'язки спецкурсу.

3. Назвіть основні групи першоджерел для вивчення біографії та науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.

4. Назвіть і схарактеризуйте історико-педагогічні студії соціально-культурного контексту розвитку вітчизняної педагогічної теорії та освітньої практики другої половини ХХ першої початку ХХІ століття.

5. Розкрийте методологічні особливості історико-педагогічного дослідження персоналій.

6. Розкрийте значення біографічного методу в історико-педагогічних студіях.

7. Охарактеризуйте особливості наративного інтерв'ю як методу історико-педагогічного дослідження.

8. Поясніть основні положення історико-педагогічних підходів дослідження життєтворчості В. Є. Лобурця.

9. Охарактеризуйте історичний портрет В. Є. Лобурця, визначте основні періоди його життєтворчості.

10. Охарактеризуйте критерії визначення періодів життєтворчості В. Є. Лобурця.

11. Розкрийте змістові складники науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.

12. Охарактеризуйте викладацьку діяльність В. Є. Лобурця.

13. Сформулюйте та розкрийте детально головні педагогічні ідеї В. Є. Лобурця.

14. Схарактеризуйте зміст, особливості та педагогічне значення наукового доробку В. Є. Лобурця.
15. У чому полягає актуальність педагогічних ідей В. Є. Лобурця.
16. Схарактеризуйте зміст і значення організаційного напрямку науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця.
17. Проаналізуйте основні положення новітніх державних документів щодо організації освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти України
18. Назвіть основні праці В. Є. Лобурця та висвітліть провідні ідеї, які в них розкриваються.
19. Розкрийте особливості співпраці В. Є. Лобурця з видатними вченими, педагогами і громадськими діячами другої половини ХХ – початку ХХІ століття.
20. Охарактеризуйте зміст науково-педагогічної діяльності В. Є. Лобурця в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка
21. Розкрийте зміст і особливості впровадження експериментальної програми «Учитель».
22. Охарактеризуйте принцип антропоцентризму в науково-педагогічній діяльності В. Є. Лобурця.
23. Проаналізуйте ідеї В. Є. Лобурця щодо формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя.
24. Назвіть і схарактеризуйте головні чинники становлення науково-педагогічного світогляду В. Є. Лобурця.
25. Висвітліть зміст форми та методи навчально-виховного процесу в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка в другій половині ХХ– початку ХХІ століття.
26. Схарактеризуйте сутність оновлення змісту освіти (1958 р.) та реалізації її основних завдань в роботі педагогічних закладів вищої освіти.
27. Розкрийте принцип народності у педагогічній спадщині В. Є. Лобурця.

28. Проаналізуйте історико-краєзнавчі праці В. Є. Лобурця.
29. Розкрийте ідеї В. Є. Лобурця про естетичне виховання особистості.
30. Схарактеризуйте сутність викладацької діяльності В. Є. Лобурця в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка.
31. Розкрийте основні напрями діяльності В. Є. Лобурця щодо збереження історичної пам'яті та формування національної свідомості молодого покоління.
32. Проаналізуйте основні ідеї В. Є. Лобурця щодо організації самостійної роботи студентів.
33. Проаналізуйте загальнодидактичні ідеї В. Є. Лобурця.
34. Розкрийте науково-методичні ідеї В. Є. Лобурця.
35. Схарактеризуйте погляди В. Є. Лобурця щодо організації краєзнавчої діяльності студентів та учнів.
36. Розкрийте основні аспекти міжнародної співпраці в науковому доробку В. Є. Лобурця.
37. Розкрийте зміст діяльності В. Є. Лобурця як очільника Полтавського наукового товариства краєзнавців.
38. Охарактеризуйте принцип історизму в науковому доробку В. Є. Лобурця.
39. Поясніть сутність впровадження педагогічних ідей В. Є. Лобурця в освітню практику Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка
40. Розкрийте зміст громадського краєзнавчого напрямку діяльності В. Є. Лобурця.
41. Схарактеризуйте науковий доробок В. Є. Лобурця щодо проблеми індивідуалізації навчання студентів.
42. Охарактеризуйте основні чинники лекторської майстерності В. Є. Лобурця.
43. Схарактеризуйте співпрацю вчених Полтавського наукового товариства краєзнавців з вченими, педагогами, краєзнавцями Полтавщини.

44. Розкрийте сутність педагогічних ідей В. Є. Лобурця щодо формування особистості вчителя та розвитку його професійних здібностей.
45. Схарактеризуйте педагогічну майстерність В. Є. Лобурця як передумову ефективної науково-педагогічної діяльності вченого.
46. Назвіть і проаналізуйте основні педагогічні праці В. Є. Лобурця.
47. Окресліть ключові освітні проблеми, до яких звертався В. Є. Лобурця у педагогічних студіях.
48. Схарактеризуйте внесок В. Є. Лобурця у вирішення педагогічних проблем на державному та регіональному рівнях.
49. Поясніть, як В. Є. Лобурець вирішував проблеми поширення і популяризації краєзнавчих знань серед населення.
50. Розкрийте значення музейно-педагогічної діяльності в роботі учителя та викладача.
51. Схарактеризуйте ідеї В. Є. Лобурця щодо удосконалення системи студентського самоврядування у вищій школі України.
52. Поясніть критерії виокремлення основних етапів життєвого шляху В. Є. Лобурця та схарактеризуйте кожен із них.
53. Розкрийте педагогічні ідеї В. Є. Лобурця та суперечності, що виникали на шляху становлення його поглядів та переконань.
54. Проаналізуйте головні ідеї В. Є. Лобурця, які відбито в освітній практиці сучасних закладів вищої освіти України.
55. Розкрийте доцільність впровадження педагогічних ідей В. Є. Лобурця в сучасний навчально-виховний процес.
56. Назвіть та охарактеризуйте історико-педагогічні праці В. Є. Лобурця.
57. Охарактеризуйте передумови імплементації освітніх ідей В. Є. Лобурця в умовах сьогодення.
58. Висвітліть актуальність педагогічного доробку В. Є. Лобурця для вдосконалення навчально-виховної діяльності сучасних закладів освіти.

59. Окресліть перспективні напрями творчого використання наукового здобутку В. Є. Лобурця в освітній практиці сучасних закладів вища освіта.

60. Обґрунтуйте позицію В. Є. Лобурця щодо здійснення практичної підготовки майбутніх учителів.

Рекомендована література

Основна

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Либідь, 2006. 424 с.
2. Бабайлов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків : Бровін О. В., 2019. 148 с.
3. Бажан О., Лисенко Г. Лобурець Василь Єгорович. *Українські історики ХХ століття*. К., Л., 2003. Вип. 2. Ч. 1. С. 195.
4. Василь Єгорович Лобурець – професор вітчизняної історії : бібліогр. покажч. / ПДП ім. В. Г. Короленка, І. В. Сєдакова. Полтава : Археологія, 1996. 56 с.
5. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ столітті. *Краєзнавство*. 1999. № 1-4. С. 95–102.
6. Єрмоленко О. В. Зміст науково-педагогічної діяльності Василя Лобурця. *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава ; Київ, 2023. Вип. 28. С. 63–73.
7. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать В. Лобурця в історико-педагогічному вимірі. *Педагогічні науки : наук. журн.* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2021. Вип. 78. С. 236–245.
8. Зайченко І. В. Історія педагогіки. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посібн. для студентів. К.: Видав. дім «Слово», 2010. Т. 2. 1032 с.
9. Лобурець В. Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії). П., 1994. 24 с.
10. Лобурець В. Є. Сіяч на освітянській ниві. Онисін Іван Максимович. *Реабілітовані історією* / АН України, Ін-т історії України, Всеукр. спілка

краєзнавців; Полт. пед. ін-т та ін.; Ред колегія: Тронько П.Т.(відповід. ред.), Войналович В.А. та ін. Київ ; Полтава, 1992. С. 168–174.

Додаткова

11. Бажан О. Г. II З'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців. *Український історичний журнал*. 1997. №3. С. 144–146.

12. Белан Г. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. *Педагогічний дискурс*. 2013. №15. С. 50–54.

13. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.

14. Денисовець П. М., Лобурець В. Є. Пошук ефективних методів навчання в Полтавському інституті народної освіти. *Вища і середня педагогічна освіта* : респ. наук.-метод. зб. К., 1989. Вип. 14. С. 105–110.

15. Єрмоленко О. В. Біографічний підхід в дослідженні педагогічної персоналії Василя Лобурця (1930–2006). *Педагогічні науки : наук. журн.* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2023. Вип. 82. С. 109–113.

16. Лобурець В. Вивчення історії Полтавщини: традиції і сучасність. *Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської вченої архівної комісії / Держ. архів Полт. обл. Полтава, 1993. С. 5–14.*

17. Лобурець В. Є. Краєзнавча робота в Полтавському педінституті імені В. Г. Короленка. *Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі* / Ред.: Ю. З. Данилюк, О. Д. Брайченко. Кіровоград, 1990. С. 36–40.

Інформаційні ресурси

18. Бабенко Л. Л. Кафедра історії України: з історії створення та діяльності. URL: <http://surl.li/urpvzg>

19. Василь Лобурець – професор вітчизняної історії: до 90-річчя від дня народження. URL: <http://surl.li/upwqfd>

20. Пометун О. І. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти . URL: <http://surl.li/oozwqu>

Додаток В

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Довідка про впровадження № 1
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67
 E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЄДРПОУ 31035253

20.03.2024 № 1066/01-24/02 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
 у практику діяльності Полтавського національного педагогічного
 університету імені В. Г. Короленка
 О. В. Єрмоленка з теми дисертації
 «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)»,
 що подається до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дослідження Єрмоленка О. В., аспіранта кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, впродовж 2023–2024 рр. впроваджувалися в навчально-виховний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Теоретико-методологічні та методичні результати дослідження Олександра Владиславовича використовувалися у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах магістратури та аспірантури.

Опубліковані наукові праці Єрмоленка О. В., присвячені актуальним для педагогічної науки проблемам, використовуються у навчально-виховній роботі з магістрантами, аспірантами та серед викладачів у педагогічно-просвітницькій діяльності. Зокрема, такі роботи, як: «Педагогічна постать В. Лобурця в історико-педагогічному вимірі», «Зміст науково-педагогічної діяльності Василя Лобурця», «Ідеї музейно-педагогічної діяльності в творчій

спадщині В. С. Лобурця» є значущими для педагогічно-професійного зростання майбутніх фахівців освітньої галузі.

Досліджені в дисертації педагогічні ідеї В. Лобурця (організація самостійної та науково-дослідницької роботи студентів, використання педагогічного потенціалу краєзнавчої роботи в навчально-виховному процесі, теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання молоді, забезпечення суб'єкт-суб'єктної дидактичної взаємодії тощо) були запроваджені у межах предметної специфіки педагогічних дисциплін («Педагогіка вищої школи», «Дидактика вищої школи», «Методика викладання педагогічних дисциплін») та засвідчили актуальність їхньої реалізації в освітній практиці.

Результати дослідження, узагальнені в дисертації, можуть бути використані у системі професійної підготовки вчителів усіх спеціальностей в умовах закладів вищої освіти як фундамент для формування фахової компетентності.

Зазначене вище дає підставу для рекомендації дисертаційної праці О. В. Єрмоленка до широкого впровадження у практику роботи закладів педагогічної освіти в умовах магістратури та аспірантури.

Проректор з наукової роботи

Василь ФАЗАН

Довідка про впровадження № 2
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

Міністерство освіти і науки України
 Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
 (ДДПУ)

вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, Україна, 84116

Тел./факс (062) 666-54-54

E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www.ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

14.03.24 № Др-10-354 на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Єрмоленка Олександра Владиславовича
«Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)»
 поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Впровадження результатів дослідження Єрмоленка О. В. здійснювалося впродовж 2023–2024 рр. в Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет». Апробація результатів дисертації Єрмоленка О. В. «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)» здійснювалася при вивченні педагогічних дисциплін, зокрема «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання фахових дисциплін у вищій школі», «Науково-педагогічні школи», «Управління закладами освіти».

Основні положення дисертаційної роботи розкривають життєвий шлях, педагогічні ідеї та наукову діяльність талановитого українського вченого-історика, краєзнавця, педагога, організатора наукової роботи Василя Єгоровича Лобурця. Тема і зміст дослідження викликають інтерес та сприяють розширенню знань викладачів і студентів про спадщину прогресивних педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти та педагогічної думки. Матеріали дисертаційної роботи характеризуються логічно побудованою структурою, високим науково-методичним рівнем, практичною значущістю. Результати дослідження сприяють формуванню професійної компетенції майбутнього вчителя, викладача, науковця.

Зважаючи на наукову якість дисертаційного дослідження, важливість і актуальність проблематики для розвитку сучасної педагогічної теорії та практики, професорсько-викладацьким складом кафедри педагогіки вищої школи були зроблені висновки про доцільність впровадження отриманих результатів в освітню практику закладів вищої освіти. Матеріали дисертації заслуговують на схвалення й поширення в системі вищої педагогічної освіти України.

Результати впровадження обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки вищої школи (протокол № 8 від 05.03.2024 р.).

Ректорка
 ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

С. О. Омельченко

Довідка про впровадження № 3
Київський індустріальний коледж Київського національного університету
будівництва і архітектури

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
КИЇВСЬКИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
 КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
 БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

вул. Новоукраїнська, 24 А, м. Київ, 04112, тел. (044) 456-20-28, факс (044) 458-45-15
 e-mail: fk@kink.ukr.education, p/p UA488201720343141004200091204 код 39867890
 МФО 820019 УДКСУ у м. Києві

№ 03 2024 № 63

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію і впровадження результатів дисертації
ЄРМОЛЕНКА ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВОВИЧА
на тему «Педагогічні ідеї та наукова діяльність
В. Лобурця (1930-2006 рр.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Матеріали дисертації О. В. Єрмоленка «**Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)**» були апробовані й використані в освітньому процесі ВСП Київського індустріального фахового коледжу Київського національного університету будівництва і архітектури.

Ознайомлення з життєвим шляхом українського педагога, вченого-історика, краєзнавця В.Є. Лобурця, чинниками, які вплинули на формування його науково-педагогічного світогляду, педагогічними ідеями, змістом наукової діяльності вченого дозволяє ґрунтовно вивчити персоналію, яка залишила цінну спадщину для подальшого дослідження.

В освітньому процесі, зокрема під час просвітницької роботи серед викладачів та викладання ними навчальних дисциплін «Історія: Україна і світ», «Культурологія» були використані розроблені дисертантом матеріали щодо внеску В. Є Лобурця в історію розвитку педагогічної науки та освітньої практики. Особливу актуальність становлять результати наукового пошуку щодо історії культурного розвитку Полтавського краю, використання педагогічного потенціалу краєзнавчої роботи в реалізації навчального процесу,

а також розробки теоретико-методичних засад самостійної роботи та національно-патріотичного виховання студентів у творчості В. Є Лобурця.

Результати апробації і впровадження наукового дослідження О. В. Єрмоленка «Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)» підтвердили його теоретичну обґрунтованість, практичне значення та доцільність впровадження в освітній процес. Результати дисертації обговорювалися на засіданні циклової комісії філологічних, гуманітарних і соціально-економічних дисциплін (протокол № 7 від 19.02.2024 року).

Директор
Київського індустріального фахового
коледжу Київського національного
університету будівництва і архітектури

Світлана КІКТО

Довідка про впровадження № 4
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
 ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
 ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
 ІМ. М. В. ОСТРОГРАДСЬКОГО

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, 36014, тел./факс (+38 0532) 563852,
 E-mail: root@pao.pl.ua, Web: <http://www.pao.pl.ua>, Код ЄДРПОУ 22518134

15.03.2024 № 16 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертації
Єрмоленка Олександра Владиславовича
«Педагогічні ідеї та наукова діяльність В. Лобурця (1930-2006 рр.)»,
 що подається до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
 спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Апробація наукових висновків дисертації О. В. Єрмоленка здійснювалася шляхом упровадження серед слухачів Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського авторського спецкурсу «Актуалізація педагогічних ідей Василя Лобурця в сучасній освіті України» у 2023-2024 рр. Значний інтерес для розширення історико-методологічних, загальнодидактичних та теоретико-методичних знань слухачів становили положення спецкурсу щодо організації самостійної та науково-дослідницької роботи учнів, використання педагогічного потенціалу краєзнавчої роботи в навчально-виховному процесі, розробки теоретичних засад національно-патріотичного виховання молоді, забезпечення суб'єкт-суб'єктної дидактичної взаємодії, особливостей реалізації музейно-педагогічної діяльності в закладах загальної середньої освіти тощо.

Оприлюднені у наукових працях результати дисертації О. В. Єрмоленка є актуальними, вони значно розширюють історико-педагогічні знання про поступ вітчизняної освіти. Наукова обґрунтованість, змістовність, практична орієнтація та методична доцільність підготовленого та апробованого О. В. Єрмоленком спецкурсу розкривають горизонти до подальшої імплементації наукових результатів у підготовку освітянських кадрів. Зазначене є підставою для схвальної оцінки результатів дисертації та засвідчення доцільності використання матеріалів дослідження в освітній практиці.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засіданні кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти «28» лютого 2024 року, протокол № 3.

Директор

Полтавської академії неперервної
 освіти ім. М. В. Остроградського

Віталій Зелюк Віталій ЗЕЛЮК

Відомості про апробацію результатів дослідження

Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на 14 науково-практичних конференціях різного рівня.

Міжнародних – 7:

1. «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (м. Суми, 2021 р.)
(форма участі: очна).

Тема доповіді: «Інноваційна спрямованість науково-педагогічної спадщини Василя Лобурця».

2. Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції (м. Івано-Франківськ, 2022 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Наративний характер дослідження науково-педагогічної персоналії Василя Лобурця».

3. Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства (м. Полтава, 2022 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Ідеї музейно-педагогічної діяльності в творчій спадщині В. Є. Лобурця».

4. Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи» (м. Полтава, 2022 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Педагогічна постать Василя Лобурця: сучасний погляд».

5. «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка» (м. Полтава, 2023 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Педагогічна спадщина Василя Лобурця: методологічний інструментарій».

6. «Управлінський дискурс макаренківської педагогіки (м. Полтава, 2022 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Василь Лобурець – організатор наукової роботи талановитої молоді».

7. «Європейський розвиток вищої освіти в Україні» (м. Полтава, 2023 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Методичні засади студювання педагогічної спадщини Василя Лобурця» (форма участі: очна).

Всеукраїнських – 7:

8. «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст» (м. Полтава, 2021 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Науково-педагогічна діяльність В. Лобурця».

9. Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект (м. Полтава, 2021 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Педагогічна постать Василя Лобурця в контексті освітньо-культурологічних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ століття».

10. «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (Полтава, 2021 р.); (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Науковий доробок академіка Василя Лобурця в контексті соціокультурного простору України».

11. «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (Полтава, 2022 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Розвиток ідей музейної педагогіки в творчості Василя Лобурця».

12. «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (Полтава, 2023 р.) (форма участі: очна).

Тема доповіді: «Організаційно-наукова діяльність Василя Лобурця».

13. «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства» (Київ, 2023 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Значення рідної мови в становленні педагогічного світогляду В. Є. Лобурця».

14. «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства» (Київ, 2024 р.) (форма участі: онлайн).

Тема доповіді: «Проблема рідномовної освіти у науковій спадщині академіка Василя Лобурця».

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать В. Лобурця в історико-педагогічному вимірі. *Педагогічні науки*. Полтава, 2021. Вип. 78. С. 236–245.

2. Єрмоленко О. В. Зміст науково-педагогічної діяльності Василя Лобурця. *Естетика і етика педагогічної дії*. Полтава ; Київ, 2023. Вип. 28. С. 63–73.

3. Єрмоленко О. В. Біографічний підхід в дослідженні педагогічної персоналії Василя Лобурця (1930–2006). *Педагогічні науки*. Полтава, 2023. Вип. 82. С. 109–113.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Єрмоленко О. В. Інноваційна спрямованість науково-педагогічної спадщини Василя Лобурця. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей / За заг. ред. О.В. Гузенко*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 126–128.

5. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Педагогічна постать Василя Лобурця в контексті освітньо-культурологічних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект*. Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 10–11 листопада 2021 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 177–182.

6. Єрмоленко О. В. Науково-педагогічна діяльність В. Лобурця. *Дидакал : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2021. № 22. С. 210–212.

7. Єрмоленко О. В. Науковий доробок академіка Василя Лобурця в контексті соціокультурного простору України. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*. Матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 7-8 грудня 2021 р.). Полтава : ПНПУ, 2022. С. 341–345.

8. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Василь Лобурець – організатор наукової роботи талановитої молоді. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки*. Матеріали ХХІ Міжнар. науково-практ. конф. (м. Полтава, 10-11 березня 2022 року). Полтава, 2022. С. 55–57.

9. Єрмоленко О. В. Педагогічна постать Василя Лобурця: сучасний погляд. *Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 10-11 квітня 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 142–146.

10. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Наративний характер дослідження науково-педагогічної персоналії Василя Лобурця. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції*. Матеріали

Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Івано-Франківськ, 19-20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника 2022. С. 242–246.

11. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Теоретико-методологічні засади дослідження педагогічної постаті Василя Лобурця (1930–2006). *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету / ПНПУ імені В. Г. Короленка*; редкол. : Т. М. Барболіна (голов. ред.) та ін. Полтава : Астроя, 2022. С. 188–191.

12. Єрмоленко О. В., Семеновська Л. А. Розвиток ідей музейної педагогіки в творчості Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 8-9 грудня 2022 р.). Полтава : ППЕП, 2023. С. 318–322.

13. Єрмоленко О. В. Педагогічна спадщина Василя Лобурця: методологічний інструментарій. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* Матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22–23 лютого 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 859-865.

14. Єрмоленко О. В. Ідеї музейно-педагогічної діяльності в творчій спадщині В. Є. Лобурця. *Дидактика* : часопис /Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. С. 72–76.

15. Єрмоленко О. В. Організаційно-наукова діяльність Василя Лобурця. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*. Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., (5-6 грудня 2023 р.). Полтава : ППЕП, 2024. С. 233–236.

Фото В. Є. Лобурця та його однокурсників біля гуртожитку під час навчання в Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького (зараз – Український державний університет імені Михайла Драгоманова)

Фото В. Є. Лобурця (перші роки роботи в Полтавському державному педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка)

Фото В. Є. Лобурця та його кураторської групи (1959 р.)

**Фото Полтавського державного педагогічного інституту
ім. В. Г. Короленка (60 рр. XX століття)**

**Авторський колектив і члени редколегії тому «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область». Нагородження грамотами обкому і облвиконкому та іменними томами. Лютий, 1968 року.
В. Є. Лобурець у третьому ряду (стоїть) сьомий зправа**

Фото В. Є. Лобурця разом із ректором І. А. Зязюном

Фото В. Є. Лобурця під час відрядження до В'єтнаму (1974 р.)

Фото В. Є. Лобурця під час відрядження до Канади (1986 р.)

Фото В. Є. Лобурця під час наукового виступу в Канаді (1986 р.)

**Фото учасників ректорату Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка (початок 90 рр. XX століття)
(по центру – ректор В. О. Пашенко і проректор В. Є. Лобурець)**

Фото В. Є. Лобурця та учасників установчої конференції Міжнародної макаренківської асоціації (1991 р.)

Фото В. Є. Лобурця під час проведення наукових читань пам'яті П. Г. Житецького (1987 р.)

Фото В. Є. Лобурця зі студентами в Музеї історії інституту
(кінець 90 рр. XX ст.)

Додаток Т

**Фото В. Є. Лобурця та Л. Л. Бабенко під час відкриття меморіальної дошки
В. О. Щепотьєва на фасаді Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка (1994 р.)**

Документ, що засвідчує присвоєння В. Є. Лобурцю почесного звання
«Заслужений діяч науки і техніки України» (1993 р.)

Видання, підготовлені за активної участі Полтавського наукового товариства краєзнавців на чолі з В. Є. Лобурцем

1. Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Матеріали конференції, присвячений 80-річному ювілею інституту. Полтава, 1995. 172 с.
2. Тези доповідей III Гоголівських читань. Полтава, 1990. 148 с.
3. Тези доповідей і повідомлень другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства. Полтава, 1991. 131 с.
4. Видання Полтавського краєзнавчого музею за 100 років. Бібліографічний покажчик. Полтава, 1991. 64 с.
5. Сторіччя Полтавського краєзнавчого музею. Матеріали ювілейної наукової конференції частина 3. Краєзнавство Полтавщини. Полтава, 1991. 72 с.
6. Релігійна традиція в духовному відродженні України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Полтава, 1992. 190 с.
7. Північна війна та її наслідки для України. Збірник статей. Полтава, 1992. 46 с.
8. Архівний збірник на посвяту 90-річчя Полтавської Вченої Архівної комісії. Полтава, 1993. 254 с.
9. Північна війна та її наслідки для України. Збірник статей. Вип. 2. Полтава, 1993 р. 101 с.
10. Голодомор 1932–1933 рр. на Полтавщині. До 60-річчя трагедії. Матеріали наукової конференції. Полтава, 1993. 79 с.
11. Актуальні проблеми дослідження філософської культури східних слов'ян XI–XVII століття. Матеріали восьмої міжнародної конференції, присвяченої 270-літтю від дня народження Г. С. Сковороди. Полтава, 1993. 126 с.
12. Полтавська петлюріана. Матеріали других Петлюрівських читань (15 серпня 1993 р.). Полтава, 1993. 96 с.
13. Полтава війна та її наслідки для України. Збірник статей. Вип. 3. Полтава 1994. 67 с.
14. Г. С. Сковорода і сучасність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті філософа. Полтава, 1994. 80 с.

15. Лоборець В. Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії). Полтава, 1994. 24 с.
16. Православ'я і культура. історія і сучасність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (26-28 червня 1994 р.). Полтава, 1994. 213 с.
17. Спадщина Котляревського в українському і світовому культурному контексті. Матеріали наукової конференції до 225-річчя з дня народження І. П. Котляревського. Полтава, 1994. 55 с.
18. Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали. Полтава, 1994. 283 с.
19. Велика вітчизняна війна в пам'яті народній. Матеріали конференції до 50-річчя Перемоги. Полтава, 1995. 48 с.
20. Велика вітчизняна війна в пам'яті народній. Матеріали конференції до 50-річчя Перемоги. Полтава, 1995. 48 с.
21. Видатний державотворець України. Матеріали конференції до 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького. Полтава, 1995. 69 с.
22. Безсмертя подвигу народу. Матеріали наукової конференції до 55-річчя з дня початку Великої Вітчизняної війни. Полтава, 1996. 65 с.
23. Держава творець і літописець України. Матеріали наукової конференції до 130-річчя з дня народження М. С. Грушевського. Полтава, 1996. 60 с.
24. Голод 1946–1947 років на Полтавщині (до 50-річчя трагедії). Матеріали і документи Полтава, 1996. 140 с.
25. Слов'янська культура: здобутки і втрати. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Т. 1, 2. Полтава, 1996. 368 с.
26. IV Гоголівські читання. Збірник наукових статей. Полтава, 1997. 208 с.
27. Людина. Земля. Космос. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої сторіччю від дня народження видатного українського вченого в галузі космонавтики, талановитого інженера винахідника Юрія Васильовича Кондратюка (Олександра Гнатовича Шаргея). Полтава, 1997. 132 с.
28. Колективізація сільського господарства і голод на Полтавщині. 1929–1933 рр. Збірник документів і матеріалів. Полтава, 1997. 264 с.

29. Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та методики її навчання. До першої річниці з дня прийняття Конституції України. Збірник наукових статей Полтава. 1997. 126 с.

30. Пам'яті Л. В. Падалки (1859–1927). Збірник наукових праць. Полтава. 1997. 96 с.

31. Виявлення та дослідження пам'яток національно-визвольних змагань українського народу на Полтавщині (1917-1920 рр.). Матеріали конференції Полтава, 1998. 176 с.